

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

**QARABAĞ:
FOLKLOR DA BİR TARİXDİR**

VII KİTAB

**(Xocavənd rayonundan toplanmış
folklor örnəkləri)**

BAKİ – 2014

**“Qarabağ folklorunun toplanması,
sistemləşdirilməsi və araşdırılması” adlı layihə
əsasında çap olunur.**

**LAYİHƏNİN RƏHBƏRİ: AMEA-nın müxbir üzvü, fil.ü.e.d.
Muxtar KAZIMOĞLU (İMANOV)**

**TOPLAYIB TƏRTİB EDƏN: fil.ü.f.d., dos. Ləman VAQİFQIZI
(SÜLEYMANOVA)**

REDAKTOR: fil.ü.f.d. İlkin RÜSTƏMZADƏ

NƏŞRİNƏ MƏSUL: fil.ü.f.d. Əziz ƏLƏKBƏRLİ

Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VII kitab (Xocavənd rayonundan toplanmış folklor örnəkləri). Bakı, “Elm və təhsil”, 2014, 444 səh.

ISBN – 9-789952-810868

Q 4603000000 Qrifli няшр
í-098-2014

© Folklor İnstитutu, 2014

TƏRTİBÇİDƏN

Azərbaycan Respublikasının 26 noyabr 1991-ci il tarixli 279-XII sayılı Qanununa əsasən, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ləğv olunaraq Hadrut və Martuni rayonlarının bazasında Xocavənd rayonu yaradılıb. Ərazisi 1458 km^2 idi, 1 şəhər (Xocavənd şəhəri – rayon mərkəzi), 2 qəsəbə və 82 kəndi var idi. Əhalisinin sayı işgaladək 39,600 nəfər təşkil edirdi, hal-hazırda isə 42,7 min nəfərdir. Ərazinin işgalinə qədər Azərbaycan türklərinin sayı 7,400 nəfər olmuşdur, indi isə 11,814 nəfərdir.

Bəs nə üçün ərazidə ermənilərlə müqayisədə Azərbaycan türklərinin sayı bu qədər azdır? Bu sualın cavabını Xocavənd rayonundan didərgin düşmüş yaşılı əhali ilə söhbətlərimizdə tapdıq. Onlar Çar Rusiyası dövründə və sonrakı illərdə ermənilərin dəfələrlə Azərbaycan türklərinin yaşayış məskənlərinə soxulması, əliyalın əhalini kütləvi şəkildə qətlə yetirməsi, onlara ağılagəlməz işgəncələr verməsi haqqında xatirələri kövrələ-kövrələ danışırlar. Təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, rayonun Qaradağlı kəndi ötən əsrдə 3-4 dəfə yandırılıb, sağ qalan kənd sakinləri öz el-obasından didərgin düşüb, sonralar həmin insanların bir qismi yenidən Qaradağlıya qayıdaraq bu kəndi yenidən salmağa müvəffəq olublar. Yaxud Ağcabədi rayonunun Xocavənd kəndinin sakinləri məhz Martuni rayonunun Xocavənd kəndindən erməni basqınları zamanı köçən əhalinin törəmələridirlər. Axullu kəndinin sakinlərinin dediyinə görə, bu kənd də 1918-ci ildə yandırıldıqdan sonra əvvəlki yerində deyil, bir az aşağıda salınıb. Dağlıq Qarabağdan vaxtilə didərgin düşmüş əhalinin böyük bir qismi də Beyləqan, İmişli və s. rayonlarda kütləvi şəkildə məskən salıblar. Həmin rayonların yaşayış yeri kimi seçilməsinin əsas səbəbi bu rayonların ərazisinin Dağlıq Qarabağ əhalisinin qışlaq yeri olmasıdır. Yaylaq yerləri əllərindən çıxan, var-dövlətləri talanan camaat bu gün də orada yaşayanlar tərəfindən “İsti Sibir” adlandırılan Haramı düzündə məskunlaşmağa məcbur olub. Yerli özünümüdafiə dəstələrinin həm ötən əsrin əvvəllerində, həm də

sonlarında erməni quldurlarına qarşı mübarizəsi də bu gün əhali arasında Ağrılı-acılı xatirələr kimi yaşamaqdadır.

Kolxozlaşma başlayanda kolxozlar yaratmaq adı ilə bölgənin kəndləri bir-biri ilə birləşdirilmiş, birləşdirilən kəndin əhalisi oradan digər kəndə köçürülmüş, ərazisi isə erməni kəndlərinə verilmişdi. Bəhrəmli kəndi bu dövrdə Əmirallara, Vərəndəli kəndi isə Qaradağlı kəndinə birləşdirilmişdir.

1988-ci ildə Xankəndində ermənilər Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini Ermənistana birləşdirmək tələbi ilə separatçı mitinqlərə başlayandan bu bölgənin əhalisinin də qara günləri yenidən başlayıb. Əhali həmin dövrü “daşlaşma”, “ağaclaşma” dövrü kimi xatırlayır. Nisbətən yüksəkdə yerləşən erməni kəndlərindən, demək olar ki, hər gün Azərbaycan kəndlərinə daş yağıdırılır, od vurulmuş təkərlər ot tayalarına, tövlələrə doğru yuvarladılır, yolla gedən dinc sakinlər təklikdə ələ keçən kimi ağacla döyüldürülər. Az bir müddət içində “daşlaşma”, “ağaclaşma” dövrü ən müasir silahlar vasitəsilə edilən gülləbaranlarla əvəzləndi.

Xocavənd rayonunun işğalı 1991-ci ilin 30 oktyabrında Tuğ kəndinin didərgin düşməsi ilə başlayır və 1993-cü ilin 23 avqustunda Günəşli kəndinin işğalı ilə başa çatır. Bu gün bütövlükdə Dağlıq Qarabağdan əlimizdə kiçik bir ərazi – yalnız Nərgiztəpə abidəsi qalıb.

Rayon 13-ü qadın, 13-ü uşaq olmaqla, ümumilikdə 145 nəfər şəhid verib. Qaradağlı müsibəti Xocavənd rayon sakinlərinin məruz qaldığı dəhşətli faciələrdən biridir. Hər tərəfdən vaxtilə ermənilərin zəbt edərək yaşadıqları kəndlərlə əhatə olunan Qaradağlı camaati, demək olar ki, hər gün gülləbaran altında qalsa da, təslim olmaq istəmirdi. Odur ki, arvad-uşağı kənddən çıxarıb əli silah tutan kişiler və onların qulluğunda duran qadınlar kənddə qalırlar. Ancaq 1992-ci ilin 17 fevralı onların kənddə keçirdikləri son gün olur. Kəndi hər tərəfdən mühasirəyə alan ermənilər 118 nəfəri əsir alırlar. Onlardan 10 nəfəri də qadın idi. Əsirlərdən 66 nəfər cavan seçilərək güllələnir və ölürlərlə birlikdə yaralılar da silos quyusuna gömülürlər. Sağ qalanların az bir qismi sonradan geri qaytarılsa da, bir qismindən bu - gün də xəbər yoxdur.

Söyləyicilər üçün ağır da olsa, sadaladıqlarımızla bağlı xeyli xatirə danışdilar və biz onların bir qismini bu kitaba daxil etdik.

Rayon ərazisindən qaçqın düşən əhali Respublikamızın 36 rayonunda məskunlaşışdır. Beyləqan, Ağcabədi rayonları, Bakı-Abşeron onların kompakt yaşadıqları ərazilərdir. Əhalisi sayca az olduğu üçün biz buradan səmərəli nəticə əldə edəcəyimizə o qədər də inanmırğıq. Bu bölgəyə səfər etməmişdən əvvəl əlimizdə Qarabağın digər bölgələrindən topladığımız xeyli material vardı. Niyyətimiz həmin materialın üstünü bitirmək idi. Ancaq Xocavənd rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Eyvaz Hüseynovla görüşümüz bizi fikrimizdən daşınmağa məcbur etdi. Bizi olduqca isti qarşılayan Eyvaz müəllim təklif etdi ki, “Qarabağ: folklor da bir tarixdir” seriyasından nəşr olunan kitablardan birini də Xocavənd folkloruna həsr edək. O, bunun üçün bizə əlindən gələn köməyi etməyə söz verdi və sözünün üstündə durdu. Eyvaz müəllim rayon folklorunun toplanması işini təşkil etməyi müavini, Sosial İqtisadi İnkişafın Təhlili və Proqnozlaşdırılması şöbəsinin müdürü Azər Süleymanova tapşırıldı. Çevik adam olan Azər müəllim öz işlərinin çoxluğuna baxmaya raq, işi elə təşkil etdi ki, bizim boş dayanmağa, sadəcə olaraq, vaxtımız qalmadı. Xocavənd rayonu sakinlərinin yerləşdikləri bütün məntəqələrə baş çəkməyimizə imkan yaradıldı. Material zənginliyi səbəbindən topladığımız materialların bir qismini bu kitabda verə bilmədik. Bu səbəbdən Xocavənd folkloruna aid növbəti kitabın tərtibi zərurəti yarandı.

Biz rayon sakinləri ilə mart ayının əvvəllerindən iyul ayının əvvəllerinədək 4 dəfə görüşdük. Bu müddət ərzində Beyləqan şəhərində, o cümlədən Beyləqan rayonunda yerləşən Xocavənd, Yeni Xocavənd, Yeni Tuğ, Yeni Qaradağlı qəsəbələrində, Ağcabədi rayonunun ərazisində salınmış 556 ailəlik hündürmərtəbəli yaşayış massivində (bu massivdə yalnız xocavəndlilər deyil, Qarabağın işgal olunmuş digər rayonlarının sakinləri də məskunlaşışıblar), Ağcabədi rayonunun Şəfəq Ovşarı kəndində, Bakı şəhərində – Abşeron Gənclər Şəhərciyində, Şuşa şəhərciyində, Xəzər, Qaradağ, Nizami, Yasamal rayonlarında, Ramana qəsəbəsində, Saray Bağlar

qəsəbəsində və s. ərazilərdə məskunlaşan Xocavənd sakinləri ilə görüşmüşük. Qeyd edək ki, ilk səfərimiz digər səfərlərimizlə müqayisədə daha məhsuldar keçdi. Biz ilk dəfə 85 nəfər Xocavənd sakini ilə görüşüb söhbət edə bildik. Sonrakı səfərlərimizdə artıq bu say get-gedə azalmağa başladı. Bunun əsas səbəbi bölgədə folkloru yaxşı bilən adamların sayca azlığıdırsa, digər səbəb də ilk səfərlərimizdə xocavəndlilərin daha sıx məskunlaşdıqları ərazilərdə olmayızdır. Ümumilikdə 203 nəfər (onlardan 3 nəfəri Şəfəq Ovşarı kəndinin sakinidir) adamlı görüşmüşük. Təbii ki, görüşdüyümüz sakinlərin hamısını yaxşı folklor söyləyicisi hesab etmək olmaz. Onların arasında yaxşı folklor söyləyiciləri ilə rastlaşsaq da, az informasiya verənlər daha çoxdur. Hətta elə adamlar oldu ki, onların ifasında cəmi bircə mətn qeydə ala bildik. Bunun bir səbəbi bizim görüşdüyümüz adamları tanımadığımız idisə, digər bir səbəb də rayon haqqında mümkün qədər daha çox məlumat almaq üçün müxtəlif dünyagörüşlü insanlarla görüşməyimiz idi.

Söyləyicilərlə söhbətə başlamaq üçün onun hansı kənddən, tayfadan, tırədən olmasını soruşur, neçə babasını tanımazı haqqında suallar verirdik. Bu da sonda maraqlı nəticələrə gətirib çıxardı. Məlum oldu ki, bu bölgədə Əfşar, Kəbirli tayfaları, Budaqlı, Talıbxanlı, Alnazarlı, Pəsəndallar, Papaxçallar (Papaqçı Allar) və s. tırələr yaşayırmış. Hansı tayfaya və ya tırəyə mənsub olduğunu bilməyən söyləyicilərlə də qarşılaşdıq. Kitabın sonunda söyləyicilərlə bağlı məlumat verdiyimiz hissədə onların hansı tayfadan, yaxud tırədən olmasını da qeyd etməyi məqsədə uyğun hesab etdik. Eyni zamanda kəndlər haqqında xeyli xatirələr qeydə ala bildik və onları da kitaba daxil etdik. Söhbət etdiyimiz hər söyləyici ən yaxşı halda üç babaşının adını çəkə bilirdi.

Maraqlıdır ki, rayon sakinlərindən bir qisminin iki, bəzən də üç adı var. Belə bir faktın Gədəbəy rayonunun Şinix mahalında olduğunu bilirik¹. Maraqlıdır ki, Xocavənd rayon sakinlərinin şivəsinin də bəzi hallarda Qazax-Gədəbəy dialektinə yaxın olduğunu müşahidi-

¹ Bu məlumatı bizi verdiyi üçün həmkarımız Səbinə İsayevaya minnətdarıq.

də etdik (indiki zaman şəkilçisi -ı⁴ əvəzinə -er, -or, təsirlik hal şəkilçisi -ni⁴, -ı⁴ əvəzinə -yi⁴ işlənməsi və s. bu yaxınlığa misal ola bilər).

Xocavənd sakinlərindən toplanmış mətnlər arasında dini mətnlər olduqca azdır. Dini mətnlərin azlığını Sovet dövründə erməni əhatəsində qalan əhalinin Məhərrəmlik mərasimlərini keçirə bilməməsi ilə izah etmək olar. Çünkü bu bölgədə yaşayan əhali şəhər məzhəbinin daşıyıcılarıdır. Məhərrəmlik mərasimi keçirilmirsə, deməli, həmin mərasimdə söylənilən mətnlər də auditoriyasını itirdiyi üçün unudulmağa məhkumdur.

Bölgədən qeydə aldığımız materiallar arasında xeyli sayıda mifoloji mətn var. Bunların bir qismi bütün bölgələrimiz üçün xarakterik olan mifoloji rəvayətlərdir. Xocavənd sakinlərindən topladığımız rəvayətlərin bir qismini də Qara Çobanla bağlı söylənən mətnlər təşkil edir. Söyləyicilər bu obrazı gah Qara Çoban, gah da Qaraca Çoban adlandırırlılar. Həmin mətnlərə nəzər saldığımız zaman nəhənglərlə bağlı təsəvvürlərin bölgədə bu obraza transformasiya olunduğunu görürük.

Rayon sakinlərindən xeyli sayıda nağıl mətni qeydə ala bildik. Nağıl söyləyicilərinin böyük əksəriyyəti əslən qonşu rayonların sakinləri olub, sonradan Xocavənd ərazində məskunlaşan insanlar idilər. Yaxşı nağıl ifaçılarının daha çox Ağdam rayonunun Mərzili kəndindən gəlmə olduqlarını müşahidə etdik. Eyni zamanda kitablardan oxunan nağıl süjetlərinin də dövriyyəyə girməsi faktları ilə qarşılaştıq. Kitablardan gələn mətnləri kitaba daxil etmədik, Folklor İnstitutunun arxivinə verdik.

Bütün nağıl söyləyicilərinin repertuarında formullardan istifadə çox azdır, bəzən də heç yoxdur. Bir sıra hallarda söyləyicilər özləri də nağıl formullarından istifadəni artıq şey sayırlar. Məsələn, “Padşah oğlunun nağılı”nı danışan Qaytaran Qədim oğlu Quliyevin təhkiyəsinin sonuna Çərkəz Ağəli oğlu İmanov “Göydən üç alma düşdü” formulunu artıranda Qaytaran baba “Ə, yox, almanın neynir-sən?” dedi. Bununla bildirmək istədi ki, nağılin sonunda məlum formullardan heç də həmişə istifadə olunmur.

Qaytaran Qədim oğlu Quliyev ilə elə ilk səfərimizdə görüşməyi məsləhət bildilər. İlk görüşümüzdə Çərkəz Ağəli oğlu İmanov ilə birlikdə oturub danışdılar (məni onun evinə Çərkəz baba aparmışdı). Çərkəz babanın təhkiyəsi daha gözəl olsa da, Qaytaran baba qədər nağıl bilmirdi. Çərkəz babanın etirafına görə, danışlığı nağılların bir qismini vaxtilə elə Qaytaran kişidən, bir qismini isə nənəsindən eşi-dib. Onlar bir-birinin danışığına müdaxilə edir, tez-tez mübahisə edə-rək bir-birinin danışığına düzəliş verirdilər. Hətta elə nağıl oldu ki, əvvəlini Qaytaran baba başlasa da, qalanını Çərkəz baba davam et-dirdi. Bəzən söyləyicilər nağılin sonuna öz başlarına gətirilən müsi-bətlərlə bağlı əlavələr edirdilər. Məsələn, Çərkəz baba “Şərə düşmüş qızın nağılı”nı belə tamamladı: “Orda atanın qeyrətsizdiyin gösdərir. Xudavəndi-aləmnən sada gəlir kin, nahax qan yerdə qalmaz yüz il də qala. İndi ermənilər bir heyət uşax-muşağı qırıldılar e. Xojalı məsələ-sini deyirəm. Hələ olar elə işdər eliyiflər ki, Xojalı məsələsi müşdu-luxdu e onun yanında. Allah-taala olların cəzasını nə vaxsa verəjəh”.

Bəzən elə olurdu ki, söyləyici nağıldakı (“Tacirin Allahı qo-naq çağırması”) obrazı tacir deyə təqdim edir, nağılin ortasında isə tacir əvəzinə padşah deyə danışındı. Və yaxud “Üç bacı” nağılinin əvvəlində söyləyici qızların qardaşının olmadığını qeyd etsə də, sonda qızları divin əlindən qardaşı qurtarırdı və s. Gələcəkdə söylə-yicilərlə bağlı aparılan tədqiqatları nəzərə alaraq bu mətnləri kitab-da elə olduğu kimi verməyi məqsədəuyğun saydıq.

Qaytaran Qədim oğlu Quliyevin yanında ümumilikdə 4 dəfə olduq. İkinci dəfə Qaytaran baba bizə 10 mətn danışdı. Üçüncü də-fə 11 mətn, sonuncu görüşümüzdə isə 7 mətn danışdı ki, danışlığı mətnlər nağıl, lətifə və rəvayət janlarını əhatə edirdi. Son 3 görüsümüzdə gələcəyimizi bildiyi üçün danışacağı mətnlər haqqında və-rəqdə əvvəlcədən özü üçün qeydlər etmişdi (Kasıb kişi oğlunu apa-rıb bir kişinin yanına qoyur. Bir arvadın əri dağa gedib, arvad aran-da qalıb. Bir çoban, nökər. Keçəl kişi. Avdal Qasım. Qarışqa qarğı-ya yiğma və s.). O, bəzən danışacağı nağılı özü adlandırdı. Biz söyləyicinin adlandırdığı nağılların üzərinə ulduz işarəsi qoymuşuq. Qaytaran kişinin nağıl repertuarı zəngin olsa da, təhkiyəsi qurudur.

Bəzən də söyləyici nağılin müəyyən hissəsini unudur, nağılin sonunda unutduğu hissəni xatırlayır, “Ən qəşəh yeri də burasıydı”, – deyərək, unutduğu hissəni yenidən danışır. Bu kimi hallar da onun çoxdandır nağıl ifa etmədiyindən xəbər verir. Əslində o özü də bunu etiraf etdi. Danışlığı nağılları Ağdam rayonunun Mərzili kəndində uzun qış gecələrində bir yerə toplaşan yaşıllardan və iştirak etdiyi məclislərdə müxtəlif adamlardan eşitdiyini bildirdi. İlk dəfə 11 yaşında öz həmyaşıdlarına nağıl danışdığını da dedi. Hər nağılı başlamazdan əvvəl “Birini də deyim?”, – deyə icazə alırdı. O, nağılı tələsə-tələsə danışır, cümlələri tamamlamırdı. Biz də həmin cümlələri mətndə elə yarımcıq formada verməyi məqsədə uyğun saydıq. Qaytaran baba hərdən nağılin ortasında diktofona işarə edərək, “Yazır?” – deyə soruşurdu. O, nağıla müasir dövrdən maraqlı xallar vurdu: “Həmən kəndə çatanda görür ki, camaat hamısı yığılıb belə. Ukranyada ki nümayiş eliyillər, onnan sora Suriyadakı kimi yığışıblar. Çoxlu əhalidi”; “İndi mən qardaşımı axtarmalıyam o Xoşqədəm kimi” və s.

Dəfələrlə qeyd olunub ki, yaxşı repertuara malik söyləyicilərlə bir-iki saatlıq ünsiyyət onların əsl potensialının üzə çıxarılmasına imkan vermir. Odur ki, belə söyləyicilərlə 2 dəfə (Həsən Mehdiyev, Rasta Mustafayeva, Çerkəz İmanovla), 3 dəfə (Əsmət Rüstəmova ilə), bəzən də 4 dəfə (Qaytaran Quliyevlə) görüşüb söhbət etmişik.

Nadya Həsən qızı Qurbanova əvvəlcə dediyi bayatıları – bir neçə bayatını adı formada şeir kimi söylədi. Sonra divana uzanaraq mahnı kimi oxumağa başladı. Hərdən bizə elə gəlirdi ki, söyləyici ətrafi sanki hiss etmir, otaqda kiminsə olması, onu dinləməsi Nadya nənəni qətiyyən maraqlandırmırırdı. Mahnı kimi oxuduqca yadına daha çox bayati düşürdü. Mahnı kimi oxumaq söyləyicinin fikirlərini sanki sistemə salmışdı. O, əvvəl adı formada dediyi bayatıları da yenidən mahnı kimi oxuyurdu. Nadya nənə bəzən bir misranı iki dəfə təkrar edir, birinci dəfə dediyi misranın sonuna avazla *ey* (*bəzən yey*) nidası artırır, ikinci misranı əlavəsiz oxuyurdu:

Köynəyin gülü yansın *ey*,
Köynəyin gülü yansın.

Od tutsun, gülü yansın *ey*,
Od tutsun, gülü yansın.
Belə deyir, səni mənnən ayıranın *ey*,
Səni mənnən ayıranın,
Ağzındakı dili yansın *ey*,
Ağzındakı dili yansın.

Söyləyici bəzən də əvvəlki misraları iki dəfə təkrar etsə də, son iki misranı bir dəfə deyirdi:

Dağlarda qar səsi var *ey*,
Dağlarda qar səsi var.
Yağıfdı, qar səsi var *ey*,
Yağıfdı, qar səsi var.
Atdar ifcin nallanıv *ey*,
Veranada gənə səfər səsi var.

Arada bir oxumağını dayandırıb “bayatdı ha”, – deyə xəbərdarlıq edirdi. Bəzən də bayatının üç misrasını deyirdi:

Ay dağlar, qoşa dağlar *ey*,
A dağlar, qoşa dağlar.
Nə verifsən baş-başa, dağlar *ey*?
Nə verifsən baş-başa, dağlar?
Səni görüm, min il yaşa, dağlar *ey*,
Min il yaşa, dağlar.

Gəlininin dediyinə görə, Nadya nənə evdə tək qalan kimi edilməyə başlayır.

Bizə xeyli bayatı deməsinə baxmayaraq, o, hərdən “Sən gəldin deyə mənim bayatım, mahnim qurtardı, ay bala”, – deyə giley-lənirdi.

Nadya Qurbanovanın söylədiyi bayatları kitabda onun dediyi kimi verə bilmədik. Çünkü Nadya nənə söylədiyi əksər bayatları mahni kimi oxuduğundan yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, hər misranı iki dəfə təkrar edir, misraların sonuna nidalar artırır, bəzən də bayatının üç misrasını söyləyirdi. Canlı ifa prosesində bu kimi hallar normaldır və mətnin təbii olmasını bir daha sübut edir. Ancaq yazıya köçürülmə zamanı mahnının avazını vermək mümkün

olmadığından təkrar cümlələr ağırlıq yaradır. O səbəbdən də, təəssüf ki, biz bu mətnlərin təbiiliyini qoruya bilmədik.

Bəzən söyləyicilər ifa prosesində də bayatı yaradırdılar. Məsələn, Rasta Şavağat qızı Mustafayeva da bizə dalbadal xeyli bayatı söylədi. Sonda alqış dediyi zaman zarafat etdik ki, onu da bayatiyla desin. Nəticədə belə bir alqış-bayatı meydana çıxdı:

Bala, səni görüm xoş yaşa,
Götürgünən xoş yaşa.
Fələyə yalvarıram,
Sana bir gün, taleh yazsin,
Onda ömrünün sonunacan xoş yaşa.

Bu və bu kimi ifa prosesində yaradılan mətnlər bəzən poetik baxımdan zəif olsa da, tədqiqat baxımından yararlıdır.

Bayatı ifaçıları ilə ünsiyyətdə olarkən bayatının deyilmə məqamları və formaları haqqında da xeyli informasiya aldıq. Bununla bağlı tam təsəvvür əldə etmək üçün rayon sakinlərindən birinin yas məclisində də iştirak etdik. Söyləyicilərin “Məjlis olanda yadına düşür. Onda deməsəm, bağrim çatdar. Amma tini olmasa, yadına düşmür də, bala”, “Dolu vaxdında deyirəm. Ancax yas yerrəndə demişəm, ayləmin, uşağının yanında deməmişəm heç. Bayatı çoxdu, amma fikrimi cəmliyə bilmirəm”, “Birdən gejə ağrıları tutanda karavatın üsdündə o qədir bayatılıyıram, yadına gəlir, birdən də yadımnan çıxır. Gejə mən bayatılamağa başlığında səhərədək bayatılıyıram. Di gəl indi yadına düşmür” kimi gileyləri bayatının konteksti məsələsinə işiq tutur. Yəni söyləyici bayatını həmişə söyləyə bilmir, bunun üçün özləri demiş, “tini gəlməlidir”.

Söyləyicilər bayatının deyilmə formaları haqqında da xeyli məlumat verdilər.

Gərənaylamaq əlini qulağının dibinə qoyub yüksək səslə ağı deməkdir. Bu zaman misraların sonuna lay-lay artırılır. Gərənaylamaq olduqca yüksək səs tələb edir. Amma yas məclislərində gərənaylamaq o qədər də yaxşı qarşılanmır. Çünkü bu, el arasında ölümü urvatdan salmaq kimi qiymətləndirilir. Söyləyicilərin dili ilə desək, “yasda ləyaxnan oxumaq lazımdır”.

Yas məclislərində yanıqlı səslə bayatı deməyə ediləmək deyirlər. Söyləyicilər təklikdə, alçaq səslə, ağlaya-ağlaya bayatı söyləməyi ediləmək adlandırırlılar. Onlar bəzən inək sağırkən oxumağa da ediləmək deyirdilər.

Bu bölgədə dodağının altında, yalnız özünün eşidə biləcəyi tərzdə bayatı söyləmək gümüldənmək adlandırılır.

Hüzür yerlərində deyilən bayatları ağu adlandıran söyləyicilər eyni zamanda qeyd etdilər ki, ağı, adətən, bir qadın tərəfindən deyilir. Ağının bəhr forması da var. Bəhri də, adətən, bir adam oxumağa başlayır. Hər misranın sonuna “Şahüseyn, Vahüseyn” kəlmələri artırılır ki, bunu məclisə yığışan qadınlar xorla, əllərini dizlərinə vura-vura deyirlər.

Bölgədən qeydə aldığımız ağıların bir qismi də sinkretik paralelizm formasındadır. Bu tipli ağılar bayatı formasında deyilməsə də, cümlələr sanki qafiyəlidir. Söyləyicilər bu cür “qafiyələri” *bəzək vermək* adlandırırlılar:

Duranda yerə naz eliyən,
Gedəndə boyuna naz eliyən,
Gedəndə yerişi göyçək,
Gələndə gülüşü göyçək,
Gözəlliyi güldən götürən,
Ağlığı qardan götürən ...

Yas aparmaq üçün kənardan gətirilən qadınları bölgədə *ağrı-bası* adlandırırlar.

Kitaba salınmış materialların müəyyən bir qismini də etnoqrafik mətnlər təşkil edir. Bunların arasında tərəkəmə həyatını əks etdirən mətnlər maraq doğurur. Qarabağın işğalı Quzey Azərbaycanda tərəkəməliyə, demək olar ki, son qoydu. Bu səbəbdən də gənc nəslin tərəkəməciliklə bağlı təsəvvürləri yox dərcəsindədir. Odur ki, tərəkəmə həyatı ilə bağlı materialları çox çətinliklə toplaya bildik. Çünkü söyləyicilərə bununla bağlı suallar ünvanlayarkən çətinlik çəkirdik. Yaşlı nəslin dünyasını dəyişməsi həmin təsəvvürlərin birdəfəlikitməsi deməkdir. Odur ki, bu mətnləri də kitaba daxil etməyi lazımlı bildik.

Abdal Qasımın adını çəkdiyimiz zaman hamı gülümşəyirdi. Amma bəzi mətnləri qeyri-etik hesab etdikləri üçün danışmaq istəmirdilər. Ərazidə Abdal Qasımın şeir yazdığını qeyd edən söyləyici də oldu, amma o da “latayırdı” deyərək şeiri söyləməkdən imtina etdi.

Epik mətnlərdəki söyləyici əlavələrini mötərizə içərisində vermişik. Lirik janrlarda isə söyləyici əlavələrini kursivlə göstərmmişik. Bayatıların variantlarını göstərmək üçün = (bərabərlik) işarəsindən istifadə etmişik.

Xocavənd folklorunun toplanmasında göstərdikləri köməyə görə Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Eyvaz Hüseynova, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının müavini, Sosial İqtisadi İnkişafın Təhlili və Proqnozlaşdırılması şöbəsinin müdürü Azər Süleymanova və onun ailə üzvlərinə, eləcə də Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısının köməkçisi Şaiq Aslanova, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının müavini Əfsanə Quliyevaya, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyətinin “Hüquq şöbəsi”nin məsləhətçisi Elçin Şükürova, Xocavənd Rayon Mərkəzi Xəstəxanasının baş mühasibi Nəbi İmanova, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyətinin böyük məsləhətçisi Eynur Hüseynova, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyətinin Bakı şəhəri üzrə nümayəndəsi Təyyar Əliyevə, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Xətai inzibati ərazi dairəsi üzrə nümayəndəliyinin baş mühasibi Pərviz Rəhmanova, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Xocavənd kənd inzibati ərazi dairəsi üzrə nümayəndəsi İltifat İbrahimova və ailəsinə, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Qaradağlı kənd inzibati ərazi dairəsi üzrə nümayəndəsi Cavay Hüseynova, Xocavənd Rayon Polis şöbəsinin əməkdaşı Pərviz Tanrıverdiyevə, Xocavənd Rayon Mədəniyyət və Turizm şöbəsinin müdürü Ramiz Balakişiyevə və həmin şöbənin işçiləri Amil Rəhimova, Tural İsləmovə, Yasin Yusifova, Elmira Səfərova, Zaur Məmmədova minnətdarlığını bildiririk.

МІФОЛОГІ МДТН, ДFSАНД, РДВАУДТ ВД ХАТИРДІДР

1. YERLƏ GÖYÜN ARALANMASI

Əvvəllər göynən yer bitişih imiş. İndiki kimi döymüş də. Üzür isdiirəm, köösəndə bir qadın yuxa bişirirmiş. Körpə uşağı varmış, üzür isdiirəm. Uşağ ağlıyır, əyax yoluna gedir. Bı arvat tələsih bilmir neyləsin. Yuxanın birin götürüp bının arxasın silip. Bının arxasın siləndə yer-göy bircə dəfə şakqıldıyip. O ki göy gurulduyar e. Heylə guruldamağınan dünyanın bax belə olmağı bir olup.

2.

Qabaxlar sümbül belə deyilmiş. İndi başında bircə qırıx dən var. Qabaxlar amma təpədən-dırnağa kimi dənimis. Adam düzgün iş görmürmüsh. Bir qadın xeylağının birinin uşağı, ayıp da olmasın, özünü batırır. Oyana-buyana baxıp, bu cəmdəyi yanmış bir şey tap-miyip bının g..ün silməyə. Götürüp bı, çörəhdən kəsip bu uşağın g..ün silip. O zaman da göydən yerə zincir sallanırmış. Aha, zincir də çəkilip göyə. Zincir də çəkilip çığırı-çığırı. Sümbül də çəkilir, çəkilir, ikicə-üscə dənəsi qalandı it uluyup. It uluyup ağızın tutub yuxarı. Allah-taala deyip, o itə verin, o iki-üş dəni, qoyun onnan o it dolansın. Həmən iki-üş dəndi ki, artdı belə taxıl oldu.

3. NƏHƏNG İNSANLAR

Bizdə orda (Bəhrəmli kəndini nəzərdə tutur – top.) köhnə qə-birsannıg olufdu. Adı bu qəbirənnixlar kimi olmuyufdu. Ordakı qəbirlər üç metir, dört metir uzunnuğunda olufdu. Orda yaşıyan insannarın bu bazu sümüyü yoxdu? Onun uzunluğu bir belə olufdu (əllərini geniş açır – top.). Ayaxları dizdən qartdanmırmiş. Bədən uzun oluf də. Ceyran qaçağan heyvandı. Ceyranın dalınnan yüyüruf bax belə tutullar. Ceyran Allaha yalvarır ki, bu nə zulumdu düşmü-şüh? İnsannar yüyüruf bizi tutuf, daa bizim kökümüz kəsildi. Allah-

taala tərəfdən oların dizinə kündə salınıf, diz qapağına. O insannar kündə salınannan sora yüyürə bilmiyiflər. Kündə də sifdə deylənə görə, arxada oluf. Diz qapağı geri qatdanırmış. Soradan Allah-taala təzdənnən götürüf qavağa qoyuv o kündəni. Ona görə indi irəli qatdanır. Ona görə qaçışda böyük maneə yaranıf. Axı ceyranı da Allah deer, mən yaratmışam. Camahat tökülüf qovalyıf tutuf qırırmış ceyranı.

4. İNSANLARIN MÜXTƏLİF DİNLƏRƏ AYRILMASI

Rəvayətə görə, bütün insannar bir ananın, bir atanın uşağı olullar. Bir törəmədən olullar. Yekələnənnən sora bıllar bir-birin qırıllar. Peyğəmbər öz yoluynan gedirmiş, görür kün billar bir-birin öldürüllər, qırıllar, batırıllar. Bir-birinin sözü bir-birinə xoş getmir. Nəysə, gediv aralıyıf, deyifdi ki, sizi aralıyram, sizin həraaz bir dinə qulluğ eliyəssiniz. Heş biriniz bir-birinizin dilini bilmiyəsiz. Başa düşüf bir-birizi qırmayısınız. Rəvayətə görə, ona görə də bıllar hərəsi bir dinə, məssəvə qulluğ eliyiflər.

5-6. KARVANQIRAN ULDUZU

Karvanqıran ulduzu adamı alladır. Bilirsən, niyə? Dan yeri qızaranda bir dənə ildiz çıxır. Həmən ildiza oxşar biri də axşamnan bir xeylax keşmiş çıxır. Bir karvan yola düşəcəymış. Billar yatmışmışdar ki, dursunnar yola düşsünnər, getsinnər. Harasa köçüf gede-jeymişdər dana. Karvandı. Görüllər ki, ildiz çıxıf. Elə biliflər ki, həmən ildızdı. (O, dan yeri qızaranda çıxır e). Duruv axşamnan yola düşüflər. Gethaget, gethaget, gethaget, neynirsən elə, yol qutarmır. Soyux, qiyamat, maşakqat. Dövlət hamısı qırılır. Kim salamat qalır, bilmirəm. Həmən ildiz o karvanın gejə hamisin qırif. Alladıf da. Axşamnan çıxan ona oxşuyur. Amma səhər tezdən dan yeri qızaranda çıxan ildiz o yekə ildızdı. Helə ildiz görühmür. Hamisinnan yekə o görükür.

6.

Deməli, karvan hazırraşif ki, yola düşsün. Bıllar zada gedirmiş, alverə gedirmiş dana. Binnan irəli dəveynən-zadnan gedillərmiş. Səki dan ulduzu doğanda gedejeymişdər. Göyün üzü ayazıyr. O dan ulduzunnan qavax biri doğur e, yekə. İki sahat-üş sahat qavax doğur, o, karvanqıran ulduzudu. Hələ də bax o göydə sifdə – qavaxcan gəlir. Doğur, qalxıllar. Biri görür: – Əyə, əyə, gör havağa qalmışix? Dan ulduzu doğuf hara qalxiv e? Yola düşüllər, irahlaşif gedillər bir az. Gejənin yarısıdı. Gedillər, qar-çovğan tutur, yolda qırılan qırılır, qırılmıyan da nə günnərə qalır. Onnan sora qayıdış gəllillər. Ona deyillər, karvanqıran. O, dan ulduzunnan qabax doğur həmməşə. Çox qavağ e, iki sahat-üş sahat qavağ olur.

7. ÜLKƏR ULDUZU

Bilirsən, Ülkər ulduzu nədi? Bir şahın gözəl-göyçəh bir qızı varmış. Bir gavırın da ot tayası varmış. Bı gavır aşığı olur binin qızına. Ta bir qar qarriyif, bir qar qarriyif ki, da bu şahın dööləti qırılır. Gedif nakqədər yalvarıf gavıra ki, bı otdan ver, yazdı dana, bəlkə hava açılar, heyvan qırılmaz. Deyif, qızı verməsən, vermərəm. Qızı ver, otu verim. Atası gəlif məl-müşgün. Qız deyiv, ay ata, niyə həylə? Deyiv, ay bala, vermədi. Bax maa da bir belə sual qoydu qabağıma. Qız deyiv, ata, döölət qırılmadxansa, məni ver, döölətini qırma. Yaqin yaşı belədi. Kişi elə bına irazılaşif ki, savax gedə qızı verə, otu gətirə. Qız çıxıf görüp ki, bir yekə ulduz var, sarı ulduzdu. Baxıf deyif:

Ülkər yana sallandı,
Doğdu, yana sallandı.
Ya Rəbb, yaza nə qaldı?
Ülkər yana sallandı.
Gavır məni aparer.

O bir ulduzun yanında bir kopa² ulduz əmələ gəlif. (Baxsan, sən də görərsən). Savağ ertə bir gün çıxır, bir gün çıxır, İlahinin işi-

² Bir kopa – bir topa

di ha. Qar lıqqlıyyır geder, gavır da qızı ala bilmer. Ot da gavırın elə qapısında qaler. İlahının işinə heş kəs əl aparmaz.

8. AYIN ÜZÜ NİYƏ LƏKƏLİDİR?

Onu Fatma ana eliyif, başına dönüm. Ay oğlandı, Gün qızdı. Bajı-qardaşdilar bular. O deyif, mən qəşəngəm, bu deyif, mən qəşəngəm. Billar ikisi də qoşa qaçif gəliflər analarının yanına. Deyif:

– Ana, hankimiz qəşəngih?

Fatma ana əlin belə virif gədənin üzünə. Həmən əlnən saj külliüyürmüş, əli külli-külli viriv üzünə. Deyif:

– Ə, sən oğlansan, yeri işinə, o qızdı, o qəşəhdii.

Həmən ləkədi, onun üzündədi.

9. FATMA ANANIN HANASI

Günüsü varımış Fatma ananın. O, günüsünən həməşə çəkişərmiş dana. Günüsü vejinə almir öyə nə lazımdı, nə zaddı. Elə tapdığın yiğir, yiğışdırır, tapbadı qalır həylə. Çox tənbəlimiş bının günübü. Yağış yağır, ayazıyan təki Fatma ana tez durur, qurşax çekir, üç irəh. Biz uşağı olanda soruşardıq, o nədi, nə irəhdi? Binnan irəlik aqsakqallar deyərdilər, Fatma ana hanasın qurdu. Hanasın qurdum, uje günüsünə görkəzir ki, mən qavaxcan durdum, hananı qurdum. Sən yatıf qalmışan.

10-20. QARAÇUXA

Xızıra Qaraçuxa deyirih. Həməşə də deyirih ki, heş kimin Qaraçuxası yatmasın, oyağ olsun. Qaraçuxa evin bərəkətidi, evin urzusudu, evin ən yaxşı qonağıdı. Bir şey olanda deyirsən kin, Qaraçuxanın adına bir yaxşı şey bişirim. Bir fəsəli bişirim. (Köhnə arvatar fəsəli bişirərdi). Fəsəlinin xamırın yoğunursan yağnan, sajin üsdündə belə eliyif qoyursan, belə-belə də eliyif yağı tökörsən qəşəh, yağlı bişer, Qaraçuxanın adına paylıyırsan. Deyirsən, onun eşqinə

paylıyıram. Yuxuna girsə, gözəldi. Bəzən görürsən ki, yuxuna gəlif girif. Onda deyirsən ki, onun eşqinə bişirirəm. Bir yaxşı şey olanda deyirsən ki, maa büyün bir yaxşı şey oluf. Bax, Qaraçuxanın eşqinə bunu eleyim. Belə. Heş kimin Qaraçuxası yatmasın. Maa bax pisdih eliyən adamınkı da yatmasın.

11.

Qaraçuxa həməşə oyaxdı. İndi sən burda özün gəzersən, Qaraçuxan sənin arxanda, sənin həndəvərində hərrəner. Bədbəx hadisəzad olanda eliyəndə deellər, hə, filenkəsin Qaraçuxası yatıfdı. Heş kimin Qaraçuxası yatmasın. Qaraçuxa həmməşə ayığ olur, amma day sən görmörsən. Heş kəs görmör e. Böyründə-başında hərrənir.

12.

Deerəm, Allah heş kəsin Qaraçuxasını yatırtmasın. Elə vaxt olufdu ku, yuxuda görmüşəm ki, deer, qorxma. Sən bala, özün urzalı olajehsan, heş bir şey də dəymeyjəh. Görmüşəm ki, onnan sora maa deef ki, dur getginən, su axer. O sudan su içginən. Həh eləmişəm, görmüşəm yuxudu, duruf su işmişəm.

13.

Bax, sənin də Qaraçuxan var, mənim də Qaraçuxam var, amma gözə görümmür. Bizim hər birimizin Qaraçuxası var. Ona görə də həmməşə deyir ki, salavat çəvirəndə bir dəfə də Qaraçuxalarımızın ruhuna görə salavat çəvirəsən dana.

14.

Eşitmişəm kin, yəni kiməsə nəysə olsa, onun gözünə görükür. Şəxsən mənim özümün gözümə görüküfdü. Bax, elə bil, qoyun varıdı, gördüm ki, qoyun gejə çıxıf, aydınınx gejədi e. Gördüm bir uzun, qara paltar adam qoyunu qaytarıf gətirir. Bax ona Qaraçuxa deyillər, qızım. Mən şəxsən onu görmüşəm.

15.

Qaraçuxa, elə bilginən ki, yatersan, sana bir zaval gəler. (Sana demiyim, özümə deyim). Qaraçuxa özü yunuldu³. Bir-birinə deyillər ki, aaz, filankəsin Qaraçuxası yatıfmiş e, getdi bir belə qəziyə düşdü. Qaraçuxa yunuldu. Elə bil, Qaraçuxan əger oyaxdışa, Qaraçuxan sənnəndisə, Qaraçuxan ojağının küsmüyüsə, işdərin yaxşı geder. Sana yuxunda, ola bilər ki, desin, büyünnəri bir belə xeyir tapajaxsan. Buyünnəri, məsələn, bı işin irasdadı. Uzağ olsun, bir zaval gələjəhsə, Qaraçuxan deer, buyün çıxmaginan. Məsələn, alverəmənəyəmi çıxma. Buna deyillər, Qaraçuxan əyağ üsdəymış. Yanı ki, bir iş olur, maşın gəlir, bax-bax belə tokqaşır, dəymədi, avarya olmadı. Deyillər, aaz, aaz, Allah saxladı e, Qaraçuxası əyağ üsdəymış.

16.

Hamının Qaraçuxası var. Sənin də, mənim də var. Hamının var. Canın üçün, bir dəfə mən Qaraçuxanı gözümnən gördüm. Bizə qonax gəldi. Böyrümüzdə də bir xəsdə kişi varıldı, onun öyüydü. Gətdih bir quzu kəsdih. Quzunu kəsəndə mən olardan xəlvət quzunun budunun birin kəsdim verdim o xəsdə olan öyə kin, bişirə verə xəsdəyə. Qaraçuxa uzun kişi. Gejə gördüm kin, quzunun içinnən həmən qaraçuxalı kişi geder. O ət oosanata düşdü. Ona görə gördüm, quzunun içinnən geder.

17.

Mən bir dəfə balaca olanda masqiletdə dayımnan gedəndə masqilet aşmışdı, qalmışdım altında. Sol tərəfim əzilmişdi burdan. Bir ayacan yerdə yatdım. Onda mana qurvan demişdilər. Qurvan, elə bil, bir az gej kəsildi. Mənim ikinci bajım (o biri qəsəbədə olur) yuxuda nə görür, o da olur. Çixif çölə, gejeymiş. İçəri gələndə deyir, gördüm kin, bosdannan evin arasındaki qapıda uzun, qara paltarı, bax saçı da bira düşən uzun bir gəlin dayanıf. Əlin də qaldırıf qapının üsdünnən belə məfdil qayrılırdı e, onnan tutuf. Deyir, dedi ki, dediyinizni niyə

³ Yunul – yüngül

eləmirsiniz? Deyir, çöndüm, baxdim. Dedim, nə demiş? Deyir, dedi ki, evinizda uşax yixılıf, ona qurvan demisiz, o qurvanı kəsməməsiz. Gedin qurbanızı kəsin, ziyannıx ziyannıx gətirir. Elə səhərsi gün durdu bajım danışdı, həmən qurbanı da getdih kəsdih.

Anam xəsdələnəndə oturardı qohum varıldı, olarda. Qorxurdu xəsdələmməhdən. Deyirdi ki, qorxuram, bı xəsdəlih məni öldürəjəh. Gediv, elə bil, isdi təndir başında danışmışdı o sözü qohuma. Ağlıya-aglıya, elə bil, gəlnimizin anasınınan... Ona danışmışdı. Sora gejə genə bajım yuxuda görmüşdü kü, həmin o qadın gejə çöldə dayanıf deyir ki, anana denən ki, heş vaxdı isdi təndir qırığında gediv ağlamasın. O ağlıyanda göydə mələhlər də ağlıyır. Anan yaxşı olajax, ama çox qorxu çəkir. Ona denən ki, heç bir xəsdəliyi yoxdu. Elə-belə xəsdəlihdi, bekara şeydi. O ağladıxca göydə mələhləri ağlatmasın o. Mənim yox, ama ikinci bajımın həmməşə gözünə görükürdü. Öz də qorxmurdu e, duruv onnan söypət eliyirdi. Qaraçuxası onun. Deyir, düm qara paltar geyinirdi, uzun gəliniydi. Saçı da, hörühləri bax bira düşürdü (söyləyici əlini topuğuna apardı – top.).

18.

Deyillər, Qaraçuxa guya hənsi evin hayatında görühsə, o ev varrı olur, yaxşı olur. Həylə deyillər. Qaraçuxa yatsa, deyillər ki, sənin Qaraçuxan yatıf a, gəlirin yoxdu. O gərəy özü oyana, onu məcixliyif qaldımağnan iş getmir haa. Gərəy onun özü qalxa ki, uje Qaraçuxam qalxıf, əlim gətirir. Həə, yaşı keçmişdər həylə deyir.

19.

Allah hamınızın Qaraçuxasını ayıq eləsin həmişə. Kürəyinizin arasında dursun. O Qaraçuxa deer, insanın kürəyinin arasında duran bir qüvvədi. Heylə deellər.

20.

Qaraçuxanı eşitmişəm. İşə gedirdim, gəlirdim ki, çörəh yoxdu. Səhər işdən qalmayım. Xamırı qatırdım. Yatırdım. Ajıyan vaxdı gördüm kü, Qaraçuxa gəldi, məni belə-belə oyatdı. Tez qalxdım.

Gördüm, xamır ajıyıfdı. Həə. Qayıtdım baxdım ki, qapıda bax belə əllərini qoyuf, uzun, qara kişidi. Bax belə tamaşa eleer. Çıxdı getdi. Onu mən görmüşəm. Qaraçuxa elə üsdümcən hərrənir.

21-29. QARA ÇOBAN

Onun qəbri Nərgiztəpədədi. Çox hündür adamımış. Onun bir sapant daşı var, deməh, Qaraçuxdan nətəər atıfsa, gəlif düşüf Nooruz dərəsinə. Sahiyə düşüfdü. Savet devrində nəkqədər texnika varıldı, onu o sahədən çıxarda bilmədi, güjü çatmadı çıxartmağa. Heylə böyüh qayaydı. İndi orda yatax yeri var. Qara Çoban çox qüvvəli adamımış. Orda bir bulax var. Orda kəhriz də var. Orda yatax yeri var. Elə bilginən ki, hexdar yarım yerdə. Qoyunnan ötrü ağıl çəkif. Elə bizim kətdən də baxanda aralıdan görükür. Hər tərəf koldu, ora açıxdı. Qaratikani kökünnən yoluf, ağıl çəkif qoyununa. Deməh, orda onun yatax yeri olufdu. Onnan xeylağ aşağı gəlirsən, bulax yeri var. Orda daşın içərin oyufdu, durba qayırıf, aparıf qoyuf bulağın gözünə, ordan daşın içiynən su gəlif tökülür. Uşax vaxdı girirdiy onun içiñə. Deməh, son zamannarda onun ölen vaxdiymış, köçən vaxdiymış, nəyimişə, o durbanın ağızına bir dənə daş qoyuf, yumruğuynan nətəər belə vurufsa, su kəsilif. Daş elə həmən yerindədi. Elə onnan da bulax quruyufdu.

22.

Qaraçux elə bizim yerdə. Qaraca Çovan yaşıyıv orda tarixən. Dağın dösünə gedirsən, orda qaratikənə belə baxırsan, meşədi da. Bir addım yer yoxdu. O, o qədər güjdüymüş kü, o qaratikənin boğazının belə tutuf, qoparıf atırmış. Onun kökü çıxası döyül e. Bax ordan qaratikəni yoluf tulluyuf. Bu sahatdarı da orda qaratikən bitmir. Özünün döylətin-varın orya yiğif. Ora dağ yeridi, daşdıxdı. Aşağı Nərgiztəpə var ha, ordan buna hücum eliyəndə həmən o daşı sapandına qoyuv üsdünə gələnnərə atif. Qaraca Çoban bizim yurtda yaşıyif. Hardasa, bir on kilometir yol var. Ordan daşıyır, o qoşunun qavağına atif qırırmış.

Həmən Nərgiztəpədə onun qavırrarı var. Yeddi qavrı var. Yeri də məlumdu e. O qədər böyühdü ki, bir yerə sığmıyif. Bölfə gətiriflər, deyilənə görə. Qolun bir yerə basdırıflar, qılçasın bir yerə basdırıflar, üsdün qara daşnan götürüflər. Bizim də uşax vaxdimizdi. Oranı bizə gösdəriflər (ağsakqallar göstərif) ki, bax bu Qara Çobanın yurdudu, onnan sora qəbridi.

23.

Deyillər ki, orda Qara Çoban olufdu. Mən gözümnən görmüşəm o yeri. Qaraçuxdan əyilif, deyir, Xonaşennən su içirmiş. Onnan onun məsafası azı bir on kilometir olar. Dağın tikannarın yoluf. Tərəkəmə vaxdı, elat dağdan gələndə qoyun arxaşdan qaçırmış. O qaratikannarı yoluñ əliynən, qopardıf kökünnən çıxardıf, qoyunnara qəhəl⁴ çəkirmiş. Həmən o qəhəlin də yeri bı sahatdari Qaraçuxda məhlimdi.

24.

Qaraçuxda ağıl yeri var. Deməynən da, gözümüznən görməmişih ha. Qaratikan kolun kökünnən çıxardıf, belə hesav elə, bir ağıl fasonda yer düzəldif. Bir beş yüz-altı yüz qoyun girən yerdə. Orda kol bitmir, ama qırığında belə çəpər kimi yer var. Qara Çoban ordan gətip Xonaşın yanında heyvanı suarıp qaytarılmış. Sora orda kəhriz yaradıb o. Qaraçugun ətəyində kəhriz düzəldip. Onun meydin oləndə gətip Nərgiztəpədə sureynan bölüp basdırıflar. Uzunmuş e, yekeymiş. Üşdü-dörtdü, bölüp basdırıflar Nərgiztəpədə. Deyilməyinə görə, guya Qaraçuxdan uzanıf Xonaşın çayının su içirmiş. Heylə deyillər. Onnan sora Qara Çoban çıxdı getdi, erməni gəldi ora yelihləndi.

25.

Vaxdiynən elatin dediyinə görə, Qaraçux dağı Qara Çobanın yeridi. Qaraca Çoban orda təsərfatına, qoyununa yer qayırif. O qədər qüvvəli adam oluf ki, onu baltaynan, dəhrəynən kəsmiyif, kötü-

⁴ Qəhəl – içərisinə heyvan salmaq üçün çəpərlənən sahə

yü əliynən çəkib çıxardıb. Həmən yer helə də qalif. Amba neçənci illərə gedir, onu bilmirəm. Qara Çoban orda yaşadığı müddətdə, heç bir işgalçının, qoşunun ona gücü çatmayıfdı. İkinci, deyilənə görə, Qaraca Çobanı Nərgiztəpədə basdırıflar. Daşdarı var, sal daşdar. Ora da köhnə, qədimi Ağcabədi rayonunun Ofşar kəndinin qəbristannığıdı. Qaraçuğ, həmən Qaraca Çobanın adıyan addanır. O Nərgiztəpədəki daşdar elə daşdardı ki, dağ daşdarı döyük, çaydan çıxma daşdı, sal daşdı, götürməy olmur, ağırdı.

26.

Bəhrəmni kəndi Qaraçux zonasında olub. Qaraçuğ da qədim ərazidi. Orda Qaraca Çobanın arxac⁵ yeri vardı. Onu Nərgiztəpədə mana atam gösərifdi. Deyirdi ki, bax bu Qaraca Çobanın qəbridi. Sora ermənilər onları məhv elədi. O Qaraçığın döşündə Qaraca Çobanın arxacı vardı. (Həmin o qoyun saxladığı yeri sonralar, deyəsən, əkdilər ermənilər. Amma son vaxlara kimi dururdu). O qədər güjdü adam oluf ku, kol deyillər, qaratikan kolu, onu çəkif kökünnən çıxardıf. Orda heyə özünə arxaç yeri düzəltmişdi. Atın bağladığı kolun dibi, onnan sora itdəri bağladıxları kolların dibi, hamısı aydın görünürdü. Deyirdilər ki, Qaraca Çobanın arxacıdı ora. Uşax vaxdı bizə deyirdilər ki, bu daş parçaların guya o sapanda qoyuv atıf. Deyirdilər ki, Qaraca Çobanı yeddi yerə bölf basdırıflar. Yeddi dənə belə-belə uzun qəbir vardı. Soradan ermənilər orda bağ saldı, olları məyf elədilər.

27.

Qaraçux dağıdı. Babalarımızın dediyinə görə, Qara Çoban bu dağlarda yerrəşif. Aşağıda da avşar qəbirsannığıdı. Bu avşarrar da ölümü çox ağılıyandı. Deyir, avşar camahati gəlif ölürlərini ağılıyanda Qara Çoban Qaraçuxda duruf sapantnan qəbirsannığın sağına-soluna daş atırmış. Camahati qəbirsannıxdan qovurmuş ki, bəsdi ağladınız. Nərgiztəpədəki o yekə, qara daşdar həmin daşdardı, qalif orda.

⁵ Arxac – qoyun saxlanan yer

28.

Qaraca Çoban çox qüvvəli çoban oluf. Bölgüyə-zada gedəndə, camahat torpax payı böləndə deyirmiş ki, maa daş verin. Daşı atrmış, hara qədər gessə daşı, deyirmiş, bira qədər mənim yatax yerrərimdi. Daa onun o atlığı daş hara düşürmüssə, ordan oyana ikinci bir adam onun ərazisinə gəlmirmiş. Qaraca Çoban bizim regionda doğulup. Onun bizim bı hissədə yeri var, arxaş yeri. Mən özüm gözümüzən görmüşəm. Orda yaşıdı kişilər də söypət eliyir ki, Qaraca Çoban alət-zad olmuyan vaxdı çuxasın soyunuv, ona büküf tikanı, ağaşdarı kötüyünnən çıxardıf. Bu günə kimi ollar bitmirdi, qıraxları da tikanıydı. Yanı ora Qaraca Çobanın arxacıydı. Qaraçug deyilən yer var, Qaraca Çobanın arxacı həmin ərazidə yerrəşir. Onun məzarlığı var. O öləndə çoxlu daşdar gətirif qoyuflar. Deməli, o vaxdı kim gəlifsə, bir qara daş gətirif, onun məzarına qoyuf. Onun məzarının uzunluğu, hardasa, bəlkə də iki yüz metir, üç yüz metirdi. Hər gələn bir qara daş gətirif qoyuv onun üzərinə, dəfnə gəldiqliri bilinsin deyə. O vaxdı yazı-pozu yoxumuş, çovannar savassız olarmışdır. Onnan biliflər ki, hamı munun dəfnində gəlif iştirak eliyif. Məsəlcün, iki yüz çoban varsa, iki yüz də daş gətirilif ora. O vaxdı da yazmax-pozmax olmurmuş də. Daşdarnan bilirmişdər kim gəlif deyə.

29.

Onun bir bulağı varımış. O, işdiyi bulağın içərisi çox dərin idi. Mən görmüşdüm o bulağı. Yanı heş kim əyilif su götürə bilməzdi ordan. O, Qaraca Çovanın bulağı oluf. İt-pişih girməməhdən ötrü onu dərinnəşdiripbiş özü. Ancağ özü uzanıv ordan içirmiş. Qeyri bir insan, bizi kimi insan uzansa, başı o bulağa çatası deyil. Mütləq biz ora nəysə sallamalıyıx, götürməliyih. Ona görə də rəvayətdə deyir ki, ancax Qaraca Çovan ordan uzanıf su içirmiş. Bayavoy adam oluf.

30. KAFTAR

Kaftar insan şəklində olur. Bu, bilirsən harda oluf? Ağcabədinin Hind arxınınan Mardagertin arasında. Əmim deer, yatmışdım.

Qardaşım da orda oluf, amma o da deer, yatmışdım. Əmim görüp kü, maşının qavağında belə hündür bi şey, adam dayanıf. Düz maşının qavağında. Əl atif ki, tuta. Maşını deer, belə üsdünə elədim. Ele-yəndə deer, arxasıüsədə yixıldı. Yixıldı deer, getdi. Düşdüm, çaydan üzümə su vurdum, deer. Axlım başıma gəldi. Amba onu tək o görməmişdi. Onu neçə sürücü görmüşdü helə, bax həmən yerdə. De-erdi, hündür, qılçaları nəzih, əlləri bax belə tühlü. Kişi paltarındeydi, deer. Deer, maşının qapılarının hamsını bağladım. Knopkaların ikisin də vurdum. Deməh, əl atif tullanıf deer. O vaxdı da dayım kiçih oluf, balaca oluf. Deer, elə onda qorxdum ki, birdən oyanar, qorxar. Onun dərdinnən deer dimmədim. Elə bu başdadı maşının qabağında oynamaga. Tullanır deer, kabinkiya, isdiir ki, qapını aça. Qapının da deer, knopkaların vurmuşam. Deer, o yolnan deer, qutardıx.

31-32. ƏZRAYIL

Bajımın qaynənəsi xəsdeydi. Gejə ona qaroul çekirdi. Oturmuşdux hammız. Da bilirih ki, gedəsidi. Anamnan otumuşdum. Bajımıdı, məndim, anamıydı. Anam dedi ki, oday, Azreel gəldi, bala, gəldi. Dedim, nə gəldi? Dedi, Azreel gəldi. O sahat itdər hürüşdü. Azreelin gəlişini, deməli, itdər bilir. Elə anamın deməyinən, itdərin səsi kəsilməynən arvadın canı çıxdı.

32.

Getmişdih ölü yeri vardı, ora. Kişi də xəsdələnifdi. Nəysə. Çörəh yedih, elədih. Qayıtdı ki, bə beyjə Azrayıl darvazanın ağızındaydı. Nizami zarafatnan dedi ki, yox, ə, gəlmışdı səni öldürməyə. Burda elə-belə zarafatdaşdıx. Dedi, ə, Vallah, bala, beyjə qapının ağızındaydı, durmuşdu qapının ağızında. Biz çıxdıx gəldi bəri. Hay çıxdı ki, kişi ölüf.

33. QILLICA

Qillica da qıllı şey olormuş dana. Pis şey olormuş e. Adamızadı yeymiş. Bir xalam oğlu varındı, Hüsöön addı. Deyer, bir dəfə

gəldih, bıralar hamısı yeyəsizdiyimiş dana. Gəlif qohum öyünə, qayıdış gedəndə deer, bir az aralanannan sora gördüm, bir ağ dəvə düşdü dalıma. And içirdi anası ki, deyirdi, at çapıf gedif çıxıf ferma varımısh yalda, orya. Ta utandığınna demiyif ki, belə bir şey var. Deellər, qorxorsan, düş qal burda dana. Sora görüfdü kü, ferma bu-du, bıların da ferması binnan belədi dana. Ta orya çıxanda tanıyıf ki, hə, bizim ferma belədədi. Deyer, elə fermadan bir az aralananda bir də düşüf dalına. At özün çatdırıf öyə. İt hürüşəndə yoxa çıxıf. Dəvə yoxa çıxıf. Deyerdi, neçə ay yatdı b1 Hüsöön. Qorxusunnan dana. Deer, gedif baxdırıflar, deyif kin, onu at qutarıf. At qutarma-sa, onu öldürəjəhdi. Qıllica dəvə təki şeyimiş.

34. KAFTARKUS

Biri olurdu e, dolanır ata-zada, uzanır. Kafdarkus deyillər e. B1 qavırsdannıxlarda olormuş. Qavaxcan qavırsdannıxdə goreşən deerdilər. Mənim bir qohumumun dəvəsi ova qayıdış dağdan gələndə yoxa çıxır. Gedif dəvəni gəzməyə. Ova aralanıfmiş dana qavırsannıxdan. Dəvəni gəzif qayıdanda görüp kin, qavırsannıxdə bir keçi var. Keçini götürüp qucağına. Ta deyif, keçidi dana, aparıf. B1 da goreşənmiş. Keçini alıf qucağına, atı sürüf. Bir zaman baxıf kin, b1 keçinin dal əyağı yernən sürüñür. Axı b1 balacıdi. İndi ata dolaşa, atı yıxa, qayıda adamı yeyə. Bu elə qorxmuyuf dana. Qavaxdan qalxızıf çırpıf yerə. Deyif, get, get, anan namaz üsdündeydi, qaç. Hə, bax o da oluf. Olmuş şeylərdi ollar.

35-41. HAL

Kadının uşağı olanda onu Hal aparırmış. Nənəmgil deyirdi da (mən onu görməmişəm). Onda qapıda keçi çığırılmışdır, güllə atıllarmış. Onnan sora kadın özünə gəlirmiş. O güllənin səsinə guya qaçırmış. Nənəm deyirdi ki, onu bizim ulu babamız tutub. O da nə-təər tutub? Xana toxuyullarmış, gəvə. Toxuyub, bular yatisırmış. Səhər durullarmış ki, düyün-düyündü. Kişi yatıb ojağın yanında. Belə də şış qoyub ojağa. Şişin uju qızarıb. Bular gəlib gəvəni rahlı-

yıllarmış da. Kişi şısı götürüp qılçasının burasının (söyləyici əliniayağına toxundurur – top.) yandıranda bu özünü itirib. Olar iynədən, sancaxdan qorxullar. Çığıranda kişi tutub. Tez üsdünə iynə təxib. Onda nənəm deyirdi ki, (nənəmin də anası danışmış ona) yekə bir arvadiydi. Onu göndərilləmiş suya. Deyirmişdər, “get, gej gə”. Gedif beşcə dəyqədə suyu doldurub gəlmiş. Deyirmişdər, “get, tez gəl”. Gediv otururmuş, axşam gəlmiş. Bax belə iş tuturmuş. Bular gərəh ona tova dedirdeydi ki, nəslinə, kökünə, uluvau-luna, nəvlem eee, yeddi arxa dönəninə mən dəymeyjəm. Gediv uşaxlar su gətirmiş. Deyif, bunu çıxart. Çıxardıf. Gəlif deyif ki, Ojaxqulu baba, Ojaxqulu baba (Ojaxquluymuş kişinin adı). Çıxıf, deyif nədi? Deyif, bir belə qaldım evində, məni incitmədiz, ona görə çox sağ olun. Dəymeyjəm, sana heş bir ziyannıx vermeyjəm. Mana gərəh tova dedirdeydin. Mənnən mal isdeydin, pul isdeydin, nəvlim, nəysə isdeydin dana. Bunu da eləmədin. Mənnən istifadə eləmədin. Ancax sana bircə onu deyirəm ki, gəlinnərniz, qızdarnız ev süpürsün, dalıncax zivil gəlsin. Təmizdiyiniz olmasın.

36.

Deməli, bizim tayfada bir nəfər oluf, bunun atı olufdu. Bu, hər gün gedir görür kü, at örühədi, qan-tərin içərsində, yalı da hörülüdü. Bir gün belə, iki gün belə... Deyir ki, bəs gecə səhərə kimi bu Hal ata dinşdih vermir. Neynəməh lazımdı? Qırı əridir, bezin üzərində atın belinə çəkir. Səhərə yaxın gəlir, ata yaxınlaşanda görür kü, atın üzərində bir məxluq var. Bir kadın xeylağıdı. Haldı da. Deməli, bu da bilir ki, Halın yaxasına tez iynə, yaxut da sancax sanşsan, onda bu gözdən itmir, qalır. Və nə qədər ki bu sancax, bu iynə onun yaxasındadı, bu itayət eliyir onu tutan adama. Bu da bu minvalnan bu Halı tutur, yani qırdan aralana bilmir və sancağı da yaxasına sancır. Atın belində Halı tutur, gətirir evə. Hal burda bu adamlarnan bir yerdə qalır, yaşıyır, işdiyir. Günnerin bir gündündə bu Hal axı getməy isdiyir. Bu gəlir, yaxınlaşır bir kadına, deyir ki, bəs əlimə tikan batdı, bu iyneynən bunu çıxart. Hal üsdündəki iynəni gösdərir. Özü onu götürə bilmir. Bu da sancağı çıxardan kimi Hal artıq qayıdır ilkin formasına

də. Ama gedərkən bir söz deyir. Deyir, siz mənnən sarımsağın neçə dərdə dərman olduğun soruşmadınız. Ama məni burda işdətdiniz, mən də sizə qarqış eliyirəm ki, yurdunuz avand olsun, ama həmişə zibilli, tör-töküntülü olsun. Bu, belə qarqış eliyor, və gözdən itir gedir. Anam deyirdi ki, buna görə də bizim öyləri həmişə nə qədər yiğif-yığışdırılsalar da, elə tör-töküntü olur. Və bu, həmin o Halın qarğışıdır.

37.

Halı mənim dosdoğma bavam tutuf. Bunu hamı bilir. Özü də bir çətin doğan olsun, biz gedəh, getmiyəh, bizdən bir papax getsin, o adam əlbəəl həm doğar, həm də onda bir dolaşığ ola bilməz. On-da mənim nənəm gəvə toxuyurdu. Gəvəni qurufdu. Arvad gejə gə-vəni toxuyur, savax durur görür ki, gəvə artıx toxunuf. Amba başı burunux gəvə dana. Gəvəni qırxıllar axı bu belə. Sora deyir ki, ərinə, Əmiraslan! (Əmiraslan mənim babamdı. Anamın dədəsi. Allah ölünnərinə rəhmət eləsin). Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Əmiraslan, axı bizim bı gəvə toxunur.

Deyir:

– Xaccə, həylə şey ola bilməz. Nətəər? Gəvəni gejə biz yatan-nan sora kim toxuyar?

Deyir:

– Ant bı, misant bı, Təhməzin canıçün, gəvə toxunur.

Deyir:

– İndi bını bı gejə busup tutajam. Bəs bını toxuyan niyə ağızin burmur?

Deyir:

– Nəysə ağızin qırxmayıv, amba toxunur gəvə.

Kişi girər xananın arasına, gözdüyər. Kişi görər ki, gəldi. Bu Hal gəldi otdu, başdadı gəvəni toxumağa. Deyir:

Yandı, yaxıldı yançağım,

Xanada qaldı muncuğum.

Takqatarak bı toxuyur. Kişi qəşəhcə bırdanca iynəni çəkir, taxır bının üsdə. Bax bı tam hakqı, bını millət hamısı bilir. Üç il onu öyümüzdə saxlamışız biz. Ta bı da qəşəh simavar qaynatmax, qapı süpürməh, qab-qaşix yumax. Amba ölü yerinə gedəndə deyirmiş, məni də aparin. Aparıllarmış, dünyada aşağıda otumazmış. Çixif yükün üsdə otururmuş. Sora bına deyillər ki, Əmiraslan, binnan xavar al görəh, bı, niyə çıxif yükün üsdə oturur, yerdə otumur? Özü-nün də adın Qızxanım qoyufdu bavam. Bavam gələndə deyir ki, Qızxanım, niyə yerdə otumursan, camahatın içində sən çıxif yükün üsdə oturersan? Deyir:

– Bava, o görühmədiyinə baxmagınən, onu Azreyil kəsir, o meyit qanın içindədi. Mənim ültüfətim⁶ məndar götürmer.

Ta belə mina hes-zad demillər. Bir gün elə olor ku, bavamgil geder toya. Toya gedəndə bı gətirir sımavarı doldurer, çitiğin⁷ ater, çayı qaynader, qapını-bajanı süpürer, bir belə qızı çağırer. Deyir ki, burya gəl, söz deyirəm. Bı qız gəler. Deyir ki, aaz, aaz, başına dönüm, bı iynəni bırdan çəh, ver mana, əyağında tikan var, bını çıxardım. Qız belə iynəni çəkif bına verəndə qaçer. İynəni ater orya, qaçer. Geder durer aralıda. Bavamgil gələndə görör kü, Qızxanım bide yaldan duruf baxer.

– Bala, çay hazırlı?

Deyif:

– Hə. Çay da hazırlı, sıfra da salınıdı, çay da dəmlidi.

– Bala, gə bəri, gə bəri.

Deyif:

– Gəlmijejem. Sizdən bircə şeyi xayış eliyirəm kin, nə qədər əzyət çəhmisinizsə bu üç ildə, onu mana halal eliyin. Ama mən sizə sora bir söz deyəjəm.

Bavam halallığı verənnən sora deyif:

– Üç ildi, məni saxladız, mənnən xəvər almadız ki, sarımsax nəyə dərmandı? İyidin ağrısı nədəndi?

⁶ Ültüfətim – nəfsim

⁷ Çitix – samovarı qaynatmaq üçün istifadə olunan kiçik ağaç parçaları

İyid cavana deyillər da. Deyif, bunu bilseydiniz, ömürrüh sizə çörəyidi, bəsınızdı. Nə qədər işdədeydiniz, qutarmazdı.

Amba onun qucağında gələndə bir qulağ oluf, Hal qulağı. Bax onu öz gözümnən görmüşəm. Özümüzün öyümüzdə oluv o qulax. Bax, bax bı yekəliyində seydi (söyləyici əlini geniş açır – top.). İndi ki şeytan⁸ qulağı deyillər e, belə qalpax təki çıxır e. Bax o fasondu, möykəm, sümüh. Ama çölü bax, bax belə naxışdı-naxışdı, içi burux-burux. Onu bax bı yaxın vaxlaracan saxlıyırdılar. Ta bilmədim, muzeyə verdilər, neynədilər? Xalamdaydı, bilmədim, kimə verdi.

38.

Babam yüz otuz yaşında kişiymiş. Bunun yeddi gəlini varılmış, bala. Üçün oturdup kilimin üsdə. Kilim qurupmuş. Adı da Xanıymış arvadın (qaynənlərinin). Deyif ki, ay bala, başına dönüm, axı kilim artmer. Bullar and içif ki, nənə, Vallah, toxuyorux, artmer. Kişi yeddi gəlinə deyip ki, sizin nənanızı ağladejam, görüm, yalan deyirsiz, gerçəh? Kişi girer xananın dalına. Görör, biri bajadan düşdü. Şapp. Muncuğu asıp varangəliyə⁹. Biri də düşdü. Şapp. Kişi durub elə yavaçcaca o muncuğu xananın qoluna asanı tutup. Arvadına deyip:

– Xanı, Xanı, dur, iynəni gəti, bunun yaxasına sancım.

Bunun yaxasına sancıf, bunu tutuf. Adı da Əsədiymış. Bir azdan deyif:

Xanada qaldı muncuğum,
Yandı-yaxıldı c...ığım,
Əsət baba, ver minciğim...

Əsəd hələ birin tutuv e. Bunu saxleer. Saxlıyanda bunun da döşündə uşax varılmış – Halın. Deyir ki, Xanı nənə, qurvan olum, başına dönüm, denən ki, məni boşdasın, uşax döşümdədi. Deyif:

⁸ Şeytan – ilbiz

⁹ Varangələ – söyləyicinin dediyinə görə, xananı aşağı salıb-qaldırmağa xidmət edən qarğıdan hazırlanmış alət

— Yox.

Bir il saxlıyif. Deyif, “get, tez gəl”. Gedermiş, axşam gəlermiş, bala. “Get, gej gəl” deyəndə gedip beş dəyqada gəlirmiş. Onnan sora deyif ki, Xanı nənə, məni yeddi oğluun başına çöür, Əsət babama denən ki, məni boşdasın. Deyif ki, ay kişi, sən Allah, bala-larının canına ant verif, onu boşda. Geder ata miner, aler bunu tərkinə. Tərkinə alanda deyir ki, mənnən nə isdeersən, verim. Arvat deyif ki, a kişi, nə mal isdə, nə pul isdə, yeddi arxa dönənaa toova elətdir. Geder deyer:

— Əsət baba, nə isdersən, qurvan olum, mənim yaxamın iynəsin çək, gedim.

Əsət deyif:

— Nəvəmnən, nəticəmnən, kötücəmnən, yeddi arxa dönənim-nən tova elə, səni boşdoyum.

Üş dəfə deyif, iynəni çək, elə ordan da qayva çekilif. Binnan əzələ, bağışdırın, zahını Hal aparardı. Anamın yaylığıın başına ör-təndə o doğan arvat tərəfə Hal hərrəmməzdi.

39.

Mənim bir əmim oluf, Nəjəfqulu əmim. (Onu da mamam söylüyüf). Əmim kalkozun buxaltırımış. Axşamnar oturuf hesab yazırmiş. Hallar, cinnər, məleykələr də bunun başına topalaşır. Bu idarə də rəhmətdih Qamboy kişinin evinin yanındeymiş. Bunun arvadı şikaat eliyir ki, bu, gej gəlir evə. Anası, bayısı (mamamgil) maraxlanıllar, görəh bu niyə gej gedir evə? Savaha yaxın bunu boşduyuullar-mış deməh, hallar, məleykələr. Deer, Qamboy kişinin arvadı (Minyə arvat rəhmətdih) pencərədən baxır, görür kü, bu əlini yelliyor belə. Əlini-qolunu, başını yelliyor. Deməli, bular hərriyirmiş bunnan bir tük çəhsinnər. Neçə gün bunnan döyüşə durullar. Neçə gün döyüşə durannan sora bunnan bir dənə tük götürüllər. Qız-gəlin olur hal. Onnan on günümü, on beş günümü çəkir. Əmim heylə gedif. Elə həmən tühnən o rəhmətə getdi. Qorxudan. Dədə-bavadan sınanmış şeydi bu. Uzax bizdən. O məleykələr bir dənə tüh çəhdimi kiminsə başınnan, o getməlidid.

40.

Bizim olduğumuz həyətin əyağında Hal variydi. (Abdillanın böyürtgənniyyinin içində). Ay Allah, gejə şər qarışan kimi oxuyan-çalan, oynuyan qarışırkı bir-birinə. Uşaxlar gedirdi, gəlirdi:

– Nənə, orda toy var.

Deyirdim:

– Ə, sizin kimi uşaxlardı da ollar da. Gizdəniv orda çahıllar həylə.

Ta uşaxların yanında demirdim. Bir günneri nətəər oldusa, bının biri küsdü. Dedim ki, sən öl, cini çağırajam, gəlsin səni aparsın. Get ollarnan orda oyna. Qoy təpənə döyə-döyə səni oynatsınnar. Onnan sora uşax bir qorxdu ki. Axırı, neynirsən, camahatın hamisin dəli elədi e orda köpöyoğlunun malı. Cox pis, mindar da zəhmi var. Bax yekə-yekə arvatdardı. Allah hakqı, mən də görmüşəm. Gözümün qavağınnan ayna durmuyuv, ay toba. Bax belə-belə yekə döşdər, çım-çılpax. At p..unnan da yığıflar badnusdara. İndi hardan götürüflər, kimin öyünnən, qapısının götürüflər bilmirəm. Belə əllərində oynadıllar. Biri yüyürdü maa sarı, səki məni tutuv apara, oynada. (Allah olənnəriün yerin behişd eləsin). Rəhmətdih qağam demişdi ki, yuxuda səni çağıran olanda denən, əlimdə duz əzirəm. Əlimdə duz əzirəm, mənim təhrim yoxdu. Bir də gördün, yaxın gəlir, denən ki, ay bala, yaxın gəlmə e, səni iynə saxlıyajax, üsdümdə iynə var, Vallah, qaleyssən bax burda. Mən səni nətəər saxlıyejam onnan sora? Onnan sora qayıdır qaćajax dala.

41.

Qara geysin onu. Onu mənim bavam tutuf. Bu, həməşə bizim öyü yığırmiş, yığışdırırmış, silirmiş, süpürürmüş, çıxıp gedirmiş. Bizim deyəndə hələ mənim yox e, hələ dədəmin dədəsinin. Bir gün deyir:

– Ay Qədiş, Vallah, bı öyü nəysə gəlir təmizdiyir, silir, süpürür, qapını-zadı yığır-yığışdırır. Hara nə qoyuram, yerin dəyişdirir, heş-zad tapbıram.

Deyir:

– Yaxşı.

Ta demir ki, nə olar, qorxar.

Deyir:

– Yaxşı, mən onu taparam.

Bı, həmməşə yaxasında elə-beləjə bir iynə salliyırmış. Bir gün deyir:

– Başım ağriyir, mən heç yana getmirəm.

Oturur bı qapının ağızında. Bir də görür kü, bının arvadı suya gedənnən sora sallan-bullan¹⁰ yerişdi, başı açıx, g..ü açıx bir gəlin gəldi girdi bıllara. Girən təki qapını kəsir, deyir:

– Aaz, bajı, sən kimsən, bira girirsən?

Deyir:

– Mənim kimsəliyimi soruşma, saa baha oturar.

Deyir:

– Aaz, qorxma e, mən sənin təkisinnən ötrü ölürdüm elə. O, mənim arvadım dəyil. O, qaynənəmdi. Mən özümə arvat gəzirəm, onçun soruşuram.

Belə-belə, bına yaxınlaşır, iynəni sancır yaxasına. İynəni sancannan sora bı, əbədilih qalır bırda. Sora bunun bir uşağı olur. Öyün ortasında yüryüy asır. Bu arvat da qəti buna dimmirmiş. Kişi deyirmiş ki, onnan işin yoxdu, qoy dursun. Uşağı qoyur yüryüyə, özü yelliyir. Qoymurmuş bının uşağına heş kəs yaxınlaşa. Bir gün hara gedmişsə ərri-arvatdı, deyir:

– Saa qurban olum, Qədiş, yoldaşına denən, mənim uşağımın yüryüyünün altına süpürgə çəhməsin ha. Çəhdi, qutardı.

Deyir:

– Ə, donuz qızı, süpürgə çəhməsin, əlin vırmasın, bının uşağı nə matahdı e.

Bı oyana gedən təki minin yüryüyünün altın süpürəndə qayıdır baxır görür kü, yüryüh bomboşdu, heş-zad yoxdu, qayba çıxıp. Sora gəlin dəli olur, düşür düzdərə.

– Verin mənim balamı!

– Aaz, aaz, balan ta çıxıf gedif, hayandadı ki, verələr?

¹⁰ Sallan-bullan – yavaş, arxayın

Sora kişiyyə deyir ki, al dedin, aldım, ver dedin, verdim, bir il öyündə qaldım, çörəyini yedim, heç olmasa, o çörəhdən utaneydin, mənim balamı didərgin eləmiyeydin. Mənim balam bax bı sahat havada məliyir. Əlim çatmır, ünüm yetmir.

Deyir:

– Aaz, çağır uşağıını, gəlsin, gözümün içində saxlıyım.

Deyir:

– Ta yox, getdi, qutardı.

Bax həylə.

42-49. CİN

Bəhrəmlidə Narrı bulax vardi. Anam həmən bulaxdan suyu belə götürdüyü yerdə orda pişih kimi bir şey atılır bunun üsdünə. Nənəm özü də gəlin oluf. Neyniyiflər, mümkün olmuyuf. Əmim aparıv Ağdama molluya. Deyif ki, Halmış, Cinmiş. Deer, çığırır, öldürmə məni. Onnan heylə bir güjnən canını qutarmışdı. İyirmi gün, bir ay, bax helə məleykələrnən danışdı, öldürmüyün məni, aparmayıñ məni hələ.

Ümumiyətlə, o cinnər, deer, nəsə saa verillər. Alif yeersənsə, sən də dönürsən Cin olursan.

43.

Bir qohummuz vardi. Onun bir uşağı olmuşdu. Uşax gününnən geri gedif. Görüf əmizdiridiyi heç uşağa xeyir vermir. Uşaqın üzü balacalaner. Deer, yüyrüh qururdux. Kəndirdən qayırerdı, çuvuxdan aserdı. Anası gedif çörəh pişirif qayıdanda gəlifdi ki, Cin əmizdirer o uşağı, Hal əmizdirer uşağı yüyrühdə. İynəni sancıv üsdünə. Hali tutuflar. Uşax da ölüf. O nağdidi, onu görən oluf. Qohumdu.

Cini də heylə görmüşəm.

44.

Bir yol gəlmışdım İrzanın dəyirmanına. Fizulidədi İrza. Dəyirmanı varıldı, su dəyirmanı. Dəyirmando bı İrza kişi bir həkət elədi¹¹. Bunun da bir dənə ağ atı varıldı. Özü də Şuşadanı həmən İrza. Deyir, getdim atı mindim. O Dan ulduzuynan Ülkar ülduzu bir böyühlühdədi. O Ülkar ulduzu, deyir, Dan ulduzunna qabax çıxır. Mən onu bilmədim, – deyir. Ülkar çıxanda durdum, elə bildim, Dan ulduzudu. Deyir, atı mindim düşdüm yola kin, vaxlı gedəm, vaxlı da işimi quram, vaxlı da qayıdam gələm. Deyir, gethaget, gethaget. Şuşaynan Fizulinin arasında nə qədər yol var. Deyir, bı səfər girdim Daşaltı yoluna. Daşaltı yoluynan da belə bir dərədi. Girirsən qobuya, qobudan bir də çıxırsan Şuşuya. Deyir, gördüm, ə, Vallah, yol, kol, hamısı eşşəhlidi. Dedim, yəqin ermənilər odun, kol yiğiv aparıllar dana, gedillər ya qırmağa, ya nəyə. Getdim, o döşü yendim, elə dəriyə az qalmışdım çatam – su qobusuna. Deyir, daldan biri atıldı, mindi tərkimə. Deyir, mən də heş-zad bilmirəm ki, Cin olar, Hal olar, nə olar. Belə əlimi sürttüm, gördüm, ə, bu, əməlli-başdı adamdı. Bərh tutuf yaxamnan. Çiynimnən də möykəm tutuf. Atı sürdüm, deyir, ağızı yuxarı bir xeylax çıxmışdım, atı bağladım düşdüm. Səhərə yaxındı tay. Deyir, bı mənnən qabax düşdü, ağızı aşağı yavaş-yavaş yendi dəriyə tərəf. Deyir, yüyürdüm bını tutam. Deyir, yüyürdü, qaşdı getdi. Tuta bilmədim. Gəldim atı mindim, deyir, çıxdım Şuşuya. Başına gələn bı hadisəni söypət elədim billara kı, belə-belə. Dedilər, hə, Cinmiş e, səni heylə eliyif. Gərəh heş atdan düşüf atı bağlamiyeydin. Elə düz atdı süreydin gəleydin, hardasa ya düşüf qaçajeydi, ya heş səni bıraxmijejeydi. O, boz ata çox həris olan şeydi. Boz atı harda görür, o mütləq mimməlidid.

45.

Bizim dədə-bavamızın bavası Cini tutuf, saxlıyif. Cin yalvarıf. Deyiv, evdə uşağım var, boşda məni, gedim, nə isdəsən, vere-jəm. Yalvarıf-yapışif, deyif, nə isdiyərsən, verim. Bərəkətini nəyə

¹¹ Həkət elədi – söhbət etdi

verim? Bı da qorxuf ki, birdən var-döölətim gedər, deyif, zivilimə. İndi bax bizim öyləri Allah hakqı, nağayrax, nətəər süpürəh, təmizdiyəh, elə baxerix ki, odee, orda zivil var. Elə adam var kin, gündə bir dəfə süpürür, süpürmür, tərtəmiz görörsən duruf orda. Biz elə süpürürüy, əənə gedirih, bəri qayıdırıx kin, orda zivil var.

46.

Mənim ana babamın atası cini tutuf. Anamın nənəsi xana qurufmuş, toxuyurmuş. Toxuyurmuş, səhər gedif görürmüş tezdən toxuoduğu sökülf qoyuluf yerə. Deyəndə heş kəs inammırmış. Bu, üç köməhçi çağırır. Xeylax toxuyuflar gejə. Elə oları da çağırif nejə bir şahit kimi öz yan-yörəsində saxlıyif, deyif, hal-qəziyə belədi. Mən deyirəm, inammırsız. Axşam nə qədər toxumuşux, yenə sökülf qoyuluf yerə. Kişi deyif, yaxşı. Kişi bir iynə götürüb əlinə. Həmən tikiş iynəsin saxlıyiv əlində. Gəlif bir kadın xeylağı. Söhdüyü yerdə tez iynəni sancır üsdə. Elə onnan da qalifdi, gedə bilmiyif. Özü minnətçi düşüf ki, uşağım var, körpə uşağım var, məni boşda gedim. Deyif, tova eləginən, onnan sora boşduyum. Tova eliyif ki, sənin bir törəmana mən yaxın getmərəm. Tova elətdiriv, onnan boşduyuf. İndi bizim bir körpəmizə bir şey olmaz həylə şeydə. Anamın babası tutufmuş onu.

47.

Hal ayrıdı, Cin ayrıdı. Səmət Vurğunda olanda bax belə yatmışam. Yatdım, oyandım ki, iki oğlandı, iki qızdı. Gözümü açanda oğlannar ikisi də yox oldu. Ama bu qızdar ikisi də gəlir mənim üssdümə. Yuxudayam, uzanılxıyam, ama guya ki, oyammişam. Görдüm kü, biyan kökü var e, onun kimi bir beləsi onun əlindədi, bir beləsi də bunun əlində. İndi bu belə tutur burnuma. Biri qopardıv ağızıma verməy isdiyir. Qayıtdım ki, Pissimillah, Pissimillah. Pissimillah deyən kimi qaşdılar. Onu mən görmüşəm.

48.

Cinnər qonşunun atını aparif miniflər. Atın yalın, quyruğun düyun-düyun eliyif, bax bircə belə eliyif (söyləyici barmağını gös-

tərir – top.). Atı qan-dərin içində gətirif hörühlüyüflər yerinə hava işıxlananda. Gedif görüp, boy, Allah, at nə gündədi? Qayçıyan ol-ların düyünü təmiz qırıf töhmüşdü, onnan sohrasına daa həylə uzağa örühləmirdi. Ollar atınan hərisdi. Bir uşağın, böyühnən işi olmaz olarn. Ancax təzə paltar gəzəjəh, geyinsin, aparsın cırıxlasm toylarda, şiltiyin atsın, ya qaytarsın, ya heş qaytarmasın.

49.

Cin yiğnağına bizim kəndimizdə ras gəlinif – Vərəndəlidə. Mənim qaynənəmi gejə olanda yatanda toya çağırırdı cinnər: “Ay Maral bajı, gəl toya, ay Maral bajı, gəl toya”. Deməli, Maralın üs-dündə hənsi gecə sancax yoxudu, Maral gejə gedirdi, günüt gəlirdi. Bax mənim qaynənəmin qaynənəsi. Onu gözümnən görmüşəm.

50-51. EV İLANI

Öy ilanı aylədə olar. Bizim özümüzün evmizdə oluf. Bajım Aybəniz balaceydı, qırxı çıxmamışdı. Anam getdi suya. Maa da taf-şırdı ki, gözdə mən gəlincən. Onda kəhrizə gederdilər sənəynən. Başım qarışar oynamağa. O vaxdı tuyux düşərəm ki, hə, bə anam maa qızı tafşırif gedif. Getmişəm ki, ilan, and olsun Allaha, kün-deynən yatıf bajımın başının üsündə. Anam gəldi, elə beləcə uşağı çəhdi. İlan sürüldü getdi. Allah ölənnərinə rəhmət eləsin, rəhmət-dih dədəm dünyasında qapıdakı ilannara dəyməzdi. Çoxuydu ilan bizim qapıda. Dayımnan, da bağışdıyın, yoldaşım, elə bilginən ki, tay-tuş kimiydilər. Uşaxlar çıxar evin üsdünə, bu dədəm öyündə. Orda görəllər ki, ilan kündələnif yatıf. Bular dirəndi. Bu dədəm öydə yoxuydu. Anam nə qədər elədi ki, bala, o ilana dəymiyin, vur-muyun. Bular dirəndi ki, yox, bu ilan vurulmalıdı. İkisi də köməh-ləşdi, ilanı tüəhnən vurdular. Həmən ili, (Allah ölənnərinə rəhmət eləsin) düzdü, xəsdeydi dədəm. Ama həmən ili kişi öldü. Gejə yu-xuda görər ki, qağam, bir qara əmmalı kişidi. Kəndiri belə metir-metir, metir-metir elədi. Deer, dedi ki, Əliqulu, kəsdim. İlanı vur-duxları gejəsi. Durdu nənəm. Az qaldı nağara ki, bəs beyjə qağan

yuxu görüfdü. Beyjə qağanın kəndirin kəsiflər. Durdu getdi Ağdam, molluya. Deefdi ki, sənin öyündə bir qannı iş oluf. Çox nahağ ona yol vermisiniz. Bə o ilan sənin (da çox-çox bağışdıyın) aylənin tuman-köynəyində oluf daymi. Sizə ziyannıx vurmuyuf. O ilanı öldürmüsünüz. Onnan da sənin çarxın çöyrüldü. Həmin ili Müslüm məytəfdən kəsildi. Onnan sora gəldi qağam öldü.

51.

Öy ilanı adamı vurmaz. Tuğda olanda qapımızda yekə tut ağaççı vardi. Gördüh bir yekə ilan qırılıv orda yatıf. Bunu öldürə bilmədih. Gejə özüm yuxumda gördüm kü, deer ki, mən Baratın qardaşıyam, məni öldürmüyün. (Mənim yoldaşımın da adı Baratıdı). İlən deer. And olsun Allaha. Sora, bala, qaçqın olduğ, ev tikdirdih yenə bırda. Getdiy evə yiğildix. Yiğılanda həmən ilan gördüh gəlifdi, gənə həmən bizim baxçada yatıfdi. Bax ev ilanı odu. Köçən günü orda qaşqınnığa gələnəcən o ilan biznən qaldı orda. Öldürsən, ziyanniğ olar. İlən da buyruxdu. İlənin buyruğu oldu, vuror, buyruğu olmadı, vurmor. İləna gərəh xətər törətmiyəsən, vurmuyasan.

Bir qızım varındı, İmişdi rayonundoydu. Onun da bir oğlu vardı. Həməşə mən onu yaylağa aparerdim. Getdim bunu gətiməyə. Uşaxlar da yatıf belə sırvnən¹² dana. Gəldim gejə. Savaxları yaylağa köçöyüüh, maşınınan gedejiyyih. Gördüm uşaxlar hamsı yatışif, amba orda bir qızımın qucağında (balaca bir qızım var, olar bir yaşında, iki yaşında) gördüm bir şey şırılddeer. Belə baxdım ki, and olsun Allaha, bir yekə gürzədi. Yatıf. Üzün qoyuf bax bu iki qızdarın üzünə. Yoldaşımı dedim ki, ay öyün yixılsın, uşağın hamsını ilan vurojax. Dedi:

– Nədi?

Dedim:

– Bax gürzə.

Dedi:

¹² Sırvnən – sırayla

– Onda gəl uşaxları bir-bir çıxardax. Vursa da, qoy o iki qızı vursun.

Da ilan da bax belə yatıf. Uşaxların hamsını çıxartdım çölə. Getdim durdum belə başının üsdə. Elə fisafis yatıf bularnan. Birdən başını qaldırdı ki, mən baxeram. Dedim:

– Heyvan, qadan aleem, başına dönüm, düş aşağı, vurma mənim balalarımı.

Bir dəfə o uşağın üzünə dil vurdu, bir dəfə bu uşağın. Şırıp düşdü. Yoldaşima dedim ki, bunu öldürmə, kiş, kiş elə. Qoy getsin. Görürsən, bu uşağı vursa, hamsını da vurardı. Buları da vurardı. Bax buyruxdu. İlən buyruxdu.

Öy ilanı adama dəymer. Hamının öyündə ilanı var. Mən deərəm ki, gözümnən kəndə görmüşəm. O ilan gəlif biznən, ama öldürməmişəh o ilanı. Özü də yekə ilanıdı. Gün axşamacan o baxçada, o bağın içində yater. Yad qonax-zad gələndə deerdi ki, birdən o ilana dəərsən. Dəymə.

52-53. İLANLARIN QIZLARA VURULMASI

Evimizin difarı təzeydi. Allah ölünnərinə rəhmət eləsin. Bunnan balaca bir qəşəh qızım varıdı. (O da rəhmətə getdi). Çıxdım çöllə. Gəldim ki, ilannar ikisi də bax belə yatıf qızımın başının üsdündə. Qız balacadı, amba elədi, elədi, ölmüş ağappax, deersən ki, humayun ağıdı. İlənnar ikisi də bax-bax belə aralıdan qızə tamaşa elellər. Qızı çəhdim. Çığırışdıx: “Öydə ilan, öydə ilan”. Bu Sulduzun bavası, Polat kişi rəhmətdih gəldi dedi ki, yox, o ku o uşağı dəymiyifdi, dəyməy olmaz. Dedi, gətiginən duz qoy, çörəh qoy, çəkilsin. O ilana biz duz qoydux, çörəh qoydux, onnan çəkildi.

Söyləyicidən ilanların qızlara vurulmasını soruşturdqda bu mətni danışdı – top.

53.

İlanların cavan oğlannara, qızlara vurulmasını eşitmışəm. Bax adıjə bizim qonşu kəndimizdə, Qaradağlıda ilan bir dənə qızə aşiq

oluf. Hara gedirmiş, bax qonşuya gedirmiş, ora da gedirmiş. Yad evə də gedirmiş, ora da gedirmiş, dalışının hərrənirmiş. Qız hara gedirmiş, o ilan düşürmüş onun dalına.

54-55. AŞIQ OLMUŞ İLANLAR

İlanın eşq vaxdı olur. Bir dəfə mənim qardaşım arvadı görür ki, iki qızıl ilan bir-biriynən oynoor. Bular biri oğlan olur, biri qız olur. Bosdannan gəlmiş. Nəysə, birin araleer, öldürör, biri qaler. Bir də gördüm kü, gəlin qaranəfəs gəler bosdannan. Dedim:

– Aaz, nədi?

Dedi:

– Bə dalıma bir ilan düşüf. Birin öldürmişəm, biri düşüf. Belə-belə.

Dedim:

– Nahağ öldürüfsən.

Qızıl ilandı, olar bir-biriynən heylə həvləsellər, oynasellar. Həə. And olsun Allaha, gəldi, girdi polun altına. Qaldılar çöldə. Üş gün çöldə qaldılar, çöldə yatışdırılar olar. Üş gündən sora gördük həmən ilan odu, çıxarıf başını yuxarıdan. Gəlif ki, qisasını ala. Fırengizi qoolamışdı bir dəfə. Onnan sora töküldülər yaveynan-zadnan kişilər öldürdü ilanı. İlanın da söygülüsü olur dana. Hər şeyin söygülüsü var.

55.

Kəndimizdə bir oğlan vardı Qəşəm adında. Yaşı çox keşmişdi, həyat qurmamışdı. Dedilər ki, o, yolnan getdiyi yerdə görüp ki, iki dənə qızıl ilan bir-birinə sırmış�. Deməli, ikisi bir-birinə sevgiliymiş dəə, sevişirmişdər. Bunu vuruv öldürüf. Həmən oğlanın bəxdi, taleyi elə bil düşmüşdü quyuya. Onun anasına həmişə deerdilər ki, niyə Qəşəmi evləndirmirsən? Sora gedif Məşdiyə (seyidiydi, mollaydı), bəxdinə baxdırıf. Deef ki, sənin balan iki dənə sevgili qızıl ilanı öldürüf. Ona görə də onun talehi bağlanıf.

56. YEDDİ QARDAŞ İLAN

Qızıl ilannar yeddi qardaş olur. Deyir, biri həmən bı yeddi qardaşın birin yaralıyır. O da çox kinni ilan olur ha. Həddinnən artıx kinni. Yaralıyır, bu da ki eyzan keçiv İrana. Alverçiymış. İranan gətirirmiş, bırda alver eliyirmiş. Hələ onda savet gəlməmişimmiş. Bunu belə eşitmişəm. Bu ilan o qədər bunu izdiyir, izdiyir, izdiyir. Bı gedir Arazın qıraqında ki keçəcəy e, orda başdırıyır dəvəni xixirdir. Dəveynən gedirmış. Başdırıyır çay içif, çörəh yeməyə. Çay içif çörəh yeməyə başdırıyanda ilan gedir girir bı dəvənin cahazının¹³ içini. Bı adam çörəyi-çayı yeyənnən sora durur gedir dəvəni minir, sudan keçir o tərəfə. O tərəfə keçəndə bu ilan sallanır. Sallanır, ama bu adımı vırmır ha. Dəvə bını görəndə tullanır-düşür, tullanır-düşür, bı ilan düşür yerə. Düşür yerə, bı çıxır gedir, vura bilmir. Vura bilmir ha, nə kişini, nə dəvəni. Onda deyillər kin, ilan kinnidi, dəvədən də kinnidi. İlən belədi dana, iləni yaraladın, o sana bir zərər keçirməlidid. İndi o adama keçirə bilmiyif də, dəvə qoymuyuf keçə.

57. İSGƏNDƏRİN DİRİLİK SUYU İÇMƏYƏ GETMƏSİ

İsgəndər çox varrı bir padçah oluf. Gedif deyif, gərəh mən dirilih suyu içəm ki, ölmüyəm. O çox gediv Ərəbisdandadı, hardadı, qumsax yerdədi. Ora gediv İsgəndər. Gedif, küləy əsif, qum bının əsgərrərinin təmiz üsdərin örtüf. Qumun altından küləh kəsənnən sora birtəhər eşələnif qalxıllar. Qalxannan sora görür kü, bir nurani kişi oturuf. Bı, kişiye deyir ki, mən dirilih suyu içməyə gəlmışəm. İndi ora getməliyəm. Yanında bir kişi varımış. Deyir ki, ode, o kişi də gedir dirilih suyu içməyə. Gedin, ikiniz da içün. Yenillər yerin altına. Yetmiş metir yerin altına yenillər pilləkənnən. Görüllər ki, bir ağ su axır. Süt kimi ağıdı. Bir adı su axır. O sakqallı kişi adı sudan içir. Amma İsgəndər sütdü sudan, süt rəh sudan içir. Çıxıf gəlilər. Daa ikinci dəfə ora girməy olmaz. Çıxıf gəlillər. Deyir ki, hən-

¹³ Cahaz – dəvənin yəhəri

si sudan işdin? O nurani xavar alır. Deyir, mən o süt kimi dən işdim, bu, adı sudan. Deyif ki, dirilih suyun o içif, sən işməmisən. Səni öz qılıncın öldürəjəh. Ona deyif. Deməli, gün bərh qızıf. Dört dənə qılıncı belə sancıflar. Şinellərdən üsdünə örtüflər. Padçah giriv altına ki, bir az kölgələnsin. Kölgədə kölgələnirmiş, küləy əsif, öz qılıncı düşüb, özün öldürüf. O, ölünnən sora onu götürüllər, qoşun aparır anasının yanına. İsgəndərin qızıl karatesi¹⁴ varımış. Karate firqondu. Qızıl firqonu varımış. (O firqonu Savet höküməti gəzirmiş ee. Elə-belə adı söybət döyük e. Həqiqi olub o. Onu çox gəziflər, tapa bilmiyiblər e, o firqonda ən azı bir ton yarım qızıl işdəniliv ora). İsgəndəri anası qoyuf qızıl karatenin içində, gəzdirif. Deyif ki, İsgəndəri torpağa qoymuyejam, gəzdirejəm. İsgəndəri okqadana gəzdirir, gedir düzü-biyavanda bir tək evə çıxır. Evdə gözəl bir oğlan varılmış, gedir bı oğlanın yanına. Bir əsgər göndərir ki, ged ordan biraz su gəti də, susuzunnan camahat batır. Gedir ordan su gətiməyə. Oğlan deyir ki, bı qoşun nədu belə? Deyir ki, bəs İsgəndər ölüf, İsgəndərin anasıdı. Deyir ki, oğlumu basdimejəm, İsgəndər torpağa ya-raşmir. İsgəndəri qızıl karatedə hərriyejəm, nə qədər canım var, gəzdirəjəm. Deyir ki, get onu arvada denən, karateynən bir yerdə özü gəlsin bura. Əsgərrər lazımdöyük. Bu gəlir, deyir. Arvat İsgəndəri də götürür firqonnan bir yerdə, gedir onun qapısına. Deyir ki, ana, mən başıma gələni saa deyim, gör sənin dərdin çoxdu, yoxsa mənim dərdim çoxdu? Deyir:

– Hə, de görüm.

Deyir ki, bu qızı görürsən? Bir qız gösdərir.

Deyir:

– Bu qız mənim əmimqızıdı, əmoğlu-əmiqızıyyıx.

İkisi də gözəlimiş. Bunnan mən evləndim, aylə qurdum. Bir yerdə yaşadıx. Sora bu xəsdələndi. Xəsdələnəndə mən çox can atdım, həkim gətirim, nağayrim, neyliyim... Nə qədər həkim-zad gətdimsə, buna xeyri olmadı. Bu elə dedi, gedirəm, uje olurəm. Dedi ki, dedim, əmiqızı, səni qoymuyejam ölüsən, səni saxlıyejam. Dedi:

¹⁴ Karatesi – karetası

– Yox, sən ölü, mən ölejəm, sən ayrı arvad alessən.

Deyir, mən and işdim ki, mən sənnən başqa ayrı qadın üzünə baxmejem. Deyir, o məni kişilihdən salmağa məğbur elədi. Mən özümü kişilihdən saldım. Mən özümü kişilihdən salannan sora bı sağaldi. Deyir, o yatan qara qul mənim qulumdu. Bu getdi mənim gözümün qabağında qara qulnan yaşıdı (mənim əmim qızı). İndi bu sahat da deyir, mənim kişiliyim yoxdu, o qara qulnan mənim əmim qızı yaşıyır, mən qırxadan ona baxa-baxa qalmışam. İndi deyir, mənim dərdim çoxdu, ana, sənin dərdin? Deyir:

– Bala, sənin dərdin mənimkinnən çoxdu.

Deyir:

– Mənim bax, bu gözəl baxçamda bir yer qazax, oğlunu basdırax. Qalıf xarav oluf, iylənilif camahatı bezdirməsin.

Onun, deməli, baxçasında yer qazif İsgəndəri dəfn eliyillər.

58. DƏNİZİN SUYU NİYƏ ACIDI?

Bakıdan əənə Beşbarmax var, onu görmüsən? Ordadı Xızır Peyğənbər. Mən ora getdim, orda o nəzir yiğannar yaylıx sərif daşın üsdünə ki, guya Xızır Peyğənbərdi, yatif. Gərəh nəzir qoyasan ora. Ollar söypət eliyir, deyir ki, bunnan qavax dənizin suyu şirin oluf. Xızır peyğənbər adam göndərif ki, get o sudan gəti, ciyaram yanır. Deyir, gedir su gətiməyə, suyu gətimir dana. Bu susuzunnan ölürmüş daa. Axır nəfəsində deyir ki, sənin gətdiyin su zəhərə dönüsün, sən də daşa dönginən, ay bala, gəlif çıxmadın. O, daş olur, qalır dənizin içində, dəniz də onnan sora aji olur, içməli olmur. Ordan baxanda dənizin içində topa daş görükür. Onun adıynan həylə deyillər dana indi.

59. İNSAF, SU, OD

Üçü yoldaş oluf. Dünya binnət olanı hələ billardı ha. İnsafdı, suyu, bir də oddu. Billar yola çıxıllar. Dünyanı gəzəndə su deyir ki, mən bırda qallam. Üş yoldaşdırax. Deyir:

– Ö, bıra mənim xoşuma gəldi. Mən bırda qalıram.

Deyillər:

– Qal.

Odunan insaf gedir. Billar gedəndə o daldan çağırır ki, bəs siz nə billəssiz ki, mən hardayam? Deyir ki, harda ki göyərti olsa, yaşılığ olsa, bilejiyih ki, orda su var, sən ordasan. Bir xeylax gedənnən sora od qalır. Deyir:

– Bıra da mənim xoşuma gəlir, mən də bırda qallam.

Deyir:

– Hə, qal, neynəh.

İndi bı yola çıxıf gedəndə od deyir:

– Bəs sən nə biləssən, mən hardayam?

Deyir ki, mən biləjəm. Harda ki yalav oldu, tüsdü oldu, işiğ oldu, biləjəm ki, sən ordasan.

Sora özü deyir:

– Bəs biz nə bilejiyih, sən hardasan?

Deyir:

– Havax kin imanı-dini yadının çıxartsan, bilginən kin, orda dəyiləm. İmannan din yanında olsa, bilginən ki, mən sənin yanında yam.

Bunu anamın anası danışardı. Rəhmətdih biraz loğman arvadıydı, hər şeyi bilirdi da. Adı Sarayıdı. Həşdat üç yaşında rəhmətə getdi.

60. BAYQUŞ

Bayquş ən pis heyvandı. Deməli, biz gəlif qaşqın düşmüşüh. Ən sıfdə Qarabağ müharbəsi başdamamış bizim kəndimizə bayquş gəldi. Evimizin arxasında yekə işix stolbası varıldı. Bayquş orda gəlirdi uluyurdu, uluyurdu, çıxırıdı gedirdi. Bir insan başa düşmürdü. Elə gedif daş atırdıq ona, qavalıyırdı. Sora qaşqın düşəndə Ağcabədiyə gəldi. Gəldi qapımızın ağızında başdadi bir də ulamağa. Nəysə, bu qonşu yerridi. Buna dedim:

– Nərgiz, bu bayquş gəlif bizim qapıda uluyur, daşdiyirix, çıxır gedir. Xeyri yoxdu. Nağayrax, nətəər eliyəh? Daa biz qasqınix, burdan belə harya gedejiyyih biz?

Dedi:

– Aaz, sən onu daşdamaginən. Bayquş bir də gələndə get evdən duz da gətir, çörəh də gətir. Götür gəl. Dur denən ki, ay bayquş, səni ant verirəm bax bu duza, bu çörəyə, bir də mənim qapımda gəlif ulama. Çıx get.

Həqiqətən, mən onu elədim. O arvat dediyini gətdim elədim. Bayquş onnan uşdu getdi. Ta bir də bizim qapiya gəlmədi. Bax bayquşdan da bunu bilirom.

61. KİM GECƏ QƏBİRİSTANLIĞA GEDƏR?

Köhnə vaxdı kişilər bir-biriynən spor eliyif ki, kim gejə gedər qəvirsənniğə dəyər, gələr. Həə. Bu deef ki, mən gedərəm. O deef, yox, orda bir nişana qoyuf gəlməh lazımdı. Deer:

– Nədi?

Deer:

– Bu şışı aparginan, qəbirsənniğə tax, gəl.

Bu da deer, şinel geyinmiş. Qavax geyirdilər, uzun ətəyi vardi. Bu da oana-buana baxıf. Qorxa-qorxa aparif taxanda sən demə, şinel düşüf qəbirin üsdünə. Şinelin üsdünə taxır. Qayıdif getməh isdiyəndə bu elə bilir bunu tutuflar. Ürəyi partdiyir, orda ölüür (söyləyici gülür – top.).

62. EHSAN

Hüzür yerinnən gərəh heç kəs aj getməsin. Aj gedəndə ölüünün ruhu narahat olur. Verilən eysan yeyilməlidir. Deyir kin, kim ki ey-sannan yemir, vaxdı gələndə onun da eysanı qazanda qalır, yeyilmir. Mənim bir əmim arvadı varıldı, üçüncü Ovşarda, rəhmətə getdi. O, bir yol nağılı elədi ki, anam ölmüşdü, biz ona ehsan verirdik. Deyir, adına günü olanda yeməh pişirirdik, duz tökürdük anamın rufuna. Bir gejə, deyir, gəldi anam yuxuma girdi. Deyir, dedi, bala, ajinnan

ürəyim sıxılır e. Deyir, dedim, ay ana, niyə ajınnan ürəyin sıxılır, bir belə yeməh pişirirəm, heş yemirsən sən? Deyir, dedi, ay bala, yeməyi pişirirsən e sən, süfrəyə düzülür, əlimi uzada bilmirəm axı.

– Ay ana, niyə?

Deyir, dedi, sən o duzu tulluyanda ançax mənim adımı çəkir-sən. Peyğəmbərrərin, imamnarımızın, övlüyaların adın çəhmirsən axı sən. Deyir kin, bala, mən o yeməyə əlimi uzada bilirəm. Yerimiz yaxşıdı, yaxşı yerdeyi. (Yaqın cənnətdiy oluf də). Amma sən mənim adıma atmışan duzu. Ollara təhliv eləmirən ha, maa təhliv eliyirsən. Ollar da heş birisi yeməyə əlin uzatmır. Yeməyə hamı bir yerdə oturur. Mən də olların dərdinnən əlimi uzada bilmirəm, aj qalıram. Birinci ollara təhliv elə, sora maa təhliv elə. Onnan sorasına deyir, yeməyə duz atanda dedim kin, bı, imamnarımızın, bı, peyğəmbərrərimizin, bu, övliyalarımızın. Onnan sora deyir, aradan xeylax keçənnən sora anam yenə yuxuma girdi. Dedi ki, Allah dadaa yetsin, bala, indi yeyirəm, qarnım doyur.

DİNİ ŞƏXSİYYƏTLƏR, PİRLƏR VƏ OCAQLAR HAQQINDA

63. ƏLİNİN ZƏHMI

Həzrət Əlidən qüvvəli heş kim ola bilməz. O qədərə qüvvəli adam oluf ha. Bir həmli qadın varımış. Həmişə Əli gələndə ayağa qalxarmış. Bilmirəm, qadınnardan hansıdı, Zəhradı, Fatmadı, hənsidisə, deyirmiş ki, sən niyə helə eliyirsən, bir belə peyğəmbərrər gəlir, heş birində əyağa durmursan, Əli gələndə durursan. Həmilisan da, sən niyə durursan əyağa? Əli gəlir, gəlir. Deyifdi ki, mənnih döyü. Məni durquzan durquzur da. Onun zəhmi durquzur. Deyifdi ki, onun zəhmi ağırdı, ona görə. İki dənə pəhlivan belə duruf başının üsdündə, əlləriyinən də ciyinnən basıflar. Gənə xeyri olmuyuf, pəhlivannan bir yerdə Əli gələndə qalxiv əyağa. Əlinin qüvvəsi çoxdu.

Həzrət Əlinin qılincinin uju belə haça olur. Onnan qüvvəli adam yoxdu. Əlinin başının üsdündə bulut hərrənirmiş həməşə.

64. İMAM HÜSEYN VƏ YEZİD

Deyir, İmam Hüseynin təbabətdiyi olub. İmamnar da həməşə sözün düzün dəyən adamlar oluplar da. Yezidin gözü tutulur. Anasına deyir ki, nə qədər təbib, logman gətirdin, mənim dərdimə çarə eləmədi. Get İmam Hüseynin yanına, onun təbabətdiyi var, mənim gözümə əncam çəhsin. Amma yadında saxla ki, imamnar sözün düzün dəyən adamnardı, sifdə nə sözü desə, onu yadında saxla. Deyir:

– Yaxşı.

B1 gedir. İmam Hüseyn də bilir ki, axı bılar düşməndilər. Deyir:

– Bacı, gəl içəri, gəl.

Noolsun ki, düşməndi. B1 imamdı, qəbul eləməlidə bını. Deyir:

– Eşidirəm.

Deyir:

– Bəs oğlumun gözü tutulub.

Deyir:

– Əl aman. İsdootnan duzu qarışdırınsın bir-birinə, töhsün gözünə.

Qarı sevinə-sevinə qayıdır gedir. Qayıdır gelir. Deyir:

– Ana, nə dedi?

Deyir:

– İsdootnan duzu qarışdırınsın, töhsün gözünə.

Deyir:

– Zalımın qızı, gözümü kor eləməy isdiyir. Bə saa demədim, bir onun sifdə dediyi sözü yadında saxla?

Xeylax fikirrəşir. Deyir:

– Vallah, bala, belə dedi. “Əl aman” dedi.

Deyir:

– Mənim əlimi daldan bağlıyın ağaca, mənim gözümü kor eli-yən əlimdi.

Düz deyir da, ağrıyır, oxalıyır.

65-68. SEYİD MUSA

Mənim babam – Seyit Musa 1918-ci ildə İrəvannan gəlif. İrəvanın Kiçih Vedi rayonu deyillər, ordan – Şirazdı kəndinnən. Biz oralıyıx. Mən orda doğulmuşam, gəliv Ağcabədi rayonuna, (dəvə yolu deyirdilər e o vaxdı, bu zonadadı dəvə yolu) orda bölnüflər da o vaxdı – 1918-də, erməni qırğın törədəndə. Elə bil, bayısın, qardaşın, atasın, hamisin itirif. Sora atası gəlif tapıf. Onda maşın-zad yoxumuş ha. Orda bölnüflər seyitdər. Bavam da cavan oğlanımış onda. 1918-də hardasa irmi iki yaşı olarmış. Ermənilər hücum eliyəndə atasın itirif. Soradan Ağcabədinin Ofşar kəndinnən atasını tapıfdı – Seyid İsmayılı. 1946-da rəhmətə gedif (Allah ölünnəra rəhmət eləsin). Vərəndəli kəndi var. Vərəndəlidə yaşيان adam oluf babam. Ora xoşuna gəlif, qalıv orda. Bırda gəliv aylə quruf. Onda Vərəndəli Azərbaycan kəndi oluf, azərbaycannılar oluf, addelni kənd oluf.

Gejə gedirmişdər Qaradağlıya. O vaxdı atnan gedirmişdər. Elə bil, gejiyə düşüflər, deyiflər, bizi Allah qonağı eliyin. O qapıya dö-nəndə də nəysə bir nəfər pis cavaf verif bıllara. Bilar da gedif. Gedif qavaxda bir qadın, cavan gəlin çıxıf. Sora həmən gəlini bavam özünə bajı götürüf. İndi heyə şeylər yoxdu ha. O vaxdı köynəhdən keçirir-mişdər. Bavam özünə bajı götürüv onu. Heş kimi yoxumuş bavamin, erməni qıranda hərəsi bir dərədə qalif. Elə bil ovlatdarı olduxca, bajısının, qardaşının, atasının adın qoyurmuşdar uşaxlarına. Hə, bax o həmən evə düşüflər, gəlin deyif ki, Allaha qurban olum, qonağına da, gəlin bəri. Gedillər orda beş-on dəyqə otumaxnan o həmən kişi var ha, ollardan bir az oyana, o cavaf verənin ağızı gəlif duruf bırda – boynunun dalında. Orda biliflər ki, bıllar kimdi. Ata-baleymışdar. Deyiflər ki, bı döndü filankəsgilə da (balaca kətdərimiş). O adamnar da gəliflər yalvarıflar, bavamin atası deyif kin, mən getmərəm heş vaxdı. Bavam da çox ürəyi yumşağ adamımış. Deyif, yox e, adamdı da, gedim. O qadın yalvarıf ki, bəs yazıxdı da o. Gedif bir dənə şapalax virif. (Həmən o qadının oğlu söypət eliyor). Bir dənə şapalax vi-rif, şapalax vurmağnan ağızı gəlif yerində durur. Gör onun hökmü nə qədərdi. Şapalağı vuruf, qaytarır yerinə.

O vaxdı Qaradağlıda oğurrux-zad çoxumuş da. Atam söypət eliyirdi. Deyir, gejə gəlif fərmaşımızın içinnən cuxanı oğurruyuş aparıflar. Deməli, onu oğurruyuş ordan çıxartmaxnan həmən adamların evi od tutuv orda yanif. Heş bavam bilmiyiv e, aparıflar onu. Bir də gejeynən gediflər ki, ev yanır, qaytarif dana. Bir də qaytarif gətirif qoyuflar yerinə xəlvəçə, çıxış gediflər ki, dəyməy olmaz bı adama. Biri gətirilmiş, elə bil, nəzir verirmiş, nəzir deyirmiş, nəysə hasıl olurmuş. Gətiriv inəyi bağlıyırmiş qapısına. Deyirmiş, yox, bını mən götürə bilmərəm, qaytar, apar. Deyirmiş ki, apar, maa bir qoyun budunnan-zaddan gətirərsən. Tamah yoxumuş, heş pul-zad yiğmirmiş. Götümürmiş onu. Elə bil, nəyisə niyat eləmisən, deyirsən, hə, filan seyi də verim. Qəbul olur, gətirif verirsən, deyir kin, narahat olma. Ya əsgərriyə gedənnər pul verirmiş ollara, gedirmiş sağ-salamat gəlirmiş, bı pulu da gətirmişdər. Deyir ki, yox, onu mən saa vermişəm, qoy qalsın özündə. O pul civində gedir əsgərriyə, üç il-dörd il əsgərrih çəkif, gəlirmişdər. Əsgərə gedəndə gəlif deyirmişdər, maa bir şey ver. O da çıxardıf pul verirmiş ki, qorxma, heş nə olmaz saa. Get, sağ-salamat qayıdif gələrsən. Belə şeylər olurmuş.

Rəhmətə gedənnən sora orda qoymuyuv onu dəfn eləməyə. Özü deyifdi ki, aparın məni Ağcabədidə Ooşar qəbirsənnığına. Həmən Nərgiztəpiyə Ooşar qəbirsənnığı deyillər. Orda ooşar camahatı yaşıyiv. O qəbirsənnığ ollarındı, orda qalıf. Sifdə gələndə ooşar camahatının içində düşüf, hamısı da hörmət eliyirmiş ona. O kişini görəndə özdərin öldürmişdər də. Bı (yoldaşına işarə edir – top.) da ooşardı. Bının qoja nənəsi Nərgiztəpədə yaşıyırmiş o vaxd. Bının qoja nənəsi görüp kü, adna günnəri axşamnar orda şam yanırmiş. Belə qəvri götürüflər, betonnuyuflar, onnan sora olmuyufdu. Hər gejələr yanırmiş. Belə möcüzəyimiş da. Gedirmişdər ki, daşın qırığı hisdi səhər-səhər. Daş yoxumuş e, elə-belə... Daş qoyuflar, daş eliyənnən sora olmuyuf. Elə bil, neçə ildi, ora gedilmir da, muharbə zonası. Dörd il bunnan qabax mən getdim, elə bil, bir-iki adam dedi. Qaradağlılardan da çox inanıllar ona. Dedilər ki, getmişik ki, ilan qabığınınan gediv orda çıxır. Mən getdim, özüm gördüm.

Onun oçağına ceyran gəlirmiş. Elə bil, balasın itirif, gəlif qəvrin başına belə-belə firranır ki, balasın tafsın də.

Deyirmiş ki, vax gələjəh, bir qutu olajax, orda adam gösdərə-jəhlər. O vaxdı deyirmiş e onu. Yanı tilvizer yaranıf da sora. Onu görürmüş o.

Bir dəfə təzə getmişimiş ora. Orda bir nəfər gamışın itirif. Bı da təzə getmiş adamdı da, bilmir axı ki, seyit nədi, nətəərdi, nətəər olur, nejə olur. Nətəər olufsa, kimsə bir mərdimazar deyif ki, bı kişi yaqın aparıfdı gamışı. Gəlif kişini aparıflar hökumətə. Onu atam danışındı. Hökumətə aparıflar, salıflar içəri, orda danışdırıflar, ora-bırə, deyiflər ki, get çöldə gözdə. Çıxıf çöldə oturuf, əlində də təsbeh. Oturuf söypət eliyif, sora içərdəki adamnar çıxıf, nə qədər eliyiflər, qapı açılmayıf. Uje qapını kilitdiyif ki, məni gör siz hara gətirmisiz? Axırı, pəncərədən deyiflər ki, görün o kişidə nə var ki, bı qapını kilitdiyiv oturuv orda. Gəliflər ki, heş nə əlində təsbeh, elə təsbehi oynadır. Onnan sora gedif kişi, nağarif-neyniyif, qapı açılıf. Deyiflər ki, a kişi, saa yaxşı yol.

Ooşar kəndində bir törəmədə nəysə var helə. Uşağı oluv, ölürmüş. Elə bavam nağarırmışsa, heylə o uşaxlar qalırmış.

66.

Rəhmətdih Seyit Musa Ooşara gedir. Gejeymiş, oğlu da yanındaymış. Bir qapını döyüflər. Qapını aşmıyif yiyesi. Deyif ki, gejə biz qonax qəbul eləmirih. Kişi qayıdif. Sora gedif Məhəddin var e, onun anasının qapısın döyük. O da cavan gəlinmiş, yoldaşı evdə yoxumuş. Çöldeymiş, elə orda görüf, deyif:

– A bajı, evdə kişi xeylağı var?

Deyif:

– Hə, var. Qonağa da qurban olum, Allaha da qurban olum, qardaş, gə bəri, bı saatı yoldaşım gələjəh.

Elə gejə ollarda qalif, yeməh-zad verif. Sora dalınçan axdarıflar ki, bəs o adam hara gedif? O seyidimiş. Həmən adamin ağızı əyilif. Sora gəliv axdarif Məhəddinin anası gildə tapıflar. Sora da gəliflər ki, bəs o adamin ağızı əyilif dana. Əyağına düşüflər ki,

gedəh. O da getmiyif, sora oğlun göndərif dəysən. Oğlu gediv elə bir şillə virif. Bizim eşitdihlərimiz helədi də. Seyid İsmayıł getmiyif, Seyit Musa gedif da. Deyir, o gedif bir şillə virif, agzı düzəlf. Biraz əyri kimi qalif helə. Hələ də deyir, yaşıyır o adam.

67.

Seyid Musa bizim Qarabağda ən sınammış seyitdi. Qaradağlı kəndində rəhmətə gedif. Mənim qaynənəmin atası oluv o. Mənim qaynənəm Seyit Musanın qızıdır. O Seyit Musanı gətirif Nərgiztəpədə dəfn eliyiflər. Kümbəz tikdirmişiy üsdündə.

O rəhmətə gedəndə deyif ki, məni aparın Ovşar qəbirsannığında dəfn eliyin. Biz Ovşarıx, Ovşar nəslinnənih da biz. Həmin o kişi ama Qaradağlıdan olufdu. Bı sahat hal-hazırda onun oğlunun biri durur, qızının biri durur – Seyit Musanın. Onu dəfn eliyəndə dəveynən gətiriflər Nərgiztəpiyə onun cənazəsin o vaxdı. Hardasa, 56-ci ildə rəhmətə gedib. Onu gətirəndə o dəvə ağlıyif. (Onu mən soralar eşitmışəm. Elə bil, dəfn olunan vaxdı onun yanında olan adam danışf maa ki, Seyit Musanın cənazəsi qaldırılanda, dəviyə yühlənəndə dəvə ağlıyif). Şəxsən bizim özümüzün ən inandığımız seyitdi.

68.

Seyid Musa Yağlıvəntdədi. Hökümlü seyitdi. Cəddi var. Getməmişəm, gəlməmişəm, ama cəddinə nəzir vermişəm, quzu vermişih, qoyun vermişih, pul vermişih, qonax çağırılmış. Gödəy, alçax kişiyidi. O da biznən dağa gedirdi, arana gəlirdi. Həmən o seyidin malı çoxudu. Onun malının birin gəlif bir adam oğurruyuv aparıf dana. (Bildih də, kimdi). Üş gün o kişi, arvat gəldi dedi ki, mal bırya gəlif. Mal da təzə doğmuşdu ey, heç aylıx da döyüldü. Gəldi, bala, elə oldu ku, dedilər, heş bırya nə mal gəlif, nə bir şey. Ta billar əlini üzdülər, yühləndilər, getdilər. Arvad əmr verdi ki, bıraynan getmiyejeyih, kəndin üsdünnən gedejiyih. Kişi də kəndin üsdəki yolnan gəldi. Arvat gəldi o kəndin qulağında durdu, mələdi mal təki. Dedi:

– Qaraöz, sənin balanı mən anasız apareram. Səni aparanın balası anasız-atasız mələsin.

Bu Quran hakqı, heç arası bir gün çəhmədi, avaryiya düşdü, odun bax birdən girdi, hesav elə mişar kimi kəsdi. Seyidin cəddinə qurvan olum, seyit hamısı hökümlüdü, cəddinə qurvan olum. Seyidin hökmün Allah-taala verir.

69. ERMƏNİLƏRİN SEYİDDƏN DİLƏK İSTƏMƏSİ

Matrisyan Joranın bir oğlu vardı. Adı da Saribek. Ama Saribek erməni olsa da, yaxşı Azərbaycan mahnıları oxuyurdu. Bir gün atçot apardım balnisiyə verməyə. Neçə uşağ anadan oluf, neçəsin peyvənd eləmişih, neynəmişih. Maa dedi ki, səni Matrisyan gəzir. Dedim:

– Ə, mən seyid oğluyam, Matrisyan məni neynir?

Dedi:

– Yox e, lazımsan.

Getdim atçotu verdim, qayıtdım. Balnisənin qavağna çıxanda maşın gəldi ki, səni gözdüyüürəm. Öz-özümə çox fikirrəşdim ki, mən neynəmişəm, dalaşmamışam, vuruşmamışam, oğurruğ eləməmişəm. Nəsə, getdih. Dedi ki, üç ildi, dörd ildi Saribeki evləndirmişəm, uşağ olmur. Mənə deyillər, apar Seyidin ojağna. Bu bərəkət hakqı. Dedim:

– Gətir.

Getdik. Nəsə, atam rəhmətə getmişdi, anam dururdu. Gətdih. Bizim qapıda belə yekə qarağaş vardı. Qarağasın divində oturdu. Qızdardan biri ona bir isdikan çay gətdi. Anam dedi:

– Saribek, bura nə niyətə gəlmisənsə, o qəbul olub.

Gün xoşudu, elə qapıda otudux. Bilmirəm, neçə ay keşdisə, Matrisyan mənə zəng vurdu:

– Gəl, sənnən işim var.

Dedim:

– Yoldaş Matrisyan, nooluf?

Dedi ki, maşın göndərirəm, gəl. Dedim:

– Mənim maşınınım var, özüm gəlləm.

Getdim. Qapıda, rəyisin qapısında dururdular axı. Mən getdim. Nə demişdisə, hamsı mən gedəndə çəkildi qırğa. Matrisyan çıxdı qavağa:

– Ayə, sənin, ağanın cəddinə qurban olum. Ə, Sarıbekin uşağı var.

Çıxartdı mənim civimə iki dənə yüzdük qoydu. Birin çıxardım onun civinə qoydum, birin öz civimə. Dedim:

– Biri bəsdi. Yarsını götürəllər, hamısını götürməzdər.

Məni apardı univermağa. Kariçni kastumu soyunuram, geyinirəm. Deer:

– Yox, mən alım.

Əyakqavı-zad hamsı. Dedim:

– Yoldaş Matrisyan, mən gedim.

Dedi:

– Yox e. Səni aparjaxlar.

Amma bir arvat var, səni görməh isdiyir. Dedim:

– Kimdi?

Dedi:

– Bazarkom Roza.

Dedim:

– O neynir məni? Mən bazarda şey-zad satmırıam.

Dedi:

– Yox e. O da nəysə deer də.

Getdim. O dedi ki, bəs mənim də bir niyətim var. Dedim:

– Nə niyətdi?

Dedi:

– Qızım var.

Nə bilim nə, nə. Dedim ki, Roza, gələrsən anamın yanına. Anam nə deyər, onu eliyərsən. Onunku da düzəldi. Qızın isdiyən varmış, nə varmış, bilmirəm.

Atamın qəbri orda qalıf. Kampüterdə baxsanız, ermənilər o qəbrə dəymiyiblər. Nətəər hördürmüşəm, helə də durur. Dəmir qapı qoymuşam, kubiknən hörmüşəm belə. Özü də dərə deyil e.

Düz yalnız üsdündədi. Bizim atamızın qəbrinə gediplər. İlannar qoy-muyup girdə.

Seyit Rzanın atasının adı Seyit Sadıxdı. Anamın atasının adı Seyit Hüseyndi. Anam da seyit qızı oluf.

70. ƏLİYİN QURBAN KƏSİLMƏYƏ GƏLMƏSİ

Bizim mal-qoyun çox oluf. Bular hamsi bilillər. O vaxdı kal-xoz ki dağ-arana gedirdi. Orda bilmirəm nə lazım olufsa, qurban kəs-məh lazım oluf, nə lazım olufsa, qoyun yiəsi razı olmuyuf. Atam deef ki, dayanın, gələr indi. Gəlif çayın qırağında iki rükət namaz qı-lif, əlik gəlif. Hamı məhətdəl qalif. Əliyin başını sığallıyif. Deef, Al-laḥın heyvani, get. Çıxif gedif. Atam qoymuyuv onu kəsələr.

71. SEYİD AĞA

Seyid Ağa variydi, Allah rəhmət eləsin. Onu tutuflar, mindi-riflər poyuza, nə qəddən eliyiflər, poyuz tərpəmmiyif. Deyiflər:

– Bala, bu poyuz niyə tərpəmmir dana, buna nooldu?

Kimsə deyir:

– Əyə, burya bir seyit tutuf qoyuflar. Ona gora bəlkə də tər-pəmmir.

Seyidi düşürdüflər, poyuz tərpənif. Bax o həylə möcüzəli se-yididi. Ojağına kim gedeydi, topal gedeerdi, xəsdə gedeerdi, sağalıf qayıderdi. Onu görmüşdüm həylə.

72. SEYİD SƏCCAH

Öy ilanı ojaxda olur, hər öydə olmaz. Məyyən ojaxlarda olar. Bizzərdə Seyid Əligil varındı. Allah rəhmət eləsin, dədəsi hökümlü seyidiydi e. Elə-belə seyit dəyildi. İki aylığ uşax yüyrühdəymış. Ki-şi aparif şallağrı qoyuv uşağın yüryüyünün başına, qayıdif ki, şalla-ğın sapi şallaxdı, qabağı ilandı. Bax o Seyit Səccahın şallağrı ilan olufdu. Oğlannarının adı Mirələmidi, Mir Ağaydı, Seyid Əliydi, Se-

yid Əziziydi, qızı Seyid Səkineydi. O qədər hökümlüdü kü, Kürə deyif, Kür, bölün, o Kür bölününf, quru qalif.

Ağzı əyilən gedərdi, ağızı düz qayıdardı. Nə işə gedirdin, niyətin qəbul olardı. Məsələn, Seyit Səccah bax bir ağacı belə basdırıldı dağa gedəndə, kimin nəyi olsa, pitonu¹⁵, qabı-qasığı yiğerdilar orya, heş kəs ona yaxın gedə bilməzdi. Möcüzə seyididi. Elə belə seyit dəyildi. Ojağına da maral gəlif sağılmağa. Əlin, bax-bax belə belinə çəkif deyif, mən südunu halal eliyirəm balana. Get, balan əmsin. Seyit Səccah Laçının o tayında Kosalı kəndi deyillər, ordanıdı. Uşaxları hamısı bırdadı. Hamısı kəramətdidilər. Ağlı qaçan, helə şey olan ancax seyitdərin ojağına gedərdi.

73. SEYİD MİRZƏ

Qonşu kəntdə seyit vardı. Seyit Mirzəydi adı. Qonum-qonşu danışındı ki, Allaha and olsun, o seyit rəhmətə gedəndə onun çəpərinin divinnən kol götürməyə ilan imkan vermir. Sora deer evin uşağı gəlif deef ki, kolu kişinin qəbrinin üsdə aparıllar. (Qavaxda, qədimdə qəbrin üsdə kol qoyurdular ki, məsələn, nəysə gəlif buna toxunmasın). Hə. Bax onda ilana deeflər, çəkilif qırğıga. Bax həmən o seyitgilin evində dayım ilan olur.

Böyük oğlum su içəndə əyağı sürüşüf yixılar hovuza, başı üssdə. Həm də nəzər dəymışdı ona. Üş gün keçmədi aradan, uşax düşdü ürəhgetmiyə. Üş dəfə gədə oldu, əlmizdən getdi, ağızına köpük daşdandı, gözdər böyüdü, ta ölüm vəziyətdə. Apardıx həmən Seyit Mirzənin ojağına. Qələm çalmağıyan elə orda da onun ürəhgetməsi dayandı.

74. MİR HƏŞİM

Bizim kəntdə Mir Həşim olub. Keçən il rəhmətə getdi. Allah rəhmət eləsin. Onun cəddi yaxşıydı. Dərələyəzdənidilər. Elə o za-

¹⁵ Piton – bidon

mannarı uşax vaxdı, bizim tərəkəmə vaxdında qoşuluf bizim cama-hata. Birdan qız almışdı, elə olmuşdu buralı. Onun da bavasının ojağına ceyran, maral, ilan yiğisər. Savax qalxer deer, Allahın hey-vanı, qalxın, çıxın gedin. Qalxıf dağılıf, çıxıf gedillər. O da bax möcüzəli seyididi. Mir Həşim tərəkəmə vaxdı vuruluf Sariya. (Bizi-m ovadan bir qızı). Onu alif, qoşuluv olmuşdu bıralı. Onda tərə-kəməçiliyidi e, kənt-mənt yoxudu ha. Kənt tanıyırdı? Onda vuru-luf qızı, onu aliv, elə onnan qaldı bırda. Dağdanıdilar e, Cermux-dan oyana, oralardan. Havağ onun cəddin çağırırdım, yerdə qalma-zıdı. “Ay Mir Həsimin cəddi, belə olsun”, nə deyirdim, gərəy o oloydu. Allah ona irəhmət eləsin.

75. CƏRCİZ PEYĞƏMBƏR

Peyğəmbərə atam, anam qurban. Onun adı Cərciz peyğəmbər-di. Elə oldu ku, bı erməni-musulman davasından bir il qavax Beylə-qanın İcra başçısı əmir verdi ki, aparın orya arpa tökün. Peyğəmbərin içinqə arpa tökün. Yekə binadı da, qəlbi. Bı səfərnə, savaxları əmir verilif, bir smen aparıflar. Bir oğlan deyif, məni öldür, getme-rəm. Mən aparıv orya arpa töhmerəm. İcra başçısı deyif ki, bunu tez tutun, aparın salın türmüyə. Bı səfərincə, bala, oğlanica aparıf sale-lar türmüyə. Savağ ertə əmir verir ki, qamboylular töhsün aparsın. Gedif görüllər ki, əsdafrullah, torpağın sanı var, ilanın sanı yoxdu. (Peyğəmbərə getsən, deyəjəh). Hər yan ilandı. Gəliv əmir veriflər ki, getməyə təhər yoxdu, ilan nətəərdi, Allah bilir. Höküm verifdi şofırə, məni apar orya. Kişinin adı yadımnan çıxdı ey. O böyüyün. Qəşəhcə gedər orya. Elə bir az gedər, kişinin ağızı əyilər, gələr durar kürəyində. O kişi onnan öldü. Savağ ertə də qəşəhcənə getdilər ora-ları sildilər, süpürdülər. Beyləqan camahatı, tatallar gəvə apardılar, kilim apardılar, döşəhcə apardılar, kimin qülvünnən nə çıxdısa, apardılar. Peyğəmbərin için bəzədilər. Peyğəmbər hökümlüdü, qı-zım. Seyid Əmnə dedi ki, erməni davası da olsa, Peyğəmbərdən aşağı addiya bilməz heş vaxd. Peyğəmbər neçə ilin peyğəmbəridi, tarixi yoxdu.

76. PİR AĞACI

Bizim kətdə bir Pir ağacı olub. Eyzan kimsə deyirdi, ora xoruz deyirəm, ya toyux deyirəm. Aparıv orda kəsməliyih də. Həmən o Pir ağacının üsdündə kəsirdilər. Ermənilər də orda gedif nəysə kəsirdilər. O Pir ağacı palid ağaciydi. Böyük bir ağacıdı, dağın başındaydı. Orda mən də aparıf kəsmişəm xoruz. Mişa adında erməni varıldı. Onun bir qanadın¹⁶ kəsif aparıf yandırmışdı, səhər ağızı əyilmişdi. Ağızı əyilik gedif harda durmuşdu ha. Yanı onun ağızı heç vax da düzəlmədi. Elə helə də qaldı, ağızı əyri. Dedilər ki, o Piri kəsiv onnan yandırıv, ona görə ağızı əyilik.

77. SIRĞA OCAĞI

Sifətdə yara olanda o ojağın torpağının götürüf bir damcı bax belə çəh, onnan gedir (üzdəki yara, səpişih). Ora Sırğa deyillər, Sırğa ojağı. Ya tüpürlər həmən yerə, sağalır. Üzdə yara varsa, Nadya (ojağın nümayəndələrindən biridir – top.) tüpürəndə onnan gördün o yara itdi.

Niyə ona Sırğa ocağı deyillər? Yara olur belə, sırgadı yaranın adı. Həmən o sari, sulu yaranın adı sırgadı. Ona görə.

78.

Mənim hər iki tərəfim də, dədə-babam da Sırğa ojağıdı. Kim yara töhsə, eləsinə mən tüpürsəm, onnan gedejeh. İndi, bala, mənim dədə tərəfim də sırga ojağıdı. Mən hər tərəfdə varam. Qavar-qavar yara töküllər, bax belə damçı-damçı, iki dəfə tüpürçəyimi atem, yara sağaler. Həkimlər qavağın almer, mən aleram.

¹⁶ Qanadin – budağını

YER ADLARI İLƏ BAĞLI XATİRƏLƏR

79. QANLI DƏRƏ

Qanni dərə vardı. Ora uşax vaxdı atamnan gedirdih. O vaxdı orda lager vardı, piyaner lageri. Məni aparırdı piyaner lagerinə qoymağın. Orda da hamısı erməniydi. Ordan keçəndə dedi ki, bala, bura Qanni dərədi. Dedin ki, niyə Qanni dərə deyillər, ata? Sual verdim da. Dedi ki, burda azı min nəfər azərbaycannını qırıflar. Dağdan gələndə burda pusqu eliyiflər. Dərin dərədi. Burda pusqu eliyiflər. O pusquda azərbaycannılar hamısı düşüb o erməninin arasına. Burda gülləliyif qırıflar. Mana bir ağaş gösdərdi. (Böyük ağaçı). Dedi ki, bax bu ağaçın dibində azərbaycannıların birinin belinə qaynammış samavarı bağlıyif, belində qaynadıflar.

Sajayax deyillər, qoyurdular ojağa, qalıyırdılar, qızırdı möykəm. Bax o spiral kimi qızaranda deyir, götürüb taxırdılar müsəlmannarın başına. Çılpxalıyırdılar, lütdüyürdülər, deyir, taxırdılar belə onun boynuna ki, bunnara zulum eliyəh. 1905-ci ildə, 1912-ci ildə, 1914-cü ildə, 1918-ci ildə, sora Savetin vaxdında da onnar müsəlmani qırıflar.

80. SOYUQ BULAQ

Edilli kəndi vardı bizim böyrümüzdə. O kəndin meşədə Soyux bulax deyilən bir bilağı vardı. Suyunna bir stəkan işməh mümkün dəyildi. Gərəh yarıyatın içeydin, bir nəfəsini dəreydin, bir də yarısın içeydin. O qədər soyuğudu. İki daşın arasından bax belə fantan verif çıxırdı. Oralar vaxdının Bəhrəm bəyin torpaxlarıymış. O suyun aşağısında Bəhrəm bəy bir böyük armit – qış armıdı, daş armit deyillər e, onnan calax salmışdı. Belə onu elə düzəltmişdi kin, get otur onun içində ye, iç. O bilaxdan da su gəlsin, iç, qəşəy orda kef elə. Həmən Bəhrəm bəy də oranı qoydu getdi Şuşuya. Millətimiz hamısı dağıldı getdi Şuşuya. Bütün o başbilənnərimiz. Yoxsam orda qalseydilar, heç erməni bəlkə də oraların həndəvərinə gəlməzdi.

81. ÖRGÜNƏŞ DAĞI

Bizim öz dağımız Örgünəş dağıdı. Səhər-səhər Günəş belədən çıxırdı. Çıxanda gedirdi həmən o dağın üsdünnən batırdı. Yanı ər, günəş, ərnən Günəşin qovuşduğu. Yanı getdilər orda qaldılar. Günnün çıxan yeri – Örgünəş.

Birinci günün şafası oranı virirdi. Batanda da genə ora... Tutulanda görürdün hər yer qarannıxladı. Elə batanda da oranı görürdü, çıxanda da.

82-84. MƏNGƏLƏNATA DAĞI

Bir də Məngələnata deyilən dağ varıldı. Biz orda post da qurdux. Yanı döyüş vaxdı mən orda oldum. O albannardan qalmış böyük bir məbədiydi. Amma elə möykəmidi ki, orda erməni o tərəfdən atanda o binaya dəyəndə uçuf dağılmırıldı. Möykəmidi. Biz orda neçə vax posda durdux. Ordan üzü erməniyə tərəf hər yan görükürdü. Biz ora çıxınca alayı-dolayı çıxıldık. Yanı yorulmamağ üçün. Nəfəsimizi dərirdih. Adam yorulurdu o təpiyə qalxınca. Cox pis dikidi, hamısı da qaratikan kolları. Onun arasınan ciğır salmışdıx. Arada bir-iki dəfə dincəlirdih, yorulurdux, çox qəlbiydi yanı. Orda daş çıxırdı. Hörgü-zad hörməyə. Ağ lay-lay daşdarlığı. Camahat qa-zırdı, çıxarırdı, gətirib özünə ev tikirdi.

83.

Tuğda Məngələnatavardı, yekə dağdı. Onun başında pir vardı. Ora mən də getmişəm, ora nəzir demişəm, aparmışam. Addarı Azərbaycan adıydı, yadımnan indi çıxıf. Orda ojaxda qəbirrər vardı. Onnarın adı müsəlman adıydı. Amba ora ziyarətə biz də gedirdih, ermənilər də gedirdi. Kəndin yap¹⁷ yuxarsında bir dənə kilsə varıydı. O da alban kilsəsiydi. Olar amba öz adına çıxır da o kilsəni. Məngələnata dağında alban kilsəsiydi. İçində iki dənə qəbir va-

¹⁷ Yaf – lap

rıydı, bir də yenirdin biraz o üzə – aşağı, orda iki dənə vardı. İkişi abidənin içindəydi, ikisi amba aşagdeydi. Aşağıdakı deyirdilər, qardaş-bajıdı. Amba o yuxardakı, o içindəki arvatnan kişi oluf. O vaxdı rəhmətdih Şəfiqa, Makko, mən, Safura, uşaxlarnan getmişdih ora ziyanata. Onda görmüşdüh.

Həttdə o vaxdı onu deyir, o dağlarda göyərçinin əyağna kağız yazış bağlıyırmışdar, bəyləh vaxdında, xannıxlарın vaxdında. Bax aparıv orda elə bil birinə verirmiş, örgənmiş göyərçinnər dana. Sora o göyərçini aparıv o biri dağda birinə verirmiş. Bax helə-helə. Adamnar gedirmiş, orda dururmuş dana, bax o dağın üsdə, deyirmişdər, ora göyərçin gətirəcəh onu. Onu götürüllərmiş. Məngələnatada, o biri dağlarda, bax Şuşoynan həylə əlaqə saxlıyillarmış, o bəyləh-xannıxda.

84.

Rəvayətə görə, yer üzünü su alanda Məngələnata dağı (hündürdü də) quru qalıf. Bu biri dağdan o biri dağa gəmiynən gedəndə soruşuflar, hardan gəlirsiz? Filan yerdən. Məngələnadadan. Məngələnatın əvvəlki adı ata yox, ada olub. Məngələnada. Sora ada əvəzinə ata çağrılıf. Rəvayətdi də. Bizim kəndin girişində bir pavarot vardi. O pavarotda əhəng daşdarı vardi da. Elə bil, bulduzer yeri qazif, yol düzəldif. O əhəng daşdarında balıxqulağı izdəri görükürdü. Həmin yellər su altında oluf vaxtiylə. Balıxqulağı daşdaşmış haldadı orda.

Qəbirrər-zaddar var, ziyanətgahıydı. Erməni də ziyanata gedirdi ora, azərbaycannılar da. Ümumi ziyanətgahıydı. Mən dəqiq deyəmmərəm, neçə qəbir varıydı.

85-86. QIZLAR GÖLÜ, SEYİD GÖLÜ

Bizdə Qızdar gölü var. Öz də çaylağın içində daşıdı belə. Elə bil ki, addelni özünnən düzəlmə bir daşdı. O daş elə bir şeyidi ki, özünnən düzəlmə hamam vannası formasında. Axulludayı o göl. Sarı qayadan bəri gəlirdiy e, orda. Soltanın qozdarınnan aşağıdakı

dərədə. Biz gedirdiy eyzan ora uşaxlarnan. Qızdar-zaddar orda çı-mirdi, nəydisə, Qızdar gölü deyirdilər.

86.

Ora Seyit gölü deyirdilər (Qızlar gölünü nəzərdə tutur – top.). Ora vaxdıynan həddinnən artıx daşdıq oluf. İldirim çaxanda ora ildirim parçası düşüp. O daşı oymalıyif pramoy götürüf tulluyuf aşağı. Ortası qalıp çala. O su gəlif ora tökülürdü, oranın adın elə Seyit gölü qoymuşdular. Uşax-muşax gedif hamısı orda çımirdi. Daşın içində.

87. OSMAN BULAĞI

Osman bilağı, belə deyim ki, orda Osman adında bir oğlan olufdu. Gəliv elə oluf ku, Cermuğun başının üsdə onu vuruflar, özü də erməni vurufdu. Balığ ovuna gəllərmiş köhnə vax. Osman bilağı da elə onun olufdu. Orda da qavırsannıx salıflar. Bizim dağ ətəyində ölən gəlirdi Sədir Məmmədə, bir də Osman bilağına. Osman bilağı Cermuğun üst tərəfində Atdar bağlanannan üç klometir qəlbidədi.

88. SAFOLU İSTİSUYU

Saf o döyüşdərin hamısında qalif gəlif. Xannarnan, bəylərnən vuruşuf, o qoruğu alıf, gəlif bir dəriyə düşüf. Dəriyə düşəndə görüf burda bir bı lax pikqilliyr. Bulax pikqilliyyanda əlin suya saler, bulağın suyunu. Geder bir çayın qırığına. Çayın yuxarısı meşə oluf, qayalıx. Aşağısı da çay oluf. Geder qoşunların tökör ki, burya gəlin. Bu deyif, niyə, Saf o kişi? Deyif, qazın, görün burdan nə çıxejax? Qazellar, göröllər əllərin yandırır. Deyer ki, bu dərman isdisuyudu. Dağdadi e. Yuxarısı meşədi, aşağısı dağdı ey. Bir dərədə duror o suyu qazer, göl olor. Göl olanda deyer ki, bu, Saf o isdisuyudu. Qaler Safolu isdisuyu. Ermənini yansın, sora da erməni gəler ki, bu, Cirmixdi¹⁸. Döndərellər Safonun isdisuyun Cirmix qayırellar.

¹⁸ Cirmix – Germuq

89. XANLIQLAR

Ermənilər son vaxlar gəlif yerrəşmişdilər Qarabağda. Onda ki türklərnən onnarın arası dəydi, onda rusdar qəsdən onnarı köçürdüf gətidilər bura. Gətirif yerrəşdirdilər. İrannan da gətirdilər bir azını. Türkmənçay sülh müqaviləsinnən sora gəldilər hamsı.

Martuninin əvvəlki adına Xonaşın də deyirdilər. Xonaşın o çayın adıydı, çayın adınan deyirdilər. Orda bəylər oluf, Qarabağ bəyləri. Orda torpaxları oluf, indi Qarakətdə bı sahat da ora Xannix deyillər. Xannıxlər oluf Qarakəntdə. İndi o xannıxlərin yerin məhv eliyiflər. Mən bir erməniynən görüşdüm, Qarakənd ermənisiniynən. Qoca erməniydi. Söypət elədih. Dedim ki, yaxşı, burda xannıxlər varıldı, bu xannix nağayrırdı ki burda? Nə iş görürdülər xannar? De-di, hes zad, torpağ ollarını, biz də onu icraya görürüf bırda əkir-dih, becərirdih, ollar da ciyində qızılqus, ov eliyirdilər bu dağlar-da. Kəhliy ovuna, sora turac ovuna, onnan sora meşə xoruzu ovuna çıxırdılar. Ancax ildə bir dəfə gəlif vergiləri yiğif qayıdış gedirdilər. Biz, deyir, olların əlinin altında işdiyən adamlarıdix. Məsələn, köçürmə vaxdı deyillər ki, mubahisə yarammır ki? O vaxdı o köçü-rənnərdən biri deyir ki, hələlih mubahisə yoxdu. Amma xalq, yerri camahat hamısı dağdadi. Tərəkəməydlər də, dağa-arana gedirdilər. İndi ollar qayıdannan sora yəqin ki, mubahisə yaranajax. Sora da mübahisə yaradannarı qırıldılar, töhdülər, köçürdüller. O vaxdı hökü-mət məjbur eliyif.

90. CUMA BAZARI

Ermənilər soradan gəlif Qarabağa. Olar – köhnə adamlar bila-rın nə vaxdı geldiyini yox, gördühlərini deyirdilər. Cuma bazarına gedərmiş mənim atam, sora babam. Cuma bazarı indiki Xojavən-din, köhnə Martuninin ortasında balaja bir-iki sahatdix bazarımış. Ama orda tükannar var, şirniyat satılan tükannar olufdu o Cuma ba-zarında. Oranın əslində eksəriyəti azərbaycanni oluf. Olardan kəllə qəntdər alıf gətiriflər. Deməli, mənim anamın danışlığına görə,

(atamın üzün görməmişəm, bilmirəm, yadıma yaxşı gəlmir) deməli, ora ermənilər də gəlirmiş. Olar əvvəlcə gəlif dağlıq yerrərdə yerrəşiflər – çox uzaxlarda yaşıyırmışdır. Ollar, əsasən, siyasətnən hərəkət eliyiflər. Dağlıx yerrəri tutuflar, sulu yerrəri tutuflar. Bizimkiləri yavaş-yavaş düzəngahlara doğru sıxışdıflar rusdarın köməyiynən. Erməni də Cuma bazarına gələrmiş təh-təh. Amma tükannar azərbaycannıların tükanı olufdu. Hələ bildiyimə görə, anamın danışdığına görə, ollardan bir neçəsi şüşalı oluflar. Şuşada qohumları olardı, firqunnan Şuşadan o tükançıların evlərinə adamnar gəlirmiş. Bu Martuni də “uni” ermənicə “var” deməhdi elə bil. “Mart” – adam. Deməli, səhər kimin nəyi varımıssa, bazara çıxararmış. Ermənilərdən də təh-təh gələrmişdər ulaxnan. Ollar ən çox ulaxnan məyyən mal gətirərmişdər ora satmağa. Dəhrə sapi, balta sapi, yaba, nə bilim. Ollar həylə şeylər düzəldərmişdər. Gətiriv orda satif məyyən tükannan alıv apararmışdır. Deməli, bir-biriynən qarşılaşanda kim gejikirsə, alver eliyif qayıdanda o birilər, elə bil, gəlir, sahat səkgizdə biri gəlir, o birsi də onda-zadda. O deyir ki, “ende mart uni?”. “Orda adam var – bazarda?” Mart adam deməhdi, uni var. Mənim bildiyimə görə, öyrəndiyimə görə... Mən də çox maraxlammışam. Martuni adı onnan orda qalif. Sora ollar çoxalıv-eliyif, gəliflər. Sorakı illərdə.

91. QAYTANLI KİTAB

Bizim kəndin camahatı ermənilərnən qonşuydu. İyirmi dənə kənt bizim əhatəmizdəydi. Deməli, aramızdan bir çay gedir. Çayın bu tərəfində ermənilər yaşıyirdi. Bizim ora toyuğmuz, cücməz, mal-qaramız çıxanda ermənilər onu aparıf pəyiye salırdılar ki, bəs bu gəlif torpağımıza keçif. Təsəvvür elə ki, kəndin içində erməni torpağı var. Bizim camahatımız, bizim ağsakqallarımız deyərdilər ki, bir qaytanni kitaf var. Qojalar deyərdi ki, o qaytanni kitafda bu kənd-dərin torpağının yarısın ermənilər alıflar. Yanı erməniyə hansı torpaxlar ki verilib, o qaytanni kitafda yazılmışdı onun hamısı. Məsələn, bizim kəndin qabağna Bəyləh bağlı deyirdilər. Bəyləh bağlı bizim kəndin torpağı oluf. Sora Pişihli dərəsi (orda çoxlu vəhşi pişih

olardı) deyirdilər, o, bizim kəndin oluf, amma sora ermənilər alif. Şindi bulağı deyirdilər sora. Sora Kar daş deyirdih biz, ermənilər ona ayrı ad deyirdilər. Kar daş kəndimizdən bir altı kilometr aşağıda bir yerdi, bulaxdı. Yerdən qayniyan suyu. Bulağın səsi yoxuydu də. Bulax sakitcə axırdı deyin, camahatımız ona Lal bulax, Kar bulax, Kar daş sözü deyirdih. Helə bir mənada. Ama Bəyləh bağı dediyim yer, mənim nənəmin dediynə görə, orda bir bəy oluf. O bəyin bağı oluf də, yaylax bağı oluf. Sora o bəyləri ki, 30-cu illərdə kalxoz quruculuğunda sürgün elədilər, qulak elədilər, o həmin yer o adamın adıyan qalif. Artıq o yer ermənilərin yaşadığı kəndə çəvrilmişdi. Bax olar hamsı bizim ərazimiz oluf, biz ora tut yeməyə gedirdih də. Gəlirdi ermənilər bizi qoalıyırkı ki, siz bu tutdan niyə yeirsiz? Mən özüm onun canını şahidiyəm ha. Gedirdih, Allah hakqı, düşürdülər dalımıza ki, bizim tut bağlarına niyə girirsiz? Dalaşırıldılar.

Qaytannı kitaf elə bil ərazi hakqında məlumatıydı. Guya kimə hansı ərazi düşür, o kitafda onu qeyd eliyirmişdər. 30-cu illərdən danışırıldılar. Deyirdilər ki, 30-cu illərdə kətdəri birrəşdirildilər, kalxoz quruculuğu elədilər, onda azərbaycannılara ayid olan torpaxların yarısını ermənilərə kəsif veriflər. O kitaf da o sənədiydi. Məsələn, biz gedif ərazidə isdiyəndə o kitabı açıf deyirmişdər ki, bax burdan bura qədər Bəyləh bağınınndı, burdan bura qədər Müşgabəndi, burdan bura qədər Kəntxorunu. Təsəvvür elə, Qaradağının həndəvərinin hamsı ermənilərə verilmişdi uje.

92-93. BƏHRƏMLİ KƏNDİ

Bəhrəmlı kəndi hökumətə-zada tabe olan kənt dəyildi. Kəntdə Nərman bəy vardı, Nəsir bəy vardı, onnan sora ayrı bəylər varıldı. Onnar da heş biri hökumətə tabe olan adamnar dəyildilər. Ona görə də o kəndi köçürdü'lər. Ərazisini də ermənilər yaşayan kətdər arasında bölüşdürüdlər. Ermənilər də həmin kəndlərə də soradan gəlmışdilər ha. Gəlməyidilər. Erməni kalxozdarına verdilər Bəhrəmni-nın ərazisin. Camahatı da köçürdü'lər Əmrallara. Kənt köçürünləndə bircə Nərman bəy qalmışdı. Qalan ya qulağ olunmuşdu, ya da gül-

lələnmişdi. Nərman bəy anamın əmisidi. Qaçaxlara köməy eliyirdi özü də.

Bəhrəmnini əllinci ildə köçürtdülər. Bir olları köçürtdülər, bir də Vərəndəlini. Ollar tabe olan adamnar döyüldülər, ona görə olları köçürtdülər, uzaxlaşdırırlar. Bəhrəmni Bəhrəmni tayfasından olandı. Ora qədim köçərilərin payız-yaz düşərgəsi olufdu – tərəkəmələrin. Məsələn, Beyləqanda olan Alnazarrı kəndi var, orda olların bu lağı var. Alnazarrı bulağı. Deməy, o vaxdı qəşəh bulax tikdiriflər onnar, qoyunnarı, malları suarmağ üçün. Tərəkəmə oluflar da. Bu tayfalar hamısı tərəkəmə olufdu. Buralar hamısı (Beyləqan rayonunu nəzərdə tutur – top.) muharbədən sora kənt olufdu. Bax bu Beyləqan beşinci paraxdı. Sürgün elənənnəri bura göndəriflər. Sora da sürgün olunannarın üsdünə köçürtdülər dağ əhalisini – bizim tərəkəmələri. Əhali də dağ əhalisi. Dağlardan köçürdüf gətirif aranda yerrəşdirirdilər. O vaxdı guya Leninin gösdərişiyən burda təsərfatı inkişaf elətdiməy üçün. Ama əslində sürgün düşərgələri oluf bıra. Məsələn, o vaxdı o sürgünə göndərilənnər əsas gəlif bırdə, b1 paraxlarda yerrəşdirildilər. Paraxlar deyirdilər billara. Məsələn, Ağcabədinin ərazisində də varıldı. Burda da varıldı. Beşinci, dördüncü... Nömrəynən paraxlarıydı. Görürdün, bizim kətdərdən gətirillər bırdə pambıx yiğdirillər, arx çəhdırillər. Onnan sora müfdə işdədip aparırlılar. Sora da əhali məsgunnaşannan sora belə kətdər əmələ gəldi. Yoxsa bırdə heş bir təsərfat sahəsi olmuyuf.

93.

Tirəmizin adı Bərrəmlidi. Bəhrəmli kəndini əlinnən alanda Nərman bəy deyif ki, axı yer mənimdi. Ermənilər deef ki, Nərman bəy, sənə nə verillərsə, sən ona yaxın dur. Səni elə yerə göndərərih ki, sən bu yeri bir də görməzsən. Həə. O bizim ərazini, Bəhrəmli ərazisinin hamsını götürüb Çartaza veriflər, Ağkəndə veriflər, Sosa veriflər (erməni kətdərinə). Bizim Bəhrəmlinin ərazisini bölüşdürüf veriflər ermənilərə. Baxış kişinin dediyinə görə, Bəhrəmliyə girməh mümkün döyülmüş da. O qəddər palid ağacı varmış ki, ora ançax bir cığırnan getməh mümkünmuş. Deməh, yeddi il oranı qəsdən oddu-

yuflar. Yeddi il dalbadal odduyuflar, onnan sora dağlar da elə çılpax qalıf. Orda bulaxlarmız olufdu. Məsələn, Ballı bulağ olufdu, Kor bulağ olufdu, Kənt bulağı olufdu, Atakişi bulağı olufdu, onnan mənim anamın atasının orda kəhrizi olufdu. Həmidin quyusu deellər də.

Deməh, Nikalayın əsgəri xəsdələnir. Nəsə, hara aparıllar, mümkün olmur. Həmən xəsdəni gətirillər bizim Bəhrəmli kəndinə. Gətirillər orda buna xeylax da gümüş pul verillər. Deellər, ölürsə, bu pulnan onu dəfn eliyin, olmazsa da, bu pulnan onu malicə eliyin. Deməh, o sağalmaz insan (bilmirəm də nə dərdi oluf) orda bir həfdənin içində sağalıf. Pulu da qoyuv orda, deef camahata ki, mən getdim. Bizim zonada xəsdə adam olmuyuf.

94. XANLIQ, BƏHRƏMLİ, VƏRƏNDƏLİ VƏ DÜDÜKÇÜ KƏNDLƏRİ

Xannıx kəndi Martunidən yuxarda olup da – Xocavəntdən. Deməli, kəndin orda uçuntuları var, dağııntıları var. Orda bulaxlar, kəhrizdər var. Camahat gedib o kəhrizdəri ziyarət eliyirmişdər. Oranı yox eliyiplər. Xannıx kəndi yəqin ki, İbrahim xanın kəndi-zadı olup. Böyük abad bir kənd olup. Əhalisi durur, kəndi dağdıplar.

Bizim rayonda Bəhrəmli kəndi olup. Bəhrəmli kəndini gətirip birrəşdiriplər Əmrallara, kənd orda ləğv olup çıxıp gedipdi. Kənd orda qalsayıdı, o daha çox inkişaf eliyəcəydi, böyüyəcəydi, məytəbi olacağdı, savetdiyi olacağdı. Vərəndəlini aparıp Qaradağlınan bir-ləşdiriplər, bu kəndi yox eliyiplər. Guya kalxozdarı birrəşdirillər, təsərfatları birrəşdirillər. Halbuki ermənilərin otuz evi olan kəndlərində bir icra nümayndəliyi varıydı, Savetdih varıydı, kalxozu varıydı.

Bizim rayonun adı olup Vərəndə rayonu. Sora Dağlıx Qara-bağ Muxdar Vilayəti yaradılannan sonra bizə yazıplar Martuni. Martuni adlı yer yoxdu. Myasnikyan var, onun təxəllüsü, ləqəbi Martunidi. Myasnikyan ermənidir, inqilabçı olupdu. Martunini də o inqilabçının adıynan qoyuplar. Əvvəlcə bu olup Çartas kəndində. İndiki Martuninin olduğu yerdə bir nəfər erməni yaşamayıp. Orda irmi yeddi bəy olup. Hamisinin siyahısı var bizdə. Biz onu adamları

danışdırıp götürmüşüh, ədəbiyatda yoxdu bullar. Orda olup bəylih-lər, orda uzax məsaflədən – irmi-otuz klometirdən kəhriz çəkiplər. Hacı Kərimin kəhrizi, nə bilim, kimin kəhrizi. Orda olan bəylər öz-dəri kəhrizdər çəkiplər. Olların mülkü olupdu. Məsələn, bizim bu hadisələr başdamamışdan öncə burda – İmişidə olan adamlar gedib orda mülklərinə iddia eliyiplər. Gedip məsələ qaldırmışdılar ki, məsəlcün, orda polisin binası mənim babamındı, o birsi mənim babamındı, qaytarılsın. Bu aşgarrıx-zad başdiyannan sora bax belə bir şey eləmişdilər. Bu tərəflərdə çox ciddi hadisələr olup, çox güjdü insannar olup. Məsələn, Vəzirov¹⁹ yoxdu? Vəzirovun tayfasını qırıflar vafşe. Ermənilərə qarşı ən ciddi mübarizə aparannarın biri də Vəzirovun ata-babası olub. Dündühcünün hamısı bulların oluf, qırıflar, erməni gəlif yaşıyır Dündühcüdə. Hamısı da ermənilərə qarşı ciddi dayanan insannar olup ha, imkanlı adamlar. Vuruşuplar hamısı ermənilərə qarşı, bulların nəslini kəsiplər. Vəzirov da gəldi dedi ki, erməni qardaşımızdı bizim. Yanı gəldi əlinə imkan düşdü, ama babalarının qisasını ala bilmədi. Yurdunun qisasın ala bilmədi.

Bu mətni Muğanlı kənd sakinindən qeydə almışıq. Söyləyici adının qeyd olunmasını istəmədi – top.

95. TUĞ KƏNDİ

Tuğ Azərbaycanda ən qədim kətdərdən biri olup. Ona kənt deməh də bir az günah olar. Böyük bir yerdi, qəsəbədi. Kənt kimi deyildi. Özündə də yeddi özünnən başqa kənt birrəşirdi, ora mərkəz hesab olunurdu. Susalıx varydı, Əhənkli varydı, Əzgilli (Əzgilli kəndini Zıqorru eləmişdi ermənilər. Tərcümə eləmişdilər) kəndi, Çərhouz (Bunu da Çıraquz eləmişdi ermənilər), yəni dört dənə havuz. Onnan sora Məmmədəzor, yəni zor ermənicə dərə deməhdi. Məmməd dərəsi. Ermənilər öz dillərinə tərcümə eləmişdilər.

Tuğ bəylihlərdən ibarət oluf. Azərbaycannılardan olufdu o bəylər. Böyük bəylih nəсли olufdu. Orda oluv Astan bəy. Böyük məytəf

¹⁹ Söyləyici Əbdürəhman Vəzirovu nəzərdə tutur.

binası variydi, üç mərtəbə binaydi. Orda əllidən çox otax variydi. Deyirdilər ki, o, Astan bəyin evidi. Sora deyirdilər, Astan bəyin qardaşı oluv Aslan bəy. Sora deyirdilər, Sadıx bəy olufdu. (Bizim orta məytəf məllimimiz rəhmətdih çox tarixə müraciyyət eliyirdi, bizə söypət eliyirdi eştdiqlirinən). Nə bilim, Rza bəy oluf. Hamısı azərbaycannılar olufdu. O yerrər azərbaycannıların olufdu. Evmizin qarşısındaki məytəf də Meyti bəyin eviydi. O boyda ev bir bəyinidi. Bazar deyilən yerə yenən yol variydi. Orda deyirdilər ki, onun aşxanasiymış. Orda yaşıdı kişi variydi, rəhmətdih Gülbahar mamama söypət eliyirdi. Deyirdi ki, Gülbahar bacı, mən uşağiydim bax bı məytəp, bı bina tikiləndə. Atamnan gedip arabaynan Xankəndinin üsdündə, deyir, meşə var e, ordan matiryaly – milləri yiğiv arabiya, ordan gətirirdih. O meşələrdə də palid ağaşdarı çoxuydu. Palid ağaç da çox eytibarlı matiryaldı. Ona görə də bax dediyim o üçmərtəbə bina variydi, böyük balkonnar variydi orda. Sora otaxlar variydi, hamsının polu palitdanıydı.

Meyti bəyin hakqında da çox gözəl danışındı o kişi. Deyirdi, o qədər çörəhli, o qədər yaxşı, ağıllı adamıydı. O qədər insanpərvəriymiş o bəy. O bəyin özünün Fizuli tərəfdə də torpağı olufdu. Orda da balaca kənt salıf, onu da onun özünün adıynan addandırıldılar.

96-97. MUĞANLI KƏNDİ

Beyləqanın Aşıxlısı, sora Eyvazalılardı, Alnazarrı – bullar hamısı bizim rayonda yaşıyiflar vaxdiyanan. Ordan gəliflər bura. Yanı bulların bu gün həmin ərazidə qəbirsannıxları var. Yanı bir gün gəldin düşdün, qəbirsannıx salımmır. Qəbirsannıx, orda deyəh ki, otuz il, qırx il, əlli il, altmış i, yetmiş il oturursan, sora başdıyıllar qəbirsannıx salmağa. Özü də ki tərəkəmə camahatı. Bulların hamisinin yerrəşdiyi yer oluf. Məsələn, Martuninin düz mərkəzində böyük bir qəbirsannıx varıldı. Qədim qəbirsannıx, Aşıxlı qəbirsanniği deyillər. Orda da iki dənə kümbəz variydi, ollar Mədəniyyət Nazirriyinnən qeydiyatdan keçmiş abidəydilər. Aşıxlı kümbəzi deyirdilər. Ermənilər onu səhsən dokquzuncu ildə bir gecənin içində sildilər-süpür-

dülər, götürdülər – kümbəzdəri. Bir dənə qəbirsannıx qalmışdı. Bu kətdər soradan köçüf gəliflər bura. Burda kənd olmuyuf ku. Bulların nə tarixi var ki? Sadəcə, həmin dövürdə ermənilər olları sıxışdırı-sıxışdırı ordan çıxardıflar. Bizim kəndin öz bəyliyi olufdu, Muğan-nının bəylihləri olufdu. Bizim kəndin yeri beş-altı dəfə dəyişə-dəyişə gəlifdi indiki yerə çıxıfdı. Həmin Muğannı kəndi indi yerində qal-sayıdı, orda om beş min nəfər əhalisi variydi. Onun qabağında erməni dayana bilərdimi? Çox böyük bir ərazisi variydi, torpağı variydi. İndi İmişdinin kətdəri var, Cəfərri kəndidə, Telişdidi, Məmmətdidi, beş-altı kəntdi, bunnar hamısı Muğannıdan gələnnərdi. Binnətdidə muğannılar var, ama hamısı Muğannı deyil. Amma get Cəfəriyə, de-nən, sən haralısan, deyəjəh, muğanniyam. Uşağınnan tutmuş ağsak-qalına kimi hamısı deyəjəh ki, muğanniyam. Məsələn, get Məmmətdi kəndinə, hamısı deyəjəh ki, muğanniyam. Hansı kəndə gedir-sən, hamısı deyir, muğanniyam. Məsələn, Ağcabədidə bir kənt var, Töörə kəndi, Şənnih deyillər. Hamısı muğannıdı, bizim kənin adam-larıdı, bizdən gəliflər. Bulları hissə-hissə təyziq eliyiflər, incidiflər, yavaş-yavaş bulları ordan köçürüflər. Bizim kəndimizi ötən əsrin ev-vəllərində də, 1905-1907-də bir dəfə çıxardıflar, 1918-ci ildə də bir dəfə çıxardıflar. Kənt çıxıv ordan. O kəndin bir hissəsi gəlif gedip İmişdiyə. Beyləqanın yarısı elə muğannıdı. Bizim kətdən gəliflər o vaxdı. Bir hissəsi o vaxt gəlif Ağcabədidə, orda-burda yerrəşifdi, bir əlli-atmış aylə qayıdib ora. Özdəri qayıdif. Yani ollar ora qayitmasayıdı, Dağlıx Qarabağda Muğanlı kəndi olmuyacağdı. Bu departasiya, köçürmə min səkgiz yüzüncü ildə başdıyannan burda olan insannarı hissə-hissə çıxardıflar.

Bu mətni Muğanlı kənd sakinindən qeydə almışıq. Söyləyici adının qeyd olunmasını istəmədi. Xatırladaq ki, yuxarıda verilmiş “Xanlıq, Bəhrəmli, Vərəndəli və Düdükcü kəndləri” haqqında xati-rəni də bu söyləyici danışib – top.

97.

Muğanni böyüy oba oluf vaxdiyanan. Bizim Muğanni kəndi Dağlıx Qarabağın yamaç yerindəydi. Nə dağlıx döyük, nə aran, yaxşı bir səfəli yerdi. Gəlif mal-qara saxlamaxdan ötürü binə tutuflar. Əvvəl iki nəfər oluf. Biri bildiyimə görə, Qara Hüseyin deyirdilər (Qara Hüseyin adında kişi) gəliv orda binə tutuf. Belə yerdən qazmax, sora çiy kərpic, nə bilim nə, belə. Görüflər ki, qohum-əqrəbələri də doğuf-törüyüflər, aylə-zad qurannan sora görüflər ki, artıx bura sərbəs yerdi, böyük yerdi, camahat yavaş-yavaş toplaşır. Ollar əvvəl həmin bizim bu Muğanni kəndində olmuyuflar. Bu Çırışdı dağının Şərq tərəfində yaxşı su olufdu. Qəhrəman adında imkannı kişi kəhriz qurduruf. Adına Qəhrəman kəhrizi deyiflər, o vaxdı bı camahat toplaşiv ora. Həm də ora daha yaxşı yerdi. Üş tərəfi dağdı. Əlverişli bir yerdi, orda yaşıyıflar. Qoyun sürüleri olufdu, malları olufdu, yaşıyıflar orda. Orda Qarakənd deyilen bir kənd oluf, erməniləri yerrəşdirmişdilər sonralar o kəndə. Ermənilər Qarakənd-dən bizimkiləri çıxarif orda yaşıyıllar. Qəhrəman kəhrizi gözəl yerdi, meşəynən əlaqəlidid, çay axır, onnan sora mal saxlamağ üçün yaxşı yerdi, əkin üçün də əlverişlidi. Ermənilər mane oluflar bizim camahatımıza. Qoyunnarı oğurruyuflar, basqın eliyiflər, heyvannarı tələf eliyiflər, sora təh-təh üsdə düşdühcən bizim camahatımızı qorxuzuflar. Atışma da olufdu. Atışma zamanı ölənnər də oluf. Ora böyük dağdı, Çırışdı dağı deyirih. Bıllar keçiflər dağın bəri üzünə, Muğanni tərəfə. Dağın bəri üzündə bir dənə bulağ aşgar olunufdu. Soradan öz-özünə çıxıv o bulax. Görüflər ki, nar ağacıdı, indi mənim xatirimə gəlir ki, belə qayanın dibində bulax zəyif gəlir. Sora eşəliyiflər oyana-buyana, bulax güjdənif. Hətdə sənəh, bardax-zad götürüf gediv ordan su dolduruf gətiriflər. Adı Muğanni bulağıydı.

98-100. SALAKƏTİN KƏNDİ

Bizim o kənt çox dağlıf. Ermənilər dağıdif. Amma axırıncı səfər o kəndi mənim babam Zeynal bəy təzədənnən bir də qardu. Həmən o kəndi yenidən salanda əlli-atmışacan əv gəldi ora. Sifdə

irmi ikiydi, artdı gəldi heylə oldu. Onun özü rəhmətə gedif, yoldaşı qalif. Adı Salatın oluf. Həmən Zeynal bəyin yoldaşı Salatının adıyan kəndin adını çöndərif qoyuflar Salakətin. Bizim kəndin tarixi bax budu. Bizim kəndin böyründə bir torpax var, bir om beş hexdar. O torpağın da adı Kət yeridi. Deməli, orda kət varımış. O kənt yernən yeksan oluv ermənilər tərəfinnən. Yerində əkin əkirdilər. Ta uje şum eliyirdih, buğda əkirdih, arpa əkirdih. Hər şey əkirdih.

99.

Deməh, bizim kəndin çox qədim tarixi var. O Azıx mağarası da bizim ərazimizdədi. İntası o yazılında səf saldılar. Onda biz müraciət elədi ki, niyə ancağ Azığın adını çəkirsiniz? Axı bu yer Azığın ərazisi deyil. Dedilər ki, kitab buraxılıf, da dəyişə bilmərih. Elə Azıx adında da getdi. Salakətində qədim insannar kahalarda yaşıyırıldılar. Bizim orda Kənt yeri vardi. O Kənt yerində yerrəri vardi qədim insannarın. Kəndin üsdündə iki qaya vardi. Qayanın biri sal daşdı. Bir rəvayətə görə ki, guya ki, o kəndin adı sal qayıya uyğun oluf. Onun adının götürülüf. Sal daşa uyğun oluf. İkinci də ki, belə bir rəvayət var ki, guya ki, Salah adında bir nəfər oluf. Orda məskən salıf. Onun törəməsidi orda. Oların hamsı da, deməh, kahalarda yaşıyif. Kahaların da biz köçənə qədər yeri variydi. Uzax məsafədən ora su çəkilmişdi. Belə saxsı su boruları vardi. Biz də maraxlanırdıx, qazırdıx, görürdüb kün, saxsı su boruları çıxır. Əvvəl belə oldu kun, kumalarda oldux. Onnan sora biraz təkmilləşdi. Belə qəşəh daş ev tihdih. Onnan sora daha yaxşı oldu.

100.

Bizim kəndin adı Saleh kəndi olufdu. Kəndin yuxarı hissəsində sal daş vardi. Kəndin adı deerdilər, daşnan bağlıyif. Sal daşnan bağlanıf. Saleh sal daş deməhdi. Onnan da sohrasına tay daş demiyiflər, Salakətin kəndi qoyuplar. Saleh kəndi. Salahkətin.

TARİXİ ŞƏXSİYYƏTLƏR, QAÇAQLAR, TANINMIŞ İNSANLAR VƏ PƏHLƏVANLAR HAQQINDA RƏVAYƏTLƏR

101. ŞEYX SƏDİ

Deməli, bir ağıllı adam çıxıf gəzməyə. Şeyx Sədi deyillər. Deyir, çıxıf gəzəjəm, görün kimin dərdi-qəmi yoxdu. Qəmsiz insandı. O kəndə, bı kəndə... Belə baxıf kin, Rəşxanın prablemi İltifatinkinnan pisdi, İltifatinkı Sahibinkinnən pisdi. Yanı baxıf ki, elə bir adam yoxdu ki, bının prablemi olmasın, yanı qəm-qüssəsi olmasın. Təxminən, bir ay-iki ay belə gəzir, heylə adam tapmayıf. Təsədүfən baxıf ki, kətdə toy gedir. Deyir, gedim bı toya baxım, bəlkə tafdım qəmsiz insan. Baxır ki, toyun başında bir dənə çox gözəl insan əyləşif. Aşıxlар çaldıxcan bı başdırıyır belə əl çalır, gülür. Adam-nara deyir ki, Vallah, bının dərdi-qəmi yoxdu, gör nə şadyanalıq eliyir? Gözdüyür, toy yekunnaşır. Bı, evinə gedəndə gedillər bının evinə. Qapını döyüllər, deyillər ki, Allah qonağı isdiirsən? Deyir:

– Allaha da qurban olum, onun qonağına da, gəlsin.

Bı evin qadını yeməh-zad hazırlırıyır. Bı oturur, yeməh gəlir məclisə. Bı alim adamdı axı. Bı ev yeəsi deyir kin, yeməh yeyin. Deyir:

– Əşı, evin sahibi sənsən, sən “Pissimillah” eləməsən, biz necə yeyəh? Gərəh sən “Pissimillh” eliyəsən, biz də baxax, yeməh yeyəh.

Bı and-aman eliyir ki, sən Allah, mən yemişəm, toyda olmuşam, mana baxmıyın, siz yeyin. Ev yeəsi nə qədər dil töhsə də, bı adam qəbul eləmir. Deyir:

– Sən bir tikə kəsməsən, mən kəsən deyiləm, yeməh yemiye-jəm.

Bı ev yeəsi əlacsız qalıf deyir ki, ay əzizim, ay Allahın qonağı, mənim bı iki qolumun heyi yoxdu. Bı iki qolum heysizdi. Məni həyat yoldaşım yedizdirir. Mən özüm bını boynuma almadım ki, siz ürəyinizdə qəm-qüssə eləmiyasınız, siz yeməyinizi yeəsiniz. İndi siz məcbur elədiüz, mən bı sözü sizə dedim. O toyda əl çalma-

ğım mənnən asılı döyüldü. Mən gülən kimi bədənim başdiyir atıl-mağ'a. Bı alim deyip ki, hə, biz çıxmışdix dünyani gəzəh, görəh kimin qəm-qüssəsi yoxdu. Sənin qəm-qüssən bizimkinnən də çoxdu.

102-103. MİR MEHDİ XƏZANI

Mir Mehdi Xəzani Tuğda məytəvin bünövrəsin qoyan adamdı. 1859-cu ildə Bərgüşad mahalının Məmirri kəndində anadan oluf. Sora gəlif Şuşuya, məytəfdarrixnan məşğul oluf. Ordan gedif Gənciyə. Qavax Yelizavetpol deyirdilər. Gəncədən bir də təzədənnən qayıdif Şiximli kəndinə (Şiximli kəndi Qarabağın kəndidi. O kənt ləğv olunmuşdu. Savet dövründə yoxuydu. Amma yerin adı qalırdı, bulağı-zadı ev yerrəri, ağaşdarı – hamsı hamsı qalırdı. Müsəlman kəndiydi). Orda məytəvdarrixnan məşğul oluf. Bunnan sora bu, qızını Tuğ'a ərə verir. Yeznəsi deyif ki, gəlginən Tuğda məllimliy elə də. O da gəlif Tuğda məllimliy eliyif. Ölənə kimi də qalıv orda. 1900-cu ildə rəhmətə gedif. Mir Mehdi Xəzani özü də seyitdi. Məytəf varıldı, uju-qulağı yoxudu. Erməniyinən musurman onun içində dərs keçirdi bizim dövrümüzdə.

103.

Mir Mehdi Xəzani seyitdi. Qəbrinin üsdündə balaca kümbəzi var. Tuğ məytəvinin bünövrəsini o adam qoyuf. Sora uje rusdar iş sinifli rus-tatar məytəvi yaradıf. Onun hesavına da Tuğdan ziyalılar çox yetişif. Sorakı dönəmdə – Respublika yarananda nazirrərdən ikisi elə Tuğluydu. Xudadət bəy Məlikaslanov dəmiryol naziri oluf, tuğludu. Cavad bəy Məlihyeqanov, Ağabəyoğlu Məlikaslanov. Məlik Yeqannardandı. Məlik Yeqan albandı. Babalarının familyasıdı. Məlik Yeqan babalarıdı. Yeqanın adını Nadir şah qoyuf. Nadir şaha gəlif deyiflər ki, oğlun hakimiyyətə keşməy isdiyir. Oğlunu öldürdürf. Sora bunun təbəələri hamsı gedif başsağlığına. Məlik Yeqan deyif ki, sən oğlunu gərəy öldürmüyəydin də. Soradan bilif ki, bu, düşmən sözü oluf də. Heç oğlunun belə fikri yoxumuş. Orda

qoyuf Məlik Yeqanın adını ki, sən yeganəsən. Təhcə ağıllı adamsan ki, sən mana düz söz demişdin o vaxt. Ordan qalıv onun adı.

Bu mətni Tuğ kəndinin sakinindən qeydə almışıq. Söyləyici xahiş etdi ki, onun adını qeyd etməyək. Xatirladaq ki, bu söyləyici bir neçə mətn danişsa da, heç birinin onun adına pasportlaşdırılmasını istəmədi – top.

104-106. HACI BABA

İranni gələrmiş burda camahatin malın, qoyunun bölüf, çalıf-çapif, əlinnən alıf, götürüf gedermiş. Mənim bir bavam varıdı, gör-müşdüm. Hajı bava. B1 Haramı deyiləndə su yoxuymuş dayna. Bir-cə Şıvartıdeymış. Bir də Beyləqanın bərisində ki bir kanal var ha, ordoymuş. Bavam gətiriv orda öəci suya töküf qaytarermış e. Hara-minın düzüydü. Qaytarıv ora gedəndə görüb İrannının atdarı çapi-şa-çapişa gəler. Çovana deyif, qoyunu bəri al ki, görkəmə çıxsın, irannılar gəlsin. Atlığı da yerə düşmürmüş e. İrannılar gəlif, görüf-lər ki, (dan üzüdü) bir qalın sürüdü dana. (Qoyunun bircə dokquz yüz öəci olormuş). Görüflər ki, bir sürü heyvan çıxdı görkəmə. At-dilar çapışif. Atdilar çapışanda bavam deyif ki, indi sən o boz atı gözdə. Nətəər atıfsa boz atın alhninnan, at yixılıf. Bavamın adını irannılar Qara Tarı qoyufmuş. Ta görüllərmiş, atlığı yerə düşmür-müş deyən adın Qara Tarı qoyufmuşdar. Deyiflər:

– Ə, b1, sən ö1, Qara Tarının gülləsidi.

At yixılıf, irannılar qayıdif. Sonra b1 irannının şahı gəlif. De-yiflər kin irannılar, bir belə kişi var, ta onun teşdine-torasına hərrənməh mümkün döyük. İrannının şahı gəlif beş-altı atdiynan. Gəliflər düşüflər. Bavama adam gedif, bavam gəlif. İranın şahı deyif ki, gedim görüm, o Hajı Bava nətəər adamdı ki, bullar elə gəlellər kin, Hajı Bava belədi. Atdilar düşüflər, qapıda duruflar, söhbət eliyillərmiş. Görüflər, bir sürü ceyran çıxdı. (Onda da bu ceyranı mən də görmüşdüm. Burda sürüynən olurdu dana. Onda ye-yəsizdiyidi. Maşın-zad, adam-zad həylə yoxudu). Ceyran çıxanda

bı irannılar. O götürüf tap bir gullə, bu götürüf, tap bir gullə, ceyran
bir az aralanıf. Bavam deyif:

– Beşiniz də atdanın.

Beşi atı minif. Bavam deyif:

– Təkədən dalı gözdüyün, beşin də yatırdejem.

Beş gullə atif, beşi də yatıf. Ta onun atlığıının biri yerə düş-
mürmüş e.. Gəliv o şah bavamın kürəyinə vuruf, deyiv:

– Elə Hajı Bava ki Hajı Bava.

Sonra bavama irannının şahı deyifmiş ki, sən öz tiratorana
oyux qoy, sənin yaxınına gəlmiyəh dana.

Gədəsi gəlirmiş, deermiş:

– Ağa, maa gullə ver, gedim ceyran vurmağə.

Deyirmiş:

– Bircə gullə verejem, bir ceyran vur.

Harya vurur o? Vura bilirdi? Canın üçün, onu mən gözümnən
gördüm, sorasın da qoja vaxdın gördüm. Sapant qayırırdı uşaxlar.
Daşı qoyuv içinqə, aterdilar. O daşnan aterdi, haranı gözdüyürdü,
oriya dəyerdi. Ta yerə düşməzdi. Həylə bir kişiyydi, qara kişiyydi.
Adı Hajıbavaydı. Haja gediv, oluf Hajı Bava.

105.

Bavam bəy döyüldü e. Bavamın tutduğu, vurduğu yerə düş-
mördü dana, ona görə bavamın adı çıxmışdı. Bide bı Haramı deyi-
rih, bax bı şəhərcih-zad düşüf, oraların hamısı bavamın yurdudu.
Gedirdilər dağa, gələndə də qış yerimiz ta bira olordu dana, ayrı ye-
rə getmerdih ha. Gedirdih həmin o Murat təpəsi dediyim yerə, Cer-
muğun başına e, Cermuxdan da addiyirdix hələ aana. Qayıdanda da
gəlerdih burya. Bavamnan çox ad çıxardan olmoyuf. Bavam oluv
elə o Haramıda. Bavam çox bilən kişi oluf.

Bide bı şəhərcih var indi birda, Qaradağlı deyillər, onnan bəri
o dərədə Mərcanni olormuş. Onda xususuçuluğudu e, qalxoz yoxu-
muş. O Mərcannıda hökumət gəlif qalxoz qurmağ isdeermiş, O
Mərcanni hökumətə barışixlıx vermemiş ki, hökumətə qarışalar.
Bavam orya qonaxlığa gedifmiş. Axşam tərəfiymış. Çağırıflarmış

bavamı qonaxlığa. Duruv ordan çıxanda Mətləv addı da bir kişi varıldı, yanındeymiş. Deyif:

– Mətləv, burdan rus iyi gəlir.

Rus da demə gəlif dolubuş səhrəddə kin, Mərcannını qıra.

Kişi də deyif:

– Əşı, burda rus nəəzir?

Savaxları hay düşüf kü, Mərcannını rus qırif. Bavam bax həylə bilən kişiymiş. Həmən o Mətləv özü danışerdı kin, savahları gəldi ki, qoyun-mal bide bı düzdərdə bölüh-böülüy oluf. Mərcannını da rus qırif. Onnan elə ora qalif Mərcanni qırılan. İndi o Qaradağlıdan bəri böyük dərə var, oradı. Xocavənt Qaradağlısı var e, indi orya şəhərcih salıflar. Bide bı şəhərcihdən aana. Ordadı. Oranın adı həylə Mərcanni qırılan qalıfdı. Mərcannını orda rus gəlif qırif. Hökümətə tabe olmurmuş, ona görə.

106.

İrannılar gəlif bıraları taliyiv aparıllarmış dana. Yerdə dəvə leşti varmış. Quzğun-zad yeyif də. Gedif dəvənin səvədinin²⁰ içində girif. İranni gəlirmiş axı. And içir ki, o dəvənin səvədinin içinnən güllöynən oların hammisini oddadım. Deyif:

– Ə, bı kopoolu, (irax Hajbava bavamnan) hariya girif, hansı yerin altına girdi ki, bizi qırdı?

Öəci töküf bırya suya. Sudan erkəyi qaytaranda görüp kün, irannının atdları çıxıv oynaşer dana. Gözdüllər ki, harda heyvan var, gedəy əllərinən alax. Hajibava çovana deyif:

– Ə, Vəlcan, qoy qoyun çıxsın görkəmə, irannılar gəler.

Çovan qoyunu alıv irəli, deyif:

– İndi sən boz at oynadanı gözdə.

Tarap alnının. Orda deyellər kin, saa Qara Tarının gülləsi dəysin. Uşağa qarğıyanda. Deyif:

– Ə, gözün çıxsın, bı Qara Tarının gülləsidi.

²⁰ Dəvənin səvədi – dəvənin skleti

O dəyga meyidi də götürüflər, ya Allah, ağızı geri. Bavam həylə baviymiş, yoxsa varrılıx variymış. Elə doqkuz yüz qaradış öəci variymış. Öəc erkəyə deyerdih da biz. Qaradış yaşıda deyerdilər. Elə bil, üç yaşında, dört yaşında qaradış öəç deyellərmış.

107-113. HACI QASIM

Hacı Qasım mənim bajımın dos-doğma qaynatasıdı. Hacı Qasımın yaxşı qızılı oluf. Bunu bütün ahali bilir. Kasıflara əl tutuf. Elə-belə kişi olmuyuf. Həmən devirdə Hacı Qasımın özünün faytonu olufdu. Onun ayləsi faytonnan gəzerdi. Dağ var, adı deyillər, Hacı Qasım dağıdı. O, elə bilginən ki, bir şış dağdı, onun aşağısında Hacı Qasım bulağı deyillər. Qəşəh daşdan nohur var. Həmən o köhnə vaxdı orda onun özünün bağı olufdu. Qəşəh bağı oluv orda. Dəyirmanı oluf Hacı Qasımın. Yaxşı tut ağaşdarı oluf. Maşadı Bayaz da onun arvadı olufdu. O kişinin yeddi arvadı olufdu. O yeddi arvadın, deməli, gözəllərinən heş bir şey götürmədi, nə oğlu oldu, nə qızı. Belə bir çirkin, gödəy arvad almışdı. Adı da Məsdanıdı. Kim deyərdi kin, binnan bının uşağı olar? Elə dedilər ki, kəvinin kəssin-nər, günahdı. Gəldi, bala, həmən o gödəhdən onun bir oğlu oldu, bir qızı oldu. Oğlunun adın qoydular Qulam, qızının adın qoydular Mi-nə. O Maşad Bayaz da havalıydı. Ovcunda daşı götürüf çovanın başına virirdi. Başı yarılanda deyirdi:

– Hacı Qasım, bı nə çovandı, alif gətmisən? Bir yumruğa da dözə bilmir.

Qəşəhcə arvat havalı oldu. Tutdu Məsdannan qızı da aldı, oğlanı da. Dedi:

– Mən səni üsdümə gətiməsəydim, sən bını hardan doğardin?

Məsdan özü Budaxlı Alqlulardanıdı, özdərinin camahatınnanıdı. Bir gödəh, balaja, qara arvadıdı. Çirkin də arvadı e, Hacı Qasımıma ləyax dəyildi. Gəldi Allah-taala onnan ona övlat verdi. O yeddi arvatdan yox, onnan götdü o iki uşağı. Hacı Qasımın elə ikicə uşağı olufdu. Allahın gözəl-gözəl işdəri var elə. Bir uşaxlı bir arvat

da almışdı – dul gəlin. Onun dalıncan gəlmişdi, onun da adı İvrahimidi. Onu da saxlıyırırdı. Məsdanı da saxladı yanında.

Maşad Bayaz Hajı Qasımın birinci arvadı oluf. Onun uşağı olmuyuf. (Bağışdıyın). Qardaşı Avdilla Maşadı Xatını verif Hajı Qasım qızdığa. Xatın soradan Maşada gedif Maşad Xatın olmuşdu. Qardaşı Baxış da Fərhad addı bir oğlun verir buna oğulluğa.

108.

Mən Hajı Qasım kişini özum görməmişəm. İndi telexranitel demillər? Mənim atam onun telexraniteli oluf. Aynalı beşatılan əllərində kişi hara gedir, beş nəfər, altı nəfər müşayət eleerdi. Hajı Qasım belə adam oluf. Şəpələk deyilən kişi Hajı Qasımın qardaşı oğlu. Bu da qızılquş çiyində, hər əməliyata hazır vəzyətdədi. Kürkü də çiyində. (Kürk çobannarın geyimidi, qolsuzdu. Yundu, elə-belə atırsan çiyninə, çiyinnəri də qəşəh durur, burda bağları var, bağleersan, yapıcı kimi. İstdiyirsən qarın içində uzan, üşüməzsən, yorğandı). Atın tərkində bağ deellər, tərkbağı. Onu belə yumrulu-yuv ora iki tərəfnən də bağleellar, atın yəhərinin burasında durur. Kişi bunu açır. Atı verir buna. Deer ki, ə, yenişə yenəjiyih də. Hajı Qasım kişi ağır adam oluf. Hər at onu götürməzmiş. Həmişə də boz at minərmış. Kürkü belə qatdeer, ingilis yəhəri deellər belə (əyri qaş), qoyur belə sinəsinin altına. Sinəsini söyküyür üsdünə. At yaş-yavaş gedir də yolnan. O zaman asfalt, filan orda yoxudu. Daş yoldu da. Deer, elə Zabuğun dərəsində elə bir sərt pavarot var. Burdan keçəndə bir Emadin keşdi. Emadin deellərmiş, Vilisdi. Emadin keçən kimi atam da Aynalını götürür əlinə. Deer, Emadini saxladı. Deer, maşınınan düşdülər. Kojunnu paltardadı. Layka deerih e, o paltardadı. Taxdalı onatılan deellərmiş. Düşən kimi əlin atır, taxdalı onatılanı çıxardır bu Emadinnən düşən adam. Deer:

– Boz atın üsdündəki kişi, Hajı Qasım sənsən?

Deer:

– Bəli.

Deer:

– Düş aşağı.

Atam da Aynalını çevirir, şarak-şurak. Hajı Qasım çox dünya-görüşdü adam oluv e. Deer, bircə dəfə dedi ki, “kiş” (Kiş tərəkəmə sözüdü. Yəni dimməz dur. Gejə oğurruğa gedəndə olar elə bir dəfə “kiş” deyəndə hamı yatırılmış yerə. Yəni ki, burda nəsə var). Dədəm tūfəngi dolduruf da, kişini vurmalıdı. Atam da quşu gözününən vuran ovçu oluf. Deer, o “kiş” sözüynən tūfəngi saxladım. Dedi, ə, bu, Hajı Qasımı tanımır. Hajı Qasım tanımadığı adamı öldürməz. Deer:

– Tanıdin mən kiməm?

Hajı Qasım buna baxır. Deer:

– Vallah, Təhlədə cürət eliyif mənim üsdümə silah qaldıran olmaz. (Təhlə dediyim gör hara gedif çıxır? Burda neçə rayon yerrəşir bu sahat. Ağcabədi, Beyləqan, İmişli, Saatlı içindədi Təhlənin. Bunun hamsı Ağdamnan bəri Təhlə qəzasıdı). Deer, Təhlə qəzasında cəsarət eliyif mənim üsdümə silah qaldıran olmaz. Olsa, olsa, bəlkə siz Baqirov yoldaş olarsız.

Deer, dedi ki, düz tapmisan. Dədəm deer ki, ayə, indi biləndə ki, bu Bağırovdu, tūfəngi gizdəməyə yer tapbıram. Yəhərin qaşına keçirmişəm. Atın bu qoluynan uzatmışam yerə. Baqirov dedi:

– Hajı, sənnən şikayət var.

Hajı Qasım dedi ki, mənnən şikayəti yalnız kasıflar eliyər.

Deer, sərt döndü belə kişinin üzünə:

– Nədən bilirsən?

Dedi:

– Mən çar Nikalaya qulluğ eləmiş adamam. İndi sən Şura hökümti gəlmisən. Gənə məni yüz para kəndə başçı qoymusən. Vergilərin var. (Ət, yun, yumurta, filan, filan, o kətdən sora vergilərdi də. “Dimmə, ver” addı bir vergi varılmış. O nəymışsə, da ona dimməyə ixdiyari yoxdu. Nəyin oldusa, çıxardıf verməlisən. Adı “dimmə, ver” idi). Deer, onu hamidan yiğiram. Mənim narazılığım da yoxdu, şikayətim də yoxdu. Ödüyürəm bunun hamsını, yiğiram camahatdan, verirəm. Ama o kasıflar verə bilmir. Onu döyüv alıram. Düzü, döyməsəm, ala bilmirəm.

Deer, belə baxdı, baxdı kişiyyə, dedi:

– Hajı, savadın var?

Dedi:

– Xeyir.

Çıxartdı kağızı, ruçkanı çıxartdı deer, belə-belə yazdı. Dedi:

– Ala, bu sənin qanunun. Görürsən, çox əyaxyalın adamdı (görürsən qançır əyaxlıdı, heş zadi yoxdu) onunkunu bir az babat-dardan al. Kağızı saa vermişəm. Heç kəs saa heç-zad deyəmməz. Qanun odu.

Hacı Qasım onnan sora çox lüt olannardan vergi almırımsı, ortabablardan, yaxşılardan alif verirmiş. Bax o pitik kağızı Qara Keşış kəndinə qədər otuz neçə kənt var, onu içində göndəriflər ki, görünüm bura Baqirov nə yazif. Savadsızdıxdı. Onu heş kəs oxuya bilmədi. Onun oxunmamağının səbəbi oydu ki, Mir Cəfər Bağırov rus dilliyydi. O, rusca yazmışdı. Rus dilini də elat camahatında bilən yoxuydu. Ona görə onu apardılar Basarkeçərin Kotanni kəndində bir məllimə oxutdular. Yazmışdı ki, Hacı devlət adamıdı, işiniz olmasın. Bax onnan sora Hajının işi getdi.

109.

Plov yeellərmiş. Deellər, bir çapar gəldi. Deeflər ki, Hacı burdadısa, denən bir çölə çıxsın. Hacı Qasım çıxıf. Bilir ki, burda nəsə var ki, bunun dalınçan atdı gəlif. Hacı Qulu deef:

– Θ, otur, çörəyini ye, gedəh.

Deer:

– Yox.

Hacı Qulu da durur, atını minir, gedir. Bizdə Şirin qum deyilən yer var (İmişli rayonnun sərhədində). Orda bizim elatin yeri var, örüşü var. Çatır ora. İsdi haveymış. Görür ki, bütün o ərazinin nə qədər hajıları var, çinovnik yiğif, dizi üsdə, yönü Günə oturduf. Vergi tənbehi verir bulara ki, vergiləri niyə yiğmamısız? Hər elatin içində törəmə tayfalar var. O tayfaların da ağsakqalları olur. Hajiları, Kərbəlayası, filanı. Buları vergi tənbehi edir ki, yiğmamısız, verməmisiz. Hamsına da Hacı Qasım başçılığ eliyir bu işin. Verif vermədiyini Hacı Qasımı tafşırıflar. Bu elatin ağsakqalı kimdisə, ona deer ki, verginizi üzün qutarın, yiğin verin. Gəlir. Sorğu-sual-

sız, buları niyə otuzduruv eliyifsən? O çinovnik də çash-baş qalif. Hajı Qasım şallağı şileer bunun başına, gözünə, harasına gəldi. Hajı Qulu bunu tutur:

– Θ, nağarırsan sən? Dəlisən, nəsən?

Qayıdır, hajilar oturuf yönü Günə. Hajı Qasım deer ki, kisəni çıxart. Çıxfordif. Deef:

– Tök yerə.

Tökür, qızıl dana. Şallağınan belə-belə sayır.

– Nə qədər borcunuz var sizin?

Deer ki, bu qədər. Belə-belə sayır, sayır. Yarısını da aralıyr. Vergini ödüyür.

– Θ, siznən işim soradı. Hajılara deer e. O civinizdəki kisəni çıxartmağa, qızıl saymağa ərinirsiz? Gediv eldən, ovadan yığajaxsıınız dana. Sanıyın, verin. Niyə bu günə düşmüsüz?

Bax onda Hajı Qulu adam göndərir, Hajı Cəfəri gətirir. Aparıflar bulara qonaxlıx-zad verillər. Hajı çox əsəbi adam oluf. Həmin şeyi də götürmür. Mənim elimdə, ovamda bu hajıları niyə dizüsdə otuzdurursan?

110.

Hajı Qasım qan barışdırarmış. Öldürənin boynuna kəfən saldırılmış, gətirilmiş ölenin qapısına. Neçə də dəvə, neçə at, neçə qoyun götürürmüş kü, bu qanniçılığ aradan götürülsün. Anasın çağırılmış ölenin. Deermiş, apar o oğlanı (öldürəni) köynəyinnən keçirt. O arvad onu köynəyinnən keçirməmiş Hajı Qasım barışix verməmiş. Köynəyinnən keçirənnən sora deermiş ki, bu oldu sənin oğlun. Qohumlux yaradırmış oların arasında. Deermiş ki, qaynasın, qarışsın.

111.

El arasında o vaxt belə bir söz varmış ki, Kür də Hajı Qasımnan qorxur. B1 Kür o vaxdı da daşırmış axı. O vaxdı hələ qarşısı alımmamışdı, eleməmişdi. Kür daşan vaxdı b1 köməh eliyirmiş pul vasdəsiyənən. Bəntdər saldırmış. Bir gün də Kür çox daşıfmış.

Xəbər gəlif ki, Hacı, bəs Kür daşifdi, yerə, yurda, camahata ziyanıx verir da. Məqam oluf da, elə bil, günortadan axşama suyun əriməsi, yuxarılarda artımın azalması təsadüf eliyif kişinin gedişinə. Bı kişi gedəndə arvatdar deyif:

– Pah atonan, kişi, Kür də Hacı Qasimnan qorxur e.

Yanı bını təsadüf saymıyıflar da.

112.

Hacı Qasımın rəsmi dörd arvadı olufdu. Qalannarı dini baxımnan haram olduğu üçün məyyən bir səfərdə olanda siğə elədifdi. Ama evlatdarına da baxifdi. Siğə arvatdardan evlatdarı olmuyuf. Elə bil ki, baxıf görüp kü, dört dənə uşağı var, saxlıya bilmir də, yaxşı da kadındı. Öz adına bağlıyannan sora o uşaxların yaşamasına, durumuna köməh də eliyif. Özünün övlatdarı Qulam, Səbiqə, Məhəmmədəli – bu evlatdar rəhmətdih Məsdannandı. Gülyaz Təhməzdidi. Məhəmmədəliyinən Səbiqə Gülyəzdəndi. Qulam da Məsdannandı. Mənim anam da Məsdannandı, Hacı Qulunun bajısı qızıldı. Büyüy arvadı Məşədi Bayaz oluf. Xanxanım – iki, Məsdan – üç, Gülyaz – dört, Anaş – beş, Gilə – altı (Gilə Tanrıqlulardan oluf), Tarel – yeddi (Bı rəhmətdih Pərinin adını o qoyuf). Biri Ərəsdunun anasıdı. Amma onun adını bilmirəm də.

Bu, qardaşlarının adın hamısın uşaxlarına qoyuf. Bının nə qədər qardaşları yoxdu, Səfəralı-zad... Elə bil ki, bu qardaşlarının adın qoyurmuş oğullarına. Bu, sıravi adam dəyildi ha. Elə bil ki, indiki icra hakimyəti kimi da. Məsəlçün, iki min beş yüz ev o vaxdı bının əlinin altında oluf. Azərbaycanın bir balaca vaxdıda da. Məsəlçün, on dört dənə, o vaxtki dilnən desəh, savetdih baxırılmış bına. Bu, qardaşı oğlunun toyun eliyəndə on dört gün toy virdirifdi. Qardaşı cavan rəhmətə getmişdi, qardaşı oğlun toyun bu elətdirirdi. O da dağda olufdu. Məsəlçün, büyünnəri Eyvazalılar deyirmiş ki, biz gələjiyih, Hacı, toya. Sabah, məsələn, Tatallar deyirmiş, biz gələjiyih... On dört gün bu nəzər-nöktüynən gəlif alınmış bı iş.

113.

Sarı xan²¹ gəlif bu Qərəndihlidə öy tikif. Hacı Qasimnan çox döyüşüflər. Sora bı bına tabeçiliy eləmiyifdi. Xan da balaca adam döyük e.

Bunnarın ərazi üsdə davaları düşür. O deyif, mənimdi, bı deyif, mənimdi. Nəysə, bu da rus dilin yaxşı bildiyinə görə Hacı Cəfəri (axı Hacı Cəfər Qori Seminariyasında oxuyuf) də götürür, qızlı da yiğir, bullar bir paraxotda Hacı Cəfərnən gedillər. Torpax həll olunur bavamın xeyrinə. Onnan sora Sarı xan sitəşməhdənsə, bir yaxşı qonaxlıx təşgil eliyir Şirvanda, bu kişini qonax çağırır. Elə Şirvan da gedirdi Kürün sahili. Orda bir at da bağışdırıb bı kişiyə. Bı kişi də qonaxlıxdan qayıdanda qardaşı uşaxları yüyür, qarşısına çıxır ki, dədəmiz gəlir. (Dədə deyirmişdər). Öz uşaxları da gəlir qabağına. Uşax gələndə qavağına bu da atın da yedəyin verir bına, çıxardır mauzeri də bağlıyır belinə ki, qardaşım oğludu. Bu, qucağına almır öz oğlun. Bu uşax məyus olur, axşam deyir:

– Ata, bəs sən məni niyə götürmədin?

Deyif:

– Bəs o, mənim qardaşım oğludu, qardaşım da yoxdu. Bəs mən nətəər onu götürməyə bilərəm qucağıma?

Öz uşağın götürmüyüf. Qardaşı oğlu sinmasın deyə onu götürüf.

114. MOLLA MƏHƏRRƏM

Molla Məhərrəm oluf bu Aşixlı kəndinnən. O da rahat durmuyuf da. Deer:

– Hacı, onsuz da bizi tutajaxlar e. Belə başımızı sığalladığına baxmagınan, hökümət bizi tutajax. Gə keçəh İrana.

Deef:

– A kişi, mənim İranda işim yoxdu. Həm də mən yuxumu görmüşəm. (Qabaxgörən kişidi də, dindar adam oluf. Yəni mənə öldüyüm gün də məlumdu). Sən yaxşı eliyif gəlmisən. Gəlmisən, otur. Mənim axır günümdü. Məni dəfn elə, get.

²¹ Söyləyicinin dediyinə görə, Sarı xan Şirvanlıdır.

Kişi üzün qırxdırif, su qoyduruf, gedif paltarın dəyişif, gəliv evə, yer saldırif qibliyə. Uzanıf, kişi keçinif. O molla da onu götürüf, gəllər Peyğəmbərə dəfn eləməyə. İndi buları həmin ərefədə axdarıllar ki, kulak eləsinnər bunu. Bular da uje tabutu gətirillər, Peyğəmbərə gəlillər. Deellər ki, ə, rusdar gəlif. Kişinin (Hacı Qasımın – top.) bir bayısı düşüf Qərəndihliyə. Kişinin Qərəndihlidən olan bajısı oğlu da gəlir. Qorxullar ki, Molla Məhərrəmi götürəjəhlər. Axı kişi dəfn eləməlidir. Vəsiyət eliyif ki, məni dəfn elə. Eləməmiş getmə. Bir nəfər atdı çapdırıllar. Gedir. O həmən adama deer ki, dayın rəhmətə gedif, gətirillər, Molla Məhərrəm or-dadı. Deyiflər:

– Molla Məhərrəm amanatı.

Deef:

– İşiniz yoxdu.

Deməli, Molla Məhərrəmi gəzən həmən rus Keqebəşnikləri də, bu özü də gəllillər. Molla Məhərrəm mollalığ eliyir, kişini dəfn eliyir. Olar da bunu görüllər, amba heş nə demillər. Rus dillidilər, bilmillər. Molla Məhərrəm də dəfnnən sora Arazi addıyır, çıxır gedir. Bax kişinin axır aqibəti də belə olur.

115. MƏŞƏDİ BAYAZ

Məşədi Bayaz Hacı Qasımın birinci arvadı olufdu. Məşədi Bayazın tibbi savadı olmuyufdu. Allah vergisi olufdu, nətəər, nejə olurmuş. Fakt belədi ki, tutuv apresiya eliyirmiş Məşədi Bayaz. Bağırsağı gülleynən yaralananın bağırsağın kəsif belə. Bax helə cərrah kimi oluf.

O Dərgahın atası Qəhrəman oğlu Şavahit deyirdilər. Gejə oğru gəlir, atışma olur, atışma olanda bına gülü dəyir (qarnına). Bu Maşad Bayaz da heş bir savat yox. Elə gedif Məkgiyə, uşağı olmurmuş dana. Bu Məkgədə İmam Hüsöynün qavrının üsdə başın qoyuf yatır. Bı İmam Hüsön deyir:

– Nə isdiirsən mənnən?

Deyir:

– Carraxlıx.

Heş bir yer oxumuyuf. Bu ayn-oyunun otdardan düzəldir, dərmanın-davasın. Hay düşür kü, Şavahita güllə dəydi. Bu, Şavahiti götürür apresə. Bu Maşadı Gülavatın mamam da bunun şeyirdiymiş. Bunu yarır, bağarsığın tikir. Oxumuyasan, şey eləmiyəsən, bu, çətin işdi, buna yaranan, tikəsən. Bu, harda görünüf? Onu həylə eliyr. And olsun Allaha, Şavahit həməşə ona irəhmət oxuyurdu, deyirdi ki, mən onun səvəvinə yaşıyıram.

Sora gəlir ora, bu ahalini, Allah görsətməsin, şirin yara dariyir. Bu bədbax oğlu bədbax şirin yara çıxardıf. Həmən bı Şavahit. Üzü belə cırıx-cırığıdı, doğrax-doğrax. Onu Maşad Bayaz, bala, çərtdi, qayıtdı o yaranı iyneynən yandırdı apardı. O, məni həylə dirildi, deyirdi. Belə insannar varımış.

116. HEYDƏR KİŞİ

Bizim kətdə Heydər kişi olufdu. Gedif bizdən bir üç kilometir aralıda erməninin evində yeyiv-içiv oturufdu. Gecə duruv əyağa ki, çıxa gedə evinə. Gedəndə deyiv, iki yüz klolux bir cöngə var, elə isdiyirəm bunu aparam. Həmən o iki yüz klolux cöngəni alır boy-nuna, götürür gəlir. Üç kilometir aralıda Daşbulax deyilən yer var. İsdiyir orda qoymuya yerə ki, iz bilimməsin də. Əyilir Daşbulaxdan su içir, cöngənin dırnaxları düşür qara. Cöngəni götürür gətirir, kəsir, yeyir-eliyillər. Burda ermənilər duyux düşür ki, axşam kəndə bı gəlmişimiş də, həmən o Heydar kişi. İzə baxıllar, izinən gəlillər ki, heyvan sürülmüşüf, əyağının izi yoxdu. Gəlif görüllər ki, Daşbulaxda qarın üsdünə dırnağı düşüf. Deyiflər, hə, buna gətirən adam boynunda gətirif buna. Elə həmən onun evinə gedillər, gedif görülər ki, uje kəsilif, pay-püş eliyif, yeyiflər. Oturuf həmən erməni onun evində yeyif-içif, onun ətinnən yeyif, milisə də demiyif. Deyif:

– Sənə halal olsun ku, sən bunu dalına alif gətirmisən. Ona görə də halal eliyirəm saa.

117. SADIQ VƏ O TAYLI PƏHLƏVAN

Günnərin bir gündündə Tuğ kəndinnən olan məhşur pəhləvan Sadıx bosdanda yer əkərkən İrannan bir pəhlivan gəlir. Bu deyir ki, Sadığın axdarıram. Buna gösdərillər ki, ged o kişinin yanına, sənə deyəcəh. Bu da gəlir. Deyir ki, qonax, hardan gəlmisən? Deyir:

– Bəs o taydan gəlirəm, Arazın o tayının. Deyillər ki, bırda Sadığ adında bir pəhlivan var. Mən də pəhlivanam. Onnan güləşif məeyənnəşdirməy isdiyirəm ki, kim daha güjdüdü?

Deyir:

– Yaxşı eləmisən.

Bu da beli söykəyə verir, beli kifayət qədər torpağa sancır və tərpənəndə deyir:

– Ay qonax, sən yaxşı eləmisən, səhərrəni səni Sadığın yanına apararam. İndi gejdi, gedəh bizdə bir tikə çörəh ye, ama bı bel, də-əsən, çox dərinə düşdü, bını da çıxart.

O ha dartaşdırır, görür kü, bel çıxmır. Çəkir beli özü (Sadıx) çıxardır, gəllər binin evinə. Gəllər Allah verənnən yeyillər, gecə yatıllar. Sadığın da həyətində itdəri varıldı. Bu qonağın patavasın, çarığın itdər aparmasın deyin damın tirini qaldırır, bı çarığı qoyur tirin altına. Tezdən qonax duruf yola düşməy isdiyəndə çarığın axdarır. Deyir:

– Ay qardaş, bəs mənim çarıxlarım, patavam hardadı?

Deyir:

– Mənim əlimdə iş var, elə damın üsdünə qoymuşam, tiri qaldır, onun altındadı. İtdər aparmasın deyin ora qoymuşam, götür.

Bı da gedir baxır ki, bu damı bütövlühdə qaldırmalı ki, bu tir qalxsın yuxarı. Gözü yemir, qayıdır gəlir. Artıx bilir ki, elə Sadıx deyilən budu. Deyir ki, sən elə deyilmişən varsan. Ama bir şey xayış eliyim də. Damı qaldır, mən patavalarımı götürüm, patavasız getmiyim. O tayda deyəjəhlər kin, getmişdin Sadığın yixmağa, ama patavalarını verdin gəldin. Sadıx qaldırır bını, damı qaldırır, bı da patavaların götürür və üzüsulu çıxır gedir.

118. SADIĞIN ÖKÜZ OĞURLUĞU

Hoğa kəndinnən (İndi Fizuli rayonunun Üçbulax kəndidə) gedir bir öküz oğurruyur Sadıx. Qış ayı olur. Hoğadan götürür, hardasa bir irim beş-otuz kilometir məsafəni qət eliyir. Bizim kəndinayağında Daşbulax deyilən bir bulax var, əyilir Daşbulaxdan su işməyə. Daşbulax da qayanın döşündə olduğuna görə qarşı tərəf hündürdü. Yer də qardı. Bı da öküzü yerə qoya bilməzdi, yernən gətirə bilməzdi ki, bının iziynən gələcəhlər. Gəlir. Bulağın başında aşağı əyilip su içəndə öküzün ayaxları qara dəyir özü də bilmədən. Və qalxır, yoluna davam eliyir. Gətirir evə öküzü, kəsir. Hoşa camahatı durur ki, filankəsin öküzü yoxdu. Qarda irəddi götürüllər. Amma görüllər ki, piyada gedir, amma mal rəddi yoxdu. Fikirrəşillər ki, bı, piyada adamdı. Öküz olsa, öküzün əyaxları olar. Gəllər, həmin Daşbulağın gəlip çatanda görülər ki, bulağın qəşində öküzün əyaxlarının rəddi var. Deyillər kin, ya gedəyin öküzün ətinən yeyəyin, ya da ki, birdən qayıdif gedəyin. Ağsakqalları deyir ki, əshi, nətəər yanı gedəh? Deyir, öküzü Sadıx gətirip, ordan bura boynunda gətirip. Bırda su içəndə rəddi qalıp bırda. Öküzü də kəsip. İndi gedəh bı elin pəhlivanına deyəh ki, öküz oğurramışan? Etyiyacı varımısh ki, gətirip. (Hoşa bizim kətdi, ermənilər də yaşıyırdu).

119. HÖKMALI KİŞİ

Muğannıda Hökmalı kişi oluf. Çox qüvvəli kişi olufdu. Pis ajdig ili olufdu. Gedir Qarakəndə, aşnası varımısh. Yerdə də qar varımısh, qışın günüymüş. Qarakətdə deyir, gedim aşnamnan ayn-oyun alım gətirim dana. Gedir pəyəni açır görür kü, üçillih bir dənə cəngə var orda. Nəysə, erməniynən çörəh-zad yeyillər, yatır-durur, cöngənin əl-əyağın bağlıyır. (Gör Xudavəndi-aləm o vaxdı insanna-ra nəkqədərə qüvvə vermişmiş da). Hardasa, yüz əlli klo, iki yüz klo var e. Elə bir yerdi kin, ay bala, Cinhaz²² deyillər, Qarakəndin

²² Cinhaz Qarakənddə təpədi.

Cinhazı. Orda piyada getməhdən ötərin yumalanırsan e, güjnən gedirsən, daşdix yerdi. Bax belə dih padyomdu. Bunu alır boynuna, ordan aşırır gəlir. Narrıxdan addiyannan sora meşəlihdi. Dərriyir²³ bı. Əyilir bulaxdan belə su içir. Cöngəni də boynunnan salmir ey yerə. İçəndə cöngənin iki ayaxları düşür qarın üsdünə. Nəysə, gəlir kəsir, doldurur qazana, qaynadır. Yoldaşın da durquzur, deyir ki, uşaxları durquz, ət yesinnər. Ölüllər, qırılıllar ajinnan. İndi billar eti yeməhdə olsun, saa deyim ermənidən. Erməni durur görür kü, Hökməli yoxdu. Ə, bu, gejə havax durdu getdi? Gedir pəyiyyə baxır. Görür cöngə də yoxdu. Durur bunun rəddinə düşür. Yekə ayaxları varmış dana. Deyir, ə, bəs bu Hökməli gedir, bəs bu cöngə hanı? Cöngə yoxdu. (Heylə insannar varmış e). Cinhazdan addıyır, gəlir. Gəlir, gəlir, gəlir, bulağın üsdə duranda görür kü, ayə, cöngənin əyaxları qoşa düşüp bura. Əyilip suyu içəndə qarın üsdü əyaxları düşüp. Ordan yola düşür, gəlir, gəlir düz Hökməlinin evinin qabağına. Gün qalxmışımış. Səhər açılıp, qalxıp gün.

— Salamməlöyküm, ə, Hökəmalı, gejə nətəər gəldin bəs?

Deyir:

— Bəs uşaxlar burda ajinnan ölürdü. Həə, gejə durdum cöngəni də götdüm çıxdım.

— Ə, cöngəni nəynən gətdin bəs? Bəs sənin irəddinə düşüf gəlirəm mən səhərdən, tapbıram mən.

Dedi:

— Ərtün kişi, boynumda gətimişəm ordan bura. Gəl ətinnən sən də yeginən.

Deyir ki, halal olsun, sənin ananın südü kimi halal eliyirəm. Sən ki o əziyətnən gətimisən, o cöngəni sana halal eliyirəm. Gəlir oturur orda, özü də bir porsiya yeyir. Heylə adamnar oluf qavaxlar.

120. AŞIQ ƏHMƏDİN QUZUNU DAĞDAN ENDİRMƏSİ

Çalerdilar, bala, camahat oynaşerdı. Surxay kişi toyda Aşiq Əhmədə dedi:

²³ Dərriyir – tərləyir

– O qoyunu döşdən yendirə bilərsən?

Dedi:

– Hə.

Qoyun döşdə – Murat təpəsində yatmışdı.

Dedi:

– Nə verəjəhsən?

Dedi:

– İki erkəh, canım üçün. Gəlif bu mənzilə zad olsa, iki erkəh verejəm.

Surxay kişi bilmir axı, Aşix Əhməd duz havası çalır “düv-düv-düv”. Axı qoyuna duz verəndə “düv-düv-düv” eliyif töküllər. “Düv-düv” elədi, gəldi qoyun təpədən töküldü aşağı. Aşağı Əhməd dedi ki, baxın, oynasərlər. İki erkəyi də Aşağı Əhməd apardı. Dedi:

– Surxay, bı da sənin “düv-düv”ün.

Dedi:

– O nə mahnısıdı?

Dedi:

– Surxay, mən “Qoyun hava”sı çaldım. Bir də havada “düv-düv” elədim, qoyun duza töküldü.

Dedi:

– Ə, sən məni allatdın.

Dedi:

– Allatmamışam. Kişi dediyin eylər.

121-123. NƏRİMAN BƏY

Mən Bəhrəmlidə Nəriman bəyin nəvəsiyəm. Nəriman bəy eləbelə bəy olmuyuf. Nəriman bəyi hamı tanır. Nəriman bəy öz qızılın, öz devlətin verif. Nə qulağa düşüf, nə səsi alınıf. Ona görə də qalif. Çeyirtgə frondu varımış. O da dörd il çeyirtgə fronduna, batalyonuna çörəh verifdi. Özü o çeyirtgə frondun saxlıyan bəy oluf. Taxillara çeyirtgə gəlir e. İndi samalyotnan dərman səpillər, ama onda əlləriynən öldürüllərmış. Ona görə çətin oluf. Çeyitgiyə qarşı müharbə oluf. O camahatı o saxlıyif.

Camahatımız arana, dağa gedirmiş. Haraveynən gedif gəllərmiş dana. Maşın yoxumuş, o qavaxkı maşın haraveymış. Əlsizdəri, əyaxsızdarı dağa aparıf gətirilmiş ki, aranda qalıv ölməsinər. Bəhrəmli kəndini mənim babam saxlıyırıdı. Babam camahatı başına yiğif saxleef. Camahata arxa oluf, köməy oluf. Sora bizi köçürdülər Əmrallara. Onda mən uşax olmuşam.

122.

Mir Cəfər Baqirov gəldi bəyləri yiğan vaxdı. Mənim dayımın da adı (Nərman bəyin) onun siyahisindədi. Dedi:

– Niyə sana bəy deyilir?

Deer:

– Bir belə varım var, ona görə maa bəy deyirlər.

Deer:

– Niyə hamınınkı yoxdu? Bircə səninki var?

Deer:

– Pis eləmişəm? İndi get çıynində pencəyi olannardan hərbiçinə yem al. Mən sənnən ötrü saxlamışam, sənin hərbiçinnən ötrü. Bax, bax bu şeylər səninkidi.

Deer:

– Löyga-löyga danışırsan. İndi sana bir yüz hərbiçi versəm, neçə ay saxlıya bilərsən?

Deer:

– Neçə ay deersən? Həməşə saxlıyım.

Gətirif yüz dənə hərbiçi verif. İşin qutarıf qayıdif gələnnən sora deer, hərbiçiləri belə sıriya düzür, qabağında gəzinir, soruşur.

Deer:

– Deen görüm bu kişi sizə yeməh verif, yoxsa nətəər?

Hərbiçilərin hamsı əlini qalxızır. Deer ki, Allah hakqı, Mir Cəfər Baqirov, sən gedənnən budu iki aydı bizim yediyimiz, işdiyimiz hamsı kavafdı. Elə orda yazif raspiskasın verif, deef ki, bir adam sana deyə bilməz ki, qaşın üsdə gözün var.

123.

Qaçaxlar Nərman bəyin qardaşını öldürmüşdülər. Bir gün görər ki, bir atdı gəlir. Deer:

– Salamməlöyküm.

– Əleykəsalam.

Adı da Kalvayı İslmayıl oluf.

– Bəs xeyirdimi?

– Bir inəymiz qaçıfdı. Həvəsə gəlirdi, qaçıfdı. İndi o inəyi tapbirix.

Nəriman bəy bunu tanışif ki, bu filan qaçağın qohumatınınnda. Qaçaxların da çoxunu tanıyllarmış dana. Deef:

– Əşı, gə bəri. İnəhdı dana, tapılar, gə bəri, otur çay iç, çörəh ye. Tapılar, gə bəri.

Kişini dilə tutur. Oturdur. Him eliyir belə ki, yendirin bunu. Vurun. Bu, həmən adamın adamlarınınndı. Kişini öldürüllər. Həqiqətən, olmuş işdi. Həqiqi e, günün günorta çağı kişini gülleyənən vurullar. Həə. Kişini öldürüf deyillər:

– Bə nətəər eliyəh? Nağayrax? Neniyəh?

Deef:

– Qorxmyun.

Kişini qəşəy ağa tutuf, qoyun araviya (onda maşın yoxudu). Özüm atdı düşəjəm aravanın qavağna. Bir dənə də aravaçı. Heş nə lazım döyük. Aparıf yiəsinə təhvıl verif gələjəm. (Bax heylə ürəhli bəylər varmış). Qəşəy atı minər, düşər aravanın dalına. Aravaçı deər:

– Ay Nəriman bəy, axı mən qorxuram. Sən Allah, qoy mən burdan belə düşüm gedim.

Deef:

– Qorxma. Heş qorxuv eləmə.

Aravanın qavağna çıxıllar.

– Bu nədi, bu nə aravadı?

Görüllər kin, meyitdi də bu. Başa düşüllər işi. Heş nə demillər. Nə yaxşı eləmisən, nə pis eləmisən. Özədəri axı işdərin bilillər. Axı o vaxdı bunun qardaşını bular öldürüf, qaçaxlar. Özü toşnu bilif ki, filan qaçağın zavalna gəlif də qardaşı. Uzağ olsun.

Irax qulağımızdan, meyidi götürüflər arvadan. Qəşəh buları da “sağ ol”nan yola salıflar ki, meyidi gətiriv özmüzə verdiniz. Çıxıf gedif. Bax helə adam oluf Nəriman bəy.

124-125. DAŞDƏMİR BƏY

Qaradağlı bəyliyinnən Daşdəmir kişiyə bu sahat da irəhmət oxuyullar. Ona görə ki, xalqın əlinnən tutub o. 1967-ci ildə Xankəndində üç dusdağı dusdax maşınında oddadılar, həmən Daşdəmirin oğludu biri. Ərşad. Özü də məllimiyydi.

Daşdəmir kişi çox varrı-dööləti adam olub. Qoyunu, sürüsü, malı. Ancax təsərүfatnan məşğul olub. Bu kimsəsizə, başsız kadınnara, kim zəyifdisə, ayləsinə heyvan verəmiş, olara pənah durarmış. Böyründə-başında, ətrafında saxlıyarmış bu insannarı. Savet dövründə onu qulağ elədilər. Heyvanı-zadı çoxudu həddən artıx. Sibirə sürgün elədilər. Sora da söhbət oldu ki, guya Türkiyəyə gəlib, ha axtardılar, tapa bilmədilər. O adam son beş-altı ilə qədər yaşıyır-mış. Camahat adamı olub.

125.

Muğanni bəylərinə aj bəylər deyirmişdər. Elə-belə eşitmişəm. Bağırov o vaxdarı qılincının dalı-qavağı kəsən bir insan olup. Mərkəzi Komitə katibi idi. Gəlip Ağbulax deyiriy e, Ağdamnan Xocavəndin arasıdı. Orda Bağırov Daşdəmir kişini tutub deyip:

– Hardansan? Nəçisən? Nə gəzirsən?

Deyip:

– Hal-qəziyə belə-belə. Martuni rayonunun Qaradağlı kəndin-nən, Daşdəmir mənəm.

Burda bunnan yaxşı hal-xoş eliyir. Deyir:

– Adını eşitmişəm, sən yaxşı insansan.

Deyip:

– Bəs Mircəfər, hara gedirsiz?

Deyip:

– Bəs Muğannıda beş-altı bəy var, gediriy olları tutax.

Deyip:

– Ay qardaş, ollar bəy dəyil, adı bəydi, özü bəy dəyil. Gedə-sən heç beş qonağı yola salan adam dəyillər.

İşi qoymuyup, deyif, gedif özunu əzyətə salma. Onun xeyir-xahlığı da. Düşünüp ki, niyə Muğanniya toxunsunnar? Niyə burdan iki adam tutulsun gessin? Qoymuyup Muğannidan adam tutula. Daşdəmir kişi heylə kişi oluf. Deyir, Mircəfər Bağırof Daşdəmir ki-şiyə çıxardıp bir xısmə²⁴ kişmiş verip.

Daşdəmir kişi mehriban insan imiş, səmimi adam imiş. Cox da səsdi insan olup. Onun səsin irmi kilometrdən, əlli kilometrdən eşidilərmiş. Nərə çəkəndə dağ-daş tərpənərmiş.

126. İSFƏNDİYAR BƏY

Xasay bəyidi, Bəşir bəyidi, Səhliyalı bəyidi, İsfəndiyar bəyidi, Saday bəyidi, bunnar hamsı Muğanni bəyləridi.

Deməli, İsfəndiyar bəy bizim kəndin ağsakqalı oluf. Bizim kəndi o saxlıyif. Deməli, balşevik gələndə tūfəhləri yiğillar. Mənim bir əmiliyim varıldı, ögey əmimdi. Qoja kişiyydi, beşatılanı götürüf, girif çaya. Çay enni çaydı, Çaydağılan²⁵ deyillər ora. Qılçın cirmiyif, girif suya. Elə bilir, balşeviklər suya girə bilmir. Beşatılanı da dolduruf hazır saxlıyif. İndi rusdar gülür, bına deyillər:

– Çıx bəri dana.

Qandırıllar ki, bəri çıx. Çıxmır, öz-özünə söylənir orda ki, sizi qırajam. Bu rusdara da tafşırıflar dana, bını vırmağ isdəmillər. İndi bu İsfəndiyar bəy gəlif görür kü, Yolçu kişi girif suyun içinə, bu rusdar da nəkqərtə eliyir, bu çıxmır. Yolcuya deyir:

– Ay Yolçu, mən verən yerdə tūfəngi sən niyə vermirsen? Axı sən mənim əlimin altında buyruxçusan, səni mən saxlıyıram axı. Mənim fərəsətimi də bilirsən, özüünkün də bilirsən.

Deyir ki, İsfəndiyar qağa, sən qaç ordan, Vallah, bılları bir-bir dənniyejəm. Deyir:

²⁴ Bir xısmə – bir ovuc

²⁵ Çaydağılan – Muğanlı kəndindən axır.

– Əşि, bullar dənnəməhnən qutaran döyük e, nə danışırsan?
Bu, topdu, tüfəhdı. Bullardakı səninkinnən döyük e. Bullar başdasa,
səni suyun içində yıxajax, gəti bira tüfəngi maa ver.

– İsfəndiyar qağa, qurvan olsunnar sana, ala.

Gətirir tüfəngi verir, İsfəndiyar verir rusdara. Rusdar çıxır gedir.

Bəylər sora, bala, mənnən başdıyif cüt əkirdilər. Uje muharibə
başdadi. Qoja-moja bəylər qaldı. O ayağı yer tutannar çıxdılar get-
dilər. Məmmətdi, Telişdi, onnan Allahmədətdi – bu yerrər hamısı
Muğannıdı. Vəlağa Muğannısı. Ollar, o bəylər ora getdilər. Burda
qalan bəylər mənnən kotan əkirdi, cüt əkirdi.

127. QAÇAQ ƏSƏDULLA

Mən o biri bəyləri görmədim. Deməli, bırda İsfəndiyar bəy va-
rıdı, onnan sora Səhliyalı bəy varıldı, Bəşir bəy varıldı. Muharibə vax-
dı Əsədulla varıldı, qaçaq Əsədulla. O da bəyidi. Hökümətin beş dənə
furqonu praduk aparır Fizulyə. O vaxdı Qaryagın Malaqan de-
yirdilər. Ora praduk aparır saldata. Praduk aparanda Əsədullah öz
adamlarıynan bunun üsdə düşür, firqonu soyullar. Bu, furqon sürən-
nərin beşin də üsd-üsdə qoyur, bir gülə atır. Bu dördü ölüür, bir altın-
dakı salamat qalır. O da tərpəmmir. Bu çıxıf gedənnən sora o durur,
qaçır. Durur, qaçır gedir Daşdəmir bəy varımış – Əmrallar kəndində.
Gedir Daşdəmir bəyin yanına, deyir ki, bəs belə-belə, Əsədullah bizi
qırkı, fiqonnarı da dağıtdı. İndi xəvər vermişəm Bakıya. Bagirof gə-
ləjəh. Məni saxla onatan, salamat Bağırofa təfil ver. Bağırov gəlir
Muğanni kəndinə, yiğir camahatı. Nə qədə kişi varsa, yiğir pulam-
toyun qabağına, sıriya düzür. Pulamyot qurur ku, hamınızı qırajam,
o furqonu kim qırif, dağdırif, deyin. Bullar da deyir ki, əşि, bizim xə-
vərimiz yoxdu, biz dağıtmamışix. Bir yol çərtir bu, pulamyot açılmış.
Elə o vaxdı, deməli, Daşdəmir bu kişini çatdırır. Bu deyir ki, əşşı,
bulları niyə qırırsan? Bullar eləmədi ha. Əsədullah qırkı camahatı.
Bizi Əsədullah öldürüdü, firqonu da dağıdan o oldu. Deyir:

– Əsədullah harda olur, nətəər olur?

Deyillər ki, Səhliyalı bəyin evinə gəlif gedir. Bu Səhliyalı bəyi çağırır, deyir ki, Əsədullahı tutuf maa verə bilərsən? Deyir:

– Başına dönüm, onu tutmax hər adamin işi döyük. Həə. Deyir, o mənim işim döyük, mən tuta bilmərəm onu.

Deyir:

– Onda evinə qoyma.

Deyir:

– Yaxşı, qoymaram.

Bunu da kimsə mərdimazarçılığ eliyif, Əsədullahın gəldiyin bir də xəvər verillər buna ki, gəldi yenə Səhliyalı bəyin evində çörəh-zad yedi, getdi. Bu, gejeynən gəlir. Gəlir Səhliyalı bəyi evdən götürür. Qarabulax deyillər, bu Muğannıdan bir beş kilometir aşağıdadı, yeyəsiz yerdədi. Öz-özünnən çıxır, axır. Aşağısında da qamış pitif dana. Bu gətirir o qamışın içində Səhliyalı bəyin ağızına pambıx doldurur. Qayıdıcının ağızına belə məfdil salıf, daldan bağlıdır. Qolları da dalda məfdilnən bağlı. Daa güllə vurmur dana. (O vaxdı patrona ekanomya eliyirdilər. Muharbə vaxdıydı, yoxudu dana, tapılındı). Bağırof həylə eliyir. Sora gedif meyidin tapıllar orda. Naxırçılar tapır, xəvər verir ki, Səhliyalı bəyin meyidi qamışdıxdadı. Gediv ordan çıxardıv, aparıllar.

Sora elan verdilər ki, kim qaçağ Əsədullahı tutsa, ona hökümet premiya verejəh, yuxarı qaldırejeh. Onu Şəfa öldürdü. O Şəfa onun yanında qaçağıdı. Deməli, Kürün qıraqında atışma düşür, atışlılar səhrəddə. Ordan Kürün qıraqının yola düşüf gəllərlər, bilmərəm, hardasa, Şəfa deyir ki, mənim gözümnən yuxu tökülür, Əsədullah. Deyir:

– Yat, mən gözdüyejem səni.

Şəfa yatır, yuxusun alır bir az. Onnan sora qaldırır, deyir:

– Sən qal, biraz da mən yatım. Bir sahat yatım, onnan sora məni qaldır, gedəh.

Şəfa qalxır, Əsədullah yatır. Yatanda yatılı vurur Əsədullahı. Beşatillannan vurur öldürür Əsədullahı, onnan sora özü gedir üzə çıxır dana. Qaçağ Əsədullah Ağdam qaçağıydı, Ağdamın Nooruzdu kəndinnəniydi. Adam öldürüf qəşmişdi.

128-129. QAÇAQ QARDAŞXAN

Qaçax Qardaşxan Sisyan rayonnun Şəki kəndinnəndi. Dayım da onun dəsdəsində qulluğ eliyif, atam da. O Savet hökümətinən barışmırıdı. Yaylım gülləsiynən oluf. Dayımın yanında oluf. Mən orta məktəbdə oxuyurdum. Maa çox geniş danışındı onu dayım. De-erdi, qıymalı oğlan döyüldü də. Gedif Sisyanın başının üsdə Qızıl-cıx kəndində, aşırımin başında, daşın üsdündə oturuf. O zaman si-qaret yoxuydu. Təmbəki variydı. Amma qaçax Qardaşxan deer, Təbriz tütünü çekirdi. (Saçaxlıydı, uzanırdı, belə gedirdi). Deer, onun da xüsusi kağızı varıldı, üsdü aq rəhli. Dəmirdən qutusu vardı deer. Onu götürüf belə özü bükür. Bükənnən sora dayıma deef ki, ə, kağızım azdı, götür sən də qəzetə bük, çək. Dayım da götürüf çəkif. Gözünən görüb e. Yanında oluf dayımın. Deer, onda gördüm kü, burdan (söyləyici əlini alnına aparır – top.) qan axdı, kişi uşdu. Deer, o dedi, bu dedi, burda gullə atılmışdır axı. Hardasa, bir həştat nəfər var bunun başında ey. Qaçağımız çoxdu deer. Kətdərə gönürmüşih, yerrərə göndərmüşih. Hadisələr oluf. Oların yanına gönürmüşih. Hardasa, bir dört yüz-beş yüz atdı oluf olar. Həə. Deer, onda gördüm kişi aşdı. Çığırışdix, yüyürdüh elədih. Gəliflər, topalaşıflar. Deellər:

– Ə, burda gullə atan olmadı axı.

Deellər:

– Bu, hardansa atılıf. Yaylım gulləsidi. Mərmi gəlif keçif munun başına, öldürüf.

129.

Mən qaçax Qardaşxan hakqında belə eşitmışəm ki, o tabe olmadı Savet hökümətinə. 37-ə qədər tabe olmadı. Artıq qalxdı o Kəlbəcərə, yaylağa. Kəlbəcər də elə bir yerdi kin, Tuneldən o yana keçənnən sora bir dənə keçidi var. Yəni tutmax çətinidi. Qoşun yeritməh çətiniydi. Bular da çəkildi ora. Onu içəridən, öz adamnarının birinə vurdurdular. Yəni adam göndərilər onu vurmağa. Ona tələ qurdular Kəlbəcərdə 36-ci ildə, 37-ci ildə. Adam göndərif vurdurdular.

QARABAĞ MÖHARİVDSI XATİRDİDRD

130-131. KÖÇÜRMƏ SİYASƏTİ

İndiki Fizuli qavax Qaryagın adlanırdı. Yani 1905-ci ildəki o köçürmə siyasəti həyata keçirilir Rusiyada. O inqilapçı kətçiləri köçürüllər bizim torpaxlara. Azərbaycanı mənimsəməy üçün rusdarı sürgün eliyillər Azərbaycana. Onda o Qızılqaya deyirdih, indi Qevarkavan deyillər. Qızılqayıya rusdar gəlif. Sora Kurapatkinin özü-nə rusdar gəlif. Yerri camahatı çıxardıflar, gətiriv o rusdarı yerrəşdiriflər. Həmin o vaxdı orda rus siyasətinə qarşı çıxannar da olufdu. Bax bir epizot danışım. Gəlif yol salıflar. Kurapatkinnən Karyagının arasında rusdar yol çəhdıriv o vaxd. Bullara çoxlu pul biraxıflar, kredit veriflər, yol çəhdıriflər. Yolda firqonnan işdiyillərmiş, at arabasıynan. Olların başçısı gəlif gedəndə kişi çıxır bunun qabağına, bunun qabağın kəsir. (O kişinin adı yadımnan çıxıf). Narazı adamları da. Gəlif torpaxların-zadın alıllar. Deyir ki, düş! Atdar-dan düşür. Qəşəh bını döyənnən sora deyir:

— Məni dalına al, apar. Dalına al, odee apar filan yerə, bir də ordan bira gətir. On dəfə apar, gətir.

Bu da məjburdu, öldürəjəh də. Bunu aparır ora, gətirir, aparıf gətirir. Nəysə, bı sora şikayət eliyir. Kəndin camahatın düzüllər. Deyir ki, tanıyarsammı onu? Deyir ki, mən onu ancağ ağırrığının tanıyaram. Onu dalıma götürüb aparmışam. Bir-bir adamnarı götürüf, deyir ki, yox, bu o döyül, bu o döyül. O da gəlmiyifmiş o yiğincəga. Sora satan oluf dana. Bunu gətirəndə dalına alan kimi deyif, hə, bu adamdı, mənim belimdə apardığım adam odu. Onnan sora onu tutuf göndəriflər Sibirə. Elə o Sibirə gedən də gedifdi.

131.

Bizim Xojavənd camahatı ən çox mal-qara saxlamaxnan, maldarrixnan yaşıyiflar. Tərəkəmə oluflar. Yeniflər qışda qışlağa, yayda, yazda daqlara gediflər. Laçına-zada tərəf yerrəşifdilər. Ama ermənilər çox bij tərpəniflər. Olları Gülüstan, Türkmençaydan sora

Azərbaycana yerrəşdiriflər, çoxalıf-eliyiflər. Oların beynində varılmış da türkə qarşı belə siyaset. Dağlarda yerrəşiflər. Bulaxlar əllərində, dağlar, meşələr, hamısı. Mənim anamım danışlığına görə, bizim ordakı camahatnan ortağ oluflar, yanı şərik. Gətirif bizim yaşadığımız ərazidə əkin əkirmişdər. Ya toxum verirmiş, şərik olurmuş, soğan əkirmiş, şərik olurmuş. Çünkü özdərinin yaşadığı yer əkinçiliy üçün əlverişli yer döyüldü. Sora onu yarı bölüv aparırmışdır. Soradan ki bı hadisə baş verdi – Qarabağ hadisəsi, indi bıllar qəlbilərdə yerrəşiflər. Hündürrühləri ələ keçirdilər. Bizim kətdər də dağın yamacındaydı. Bircə Qaradağlıyan Xojavənd bir az dağların arasında oluf. Orası da aydındı ki, erməninin arxasında dayanannar vardı. Bı hadisələri törədənnər vardı.

132-135. DAŞNAK VƏHŞİLİKLƏRİ

Tevan vardı, erməni. Domulu²⁶ Tevan. Musurmannarı ermənidən bir yol o ayırdı. Tevan musurmannarı qırırmış. Musurmannar qaçıflar Fizuliya, səngiyənnən sora genə qayıdıflar dala. Dəmir qabları, mis qabları yiğdilar teşdə, nə bilim, boşquya, nəyə, basıldılar torpağa. Mən heç onu görməmişəm e. Savetdən qavaxkı vaxtda olup o. Mənim atam söypət eliyif. Sora o Tevan qavif bunnarı çıxardannan türk gəlif, Tevan qaçif. Qaçannan sora bizim kəndin camahatı bir də qayıdif gəlif.

133.

Martuni dediyimiz yerdə ermənilər olmuyuf, soradan gəlif. Həmən orda polis şöbəsinin binası olufdu. Polis şöbəsinin binası da azərbaycanni tikif. Bir də vayenkamatın binası varydı, o da azərbaycannının olufdu. Ermənilər məlumat eliyir bizim camahata kin, bı gejə sizin kəndə hucum olajax. Camahat çıxıf kətdən. Həmən o vayenkamatın binasında yaşıyan bir yaşıdı qadınınan kişi deyiflər kin, bı yaşıda biz necə çıxax? Ermənilər onnarı orda, həmin

²⁶ Domu – Xocavənd rayonunda kənd. Hal-hazırda orada ermənilər yaşayır.

vayenkamatın binasında öldümüşdülər, başdarın kəşmişdilər. O hadisə olufdu 1905-ci ildə.

134.

Düz həşdat dokquzuncu ilin sentiyabr ayının irmi beşinə qədər klubda işdəmişəm, yanı kino gösdərmışəm. İrmi beşi günü bizim məhtəpdən azarbaycannıları çıxardanda orda möykəm yaralandım, uzun müddət yatdım. Özü də çörəh kəsdiyim, tanıldıgım ermənilər mənə əl qaldırmışdı. Mən gedirdim ora işdəməyə. Erməni tərəfdə işdiyirdim də. Gecə sahad ikiyə qədər, on ikiyə qədər otururdum orda təhcə. Həş kəs kluba, zala girmirdi. İki seriyalı filmi orda nümayiş elətdirirdim. Yanı ki, qorxmurux da sizdən, acığa gösdərirdim, çıxıf gəlirdim. Deyirdilər, o, həş kəs yoxdu da. Qocalar deyirdi, orda nağayırırsan? Deyirdim, sizin nə dərdinizə qalif? İşimə gəlmışəm, gedəjəm da. Bu dövlətin planı, mən verməliyəm. Billar da deyirdi, getmə. Deyirdim, mən getməsəm, deyəjəhlər ki, qorxullar, ta gəlmillər biz tərəfə. Gecə gedip gəlirdim təh başına. Bizdə qoca bir erməni vardı, bizim kinoteatrın direktöriydi. Edilli kəndinnən olan Slavik dedi ki, bəs bizim Melkumyan Lenturuşu infak vuruf. Uje ölümcül haldadı, gedəy onu görəh. Hadrutun mərkəzindədi bu. Durdux getdih Fizuliyə. Getməh mümkün dəyildi, nümayiş gedir orda. Getdih binnan qoşalaşdix çıxdıx Hadruta. Getdih bının evinə. Getdim ki, tuman-köynəhdə bı içərdə oturuf, o qədər də davadərman yiğif ki böyrünə. Getdih binnan oturdux belə. Qayıtdı dedi, Slavik, sən yen aşağı, (bağ yeri varındı) orda donquzdan kabap-zad bişmişəm, onu götür gə bira, Namiknən söypət eliyirəm. Slavik getdi. Nümayiş gəldi onun evinin yanından keçəndə dedi, Namik, elə bilirsən, xəsdəyəm? Xəsdə deyiləm. Mən özümü xəsdəliyə vurmuşam. Məni məjbur eliyillər ki, Lenturuş Melkumyan, işçilərini götür, al bayrağı əlinə, (Ermənisdanın bayrağın) çıx nümayişə. Fizulidə, Ağdamda, nə bilim, harda çörəh kəşmişəm azərbaycannılnan. Mən əgər nümayişə çıxsam, səhər ara düzəlsə, mən ora getsəm, deyəjəhlər ki, sən niyə belə elədin? Məni söyüşnən qəbul eliyəjəhlər. Mən ölüf gedəcəm, siz qalassınız. Bunun axırı mu-

haribədi. O qoca kişinin dediyin deyirəm ha. Dedi, indidən bunun qabağın almasınız, (həmən o erməninin dediyin deyirəm) sizin başbilənnəriniz bunun qabağın almasa, gələcəyi bının pis olacax. Elə belə də oldu.

Rəhmətdih qoca nənəm doxsan beş yaşında rəhmətə getdi. Bakıda qaçaqaşda rəhmətə getdi. Ermənilərin elədiyin mənə danışındı. Ermənilər nə qədər işgəncələr verip, onun hamısın qorxa-qorxa danışındı. Özünə eləməsələr də, yanı eliyənnəri görüp də. Bizdə Qırqın dərə varıldı. Orda ermənilər bizimkiləri qırmışdı. Ona görə oranın adı Qırqın dərə qalmışdı. Bizdə Osmannıların top qurduğu dərə varıldı. Deyir, burda bir top qurmuşdular erməniyə tərəf. Osmanni o vaxdı gəlif bilları xilas eliyən vaxların danışındı.

Deməli, həşdat yeddinci ildə bı məsələ qalxmamışdan qabax klubda oturmuşdum. Gecə vaxdı gəldilər, iki nəfəridi. Biri bir sarışın qızıdırı, biri də Edilli də Asdan kişi varıldı, onun oğlu Arturudu, aqcılı. Ona anası balaca Lenin deyirdi. Yanı bı işdəri qarışdırannarın başında o dururdu. Onu Xankəndində seşdilər oranın böyüyü. Orda da ölüdüülər, elə iş yerinin qabağında həmən vaxdı – qarışılhxda. Dağları gəzə-gəzə gəldilər.

Biz də ermənicən bilirdih də. Ermənicən salam verdi, görüşdüh, girdi oturdu içərdə. Hələ ara qarışmıyıfdı. Böyrümdə klubun müdürü oturufdu, Avon adında kadınıdı. Dedim, billar nə gəzir? Dedi, geoloqdu e, elə-belə dağlarda gəzillər. Nəsə torpax götürüllər. Geoloq deyildilər. Bullar harda top qurulajax, harda pulam-yot qurulajax, harda nəysə olacaq, onun yerrərin dəqiqləşdirirdilər ki, səhərisi gün iş görsünər. Həşdat səkgizinci il fevral ayının om birində qalxdı da bu məsələ, Dağlıx Qarabağın Ermənisdana birləşdirilməsi məsəlesi. Olların gəzdiyi yerrərdə bizə qarşı uje başdadılar pulamyot quraşdırıldılar, ya top quraşdırıldılar. Başdadılar kəndi oda tutmağa. O yaşıdı ermənilər isdəmirdi belə olsun. Yeniyetmələr, cavan-nar amma tamam azgınnaşmışdılar. Hətdə getdim klubə, gördüm qapını sindiriflər. Qapı açıxdı, heş nə tərpətmiyiflər. Girdim içəri, yavaşça lenta götdüm, aparata belə eliyəndə nətəər tok məni vurdusa, qollarım bax belə keyidi. Belənçinə qaldım ki, bu nolan şeydi?

Aparatı ordan çıxartdım, baxdım, gördüm ki, qanadının bir dənəsin gətirip dəmirə birrəşdiriflər ki, içəri girəndə tok məni öldürsün. Onu kim eliyir? Yerri ermənilər elədi. Onu yavaşca beləsinə araladım, baxdım, düzəldim. Dedim, hə, billar uje isdiyillər ki, məni öldürələr. Mən əl çəhmirəm axı, gedif-gəlirəm. İsdiyillər ki, bı yolhan məni birdən uzaxlaşdırırsınna. Hələ şeylər də varıldı.

Bizim məhtəpdə qarışığıdıq erməni-azarbaycannı. Bir yerdə oxuyurdular. Ermənilər ordan töküldü – həşdat-doxsan nəfər erməni məhtəfdən azərbaycannıları çıxardanda iki nəfər onun qabağın aldıx. Biri şəhid oldu, İsa adında oğlanıdı. O, şəhid olufdu. Mən də uzun müddət qaldım yataxda yaralanıf. Bütün qanımı itmişdim, qan-zad köçüdülər. Sinəm xırıldiya-xırıldiya aparmışdilar. Sağ ol-sun həkimnəri. Ollar məni qaldırdı əyağa. Heylə günnərimiz oluf. Mənə əl qaldıran bir yerdə çörəh kəsdiyimiz ermənidə. Ağbulaxlı Zavonun oğludu, Edo adında erməniydi.

Tay onnarnan barışmax-filan mümkün dəyil. Belə mümkün dəyil ki, yanı onnarın hamısı uje azqınnaşıfdı. Qocalar da gedif, yen nəsildi. Edilli kəndində Əhbər kişi varıldı, azərbaycannı o. Amma erməni almışdı, Edillidə yaşıyırdı. Onun uşaxları az qalırdı ki, bizim musurmənnarı öldürə. Öz qanımızdanı e. Hal-hazırda da oğlu Xankəndində generaldi. Musurman öldürdüyüünə görə general rütbəsi alıf. Özü də bütün o zonada hər şeyi özü əlinə alıfdı da. Kamodu adı. İndi həmən o qanı bizdən olan erməni Kamo opşı Xankəndinin iyəsidi.

135.

Kətdə axrındı vaxlarıydı. Hələ döyüş yoxudu. Ancaq elə-belə ağaş davası varıldı. Nəysə, nümayiş gedir. İdarə də bizim evin yanındaydı. Topalaşif aqsakqallar (bizimkilər) idarəyə. Bizim evin belə qapısınacan ermənidə. Ortada bir belə acca yer var. Bu tərəfi də bizim camahatdı. Elə bil, idarə qalıv ortada. Burdan də gəliflər, burdan da. (Allah rəhmət eləsin) Ramizin atası gəlif, bu da bizdədi. Qayıtdımlı ki, Sərdar dayı, axşam gəlsin, neyniyəjiyih bularnan? Bular bizi qırif batırıf. Dedi, bala, oları bircə ağaşnan qaldırıf qoyjam

Hatautun²⁷ başında. Dedi, aparıv oracan qoluuf gələjiyih. Evin böyrünə hərrəndim. Cavannar (bizim kəndin cavannarı) belə yekə-yekə payaları yiğiflar bizim evin arxasına. (Bizim ev sentirdədi). Allah, ağaççı görəndə ağlım başımnan çıxdı. Axşam düşəndə uşaxlar payaları götürdü, düşdü erməninin canına. Ermənini şilküt eliyiv aparıf çıxartdılar Hatauta. Daldan bu urus gəldi. Nə elədi, urus elədi. Erməninin güjü dünyada çatmazdı bizə. Hələ özü də bizim kənt bax belə erməninin içindəydi. Yazış kişi qayıtdı, bax gördün? O da bir ağaş götürüf gəlif. Dedi, gördün, ağaşnan apardıx. Hamsının başını-gözünü yarmışdılar.

Yerdə atışma başdıyif. Deellər kin, künsdərə güllə batmir. Yeməyimizi bax belə qoymuşux sdolda, o künsdərdə durmuşux, belə bax. Ta kin gejə üçə, dördə kimi. Onnan da sora geyindiymiz nə oluf? Hamı paltarrı, adama bir cüt təzə qaloş (qaloş axı yüngüldü), elə-belə pükülüf yatmışix ki, qaçaqaç düşsə əgər, qaloş əyağımızda olsun, yüngül qaçax. Helə gunnər görmüşüh neçə il. Allah o günü bir də görkəzməsin.

136-137. QARADAĞLI FACİƏSİ

Doxsan ikinci ildə, noyabrın on yeddisində Qaradağlıni ermənilər mühəsiriyyə alıflar, kəndi yandırıf, dağıdıldılar. Sora saysız miqdarda əhalini əsir götürüfdülər, öldürüfdülər. Öldürdühləri əhalini silos quyusuna töküv üsdün basdırıfdılar. Coxların aparıflar. Soradan bəzilərini qaytarıfdılar, olların da çoxu uzun yaşıya bilməyidi. Yetmiş-həşdat nəfərə qədər adam orda qırılıfdı. Ona görə də biz hər il onu qeyd eliyirih. Qaradağlı soyqırımıdı. Cox dəhşətli, tərixdə görümməmiş şəkildə işgəncə verdilər camahata ermənilər. Başdarın kəsməh, ciyərin çıxartmax, nə bilim, uşaxların gözün çıxartmax. Hamilə kadınnarın qarnın cırıv uşağı çıxartmax. Billar o qədər dəhşətlidi ki, heç danışmax mümkün döyül kü, belə hərəketi hansı millət eliyər? Almannar da belə eliyə bilməzdilər.

²⁷ Hataut – Xocavənd rayonunda kənd

137.

Qaradağlı faciyəsi vaxdı arvatdarı-zaddarı çıxartdılar, gəldih. Mən dekabır ayında ordan çıxmışam. Qalırdım, gedirdim dayna. Yoldaşım da, oğlum da Qaradağlıda qalmışdı. Gedirdim ollara ciòrəh pişirirdim, paltarrarın dəyişdirif qayıdış fəlirdim. Vertalyotnan. Camahat söyüş qoymuşdu ki, kətdən çıxmıyax. Hara gedirih qəvirsənniğimizi qoyuf? Dedilər ki, Ə, Muğannıda ratsiya var, danışıflar. Deyir ki, kəndi akrujeniyaya alıflar. Dokquz nəfər ölüf, qalanı da əsir götürüllər. Durdum elə ağlıya-ağlıya yüyürdüm, getdim ora-bırıra. Bir oğlan gəldi qavağıma. Dedi ki, xala, hələ almışıflar, amba elə muhasırədədi kənd. Amba arxayın ol, oğlun, yoldaşın salamatdı, yığıflar idariyə. Oğlum nağıl eliyir ki, dolduğ ora. Gəldilər. Bir arvat da ratsiyaynan ermənicən, uruscan xəbər verir İrəvana ki, gelmişiy, almışıx. Ollar da, deyir, o qədər atdilar, idarələrin şüşəsi dağıldı, abışqalar dağıldı. Neçə nəfər orda öldü. Patronumuz qutarmışdı. Yendidilər aşağı, bizim silahlarımızı aldılar. Afdamatdarı varındı, onu alıflar. Cavannarı bir yığıflar, qojaları da bir. Bılıarı da aparıllar o Bəyləh bağı deyilən yerdə, (oğlum nağıl eliyir e mana) deyir, orda maşınları saxladılar. Yolda da iki nəfəri gülləynən öldürüb atdilar. Sora da ağacınan birinin başına viriv öldürüflər. Biri (başı qara lentdi) deyir, əmr elədi ki, on nəfər düşsün. Mametcan deyirdilər ona. Kim düşər? Kimin ürəyi gələr? İki dəfə deyir, afdamatı maşının içində belə atdilar. İki nəfər yaralandı, deyir, qalanı da ora yıxıldı, bira yıxıldı, töküldüh maşının. Telman adında oğlan vardi, kişinin əmisi oğlunun oğludu. O deyir, qoynunnan bir qranat çıxardıv atdı, neçə nəfər erməni öldü. Onnan sora başdadılar bilları qırıldılar. Deyir, qalanımız maşındadı. Bir on-om beş nəfər maşındadı. Gəldi, deyir, maşının məni götüdü erməni, gətdi tulladı bı meyitdərin üsdünə avdamatı belə zarajit elədi ki, məni vira. O dediyim erməni, o Mametcan gəldi məni tokqam qarışık götüdü atdı maşına, vırmadı. Aradan biraz keşdi, böyühləri gəldi, yerdə adamı sanadı, meyidi sanadı, maşının dalın bağladı, dedi, xvatit. Amba üç uşağı deyir, düşürdülər, körpə usaxları – on dörd, om beş yaşında.

Ollara dedi ki, biz sizi Vilisinən aparejeyix. Olları qoydular Vilisə. Biri də vardı deyir, Ağdamnanıdı. Bizim kətdən evləmmişdi. Ona da deyflər ki, qaç, qaç, səni virmiyejeyix. Elə qaça-qaça deyir, virdilar, qaldı o ağacın divində. Həmən ölü oğlanın qardaşın düşürtdürlər, mindirdilər Vilisə, apardılar. Deyir, Qalaxan kəndinə apardılar. Bizi də apardılar orda töhdülər. Hamı baxdı gördü, adam qalmayıf. Qırılan qırılıf, qalan da nəyə lazımdı. Elə deyir, bizi böldülər. Dədəm, deyir, mənim əlimnən tutdu. Tutanda biri deyir, oyannan gəldi ki, yox, o cahılların içincə gedejeh. Bizi apardılar bir binanın qabağında deyir (daşdı-zaddı, çinqıllı, o pis çinqıllar olur e, onun üsdünə), bizi üzüquylu uzandırdılar. Uzandırdılar, əllərində afdamat tık eliyə-eliyə, başımıza vira-vira gedillər o başa, gəllillər bı başa. Hasarın da başı deyir, hamısı erməni. Daş atan kim, çinqıl atan kim. Nə bilim e, olmazın işgəncələr. Axşam deyir, gəldilər bizi yiğdilar apardılar böldülər, saldılar türmələrə. Mənnən deyir, dört nəfərih kamerada. Qalanı da payladılar. Biz də qırılıf batırıx kin, hamını qırıflar.

Oları maşının töküf qıranda ordan bir oğlan nətər olufsa, yumalanıf gedif düşüf bir kolun içincə. Onu görmüyüflər. O da adam-zad çəkilənnən sora duruf dəmir yolu var da, onnan gedif çıxif Gülaflıya. Səhər olanda Gülaflıdan yenif gəlif. Getdilər gətdilər. O deyif ki, çox adımı qırıldılar, qalanı da yiğdilar maşına, apardılar. Üş günnən sora sağların siyahısı gəldi. Ta biz də bir az arxayınnadıx da. Dedi, kişi də sağdı, gədə də sağdı. Qalanı da qırıflar, çox adam qırıflar. Ordan da yiğışdıx maşına, gəldih bax bı Beyləqana.

Arvatdarı tez dəyişdilər. On günə arvatdarı dəyişdilər. Bir on nəfər də arvat tutmuşdular. Oları dəyişdilər, amba bıllar qaldı.

Oları gətiriflər Əsgərana, Əsgəranda saxlıyıflar. Deyirdi yoldaşım ki, gejə gördüh zinqazırıx qapı açıldı, bir erməni girdi, əlində dubinka. Girdi, deyir, çəhdi məni qabağa, başdadı məni döyməyə. Döydü məni, təpiynən yıldırı, yıranda gədə qışqırif: “Ay qardaşdım, gəlin, dədəmi öldüdürlər”. Məni durquzdular, gədəni tutdular. Gədəni də, deyir, orasına-birasına döydülər, getdilər. Ermənilər is-mənnən qalırmışdar keşihdə. Bıları döyən erməninin uşağı varımış

bir dənə – oğlu. Səhər evə gedəndə anası deyir ki, bala, sən nə iş görmüsən ki, uşağ oyanıf deyir ki, ilan məni yedi. Deyir ki, ana, bir dədəni, bir balanı döymüşəm. Deyir, çox səf eləmisən. Niyə döymüsən? Onçun uşağın yata bilmir. Tez ol, dur get, olardan üzür isdə. O biri günün gejəsi deyir, sahat dördüdü. (Yoldaşım nağlı eliyir bını). Bir də gördüh, zinqazırıx qapı açıldı. Həmən oğlan gəldi, deyir, məni çəhdi qapının ağızına. Dedi, səni o Allaha ant verirəm, Allahı çağır, yalvar, mənim uşağımı ilan yeməsin. Ta deyir, nə deyə bilərəm. Elə ürəyimdə dedim, sənin uşağını ilan lap elə çoxdan yəsin. Bına dedim ki, həə, dedim. Ta danışf dana ürəyində. Getdi deyir, bir çörəh gətdi, üç yumuru qət gətdi, bir quruşqa çay gətdi, bir də bir palton gətdi. (Bılların paltarın-zaddarın alıflar e hamisini). Gətdi, dedi ki, ama özün ye, ollara vermə. Deyir, dedim, yox, ollar mənim yoldaşımı.

Mamet varıldı, kətdənidid. O, Allahverdiynən danışf, girovları dəyişifdilər. Geldi bizə dedi ki, oğluma dedi ki, adamların on nəfərin dəyişəjiyyih. Oğlum da bir başqa pul verdi. Deyif ki, kişi qalajax, amba gədəni dəyişəjiyyih. Deyiv, ə, dədəmi də yaz. Dedif, yox, iki nəfəri olmaz bir öydən. Aprel ayının biriydi, oğlum gəldi. Üsdən xeyli keçənnən sora kişini ala bildih.

ТӘРӨКӘМӘ НӘYATI

138. EL YOLU

Eli yola salanda o zaman El yolu deyilən yolla gedərmışdır. Sarı Yerdən, Həkəridən, aşağı Akaradan keçif gedirdi. Hajı Qasım kişi rəhmətdik köçə xəbərdarlığı eliyor ki, Sarı Yerdən gedejiyih. O Sarı Yer də haradı? Burdan gedərsən Cəbrayıl rayonuna. Cəbrayıl rayonunnan gedirsən Həkəriyə çıxırsan. Qubatının Xannıx kəndi var. Bunun yanından çay yuxarı gedirsən, Sarı Yatax deyilən yerə çatırsan. O zaman körpü-zad olmazdı. Bizim yaxşı at sürən adam-narmız oluf, cəlt. Atdar düşürdü çaya, şidirğı axan çaydı, özü də göynən gedir, dalğa vurur. Sürünü vurursan, tutax ki, burdan çaya (qoyunu). Birini atırsan, qalani özü hoppanır da. Elə bil, burdan salırsan, bir-iki kilometrə qədər atdlar heyvanı tutmaxçın, çaydan keçirməycün ağızı aşağı düzülür. Elə atdar vardı ki, heyvanı ağızınan tuturdu. Bax belə vəziyətdə oranı keçirdi oana. Sora Hajı Qasım deerdi ki, Laçınnan gedejiyih. Laçınnan gedəndə Zabuğun dərəsində bir körpü var. O körpünü keşməmiş, bəri tərəfdə Minkənt, Qara keşiş deyilən kəndləri var Laçının. Elə ordan aşirdix Qızılboğaza, ordan gedirih Çöplü gölə. Qara göldeerilər, orda köhnə Hajılı kəndi vardı, elatın yeridi. Ordan keçirdi Çaldağa. Toppuş bulağı, Çaldağ – ora bizim yerrəndi.

Biz dağa gedəndə farmaşın ikisinin yühlüyürdüh ata, ya balağə. Yolda gedəndə gördün kü, bir tərəfi əyildi getdi. Da onu açıf yerə qoymurdux, nə də içini dəyişdirmirdi. Bir yekə daş ordan götürürdüh onun çəkisində. Onun üsdünnən gedən (sijim deerdi, örökən deerdi) o ipin arasına qoyurdux. Tarazlığı alırdıx, gedirdi. Ona yük əyir deyirdi. Bir də vardı ki, çatığ alma deerdi. Dincəlməyçün dayanırdıx ha. Bax ona çatığ alma deerdi.

Biz elat tayfasıyıx da. Yerimiz Çaldağ, Qızıl qaya, Çöplu göldü. (Sisyan rayonuna yaxındı). Oralar elatın yaylağı oluf. Rusdar

yerrəşdirdi ermənini ora. Bizim Səfolu İsdisuyu varıdı, biz orda çimirdih. İndi erməni ora Çermuk deyir. Kəlbəcərin başının üsdündəki indiki Vardanes rayonu deellər e, Basarkeçər rayonudu əslində. Stalin Qara arxaşdan, Murad təpədən sərhəd qoydu, dedi, siz oana keşmiyin. Ora olsun ermənilərin.

139. TƏRƏKƏMƏ KÖÇÜ

Dağa yaz vaxdı gedillər dana, mayda. Köşnən gedəndə əlimizə nə düşsə, onnan yiğif qayırerdix. Evdən yorğan-döşəh, palaz, hər şey götürördü. Yeməyimiz, nəyimiz var, hamisin yühlüyürdüy o dəviyə. Farmaş deerdi, qavımızı-qasığımızı yorğan-döşəyin arasına yiğerdix, qavleerdix, yühlüyürdüh dəviyə. Axşamnan düşürdüh yola, gedirdih. İşıxlanañda düşürdüh bir yerdə. Öküzdərin birinə, ya da ata, eşşəyə yühlərmizi yühlüyürdüh. Düşürdüh yola. Bir xeylax gedənnən sora düşürdüh bir yerdə. Çatığ alma deyirdilər bına. Gejə heyvan otduyurdu. Dincəlməh lazımdı.

Bir köşdə elə adam varıdı, üç dəvəsi, dört dəvəsi olordu. Xususu vaxdı çox olordu, amba soradan bı qalxoz vaxdı, qalxoz verədi. Elə bil, hərədə biri, ikisi olordu.

At da iki dənə, üç dənə olordu. Dəvəni yühlöördülər, ortasın da qəşəh, düz qayırerdilar. Özümüz minirdiy, uşağı da yiğerdix dəvənin üsdünə. Yıxılmaz-zad yoxudu.

May ayında gederdiñ dağa. Elə vaxd olordu ku, may ayının yarısında həmən o Murat təpəsi dediyimiz yer var ha, orya gederdiñ. Gederdiñ ki, qar tar bağlıyif duruf. Qarın altınnan çay axerdi. Üsdü də bax belə buz bağlamış olordu dana. Dəvəni, atı, eşşəyi, qoyunu, malı, hamisini onun üsdünnən keçirderdiñ. Ta demirdiy e, bı yırtıldı, töküldüy elə bı suyun içinə, qırilejeyix.

Dağdan yay çıxanda qayırerdix. Yaylaxdan gələndə hər şey gətirerdih, bala. Ərih alerdix. Bir qoyuna yüz klo ərih vererdilər. O da belə-belə ərih e, yekə-yekə. Bal alerdix yaylaxdan. Qoyun vererdilər, bal alerdilar.

Hərənin beş-altı motalı olordu. Yağı da çalxıyıf, duzduyuf yı-ğerdıx dəriyə. Ən aşağı gətirən beşin-altısın gətirerdi. Onu da gəti-rrerdi dana, bırda qohuma-zada vererdi. Kimin aranda qalanı va-riydi, ona da vererdi. Nəvlim, kimin bajılığı olordu, qardaşdıx tu-tordux kətdərdən gedəndə, olara gətirerdi. Qava yiğiv evlərinə ge-derdi. Ollar da bizə təndir çörəyi qoyordu. Qapı-qapı paylıyerdıx həriyə ki, təndir çörəyidi.

140-144. DAĞDA

Yaylağa gedəndə həməşə biz gedərdih hara irahatdı və suya yaxın yerdi, ora düşərdih. Qoyunun suarmasıynan əlaqədar da. Hə-məşə də gedəndə dağa, ilkin görərdin ki, alaçix tikərdilər. Alaçix ti-kəndə yan-yörə eliyərdilər, qurtdan-quşdan mövqeyi seçərdilər ki, hə, bırda yaxşı yaşamağ olar, heyvanı bırda bejerməy olar. Üç ay müddətinə dağda qalardıx. Elat yoluynan gedif gələrdih. O dağa aparan yollar maşın yolu dəyildi, dəvə yolu yodu, at yolu yodu. Dağda qoyunnar seçilərdi. Quzu ayrı otduyardı, sağmal qoyun ayrı otdu-yardı. Yavaş-yavaş başdıyırdı heyyannar doğmağa. Səhər tezdən du-rurdux, qoyunu aparırdıq otdamağa. Gül kimi yamaşdar, çıçəhlər... Axşam da çıxıf gələrdih evə, olannan-olmazdan yeyif yatardıx. Ye-məyi də ki haviya, şəratitə uyğun bişirərdilər. Qaymax sərərdilər, üzün yiğif yeərdih. Üsdünnən də buz təki bulax suyunnan içirdih. Üsdünnən də ətotunnan, kəkotunnan, dağ çıçəyinnən də çaya tökürdün, içirdin. İndi bu aran yerində olar nə gəzir? Çay çıçəyi bitirdi, nəzih. Bide, bax bı qəlinnihə, topa-topa bitirdi. Burun qanı kimi olurdu o. Ətotu bırda yoxdu. Təkcə Şvartida, o da üş sot yerdədi. Bizim yolun üsdündədi. Qış mövsümü də olanda gəlirdih bu aran yellərinə.

141.

Dağda aş bişirərdilər. Süzmə xəngəl bişirərdilər. Kavaf çəker-dilər. Soyutma olordu ətdən – quzu əmliyinnən. Onnan lilpar olor-du bulaxlarda – sarı çıçəh. Onun yarpağın yiğerdıx, gətirerdih daşa

(əl daşıynan döyürdülər, duz daşı varıydı). Əti döyürdülər, lilparın yarpağına dolma büküf yeerdih. Əvəlih yiğerdix. Əvəliyə bükör-dülər. Onnan əleyəz yiğerdih, qurudordux. Sarı çicəyi qurudordux. Onnan sora qırxbuğumu qurudordux. Yemliyi qurudordux. Quzu-qulağının belə özəyi olordu, anam belə-belə qom bağlıyif motalı bir g..ünə qoyordu bir qomu. Bir qomu ortasına qoyordu, bir qomu başına qoyuf cılıhleyirdi. (Çilihləməh ağzına tənəh budağı qoyup belə bağleersan, cılıh deyellər ona). Onnan sora quzuqulağı, yemliyi yeerdih. Keçi əmcəyi olordu, onu yeerdih. Dağlarda nə şey yoxuydu yeməmiş, bala? Quzuqulağını daşnan döyürdüh belə. Döyürdüh, ovcumuzda sıxıf suyun içerdih.

142.

Dağlar qarrı olanda anam deyerdi, gedin ode Murat təpəsinə o buzdan gətirin, doğruyax. Qovurmanı verejem, yeyin, üsdünnən udun. Onda uşax bərk olur da, çox yaşıyır. Qar buz tutor, dağ qoy-nunda oğurroyur. Anam oğurrux deerdi. Deerdi, gedin görün Murat təpəsinin başında, qar, buz oğurranıp qalip? Gedip görördüh ki, buz belə oğurranıp. Böyük bajımnan gedirdih görördüh, qar buzu oğurroyuf. Yiğerdix mis sərnışə. Tozdu-torpaxlı olurdu o buz. Gəlerdih bulaxda buzu yuyordux belə. Yiğerdix mis sərnicə. Gətirerdih.

Anam deerdi ki, bala, çəkişi götürün, (qənt çəkişi varıydı) doğroyun, yiğin nimçiyə, kasiya. Hamısı misidi. Onda boşqaf yoxudu ha. Yiğerdix, qovurmanı qovuruf tökerdix teşdə. Biz yeerdih. Deerdi, bala, götürün onu, dişinə salmıyın, bir-bir udun getsin. Bir-bir qənt təki doğroordux bax həylə, canın üçün. Doğuordux, udordux, udordux, elə bil, buz yapışerdi. Onçun yüz otuz, yüz qırıq yaşıyan olordu, bala.

143.

Motalı pendirini də yiğirdix bir qava. Qav olmuyanda bir dəri-ni təmiz yuyurdux, qurudordux, ya içinə bir ağ salırdıx, ya cuna qoyurdular. Dilim-dilim qəşəh dörгuyurdux, bərkiyirdi. Onnan sora motalı yuyurdux, arxasını da bağlıyırdıx, küncün də bağlıyırdıx, yi-

ğırdığ onun içine. Gedirdih dağlardan da quzuqulax yiğirdiğ. Dəs-də-dəsdə bağlıyıldıx, qoyurdux həmən motalın üsdünə. Həmən o quzuqulağını yiğirdix dəriyə, iki ay, üç ay orda qalırdı. Gətirirdiy arana. Qışda açıb yeyirdih bal kimi.

Ələzi qurudurdux, qırxbığımı qurudurdux, onnan sora qırmızı pencəri qurudurdux. Cürbəcür çıçəhlər olurdu, onu yiğif kəkotunun içine qatırdıx. Mən dağa gedəndə gündə kəkotu yiğif gətirirdim. Dağlarda qantəpər olurdu, semişqanın kökəsi yekəlihdə. İçinə girirdin, and olsun Allaha, elə bilirdin, ətir iyi gəlir.

144.

Qoyunumuz oluf minnərnən, malımız oluf, yaxşı güzaranımız oluf də. Yaylaxlarda otduyurdu heyvan ala çıçəyi. Sağırdıx bunu, bişirirdih. Çətən deyirdih də (belə qarğıdan nəzih-nəzih çətən hö-rürdüh) hərriyirdih. Nəmi deyirdih, bir üç metir yeri belə hərriyirdih, onun içine dört dənə teş qoyurdux, südü bişirif tökürdüh onun içine. Deməli, büyün tökürdüh, bir sutqa qalırdı, səəri onun üzün yiğirdıx yeməyə. Gələn qonağa da verirdih, özümüz də belə yeyirdih yaxşı. Səhər də onu götürürdüh, yerinə ayrisını tökürdüh. Ağac nehrəmiz olurdu. Yağı çalxıyif, teştdərdə onu duzduyurdux. Sora da yağları yiğirdıq qoyunun dərisinə. Qoyunun dərisini nətəər həzırkıyırdı? Qoyunun yunun alırdıx. Sonra onu üç gün də qoyurdux arpa ununun içine. Onu keçirirdiy ağaca belə, sürtürdüh. Belə-belə oxatan sürtürdüh kü, o dəri ağarırdı. Onnan sora, deməli, qatığı çürüdürdüh, tökürdüh onun içine. Dərinin tamin alırdıx. Tamin alan-nan sora bir də o dərini yuyurdux, duzduyurdux, qurudurdux. Birdən əlli kilo, altmış kilo yağı yiğirdıq o dərinin içine. Yaylaxdan arana qayıdanda heyvan qurudurdu. Heyvan qurudan zamanı o yağları götürüb işdədirdih. O yağıñ da tamına tam çatmadı. Bir qaşix o yağıñ atırdıx, bişirilən xörəyin iyi kəndin o başına gedərdi. Heylə yaxşı olardı. Pendiri də yaxşı mayalıyif baş-baş qayırdıx, doğruyuf yiğirdıx motallara. Heyvan qurudanda yeyildi.

Dərələyəzdilər nağayırırdı ama? Olar bir yanında heyvanı, cöngəni kəsirdilər, doğruyurdular, duzduyuf sırpaların üsdə sərirdi-

lər. Onnan sora onu oxatan bişirildilər, qıfqırmızı olurdu. Onu yığırıldılar saxsı küpələrin içində, basdırıldılar yerə. Onsuz da dağ soyux olur də. (O vaxdı belə xaladennik, soyuducu-zad, heş bir şey yox idi. Elə nə eliyirdilər, quy qazırdılar, quyuda saxlıyırdılar. Dərini boğazının bağlıyırdılar, motahı, yağı suya salhyırdılar, g..ü dəymirdi. Yiyən vaxdı çıxarırdılar). Onu indi hər gün heylə çıxardıf yeyirsən. İsdiyirsən heylə gəti, qoormadı ye, isdiyirsən sooz elə ye, tamnı olurdu.

Malı kəsirdilər, basdırma eliyirdilər. Dağların kəkotusunnan, dağotunnan, kəklikotusunan, otdardan hamısının yiğif doğruyuf onun içində vururdular. Soğan da doğruyurdular. Hər cörəh yeyəndə kavavı cəkif yeyərdilər. Ta bir kilo, iki kilo ət alım, yanı durum yemək bişirim, sup eliyim, o vaxdı heylə şeylər yox udu.

Biz nə bişirsəydih, çöl ojağında bişirildih. Qazda bişən bişmiş mən yeyə bilmirəm. Elə bil ki, manıa bir tam vermir də, ağızım o tamnara axı örgənib. İndi bu ayamın adamnarı hamısı xəsdə düşür. Hamısı torpaxdan, yeməhdən asılıdı. Hamma o vaxdı yeyirlər dağların qaymağın, yağıın, gülün, çiçəyin, pencərin, gicitgənin, baldır-qanın, qanqalın. Onu görə də sağlamıydı hamı.

145. AT BOYDA CANAVARLAR

Əmimgil dağda görüflər ki, bir dəsdə at var. Əmim deev, ə, atım yoruluf, qoy bunun birin tutum. Demeynən, at döyük, canavarmış. Əlin belə atif ki, tuta, qayıdış buna belə tərs-tərs baxıf. Baxanda bu qorxuf, atı çapif aralanif. Sora başa düşüflər ki, canavar dəssəsi. O da dağda oluf. Yekeymişdər, at boydaymışdar.

146-147. TƏRƏKƏMƏ ALAÇIĞI

Alaçığı dağda qururdular. Uzun-uzun ağaşdar var ey, onnadan. Zogal ağaçınan. Başqa meşə ağaşdarı da olsa, olur. Hansı əyilirsə, onnan. Qırırdılar, çubuğu biləyim yoğunnuxda. Belə-belə mixləri sancırdılar, çubuğu qoyurdular onun yerinə. Ya yer boş

olanda (torpağın yumşaq olmasını nəzərdə tutur – top.) elə-belə sancırdılar. Evin boyu on metir olanda ora yarım metirdən bir iyirmisin sancırdın çubuğun. İyirmi o tərəfə, iyirmisin bu tərəfə, iyirmi arxaya, iyirmi qabağa. Düz hamısın, elə bil, ip tutufsan. Bunu elə basdırasan gərəy, başları biri-birinə düz gəlsin, çubuğun üjdəri nəziy olur də. Bu üjdərin ağız-ağıza qoyurdux, bir neçə yerdən çubux bağıynan bağlıyırdıx. Başdan iki tərəfdən bunu on metirrihdən, iyirmi metirrihdən belə bağlıyırdıx çubux bağıynan. Qəşəh qırmızı qatmalardan bağlar qayıridıx, belə sallanırdı hamısı dərə aşağı. Elə bil ki, qırmızı güllərdi ey. Rəhbərəh kəndir (bağ) hörürdüh, hərəsinin də altında bir qotaz. Nə bilim, əlli dənə, atmiş dənə kəndir hörürdüh dana irəhbərəh ifdən. (Toxudumuz gəvələrin kəsiy iflərinən). Onun kəndirin hörürdüy, onnan da belə qəşəh çubuğların arasın bağlıyırdıx ki, küləh vuranda qopmasın.

Boyu (uzunluğunu nəzərdə tutur – top.) on metirdisə, ona alaçık deyirih. Hamma iyirmi metir tikəndə muxuru deyirih. Muxuru böyük olurdu. Alaçığı keçeynən bağlıyırdıx. Keçəni nətəəri eliyirih? Keçəni hazırlıyanı atıcı²⁸ deyirdih. Qoyunnar qırxılanda yunun yuyurdux, çırpırdıx, gediv atıcı gətirirdih. Tökürdüh bu yunu xırmana. Atıcı gəlirdi, yaynan partapart atıldı, yiğirdi. Qazanı qaynadırdı suynan, atıcı yunnan götürüf bir parçanın arasına qoyurdu belə yekə. O suyu tökürdü o yunun üsdünə. Ox deyirdilər. Oxa doluyurdu. Oxa doluyannan sora bir yer qayırırdı. O atıcının simi var, bir də belə ağacı var də, dəmiri var. Onnan bu yunu belə içində çırpırdı, çırpırdı, açılırdı. Onu belə on metir, om beş metir (evin boynnan asılıdı o) salırdılar. Evdən də yarım metir bu yannan sallanmalıdır. Onun ölçüsündə keçəni salırdılar. Düzürdülər yunu. Düzənnən sorasına bunu bax-bax belə eşirdilər (göstərir – top.). İndi dört dənə, beş dənə kişi biri burdan, biri burdan təpiyiynən vururdu. Belə-belə, belə-belə, vura-vura, vura-vura çatdırıldılar o başa. Bir də ordan vura-vura, vura-vura qayırdılar bu başa. Yun bitir axı, yunu açıllar. Bu yun tamam bitiv olur belə ağabax keçə.

²⁸ Bəzi söyləyicilər keçə hazırlayan ustaya hallaş deyirdilər.

Dümağ. Sora ona qara yunnan naxış qoyurdular, hərif yazırdılar, bu kimin alaçıgıdı, bu kimin evidi. Bir də görürdün kü, yannara qırmızı da yazırdılar, onnan qara yun da qoyurlar, bənöyük də (hər cürə qoyun var də). Onun yunnarının da keçəni helə bəziyirdilər. Deməli, keçənin biri üsdünündü, ikisi yannarınındı, biri arxasınındı, ikisi qapısınındı.

Qapiya da qapılıx deyirdih. Qapılığı hanada toxuyurdux qırmızı ipdən, gəbə-zad toxunan ipdən toxuyurdux. Gəbə kimi toxumurduğ ha, elə-belə palaz kimi toxuyuv onu da qapiya asardılar. Alaçığın qabağına da əvvəldən bir dəmir aşağıdan, bir dəmir yuxarıdan, birin ortadan vururdular. Heylə qoyuv alaçığı tikəndə onu da qapiya vururdular. Açında açıf girirdilər, çıxanda da örtürdülər.

Keçə qoymurdu alaçıga yağış dama. Üsdünnən süzüf gedirdi. Qarım²⁹ çəkirdih çöldən, keçənin ujun qoyurdux qarına. Bu keçədən süzülən su töküür qarına. Qabağını açırsan, ağızlaşağı çıxır, gedir. Yerə də keçəni döşüyürdüh. Üsdünnən də gəbələri döşüyürdüh. Yan döşəhləri qayırırdıq ey, bu qəlbilihdə. Enini elə eliyirdih ki, bir adam oturanda elə olsun ku, ayif da olmasın, arxasın da tutsun, qabağın da, soyux çəhməsin. Alaçığı heylə qəşəh tikirdilər, heylə döşüyürdüh. Qapını açında adamın üzünə gülürdü. Bu otaxlar nədi onun yanında. Bizim helə evlərimizvardı.

Kim varrıdı, onun alaçığı da yaxşıydı. Məsəlcün, bu, filan yüzbaşının evidi. Onnan tanınındı ki, bunun evi muxurudu. Adı adamnarın alaçığı adı olardı. Amma böyük adamların alaçığı muxuru olardı. Yan-yana üç-dörd muxurunu tikərdilər. Varrı adamdı də, bunun min qoyunu var. Qoyun yatanda bir uju burda, bir uju harda. Yaylağın bir tərəfini götürürdü. Alaçığına da girəndə ləzət alır-dın, alışif-yanırdı. Deməli, mitilə prasdoy parçadan üz çəkif evə qoymazdılardı. Hamısı o vaxdın xar-xar parçaları olardı. İndiki ipəhlər hamısı çürüh şeylərdi. O vaxdın paltarı indi yoxdu, parçası yoxdu, yeməyi yoxdu, ləzəti yoxdu.

²⁹ Qarım – arx

Bizdə çadır-madır yoxuydu. Alaçığa qışda yer evi deerdi. Öy yeri adı verirdi ona. Nəydi bu ev yeri? Torpağı qazırdıx bura qədər (sinəyə qədər). Eni olurdu hardasa üç metir. Uzunu olurdu hardasa dörd metir. Dördün üçə. Təxminini deerəm, elə olardı da. Çünkü on iki qəlif gederdi. Qəlivin biri iki metir. Onun on ikisi tikilirdi bir-birinə, baş keçə deerdirən ona. Üş-dört adam götürürdü onu, o tərəfli, bu tərəfli. Qoyurdux çuvuxlar bərkidilən yerə. Otuz iki dənə çuvux-nan tikilərdi alaçix. Özü də findig ağacının olur bular. Başqa ağaşdan yox. Onun yoğunluğu iyirmilih turba boyda olur. Özü də çox yüngül olur olar. Çubuxların addarı var: orta çuvux, baş çuvux, gədə çuvux. O orta çuvuğun biri burdan sancılır, biri ordan. Ağız-ağıza gəllər, bir-birinə bağlanıllar. Gədə çuvuğu – ikisi oannan, ikisi buannan. O gədə çuvuxların hamsı o cür qabax-qabağa bağlanardı, orta çubuxlar bağlanannan sora. Orta çubux iyirmi dört dəneydi. Dört dənə gədə çubuğudu. Kənardan biri burdan, çuvuxların arxasından sancılır böyrünə. Biri də o biri tərəfinnən bağlanır qarşı-qarşıya. O bağlanır o orta çuvuxlara. Gədə çuvux dörd küncün çuvuğudu. Baş çubux ən uzunudu. İkisi də arxadan bağlanır. Olar da qavax-qavağa gəlir, bağlanır. Baş çubux qavaxdan, arxadan bağlanır. İkisi gənə qavaxdan, (qapı deerih) o qapının yanından bağlanır. Deməh, otuz iki çuvuxdu, on altısı bu tərəfdə, on altısı o tərəfdə.

Səbəb nədi, niyə findix çubuğunnan? Həm əyilməyi rahatdı, həm də sinmır. Onu da yerə sancanda boş yer olanda heş-zad olmur, elə ujunu, türkün məsəli, sancırsan yerə. Qılçannan basırsan, güjnən girir yerə. Ama dağ daşdıxdı. Orda mix deellər, ağaşdan qayrlıma olur. Onu ağaşdan qayrlıma toxmaxnan çalırdıx yerə. Təxminən bir yeddi-səkgiz santı, on santı. Ora da su tökürdüh. Sora o mixi çıxardanda orda deşik qalır axı. Ora çuvuğun ujunu qoyanınan sora bir də möykəm təkan verirdin ki, orda boşdux yaranmasın. Helə sancıf qutarannan sora iki yüz iyirmi bir çubux bağlı var, o şanqlanqatar³⁰ onun hər yeri bağlanır. Da bir də ip (bax budey bu

³⁰ Şanqlanqatar – tamamilə, bütün mənasında işlənib

uzunnuğundoydu) iki dəfə dolanır dösünə. Çekirdin. İpin keşdiyi yerrərin hamsı bağlanırdı. Alaçığın qapısını xanada toxuyardı arvatdar. Toxuduxları qapı da bəzəhli olurdu. Kimi saya eliyirdi, kimi rəhli eleerdi. Baxırdı qabiliyətə. Təxminən eni olurdu bir metir, uzunu olurdu üç metir. Onun bir baş tərəfinnən, bir ortadan, bir də əyaxdan – üç yerinnən taxdiya bərkidirdi. Keçə salınmamış qapının əyağın tarazdıyirdix ki, yerə dəyif palçıga, suya batmasın. Çəkiv orta, uzun çubuxların ortasından bağlıyırdıq ipnən. Orda razmeri tapannan sora keçəni aşırırdı. Keçəni də qavaxcadan aşılıyırdı. Altı dənə, yan qəlif deerdi. Olar bağlana-bağlana gedirdi gənə həmin bağnan. Bağlanırdı, yannar düzəlirdi, orta qalırdı açıx. Orta açıx qalandı o keçəni qaldırıf yumruluyuf qoyurdux, ağaşnan hər tərəfdən itələnirdi. Aşıra-aşıra, aşıra-aşıra gedirdi. Onun ölçüsün bilirdi də. Harda nədi, razmerin hardan qoymax lazımdı, qoyurdux. Örtürdü təmiz ortanı. Onun da yannarının bağları vardi. Acca belə çuvuxlardan bağlıyırdılar. Onu da sancırıdlar yerə, bağlandı. İçərini lampa işixlandırırdı. Köməy olannan sora alaçığı qurardılar bir iyimi beş dəyqiyə, yarım sahata. Üş-dörd adam. Tək olsa, biraz gej olurdu.

Ortada ojax yanırkı bizdə. Peç qoyulmurdu. Arvatdar palçığı həll eliyirdilər. Onu belə-belə yumruluyurdu əlində, bu qoldan biraz yoğun. Bax belə bant qoyurdular. Burasının da çıxıntı qoyurdux. Biz burda gərmə yandırırdı. O bantdarın ujdarı gəlirdi bir-birinə tərəf, amma birrəşdirmirdi. Biz burda gərmə yandırırdı. Üst qəlibin o küncün də, bu küncün də bağlamırdı. açıx qalırdı. Evdə gərmə yananda tüsdü çıxır axı. Tüsdü ordan çıxsın deyin o qəlibin orası da atılırdı, burası da. İçəridə bir dənə tüsdü olmazdı. Hamsı çıxırdı. Tərəkəmə camahatında gözü xəsdə adam olmuyuf. Gərmənin tüsdüsünün hesavına insannın gözü sağlam oluf. Söz yox ki, içəri qurulanırdı. Tüsdünün hesavına qaralırdı. Bağlar yuyulurdu təmiz. Keçə çırpılırdı, təmizdənirdi. Amma keçəni əvvəlcədən rəhliyirdi, olurdu qara keçə. Keçənin rəhlənməsində səbəb elə həmin o qurumun, kirin əmələ gəlməsi və görünməməsi idi.

Alaçığın növləri variydi. Bizdə qonağ evi deerdi. Qonağ evi ayrı tikildi. Təmiz ağ keçədən hazırlarırdı. Boyax vurulmurdu ona. Üsdündə belə qara yunnardan naxış qoyurdular. Qonağ evinin çubuğu fərqliydi. Qonağ evinin çubuğu qalın soyulurdu. Amma adı evlərin çubuxlarının qabığı üsdündə qalırdı.

148-151. QOYUNCULUQ

Qoyunun balasına əvvəl quzu deyillər, sora əmlih. Əmlih, uşax nətəər totuxlanır e, bax elə totuxlanır. Ona görə əmlih deellər. Biraz böyüür. Onnan sora quzu yekəlir. Yekələnnən sora toğlu deerdilər. Dişisinə də toğlu deyilir, erkəyinə də. Sora kərə olur. Qułaxsız qoyunnarın adı sarı kürə, qara kərə, ağ kürə, boz kərə. Rənginə baxıv ad qoyurdux də. Kərənin qulağı gödəy olur. Kürənin qulağı uzun olur. Qulağı gödəyə kərə, qulağı uzuna kürə deellər. Ağ qaraöz varıldı, qumral varıldı. Ağ qaraöz üzü, gözü qara olurdu. Ağap-pağ olurdu qoyunun özü, cəmdəyi. Ona Ağ qaraöz deerdi. Qumral da elə bax o rəngə (şabalıdı rəngi göstərir – top.) qumral deerdi. Bənöüs də ki teyxa bənöüs olurdu dana (tünd şabalıdı rəngi göstərir – top.). Buynuzduya buynuzdu qoç deyirdi. Dişi qoyunda buynuz olmur, bircə qoşdarda olur. Təsadüf halda olur buynuzdu qoyun. Murcumnu (boğazın altından sallanan ət parçası – top.) var. Murcumnu qoyun – qotazdı qoyun.

Qoyun otaranda deellər, qoyun neçə baş otdadı? Deer, qoyun iki baş otduyur, bir kürə, bir kərə. Qavaxcan kərə otduyur, sora qaydan başı kürə otduyur, eyni yeri.

149.

Anadan doğulanda quzuydu. Altı aydan sora oldu toğlu. Toğlu bir ildən, səkgiz aydan sora qoça gəlir. Onda olur şışəh. O dişi qoyundu ki, ana qoyun deerih. Bir il ana qoyundu, doğdu, quzu verdi, oldu şışəh. Erkəh də gənə toğlu var, şışəh var, azman var, dızman var. O da erkəhlərin adıdır. Quzudu əvvəl, sora toğlu olur. İkinci ilə keçən şışəy erkəhdidir. Dişisi bala verir, bir il tamam olanda. Erkəy iki-

yə keçir. İki yaşa keçir. Döl dəyişəndə ona deellər, şışəy erkəh. Erkəhdən sora artıx geder öəç. Öəç dörd yaşına keçir. Azman, dizman dört yaş, dört yaşı yarımində olannardı, beşə keçənnərdi.

150.

Qoyunnarı aprel ayında, ildə bir dəfə qırxırıx. Quzuya bir yaşı tamam olanda şışəh deyirih. Orda var (Güzün karşısındakı heyvanları göstərərək sadalayır – top.) qumral quzu, orda var qumral kərə, qumral kürə, boz kərə, boz kürə. Orda alayöz var. Alayöz nadir şeydi. Xalları olan, rəngi olannara çal kərə deyillər. Bənöyük olannar qumral kərədi. Alayöz ağ rəh olur, gözdəri, dizi, dirnağının ujdarı qara olur.

Tərəkəmələr, əsasən, kərəni saxlıyıllar. Ətinə görə deyil. Elə kürə qoyunnar olur ki, iki qat kərədən ağır gəlir. Soyuğa davamsız olduğuna görə kürəni saxlamıllar. Qulax həssas olduğuna görə soyuxlamani götürür. Ona görə də tərəkəmə kürə saxlamaxdansa, kərə qoyunu saxlamağı daha məqsədə uyğun bilif həmişə.

Kəlim buynuzdu qoyuna deyilir. Doğar qoyuna sağlamal qoyun deyillər. Erkəy ayrı olur. Erkəh də bölünür toğlu, erkəh toğlu, soram erkəh. Erkəh toğlu ayrıdı, erkəy ayrıdı. Qaradış öəç. O artıx şışəllihdən keçir. Üç il-dörd il keçir. Yaşı artdıxcan azman erkəh, dizman erkəh deyillər. Deyillər, öəc erkəh də kəsdih, camahat yedi. Öəc erkəh deyəndə artıx qırx klo, otuz beş klo ət verən erkəhlərdən gedir söypət. Dörd illih, beş illiy, üç illih erkəyə öəc erkəh deyilir.

Çəpiş həmi kürədi, həm də kərədi. Kərə qulaxsızdı, kürə quylaklıdı. Buynuzsuz çəpişə kola deyillər. İndi çəpişdi, bir az iri olsa, ona oylax deyəllər, ota çıxsa, oylağ olur. Sora böyüyür, yetginnih yaşına çatanda erkəhlərə dıbir deyillər. Sora lap böyüyünə təkə deyillər. Böyüyür, bir neçə illiy olur. Artıq ona status verilir, qoyunun qabağın çəhməyə. Erkəh, adətən, təh saxlanılır qoyunun içərsində.

151.

Yun qırxımı yazın 45-də, ildə bir dəfə olur. Savetin vaxdında iki dəfə qırxılırdı. Çünkü plan verməliydin. Ona görə heylə qırxılırdı. O iki dəfə qırxanda budey belə-belə tük olurdu (barmağını gös-

tərir – top.). Amba bir dəfə qırxırsan, bir qarış tükü olur. Onnan da qutarır. Quzunu da iyun ayında qırxırıx. O da ildə bir dəfə qırxılır.

Heyvanın yunu onun cinsinnən asılıdı. Yorğan-döşəhdə Qara-bağ cinsinin yununnan isdifadə olunur. Heyvanın qarnının altında tühlər var, bax ona qlan tüh deellər. O bəzən heyvanın üsdündə də olur, onnan istifadə olunmur. Ama Qarabağın qoyun cinsi var ki, iki kiloya qədər yun verir, üç kiloya qədər yun verir. Yəni saxlanmasından asılıdı. Azərbaycanda qaradolax kimi cinsi ləğv eliyif, səvet cinsini gətirdilər, merinos cinsi. Bunun yunu səkgiz, on iki kilo-ya qədər gəldi çıxdı. Amba ildə bir dəfə qırxırdılar.

152-153. DÖLBURNU

Deməli, sürüdə ilk doğulan quzu, yanı ilin başlanğıcında ilk doğulan quzu dölburnu adlandırılırdı. Yanı həmən il üçün, həmən möösüm üçün döl götürürdü da. Elə bil ki, təsərüfatda məhsul götürüldü, bunun birincisi – birinci doğulan quzu dölburnudu.

153.

Quzu döldən bir ay qabağ doğulanda ona dölburnu deyirih. Elə bil, məndə min beş yüz qalxoq qoyunu oluf. Bir gejədə, məsə-lən, yüz qoyun doğuf, yetmişи doğuf. Amba biri, ikisi payızdan doğulur, ona dölburnu deyillər.

154. BİJVƏR

Döl vermə vaxdının əvvəl doğulan quzuya bijvər deyillər. Bijvər quzuynan o birisi quzunun inkişafında fərq olur. Çünkü bijvər quzunun anası yaşça balaca olduğuna görə südü də az olurdu, yaxşı yarıda bilmir onu. Yetginnih dövrünə çatmayıb axı bu qoyun. Birinci balası bijvər olan şışəyin sorakı balaları normal olur. Çünkü sorakı quzular yetginnih yaşında doğulur.

155. QUZULAR POTRAXLAYIR

Məyyən korrux çəkən quzulara tərəkəmələr deyillər ki, quzular potraxlıdır. Bu söz işdənəndə digər tərəkəmə bilirdi ki, quzu ar-tıx korrux çəkir. Yanı bunun, deyəh ki, ətində, çəkisində, eyni zamanda sağlamlığında prablem var. Digər tərəkəmə bilirdi ki, bunun quzularında inkişaf yaxşı getmir. O, potraxlıyif deyəndə onu başa düşürdülər ki, nədi. Da demirdi e, quzularım xəsdələnif. Deyirdi ki, bizim quzular potraxlıyif. Uje bilirdi ki, nədənsə korrux çəkir, ya-xut da ki, hansısa bir qurt dərmanı və sayrə verməh lazımdı.

156. GƏVƏL QUZU

Anası ölürdü, yaxut da bir qoyunun balası ölürdü. Bu yetim quzuya ana, balalamış qoyuna da bala verməlidи ki çoban, nə o quzu tələf olmasın, nə də qoyun bekar qalmasın.

Anadan yetim qalan quzular inəh südüynən, qoyun südüynən bəslənirdi. Bu quzular böyüyəndə digər quzulardan fərqlənirdi. Çünkü bu, normal qidalanmadığına görə, gözü orda-burda olduğunu görə bunun görkəmi, forması digərrərinnən fərqlənirdi. Əgər Elçin həmən quzunu gətirif mənə verirdisə, mən o dəyqə bilirdim ki, Elçin mənə sesmə quzu gətirmiyif. Tutax ki, biri soruşdurdu, dəəsən, sənə pay gətirmişdi. Mən də deyirəm ki, hə, sağ olsun, bir gəvəl quzu gətirmişdi. O gəvəl quzunu da Elçin mənə verməməliydi, çünkü bu quzunun qarnı-zadı yekə olurdu, damazlığı, nə də kəsif yeməyə bir o qədər uyğun gəlmirdi. Çünkü gözü orda-burda olduğuna görə, qarnın şışirtməy üçün çalışır. Bizzət bir söz də var e, ə, o gəvəl qarının biridi. Həmən o gəvəl sözü ordan gəlip. Tərəkəmə sözüdü o.

157. TƏLİMƏK

Deməli, quzu qalıv ortada, bu quzunun anası yoxdu. Ya da qoyun ekiz balalıyif, yarıda bilmir. Bir qoyunun da balası ölüp. Təsadüfən ölüpdü balası. Yaxut da ölü bala verib. Çoban neyniyir? Bı

götürürdü həmin quzunu – anası yaritmiyan quzunu, yaxut da anası ölmüş quzunu, yaxut da məqsədli şəkildə tapdığı quzunu bı bekar qalmış qoyuna gətirirdi. Təliməh deyilən bir şey varındı – metod. Quzunu qoyuna təliyirdi. Yanı tanıdırkı bını. Qoyunu alladırdıllar. Qoyun elə bilirdi ki, özü doğufdu. Onu məjbur eliyirdi ki, o quzunu yalasın. Bəzən üzərinə duz səpirdilər, bəzən o qoyunu təh yerdə bir səsnən-küynən aldadırdılar. Quzunu qoyunun arxa yannarına sür-türdülər, neyniyirdilər, artıx bu qoyun bunu öz balası kimi qəbul eliyirdi. Artıq o iy varındı ha, heyvannar balalarını iynən tanıyıllar. O iyi alannan sora onu öz balası kimi qəbul eliyirdi. Belə quzuya deyirdilər, təlih quzudu. Təlih toxumnx da ola bilərdi. Çünkü onun cinsi də varındı, sadəcə, anası ölmüşdü. Ama yetim olan – gəvəl artıx cirraşırıdı. Çünkü inkişaf eliyə bilməmişdi vaxdında. El arasında bir təliməh sözü də var. Məsələn, gəlirəm, bının zəhləsin tö-kürəm həmişə. Bı da bir neçə adamnandı. Bu mənə acıxlınır: “Ə, bı da aralammir e, elə bil, bını maa təliyiflər.” Yanı mənim deyil, bını mənə zornan təliyiplər, uyğunlaşdırıplar, ama əslində mənim deyil.

158-160. OĞURSAX QOYUN

Balası ölen qoyuna oğursax deyirdilər. Oğursağ quzunu təli-yənnən sora artıq oğursağ demirdilər.

159.

Oğursax qoyunun əmcəyinin biri kor olur. Oğursax odu.

160.

Oğursağı sürüdə saxlıyıllar ki, yetim quzuları əmizdirsinlər. Balası ölen qoyunu sürüünün içində saxlayıllar, qoymullar qurutma-ğə. Südünün kəsilməyinə imkan vermir çoban onun. Onu dayımı əmizdirir quzuya. Onu oğursax şəklində saxlıyır da. Sürüdə elə qo-yunnar var ki, doğur, amma balasın yarıda bilmir, olları saxlamağ üçündü.

161. GƏR QOYUN

Gər qoyun gejə neçə dəfə sürüyə deyir ki, dur, qaçağ, gedəy otdamağa. Duruf gəzsən, hər sürüdə bir gər qoyun tapa bilərsən. Bax o naxışdarının seçilir. Görürsən ki, qara zolax gedir bədənin-də. Məsəlçün, qırmızıdır, görürsən bərasıynan qara zolax gəlir. Yanı o gər seçilir. Tərəkəmə saxlamır onu.

162. KƏMSİY

Kəmsiy ilgəhnən bağlanır. Kəndirin hərəkət etməsi üçün halqa düzəldillər. Kəndirin əsas hissəsi həmin halqanın içərsiynən hərəkət eliyir. Kəmsiy kəndiri boğmax, sixmağ üçün yararlı vəzyətə gətirir.

163. QANCIĞABAĞI

Hörüyü yəhərin qasına, tərkinə bağlamağ üçün lazım olan kəndirə qancığabağı deyillər. Deməli, heybəni, xurcunu yəhərə bərkitməy üçün, hörüh kəndirini bağlamağ üçün isdifadə olunan bağdı o.

TƏRƏKƏMƏ AĞILLARI

164. KÜZ

Küzə çətyan³¹ döşüyürdülər. Köhnə çətyanı çıxarırdılar, təzeynən döşüyürdülər küzü. Quzu yiğilirdi ora. Bir-iki gündən sora təzdən bir də dəyişilirdi. Quzu süd əmdiyinə görə onun sidiyi də çox olur və o sidiy altında torpax nəmliyir, yaşı olur. Quzu da nəm yerdə yatır deyən isdər-isdəməz soyux götürür ordan. Bir də küzün divarlarına çətənə hörürdülər qarğudan, yaxut da qamışdan. Bu da onnan irəli gəlirdi ki, quzu yan divarrardan soyux götürməsin. Bir də quzular divardan torpağı yeyillər və onnarın həzm orqannarı, bağır-

³¹ Çətyan – çöllüklerdə topa halında bitən kol

saxları xarab olur, qarınağrısı deyilən bir xəsdəliyə tutulur, bəzən kütłəvi ölüm də ola bilir. Ona görə də küzün kənarrarını çətəney-nən hörürdülər. İndi də hörüllər.

165. DƏLMƏ

Quzunu daş tikilidə bəsdəməh məqsədəuyğun deyil. Sərt keçən qışda körpə quzuları saxlamaq üçün neynirdilər? Torpağı qazır-dilar. Bir metr enində, bir metir dərinniyində torpağı qazırdılar, di-vərrarını yenə də samannan, yaxut da qarğynan tuturdular. Onun ağzına qapax düzəldirdilər. Dəlmə deyillər ona. Ora dört-beş quzu-nu atırdılar. Üsdünə də malın altının çıxan peyini yiğirdilər.

Yerin quruluşunnan, eyni zamanda həmin adamın ənənəni necə saxlamasından asılı olarax, ya dəlmə düzəldirdilər, ya da külfə. Məsələn, mənim əmilərim, babam dəlmə düzəldərdilər. Elçinqil də, külfə qururdular.

Təzə doğulan quzunu küzə atsan, qoyunnarın ayağı altında qalıv əzilib olər. Digər bir küz qurulsa, təzə doğulan quzuların da o qədər nəfəsi yoxdu ku, küzü isitsin. Ən salamatı onu dəlməyə atırdı-lar. Üsdünə də malın altının çıxmış samanni peyin atırdılar, qalax-liyirdilər. Malın altının çıxmış samanni peyin isdi olur axı, məy-yən qədər isdiliyi özündə saxlıyır. Gecədən sabaha qədər, yemlə-məy üçün də götürənə qədər, o yerin içindəki hava quzuya bəs eli-yir. Yani kənardan hava girməsi lazımdır. Bir azdırnağı bərk-i-yənnən sora olar nisbətən böyük quzuların içərsinə qatılır. Və ora döldən gələn başqa quzular salınır.

Həmin dəlmədə bəzən küçühləri də saxlıyırdılar. Əgər bərk şaxda olsa, seşmə, təmiz cins itin balaları soyuxdan tələf olmasın deyin küçühləri də dəlməyə atırdılar. Quzuların yanına atmırdılar. Ayrıca dəlmə olurdu. Kiçih çileynən bağlı bir deyim var. Deyir ki, ömrüm gödəy olmaseydi, qabağım yaz olmaseydi, küçühləri dəlmə-də, gəlinnəri gərdəhdə, qariların əlin un çualında dondurardım. Ki-çih çilənin dediyi dəlmə budu.

166. KÜLFƏ

Külfə böyürə doğru qazılır. Onu yamac yerdən içəriyə doğru qazırdılar. Torpağı oyurdular belə, küyük kimi olurdu. Yenə də onun ağızı bağlanırdı və ora heç bir hava getmirdi. İçindəki qalan hava bəs eliyirdi. O da quzu yeridi, dəlmə də quzu yeridi. Bir gün-nüh, üç günnüh quzuları orda saxlıyırıldılar. Quzu soyux görməsin deyə, soyux onu vırmasın deyə qazılır külfə.

167. GÜNƏBAXAN

Qoyun saxlanılan yerə bizim bölgədə kuz də deyillər, vana da deyillər. Vana da genə qoyun saxlanılan yerdə. Kərəsgə də deyillər, ağıl da deyillər. Onnan sora pəyə də deyillər. Quzuların saxlanması yerə boru deyillər, dəlmə deyillər, günəbaxan deyillər. Olların qu-ruluşunnan asılıdı da ona görə. Günəbaxan yerdən təndir kimi qazıllar. Bir dənə ağızdıx qoyullar ki, günün şüası ora düşsün. Günəbaxanda quzunu əmlihləmmə devranında, körpəlih devrində, xırda devrində saxlanılır.

168-172. TƏRƏKƏMƏ İTLƏRİ

İtdəri fərqləndirəndə qurdağzı deyillər, qurdgöz deyillər. Sora kosa deyillər. Yanı görünüşünə görə onu fərkləndirillər. Qurdağzının ağızının cirimi böyüy olur. Qurtgözün gözdərinin üsdündə, elə bil ki, qaşı da olur. Qurt qəzəblənəndə alnının ortasında qırışdar əmələ gelir. Həmən o qurtgözdər də acıqlananda, hansısa bir hücum olanda onun sıfəti həmən sıfəti alır. Kosa tühsüz olur. Bir var qıllı it, bir də var, kosa. (Qoçun da kosası olur. Qoça qoyunu qatanda deyillər ki, o qoç kosadı, onu qatma. Yanı yunu qısadı, barsız olur. Yunu qısa olana kosa deyilir). Deyillər, Elçinin kosa iti var e, bəs mənim canımı boğazıma yığdı, mən də ağaççı çəhdim burnunun üssündən. O da onun xətrinə dəyif da. Nağayrim? Ta uje bilir ki, Elçinin hansı itin ağaşnan vurmuşam. Yaxut da mənim yadımda qalır ki, bı

kosa it adamcıldı. O bırsinnən qorxmamağ olar, ama bınnan çəkinməy lazımdı. Adamcıl it adamı qapan, adamı gəmirənə deyilir. Tərəkəmə itinin əksəriyəti yad adamı tutur.

Tərəkəmənin itin vurdun, atının quyuğun qırxdın, bir də ki, onun arvadına qarşı olunan hansısa bir saymamazdıx, ya nəsə olarsa, da uje canını qurtara bilməzsən əlinnən. Bu, tərəkəmə üçün ən böyük təhqirdi.

169.

Qızıl, Bozdar, bir də Qarabaş (söyləyici küzün karşısındakı itləri göstərir – top.). O balaca itdərə hələ ad qoyulmuyuf. Onnar özünü gösdərənnən sora ad qoyulajax. Burdakıllarnan ayaxlaşmadı. Gecə onun hürməsi, adamcil olması, canavara görə səyaxlığı-flanı yoxlanannan sora status veriləcəh ki, burda qalsın. Əgər onnara uyğun gəlməsə, elə gəlip bükülfü bırda yatsa, günnerin birində Əmrəh (çoban – top.) onu maşına qoyuf, aparif, ən azı Ağcabədidə azdırif gələjəh.

170.

İtin təzə doğulan balasına küçüh deellər. Biraz yekələnəndə erkəyinə ənih deellər, dişi olsa, qancıx. Biraz böyüyənnən sora olur it. Tərəkəmələr it xoşduyur. Çunkü it qoyunu, obanı qoruyub saxlıyır. Məsələn, çoban çörəyə getmirdi? Qardaşımın bir iti vardı, eti kəsif qoyurdu ora, it də qarool çəkirdi oturuf. İt qalırdı qoyunun yanında. Qoyunu da firriyır, hərriyir ki, oğru gəlməsin yanına. İtin qulağını kəsirdilər ki, eşitmə qabiliyəti yaxşı olsun. Həm də guya qulağıynan oynuyur, eliyir. Ona görə də çoban itdərinin çoxusu qulağı, quyuğu kəsih olur. İtin qulağı, quyuğu varsa, tərəkəmə camahatı üçün bu, iti pindi saxlıyırsan deməhdii. İt yalnız qapı-bajani yox, həm də heyvanı saxlamaxçındı əsas.

171.

İtin təzə doğulan balasına küçüh deyillər. Küçüh biraz yekələnəndə olur ənih. Dişisi qancıxdı. Erkəyi də itdi də. Küçüyün qula-

ğın kəsmillər. Küçüh olan kimi qulağın burullar belə, çıxardıllar. Lap o ilk vaxlarında, iki-üş günlüh olanda onun qulağı yumşax toxumalardan ibarət olur. Bur belə, qopar, at ayna. Elə bil ki, bir tikan batif əlinə, çıxart. Səbəbi nədi? Qulaxsız itdərin eşitmə qabiliyəti yaxşıdı. Yəni onda sərvaxd olullar. Birinci nöbədə budu. Bir də quyruxlu olsa, davada-zadda boğuşanda özünü ələ verir. Həm də bitdi-birəli olur. Ona görə də quyrugunu da kəsiv atıllar, qulağını da çıxardıllar. Bu olur çovan itdəri. Amba qalankını qulaxlı saxlıyıllar.

Tərəkəmənin itinə ağaş vurunca, təpəsinə vursan, onnan rahatdı. Tərəkəmə həməşə köç eliyəndə hökmən qazan götürür, itə yem, yal bişirməhçün. İt saldatdı ey. Sürünü saxlıyan odu. Bəzən tərəkəmə özünə çörəh götürür, özünə tədarük götürür. Amba itinin yal qazanını götürür kü, o, aj qala bilər. İtə baxmax lazımdı. Heyvani saxlıyan itdi. Deer, kimin yaxşı iti varsa, elə bil ki, beş-altı köməyi var. Ona görə it qiymətdidi. Bizdə bir Tatallar kəndi var. Yaxşı it saxlıylar olar. Oların itinə çırtma vursan, adamı öldürəllər.

172.

Qardaşımın Ağbiləy addı bir iti vardı. Yekə itdi, heyvərə. Çəmbər quyruxdu. İki biləyində ağ səkil olduğuna görə buna Ağbiləh deerdi. Qağam yoruluf gəlif yatıfdı. Söykənif çubuğa, yuxulu-yuf. Mən də bunun böyründə yatmışam. Dədəm qaroul çəkir heyvana. Canavar-manavar bura girən kol döy. Ağbiləh də açıxdı. Bax, əzizdərimin goru hakqı, gördüm kü, qapının böyrünnən it başını saldı içəri. İki dəfə hav, hav hürdü içəri. Bax helə and içirəm, bu bərəkət hakqı, imamın çayı hakqı, girdi ağız atdı kişinin üsdündəki çula. Silkələdi belə. Kişi yuxudan oyandı, durdu. İt getdi. Qağam çıxdı çölə. Qoyun yoxdu. (Ə, hanı tərəkəmənin o günü? İş oydu e). Ayə, atı minin, atdanın. Fərmayıł da quzuya gedir. Fərmayıł da bir at mindi, bu tərəfə. Tarapbatarap gəzdilər, qoyunnan əsər-əlamət yoxdu. Qayıtdı kişi bir-iki gülə atdı. Atın üsdündə hay gəl, hay. Atın əyağının səsi çox pis şakqıldeer e. Ə, gördüm şarakhaşarak millət gəlir e. Ayə, gəl, gülə atma. Bir dəyğənin içində Budaxlının fermalarından hamsı, atdlar cəmləşdi bura. Ə, nədi? Qoyunnar

yoxdu. Ferma müdürü dedi, ə, atdarı da sərbəs sürün. Atın şakqılıtısına qoyun aradan çıxar. Atdarı yavaş sürün. Sən filan dəriyə, sən filan obuya, sən filan obuya, sən filan yerə. Bölüşdülər, baxdilar üç-üç, iki-iki, bir-bir. Hərə bir istiqamətə döşədi atı. İşixlandı. Atdılar qayıtdı, boş gəldi. Qoyun yoxa çıxıb. İt də yoxdu. Ağbiləh də ki ona görə kişini dartırmış ki, qoymuyun. Bir də gördük Şirin quma sarı gedir it. Atdılar da qayıdıl gəlmışdilər. Elə interesə bunun dəlinnan şarpaşurp getdilər. Gedillər ki, Şirin Qumda Boz Qovu deyilən yer var. İtdər qoyunu dolduruv o Boz Qovuya. Saldat kimi alıflar qoyunu mühasiriyyə. Ağbiləh də, o biri itdər elə vəziyətdədilər ki, üzdəri, başdəri hamsı qandı. Demə, canavarnan döyüşürmüş e bular. Bir dənə heyvan verməmişdilər e. Qoyunu sanamışdılар, görmüşdülər düpbədüz. Ona görə də iti vurmağ olmaz. Elə orda qağam bir qoçu kəsif, paylamışdı o itdərə.

173. ATLAR HAQQINDA

Atın balasına lap sifdə qulun deellər. Yəni o anasının əlində düzənlənə qədər qulundu. On günən sora artıq o keçir dayçıya. Dişi at, tutax ki, yaşı var, muna deellər qulan. Erkəyinə deellər day. Yaş yarımnan sora da onu örgədillər minilməyə, yühlənməyə. Onnan sora erkəyi olur ayğır. At bala verdisə, döl verdisə, artıx bu oldu madyan. Yabı atın axmağına deellər. Elə çox yarıyan döy. Buna deellər yabı.

174-175. DƏVƏLƏR HAQQINDA

Dəvə qatarına gallah deerlər. Dokquz dəvəni arxa-arxiya bağ-leerdilər, ona gallah deerdilər. Dəvə qatarranıf gederdi. Qavağında da bir yaxşı nər olordu. Qavağındakı nərin muncuğu olordu qotazdı. Dəvənin osarında muncuxlu döşdüyü olordu. Gəvədən toxuyuf döşdüh vurordular. Osarında olurdu muncux. Qotazı olurdu başında. Nərin birasında (boğazını göstərir – top.) qomru olordu.

Çoxlu dəvə saxlıyana gəlladar deellər. Qoyununku sürdü. Malınkı naxırkı. Atınkı ilxıdı. Dəvəninki gəllahdı. Dəviyə sürü deməzdər.

Dəvə də doğulanda köşəhdidi. Köşəhdən sora olur maya. Day-lax, maya, nər. Belə gedir. Dəvə var, yük üçün, dəvə var, minməy üçün. Dəvənin də bir neçə növu var ha. Bax, balxı var. Balxı o topa köyənni olur. Dilçəhli deellər ona. Balxılar bir az caydağ olullar. Nejə tək təkər araba kimi əyaxları sürüşən olur, tez yixılan olullar. Yüh götürməh qabiliyətdəri də bir o qədər olmur. Balxıyla neft daşıyıllarmış Bakıdan. Ama o maya dediyin çox gözəl heyvandı, səli-qəlidi, döl verəndi. Nər də ki erkəyinə deellər. Nər adamcıldı. Ama nə vax? Olar yazda qızıllar. Gəlir mart ayı qutarır. Mart ayı qutarrannan sora nərrər qızajax. Ağızdarınnan köpüh daşdanajax. Dəviyə bir pisdih eləsən, əgər vursan, döysən, bax bu vaxda saxlıyır, kinnidi. Bax bu vaxdı o çalışır ki, qisasını ala. O adamı tutsa, nətəər öldürür? Nə onu yerə çırpır, nə bir şey eləmir. Onun sinəsində belə fir var, zindan deyillər ona. Nərin zindanıdı bu. Tutduğu adamı qoyur ora. Yatır üstündə. O ölüne qədər üsdünnən qalxmaz. Bütün ağırığını da salır onun üsdünə.

O insan kimi nəfər gedir. Heyvan başdı, dəvə nəfər. Dəviyə də adam kimi nəfər deyəllər. Məsələn, beş baş dəvəm var yox, beş nəfər dəvəm var deyəllər.

İki yerdən kəsılır dəvə. Bir burdan, bir burdan (əlini boğazına aparır – top.). Onun boyun fəqərəsi çox uzundu. Qan getmir də. Qan çıxsın deyə onu iki yerdən kəsillər. Dəvənin südünü də sağan-nar olur. Yunu da ki özgə şeydi. Onnan nə toxuyullarsa, nə düzəldirsə, o da cana xeyirdi. Dəvənin yunu burun çəpərində qanaxmada dərmandı. Onu yandırıb iyini versən, qanaxma dayanır. Dəvənin ən qüvvətdi südiyidi. Dəvənin siydiyi asma xəsdəliyinin dərmanıdı. İçməh lazımdı amma. Dəvə həm də halal heyvandı. Xayın adam gəlif minəndə dəvə az qalır onun başın qopartsın ha.

176-177. ADAMCIL NƏRLƏR

Mənim bir qohumum varıdı Alxanni kəndinnən. Dəveynən bizim kəndə gəlmışdı – bizim əvə. Bı dəvə də qızmış dəveymiş. Mən çox aralıydım. O Edilli yolu yuxarı gedirdi. Bir az nəmişdiyidi deyin, oreynan gedirdi ki, gedə çıxa bizi. (Ora daşdı yoldu). Mən də qoyun otarırdım. Bir də gördüm, məni görüp dəvə maa tərəf gəlir. Qaşdım çıxdım armıdır yanına. Armit varıdı e orda. Bı, yoluñ saldı o dərənin qırığı yuxarı, başdadi getməyə. Gəldim axşamçağı gördüm hə, bide bizim qapıda həmən dəvə yatıp. Ə, bı dəvə məni hərriyirdi, bı nə olan şeydi? Rəhmətdih nənəm qayıtdı ki, Səfər dayındı. (Adı Səfəri-di kişinin). Həə, dəvə məni gördü, bir də qalxdı əyağa. Ə, mən bına neynəmişəm? Bını ölsün. Dəvə qalxdı belə quyrugun başdadi döyməyə, quyrugun g..ünə döyür. Səfər gəldi dəvəni yatırtdı, quyrugun bağladı belinə. O quyrugun döydühcən qızışır dana. İşiyir quyruguna, döyür ora, qızışır. Səhər dədəm dedi ki, kişi, nəyə gəlmisən? Azınnan-çoxunnan götür, düş yola e. Bı dəvə bırda qalsa, bir xata tördəjəh. Rədd elə bını bırdan.

177.

Deyillər ki, nər adamcıldı. O qızanda həylə olur. Vaxd olur, köpüy ater ağızının. İsdeer ki, dəveynən görüşə. Onda o təmiz hes zad yemer, bax ortası belə olor (əli ilə balaca yumru göstərir – top.). Yanına adam getsə, alif, qoyuv altına, öldürdü. Bax, qaraltı gördümü, özün çatdırmaçıdı. O nərin qızan vaxdı nəri xoyluyullar, qılçaların bağlıyıllar.

Dəvəmiz çox oluf, bala. İndi gəlif belə daşa qıṣıldığımı baxma. Qoyunumuz, malımız, dəvəmiz çox oluf. Dəviyə maya, nər deyirdih. Maya dişiyə deyillər, nər erkəyə deyillər. Balası da köşəh. Buğur da o gəzdə³² olur e, belə haça. Bax ona da buğur deellər.

³² Gəzdə – dəvənin donqarı

178. CEYRANLAR HAQQINDA

Deerdilər, əyə, əyə, qoymuyun xamı cığ³³ basdı, cığı çıxardin. Cığda bəlkə beş yüz, altı yüz ceyran olordu. Cığ xama girdisə, qoyunun otun təmiz yeerdi, qalerdi quru yerdə. Gederdilər atnan. Tüfəh atırdılar kin, cığ qaçsin, getsin. Özü də topa getməzdi. Olar bir-birinin dalınca gedərdi. Bax belə cərgeynən. Bax biri gederdi qavaxda, o birilər də düzülördü dalınca. Göz işdədihcən görördün ki, geder.

TƏRƏKƏMƏ YEMƏKLƏRİ

179. QIZARTMA

O vax dağda qoyunu kəserdilər. Sajı qoyurduğ ojağın üsdünə. Əti tökördülər sajdakı yağıñ içini, canın üçün, ta bir yeməli olordu kin, ayrı forma. Qızartma deerdilər. Katlet qızardırdıq ha, o formu bişerdi. Onun ləzəti ayrı olordu. Sağının kəsilmiş heyvan, dağın başında otdamış heyvan. Sajın da içində yağınan qızarderdilər, əmcəh yağıyanan.

180. QATMALI

Gederdih pencər dənnəməyə. Pencəri dənnerdih. Anam deerdi, ay bala, dənniyin, umac pişirəh. Gətirerdi bir qazan pencərnən umacı pişirirdi qatı. Umacı ovordu, pencərnən bişirerdi. Bişənnən sora qazannan tökördü teşdə, soyuyordu. Soyuyannan sora ayranı tökördü o umacnan pencərin üsdünə dana. Belə çömçüñən qarışdırıldı, vererdi içerdih. O yeməyin adı qatmalıdı. Qatmalı deyillər. Bax belə yaşamışix, bala.

181. BAĞIR-BEYİN

Bir əmlih kəsersən – quzu. Onun quyruğun dört bölörsən. Əti də belə doğroorsan, tökörsən qazana, qayneer. Qayneer, tökörsən

³³ Cığ – ceyran sürüsü

teşdə, soyuyur. Bağırı da atersan, quyruğu da atersan, bir də qara bağırı atersan, qəşəy orda qayneer, həll olor. Bir də başın soyuf, beyni çıxardersan. Onu da atersan ətnən, quyruxnan qayneer. Ordan qara bağırı da götürörsən, quyruğu da, beyni də – quzunun beynin. Əlində əzersən. (Onda maşın yoxudu). Əlində belə qara bağırı əzer-sən, quyruğu əzersən. O beyni tökörsən olların içində, belə həll eleersən. Qayıdırısan qara isdotu səpersən. Sora dağlarda ətotu biter. Onu qum təki eliyiv onnan səpersən. Duzu səpersən. Soyutmaya duzu səpersən, qoyersan mejməyidə gələn qonağın qavağına, yerdə. (Stol yoxuydu). Yerdə yeellər. Bax bağır-beyin odu.

182-183. CANAÇƏKMƏ³⁴

Düyünü tökəllər, pişirellər. Aş təki südə töküf pişirellər. Qoyullar yerə. Onun təmiz südün çəkellər, bir də qoyullar üsdə. Təmiz aş tək olor. Onun ortasın yarellar, yağı töküf yeellər, bala. Buna da deerdih canaçəhmə. Südnən pişer. Ələzığ da atellar içində – dağ otu.

183.

Dağda cannan çəhmə bişirirdim. Cannan çəhməni düydən bişirirsən, ləzzətdi. Düyünü südünən qaynadırsan. Qayıdırıv onun hə-limin alırsan. Sora onu yağnan dəmniyirsən. Üsdünə də qara hazırlayırsan. Quzunu kəsdirirsən. Qəşəh quzu ətinnən, quru gavalıdan, quru ərihdən... tökürsən qariya. Onnan qayıdırıv üsdə də yağı tökürsən, yeyirsən. Cannan çəhməni elə bişirirdim.

184. ŞAMPUR

Ojağı qaleersan. Belə-belə dilimniyersan əti, bu uzunnuxda. Qayıdırısan tökörsan o közün üsdünə. Orda qızarer. Çırpersan qoyersan qava, yeersən. Şampur ona deyellər. Közün üsdə bişer.

³⁴ Bəzi söyləyicilər bu yeməyi cannan çəhmə adlandırırlar.

185. QOVURMA

İndi ət azdı deyin, qovurma eliyən azdı. Quzunun ətin qovurma eliyirdih, yiğirdix böyük qablara. Qovurmanı qəşəh doğrudyrdı, nejə kavaf deyillər e, tava kavavi. Bax o fasonda doğrudyrdı. Öz yağıynan erkəy ətini bişirirdih, yiğirdix böyük qablara. Elə bil, qış düşür, day gəlirih arana. Aranda yeyirdih qovurmanı. İndi kimdi qovurma eliyən?

186. BUĞLAMA

Dərələyəzdilər dağın gicitcənini yiğirdilər, qabığın sıyırırdılar. Bir kiloyatan yiğirdilər onun özəyin, gətirirdilər. Doğrudyurdular soğanın birin, ikisin. Dərinin yağınnan çıxarırdılar, soğanı qoorurdular. Bu gicitkəni də töküb bunnan qoorub, içine də bir-iki istəkan su tökərdilər. Onun bibarın tökərdilər, zoğal axtasın da tökərdilər, hər bir ədavasını tökərdilər. Yeyəndə adama ləzət eliyir. O yeməyin adı buglamadı.

187. YUXA

Otaxların içinnən təndir qoyurdular. O təndiri də gərmə deyirdilər, onnan yandırırdılar. Yuxardan bir belə baja açıllar. O tüsdü ordan pramoy cölə çıxır. Çörəyi nə təhər bişirirdilər? Bunnan irəli xamıra deyirih də. Xamıra xamıra ilə yoğurdux. (Hamma hindı drojnan yoğurullar, birez də çox qalandı görürsən ki, içi xamır kimi olur). Dörd arvad bir meşoxunu bir gündə bişirməlidi ki, bir ay yeyə. Az külfət olanda bir ay gedirdi, çox külfətə iki meşox bişirirdilər. Deməli, arvadin ikisi yayırkı, biri (def lapatqa kimi olurdu. Sapi uzun olurdu. Başında da belə döşəkcə qayırırlar, yuxanı ora salırıldılar.) yuxanı defin üsdünə salıf təndirə vururdu. Biri də şışnən çıxardır. Tez-tez götürməlisən, elə vuran kimi bişir. Bir meşoğu dörd arvad bişirir. Qonşular birrəşirdi, buyün maa bişiririh, sabah ona bişiridih, birgün ona bişiridih. Həfdeynən gedirdi. Bişən yuxanı dua-

ğın üsdünə yiğir, üsdün sırpaynən örtüllər. Hər çörəh yeyəndə isdi sudan belə ciliyirdilər yuxuya, bükürdülər sırpaya. Çörəh yeyəndə qatdiyib belə dördkünc, qoyurdular ora. Çörəyi Dərələyəzin cama-hatı heylə bişirif yeyirdilər. (Mənim ana tərəfim Dərələyəzdəndi).

188. TƏNDİR KABABI

Təndirdə kabap pişirirdih. Çörəyi yapıb qutarannan sora təndirin közün közərdirdih. Qabı varıldı, saj deyirdih, təndir saçı. Dü-zürdüh əti ora, hər ədvəsin vururdux, qapağın da qoyurduğ ağızına. Bilirdih də nə qədər vaxda hazır olajax. Gedip çöörürdüh bir də o üzünə, baxırdığ ki, qıpqırmızı qızarış. Hələ şış kababınınnan o yaxşı olurdu. İndi hanı?

189. FƏSƏLİ

Fəsəli bişirirdih yağlı. Belə qəşəh yayırdıx yuxa kimi. Bükür-düh onu. Bir də yayıf, bir də yağılırdıx şirniyat qarışix. Qayıdıv onu bir də əlimiznən yayıf, qoyurdux, deşdəhliyirdih. Altına bir az yağ tökürdüh. Örtürdüy ağızını, qoyurdux təndirə, bişirdi.

Fəsəlini sajda da pişirirdih. Genə o fasonda yayırdıx. Pesox-nan, şirniyatnan, yumurtaynan yoğururduğ. Həbelə deşdəhliyif, altı-na da yağ tökürdüh, üsdünə də yağ töküf qavına qoyurdux. Sajayax deyirih, üçayaxlı. Təndirin közün belə yayıf qoyurdux sajayağı təndirə, qoyurdux həmən qabı üsdə, gəlirdih ki, pişif. Hər ikisi yaxşıydı. Pis odu, olmuyoydu. Burda eləmirih nə kömbəni, nə fəsəlini. İndikilər eləmir. İndikilər biskivit eliyir, kətə bişirir. Əziyətdidi, ona görə eləmillər. İndi bıllar da mana çətin gəlir. Nejə indiki mana çətin gəlir, o vədəki də billara çətindi.

190. KÖMBƏ

Xamırı belə yayırsan. Yayannan sora onu bir də pükə-pükə kündəliyirsən. Sora onu əlnən yayırsan o qab qərəli. Gərəy onun

yağı hopa canına. O yeddi qat olur. Xamırına yumurta, şirniyat, pəsux qatırsan, kündəliyirsən. Yayıv üsdün yağılıyırdın. Qayıdıl onu pükürsən, bir də yannarın da qatdıyif bir də yayırsan. Bı səfər əlin-nən yayırsan. O qabın içi qədər. Qayıdıl onu qəşəh qoyursan qaba, ağzin örtüf qoyursan təndirə, üsdünə də qoru çəkirsən, vaxdın bilirdin, gedif götürürdüñ ki, bişip.

191. MOTAL

Qoyunu kəserdilər, onun qursağın yuyuf, duzduyurdular, aterdilar məfdilə, quruyurdu. Onu bir üç kilolux saxsı küpüyə aterdilar. Suyu da qaynadıb, bir litir, iki litir tökörlər üsdünə. Onun içinqə duz atellar, turşu atellar, bir dənə zoğal axdası aterdilar. Soora onun içinqə toxmaya (quzu sifdə ağızu əməndə onun toxmayası olor) aterdilar. O, bir on gün qalanda yetişer. Olur safsarı maya. Qoyunu sağlam gətirirdih, süzördüh, bunun mayasın aterdix. Maya atannan sora görüşən pendir olor, qəşəy. Onu qaşıxnan, çömçəynən kəser-sən. Bir belə kəssersən, bir də belə kəssersən, onun suyu çıxer. Suyu çıxannan sora onu qəşəy ağ torvalara tökörsən, süzörsən. Burorsan ağzin, qoyursan bir qaba, üsdünə də daş qoyursan, bir-iki saat qalanda süzülör. Onu götürüf belə dördkünc, lay-lay (bu qalinnixda) doğruyorux. Yığerdix qazana, üsdən də belə duzu ciliyerdiñ ki, boşalmasın. Bir gün qalannan sora yığerdix motala.

Cılğrı deerdilər. Qoyunun dərisin et üzünə elə-belə üç kəsib belə qoyordular orya. Orda dəyerdi. Suyu çəkilerdi. Qoyunun dəri-sin yolordular, ağapbağ eliyerdilər. Pişih ciynağı olur düzdə. Gederdilər, yığerdilar arvatdar, qaynaderdilər. (Pişiy ciynağı başı tikanni olor, qaynadanda qıfqırmızı olur. Elə tikanni şeydi. Başında da belə qozu olur). Dərini ağarderdilər sifdə, qoyunun dərisin. Pişih ciynağını qaynadanda qıfqırmızı suyu olordu. Bını soyudordular. Soyudannan sora bı dərini baserdilar ora. Ağarmış dərini. İki gün qalerdi. Deerdin, qıfqırmızı boyaxdı. Sora dərinin g..ün tikerdilər, cılıhliyerdilər bunu, ağaşdan da cılıh qayırdılar, belə yığerdilar qatmeynan bağlıyif... (Çılıhləmə deyirdiy ona). Tənəyin ağızin bax,

bax, bax belə eliyerdi, tənəyi eliyerdilər (yumşax vaxdı), belə eliyerdilər. Bunun ağızin çəmbərleerdilər çubuğynan. Bı yekəlihdə olordu. İçini dolduruf, ağızin iyneynən tikerdilər.

192. EYMƏ³⁵

Qatığı çalerdilar bir qazan, üsdünə bir kilo-iki kilo çiyə tökör-dülər, pişirerdilər. Tökördülər eymiyə. Tökördülər ona, çalxeerdilər. Ciğildiyanda deyerdilər, bide oldu. Tökördülər qazana, üzün yiğerdilar yağıñ. Ta onu iki boşqav yesan da, ürəyinə dəyməz. Tökördülər orya, yağı götürördülər.

193. TƏRƏKƏMƏ PAPAQLARI

Yapba papax vardı, kətil papax vardı. Kətil papax bilirsən hansıdı? Yuxarıları belə kətil üsdünə oxşuyan, taburetkə üsdünə oxşuyan papaxlar olurdu e. Bağlanırkı e, burdan da. Qulaxlı papaxlar burdan bağlanırkı. Üsdü belə kətil kimi olurdu. O, kətil papağıdı.

Biri də vardı, yapba papax. Saçaxlı çoban papağı. Yanı onun qulaxlığı-zadı olmur. Qoyun dərisinnən tikilir. Əsasən də, qara qoyun dərisinnən hazırlanır.

TƏRƏKƏMƏ XARAKTERİ

194. SƏN ÖL, SANAMARAM

Atam gedif Xanqulu dayının yanına. Gedif deyif ki, Xanqulu kişi, maa bir az əlborcu pul ver. Bir üç min manat. O vaxdı üç manat da çox böyük puluydu. Çətin tapılan puluydu. Deyif:

– Ay Zərda (yoldaşının da adı Zərda xalaydı), o mütəkgəni büraya gətir.

³⁵ Eymə – dəri nehrə

Mütəkgəni gətirif, ta kişi almış if, Xanqulu kişi mütəkgəni götürmüyüf. Deyif:

– Həmid (mənim atam), nə qədər götürsən götür.

Mütəkgənin içində pul teyxə doludu. Gör insannar arasında nə qədər etibar varmış.

Deyif:

– Ə, ver dana üç min manat.

Deyif:

– Saa deyirəm götür. Sora deyif ki, ala, bu pulu sana da, gör neçə manat getdi. Deyif, sən Öl, sanamaram.

195-196. AĞACLI KİŞİLƏR

Bı Kəbirri camahatı var bırda. Kəbirri camahatının Ovşar camahatının el davası düşür. Atmış ikinci illərdi ha. Söypət onnan gedir. (Bunu mənə danışıflar). Ovşarrar çox dəliqənni camahatdı da. Deyir, Ofşara hay gəldi ki, Kəbirriyənən dava düşüp. Deyir, hamı köhnə maşınnan, atnan, eşşəhnən qaşdı dava isdiqamətinə. Deyir, nəysə gəldih dava yerinə. Mən uşağıydım, davıya qoşulmadım, aşağıda duruf baxırdım. Çatdım ki, Kəbirrilər sıriya düzülüflər, sanki əsgər nizam-intizamıdı. Hamısı üst paltarın soyunuf qoluna doluyuflar, əllərində də ağaç, əsgər kimi sıriya düzülüflər. Bax o formada nizam-intizamlı savaş gedir. Kəbirrilər də köhnə el camahatıdı. Deyir, bı kəbirrilər gözdədilər, ovşarrar da üst paltarın soyundular, keşdilər, sıriya düzüldülər. Nə qədər ollar, bı qədər də billar. Artıq olmaz. Tam bərabər olmalıdır. Yaxınnaşdırılar, – deyir, – dava başdadi. Bu təzə gələnnər də isdədilər qoşulsunnar davıya. Deyir, Ovşarın yaşıdları çıxdı qabağa, əllərinə ağaç alılar, bı gələnnəri döydülər, qaytarıldılar. Öz camahatın döydülər qaytarıldılar. Deyir, dedilər, bı, el davasıdı, gərəh bərabərrih ola. Deyir, burda davanın özünün qaydaları varıydı. Yıxılan adamı vurmağ olmazdı. Arxadan kimisə vurmağ olmazdı, gərəh üz-üzə döyüşəsən. Nə kəbirri ofşara demiyif, belə eləməy olmaz, nə ofşarrı kəbirriyə. Amma hamı bilir ki, qayda belədi. Görümməz qaydalar var. Siz

təsəvvür eliin, heş kim heş kimə bını örgətmiyif, məşq keşmiyif. Ama sanki on illərdi ki, bıllar hazırlıqlar bı hadisiyə. Bı formada bir gün dava getdi. Çox ağır davaydı. O vaxdı da insannar indiki kimi zəyif dəyildilər ki, bayavoyuydular. Ovşarrar üsdün gəldi. Qolu qırılan, başı yarılan kim... Sora o adamnar bizə gəldi, getdi, deyir. El davasıydı deyə heç düşməncilih də olmadı.

196.

Bizim atalarımız kalxozduxdan qavax tərəkəmə oluflar. Kalxozdux yaranannan sora mənim atam sahə qarolçusu oluf, bı kişinin də atası sahə qarolçusu oluf. İkisi də qonşu oluflar. Orda eyvazlılar deyillər, ollar da tərəkəmədi. Dayima elə-ovaya, dağa gedən adam oluflar, çox da qoçağ adam oluflar. Çomaxlarının qabağın heş kim ala bilmirmiş da. Orda dava düşüf. Mənim dədəmin qoruduğu yerə həmən bu çobannar tökülf. Dava düşür – el davası. Orda tüfəh yoxdu ha, ağaş davası düşür. Mənim dədəm çox da səsdi adamıdı da. Qışqırır ki, ay Xanqulu, gəl. Xanqulu kişi atı minir. Buların arası da bir-iki kilometirdi. Kişi çatırır. Çatırır, atı buraxır. Deməli, iki qoja kişi irmi-irmi beş dənə çomaxlı adamnarın hamısın şil-küt eliyllər. Başı yarılan kim, qolu sınan kim. Davadan sora kişi (mənim atam) ağaçca dirənif belə söhbət eliyrmiş. Biri qəfildən, daldan (kopoolunun biri kişi durduğu, söypət elədiyi yerdə) kişinin kürəyinə bir ağaş virir. Bının başın yarmışımış da kişi, döymüşümüş. Bir qəfildən kişinin kürəyinnən virir. Onun müdürü çatmışmış – fermanın müdürü. Müdür, deyir, atı minif düşüf minin dalına, bir-iki şallağnan virif ki, ə, köpöyoğlu, belə insanı adam virardı? Virirdin, döyürdünsə, sənnən döyüşürdü də, onda virardin. Başın yareydin. Sora eyvazalıların kalxoz sədri maşının dalına heyvan qoyur, gəlir kişini görməyə. Görəh bullar nətəər insandı ki, iki kişi bir heylə adamin qavağın qaytardı. Dağda-aranda olların qavağına duran yoxumuş da. Əsl tərəkəməymışdır.

197-198. TƏRƏKƏMƏ OĞURLUQLARI

Atamın dayısı oluf. Bunun toyuymuş. Toy günü yoldaşları gəldi, dedi ki, gedəh oğurruğa. Gəlini də gətirif. Aşix burda çala-çala, özü gediv oğurruğa. Oğurruxda bular bir nəfər adam vuruflar. Bunun da qulağına qara cücü giriv. Bular döyüsdə bir dənə çovan vuruflar, qaçıflar. Meyidi də götürüflər, aparif şumda basdırıflar. İtiriflər dana. Gejə nənəm gözdüyüs, gəlsin bu. Hara gəlir? Savaxa yaxın görüflər başı calmalı gəlir. Əşı, hardasan? Nədi? Da demiyif. Nəsə, açılıf ki, bu, oğurruğa gedif. Qulağna da cücü girif. Səhər qapını kəsiflər ki, elə adamı öldürən budu. Yox, bu döy. Öldürən ayrıdı. Nəsə, gəlif açif deef ki, bə bunun qulağna cücü girifdi. Onnan sora o qan bağlanmıyif. Neçə il o qan gedif. Elə axdarıflar. Tapmiyiflər. Soradan-soruya traxtor gedif yeri şumnuvanda onda onun meyidi çıxıfdı. Adı Rəsul oluf. Oların da dədəsi oluf Ağadədə. O, məşhur, ən yaxşı döyüşçü oluf. Deməh, o vaxdı irannılar bu tərəkəmə camahatına hücuma keçirmişdər. Gəlif burda qoyunnarı-zadı, hamısını yiğiv aparırmışdır. Deməh, olar gəliflər. Bu Ağadədə bülərnan döyüşüf. Bu da girif quyunun içində döyüşürmiş e. Deməh, olarnan döyüsdə irannılardan bir nəfər öldürüf. Öldürüyü adam dokquz bajının bir qardaşı oluf. Oların dəsdənin kamandırı deef ki, bu adamı igiddiyinə görə öldürməy olmazdi. Amba dokquz bajının bir qardaşı öldürdüyüñə görə bunu hansı yolnan da olsa, öldürməh lazımdı. Ağadədəni o vaxdı irannılar öldürüf.

Bu tərəkəmə o tərəkəmiyə oğurruğa gedirdi. Öz kəntdərinə yox, bir ayrı kəndə. Alpənahlı, Alqululular, Sərxanni³⁶ – belə kətdər oluf hamısı. Eldən-elə oğurruğa gedirmişdər.

Əmimgil gediv oğurruğa. Nənəm də duruf həmişə çağırırdı ki, ay Kərim, uşaxlar getdi oğurruğa. (Kərim addı bir kişi vardi.) Arvatdan xəlvət gedirmişdər. Uşaxlar qayıdış otururdu evdə dana. Da hara gedir ki? Kərim bildisə, aləm bildi. Bular xəlvət gedir. Bir dəfə də gediflər yenə. Bax belə yekə betonnan bal, yağ gətirmişdilər gə-

³⁶ Əlpənahlı, Əliqulular, Sərxanlı İmişli rayonunun kəndləridir.

ləndə. Bular aranda getmiyiflər ha, dağda gediflər. Murat təpəsində gediflər, yaylaxda. Burdan deyiflər, ə, elə balnan yiməyə hərəmiz bir beton da yağı götürəh. Aparax balnan yeyilsin. Gətdilər. Nənəm dedi, nə bu balı, nə yağı evə qoymaram. Aparın qoyun odehy, bax o düzə. Aparıf qoydular düzə. İndi bunu axı gərəh yeyəsən. Aparıf çöldə bir parça salıllar, sırfə kimi. Uşax tökülür orda balı-yağı qatışdırif yeyir qəşəh, çıxıf gedir. Bax belə urvatsız elədi. Arvat qoymurdu evə. O qədər həylə oğurruxlar oluv o vaxlar.

198.

O qədir anamın atının tərkində yıxılmışam köş gedəndə. Müharbə illəriydi. Onda uşağdım. Getdik, Həkəri çayı deerik. Müharbədə bir qardaşım qalif. İndi ona nişan paltarı almışix gərdəhliyinə, hər şeyin alıf yiğmişix. Getdih həmən o Həkəri çayının o tayına düşdüh. Belə bu boyda bir çəmadandı. Bir də biz xurcun deerdih, toxunma, qəşəh, ağızına da kilit vurordux, ona yiğerdix. Xurcunnaq çəmadanı qoymuşux. Həmən qardaşım da, itgin getdi, heş qayitmadaq da. İndi dağa çıxejiyix, ona toy eleyjiyh. And olsan Allaha, gejə gəliflər. (Deer, bizim üsdümüzə ölü torpağı səpiflər). Bax çəmadanı da götürüflər, xurcunu da götürüflər. Təmiz öyü yığıflar. Elə bir yatacağımız qalif. Alaçix. Köş gederih dana. Səhər açıldı. Anam qışqırdı: “Uyy, ay bala”. Qardaşım əl atdı anamı tutdu ku, deyjəhlər, bu boyda oğlun yanında, tūfəh də yanında, öyün yarif, nişan, toy paltarını aparıflar. Dəymə. Allah rəhmət eləsin, mənim atam Quran oxuyanıdı. O çəmadanın üsdə də Quranı qoymuşdu ku, bəlkə də biri dana nazarına gətirər, götürməz. Quranə bağışdar, qoar. Quranı da, çəmadanı da aparıf, deməli, düşdümüz məhlədən aralı qoymuşdular, içən təmiz boşaltmışdır. İçini aparıf, Quranı da qoysiqlar üsdünə. Səhər orya-burya gəzdilər. Dedilər, odehy, Quran orda vərağ-varağ oluf, tökülfüdü. O adam da bildih kimdi. Onun qızdırı bizim qapıya dilənməyə gəldi. Qardaşımı müharbiyə apardılar. Həmən qardaşım getdi müharbiyə, heş toy da eləmədi. Oğurrux bax belə vardi.

199. TƏRƏKƏMƏNİN ANDI

Tərəkəmənin andı var də. Sırfanı salırdılar, duzu qoyullar, çörəyi qoyullar. Duzu qoyullar çörəyin üsdünə. İndi sən maa qonax gəlmisan, sənin qoyununu mən oğurramışam. Sən mənnən şüpələnmisən. Mənim də qonağımsan. Axır dağda olan da saldat kimidi, biri-birinə yalan deməməlidи. Düz deməlidi. Ürəyinnən keçib ki, bunu bu oğuruyufdu, amma deyə bilmirsən. Deyisən, bəs mənim bir belə itiyim var. And işdirəcəm hamiya. Onda sənin əgər ürəyin təmizdisə, əlin təmizdisə, oğurruğ eləməmisənsə, çörəyi qoyursan, duzu da qoyursan deyisən: “Bu çörəh haqqı, bu duz haqqı, Həzrət Abbasın qılıncı mənim boynumu vursun, əgər sənin heyvanının mənim xəbərim varsa.” Onda o, “Bisimillah, nəhlət şərə” deyif çəkilərdi geri. Ta bir də o qapıya gəlməzdilər. Hamma eləsi də olurdu ki, oğuruyuf. Gedirdilər deyirdi: “Ayə, sən Öl, mən ölüm, onnan mənim xəbərim yoxdu.” Bu, sən Ölə heç kəs inanmırıdı. Onda biri-biriynən qanni düşman olurdu. O, onu atırdı, o, onu atırdı. O, onu öldürürdü, o, onu öldürürdü. Ba belə qırğıın çıxırdı. Hamma gətimisənsə, gərəh deyərdin: “Hə, uşax qanmıyb, görüs gətirif. Heyvanın məndədi, gəl, apar.” Buna da bir söz demirdilər. Buna heç pis də baxmirdilar. Həə. Deyirdilər ki, qanmir də, cahıldı, qanmıyif bu işi tutuf. Ona görə də o günahdan keçirdilər. Xəbərin yoxsa, bu andı içirdin, dinməz gedirdilər.

200-206. TOY ADƏTLƏRİ

Gelinə yanniğ, babaxanı aparırdılar. Yannıx qızıldı. Belə ballaca mirvari kimi olur. Otuz dənə olur bi düzümündə. İpə keçirif yaxiya taxırdılar. Babaxanı yekə olur, qabaxdan vururdun.

201.

Gelinin qaynı gedif belin bağlıydı. Deerdi:

Anam, bajım, qız gəlin,
Əl-ayağı düz gəlin,

Yeddi oğul isdərəm,
Bircə dənə qız gəlin.
Deer, belin bağlıydı.

Toylarda da o vax yengələr vardı. Oğlan tərəfin yengəsi də, qız tərəfin yengəsi də hazırrixıldı. Bəyə də, yanındakılara da yengə saroşka, coraf, dəsmal (hərəsinə ayrı-ayrı) mütləq gətirməliydilər. Deerdi:

Toyunda kəsilib inəh cöngəsi,
Bəyə xələt versin bəyin yengəsi.
Sağdışa xələt versin bəyin yengəsi,
Soldışə xələt versin bəyin yengəsi.
(Bax belə dedihcən o yengə də gətirif bir-bir qoyurdu).

Görüm ay bəy, toyun mübarək olsun,
Sağdışına, soldışına borc olsun.
Dəryada qarq oluf Nuhun gəmisi,
Aşığa xələt versin bəyin əmisi.
(Əmisi gətirirdi xələt verirdi).

Toyunda kəsilib inəh danası,
Aşığa xələt versin bəyin anası.
Onnan gəlinin anası.
(Belə şeyləri çox deef pul yiğirdilər. İndi helə şeylər yoxdu).
Görüm a bəy, toyun mübarək olsun,
Sağdışına, soldışına borc olsun.

Soradan-soruya bu şənnih evi, qapıda bərri-bəzəhli, yarrı-yarşıxlı mağarrar tikməyə başdadılar. Onda nə vardi? Elə bil, beş-on çuvuğu baş-başa bağlıyıv üsdünə bir baş qəliv atırdılar. Onun altın-da toy olurdu. “Aman nənə”ni həmişə oxuyurdular:

Aman nənə, zalim nənə, qaynənə,
Səni görüm eşq oduna yan, nənə.
Qaynənəni dağda ilan vurufdu,
Baldızıma Quran qənim olufdu.

Aman nənə, zalım nənə, qaynənə.
(Belə-belə təh-təh şeylər yadımda qalıf).

Helə oxumaxlar varıldı. “Qaragilə” çox moddeydi soradan-soruya.

202.

Gəlini bəzeerdilər, atın başına çarşov salerdılar. Gərdəyin dəlində oturdordular. Bəy qaçerdi. Gedif gejə şamnan tapıf gətirerdilar. İndikilər oturor bir yerdə. Onda gəlin gələndə bəy qaçerdi. Gejə şamı alif, əysini doleerdilər ağaca. Gederdilər oryaburya, gəlerdilər mənim öyümənən, ya çıraqılın divinnən tapıv aparerdilar. Bəyi oturdurdolar, bəyi tərifleerdilər. Bir tərəfində biri oturordu, bir subay oğlan oturordu ha. Deyerdi:

Ay bəy, toyun mübarək olsun,
Sağdışına, soldışına borc olsun! – deyiv oynaşerdilar.

Gəlini atnan aparermişdər. Aşıqa deerdilər, elə çal ki, gəlin düşüf bı atdan o ata minməlidi. Gəlin sağdan düş, soldan min, soldan düş, sağdan min... O gəlinə həylə deyerdilər dana. Gəlini sınıyırmişdər. Sağdan düş, soldan min, soldan düş, sağdan min. Görəy eliyə bilir? Başında çarşov ata mindirerdilər. Atnan gedif gətirerdilər. Maşın yox, bir şey yox. Gəlin minerdi qajarlı ata. Atı qajarriyerdilar – iraxılıyırdilar. Atın döşünnən başınatan iraxtı olordu gümüşdən. Teyxa gümüş olurdu atın sinəsində, başında. Qajarı kejidən, parçadan olurdu. (Keji deerdilər e, yerdə toxunordu. Bax beləbelə ona saçax vurordular. Saçağın da üsdünə pul düzördülər. Gümüş pul. İki cərgə: bir cərgə burdan düzördülər, bir cərgə burdan. Salerdilər atın arxasına. Buna qajarı deerdilər). Onun arxasına saçax düzördülər. Şal saçağı təki parçaya düzördülər. Onun arxasına pul da düzördülər. Vurordular atın g..ünə. Gəlini də qoyurdular atın belinə. Atın döşündə də, başında da iraxdı, teyxa gümüş. At bəziyerdilər iraxdıynan. İraxdını da bəlkə on iki erkəyə, on üç erkəyə qoyollar. Teyxa gümüş. Mən həylə görmüşəm, bala.

Gəlinin başında da çarşov varıldı. Qanouzdan çarşoyu olordu. Muncux tökördülər gəlinin gərdəyinin başına bax belə-belə, salxı-

salxım. Gəliv oturordu gərdəhdə üç gün. Üç gün qalerdi, üç gündən sora atası, anası, öyü gedif gərdəhdən çıxardıf, xələtin verif, gəlerdilər. Bax belə. Atnan gətirerdilər gəlini.

Gəlinin yəhərqaş həybəsi olordu. Kejidən, yəhərdən tikerdilər. Gəlin ona yol çörəyin qoyordu, uzax yol gedəndə. Bir qumquması olordu, su qumquması. Onun ağzın bağleerde, doldurordu, qoyordu yəhərqaş həybəsnə. Dəsdərxan çörəyi bağleerde. Dəsdərxan çitdən tikilerdi. Qoyordu yəhərqaş həybəsinə. Harda ajsa, gəlin çörəyin yeerdi, qayıdırif sudan içif qoyordu genə yəhərqaş həybəsinə. Yəhərin qaşını bax bir belə yarerdi. O həybəni keçirderdilər yəhərin qaşına. Onnan sora da gəlin gederdi yurtda çarşoyun açıldı, çay qoyordu, çörək qoyordu, bir də ata minerdi. Bu yurtdan om beş günde gedif çıxerdix Murat təpəsinə.

203.

Papağatmeynan ərə verirmişdər. Papağ atırmışdar, qız yıxıl-mırımıssa, verillərmiş ərə.

Qız elçiliyinə üç-dörd ağsakqal gederdi. Deyirdim kin, mənim gözüm tutuf dana, bunu aleram oğluma. Bir üç-dörd ağsakqalı gəndərerdih axşam. Hələ qavaxcan elə-belə gederdilər. Daldan da əlində bir şirinniy aparerdı, “hə”sin alannan sora... Şirinnih kimi ya qanfet aparerdilar, kəllə qəntdər olordu, onnan aparerdilar. Onnan sonra da nişan taxanda da qoyun aparerdilar, kəserdilər, yeerdilər-içerdilər. Çox adam aşixlı eliyerdi. Aşix çaldırıldı. Çox adam da elə həylə nişan taxerdı. Camahat yığışerdi, nişani taxerdilar.

Biri gərdəyi götürürdü qaçerdı, atdiların bir irmisi də düşürdü dalına. Hər kəs qavaxcan gərdəyi gətiriv oğlan öyünə çatdıranda onun atının boğazına xələt bağlıyırıldılar. İpəh parça bağlıyırıldılar. Onnan pul vererdilər. Düşördü atdilar da onun dalına, qovalıyırdilar ki, atın əlinnən alıb onu ollara gətirə. O da çaperdi, gəlif çatanda xələti ona vererdilər.

204.

O dövürçün qızın ixdiyari özündə döyüdü kü, kiməsə getsin. Qız baxırdı öz atasına, əmisinə, dayısına. Razılığına baxannan sora deerdilər, filankəsə gedəjəhsən sən. İndiki cavannar ayridi. O zaman ayridi. Keşmişdə çox yaxşı adətdərimiz oluf. Çox yaxşı işdərimiz oluf. Yaxşı məjlisdərmiz oluf, tərkəməyih. Götürüf qaşma olanda barışığ olurdu. Gedirdi biraz qalannan sora ya çəkif gətirir-dilər, ya barışığ eleyirdilər. Deerdilər ki, barışax. Onnan sora toy eleyərdilər. Gedirdilər. İrazilaşannan sora toy eliyirdi.

Kövəhkəsdi nətəərdi? Deməli, uşağ olanda, oğlan, qız olanda bir-birinə deyihli olurdu. Birinin oğlu olub, birinin də qızı olanda deerdilər kin, bu kövəhkəsdidi. Bu, bunnan başqa heş kimə verilmeyjəh.

Elçiliyə qavaxcan qadın gedirdi. Qadın sözü gətirirdi kişilər ki, razılıx var. Onnan sora kişilər gedirdi. Oturullar, deellər ki, biz gəlmışih qohum olmağa. Olar əgər irazi olsa, bir az söybətdən sora deellər, şirin çay gəlsin, onnan sora danışax. Qavaxca şirin çayı için, sora.

205.

Çörəh yeyilən yerdə saz aşağı çalınmaz. Amma oynuyannar-çun böyük mağarvardı. Orda girib oynuyurdular.

Muğannıda bilmirəm kimin toyudu, Hamayıl xala “Beşatilanı” oynadı. Oyunun adı elədi. Özü də elə-belə ritm döyül də o. Zur-naynan çalınır. Nə rəqs görmüşdü, nə bir şey görmüşdü. Di gəl onun oyunu bax, bu sahat gözümün qavağındadı. Bir qırx il, əlli il keçib üsdünnən.

Yaxın adamnar, qonaxlar gələndə, toyun adamları də, götürüf xonça bəziyirdilər. Xoruzu soyutma eliyirdilər, taxırıldılar yuxarısının. Ağzına da bir siqaret qoyurdular. Uzax seyitdiyimnən, bir arax qoyurdular, bir kanyak qoyurdular. Üsdünə də yazıldilar iyirmi beş manat, əlli manat qiyməti. İndi orda hansı duxlu adamydı, dururdu, oynuyurdu, pulun da verirdi, həmən məclisdə də oturuf yeyirdi.

206.

Bizim kətdə, o təpə dediyimiz yerdə həmən o qara zırnanı çalandı Fizuli camahatı onu eşidirdi. Fizulinin Qəjər kəndi var. Olara gedirdi səs. O vaxdı deerdilər kin, ə, bir “Tərəkəmə” çal, “Heyvagülü” çal. Ən çox belə oynax havalar çalardılar. Ən çox “Kəsmə” çalınardı. Elə bilginən kin, çalırdı, çalırdı, ortada kəsirdi. Kəsəndə gərəy otureydin yerə, bir də qalxeydin. Ona görə “Kəsmə” deerdilər. Onu arvatdar da oynuyurdu, kişilər də oynuyurdu. Həsənqulu babam çox oynağan kişiyydi, mamam da çox oynağandı. Bizim kətdə İnci varıldı, İnciynən rəhmətdih Cavad babam oyuna girəndə adam mat qalırdı oların oynuna. Camahatda həvəs vardi, uruh vardi.

207. XİDIR NƏBİ

Xıdır Nəbini biz həməşə keçirirdih. Birinci, yalançı ojağa Xıdır Nəbi deyirdih. Xaşıl bişirərdilər. Xıdır Nəbi pişihlərin oynamax günüdü, pişihlərin bir-biriynən dalaşmax günüdü. O xaşıl bişirməh də həmən odu. Pişihlərə o xaşıldan atırdıx ki, Xıdır Nəbini elə siz icad eləmisiz, a pişihlər! Özü də Xıdır Nəbidə canavar insanın ətinə həd-dinnən artıx yerihliyən vaxdı. Canavar o vaxdı insan ətin çox səvir.

208-212. NOVRUZ ADƏTLƏRİ

Bizim böyük gədə Nooruz bayramında bəzənif. Qonşumuz varıldı, öymüz laf yaxındı bir-birinə. Nizami gəldi dedi kin, aaz, Müslüm masqalanif. Birdən gələr, qorxarsınız. Ta tanıyırıx kin, bı, Müslümdü dana. Qapıdan ki deyir, girdi ayı formasında. Deerəm, ə, bə demerdin, məni vuruv öldürəllər? Kim nə bilir sənsən.

Gedillər Surxayın qapısına Röösənnən. İncavardan təh getmi-yipmiş dana. Gediflər bir ağsakqal kişi vardi, onun qapısına. O da belə çox qoçax bir adam oluv e, vuruf tutan. Elə qırx il-əlli il ferma müdürü işdiyif. “Bi, bi, bi, bi” eliyə-eliyə deyir, g..ün-g..ün çəkildi,

özün çatırdı oduna kişi. Kösməçənin³⁷ birin götdü ki, vira. Deyir, birdən Röösən çığırif kin, ə, vurma Müslümdü. Nə bilsin indi. Düyüflər kəndin canına.

209.

İndi mən birin deem. İndiki ədətnən mən razılaşmiram. Bizim kəntdə öz dədə-bava adətimiz varındı. Biz Şəkiyə gedəndə (qaşqınnıxda bir müddət Şəkidə yaşamışığı) öz adətimiznən dana keçirirdih bayramı. Orda yoxmuş heyłə ədətdər. Cavannarmız evdə tapılmırdı. Sırfə bəzənirdi. Yumurtadan-zaddan boyanırdı. Paltarı dəyişif düşürsən evlərə. Kətdə biz heylədih. Uşaxlar heylədi. Biz Şəkidə olanda bayram gəldi yenə. Onda biraz aş bisirdih. İl təzələnsin deyin paltarı dəyişif evdən çıxırdılar. Bu oldu (oğlunu göstərdi – top.), bir də xalası oldu. Fəyaz (oğlu – top.) elə bilginən ki, qadın libası geyindi, bajım da kişi. İndi biz də bilmirih buranın (Şəkini nəzərdə tutur – top.) adətini. Bizim cavannar da bilmir ki, orda heylə şey yoxdu. Qonşuda ər-arvat oturupmuş. Kişi paltarı geyinif axı bacım. Gedif arvadı oğurruyuf götürüf gedip. Elə bilginən ki, Fəyaz qadın paltarı geyinif. Gəlif arvadın yanında kişinin boynun qucaxlıyif öpür, ayləsinin yanında. Bajım da kişi paltarı geyinifdi. O da gəlif kadını götürüf aparıf, o tərəfdə öpür, oynadır. Nəsə, burda narazılıx düşür ki, arvadımı kişi hara aparır? Kişi çığra-çığra düşüf arxasında ki, bunu sən hara aparırsan? İnammır ki, bizim ədətimiz heylədi. Qazan vardi. Gedillər, qazanı da bu götürür (Fəyaz götürür). Simavarı biri götürür. O işə görə bizimkilər Şəkidə davıya düşdülər. Nəysə, səhər açıldı. Deməli, Kəlbəcər camahatında da həylə ədət yoxmuş. Səhər bildih. Biz də elə bilirdih ki, bütün yerrərdə var.

Öz kəndimizdə bayram gündündə, İlaxır çərşənbədə axşam elə olurdu ki, səhərə kimi kansert olurdu. Cavan uşaxlar, qızdar oğlan paltarı geyinif düşürdülər evlərə. Bizim ədət orda olanda pozuldu. Bu ermənilər axı adam tuturdu. Onda kəndin cavannarı-zadı hamsı dedi ki, bu ədət götürülsün. Ola bilər ki, erməni elə libasda gələr,

³⁷ Kösməçə – odun yarması

girər, qızımızı, gəlnimizi oğurruyar. Onnan sora bizim o ədət yığışdı. Onu götürdülər. Da cavannar qoymadı həylə ola.

Bizdə Nooruzda, İlaxırda, axırıncı çərçənbə gejəsi qapı açıx qalar, sırfə açıx qalar. Gələn-gedən, papax sallıyan, papax tulluyan. Bəlkə də iyirmisi, otuzu olurdu. Darvaza açıx qalmalıdı. Qızdı-oğlanı, yuxarı siniflər, aşağı siniflər hamsi həmən bayram günü (22-si bayram günü) nolur olsun, gedirdi dağlara. Evdən güjü çatannan, bişmişinən tutmuş nə vardı, götürüf gedirdilər. Düzdərdə uşax oyuyurdu, gəlirdi.

210.

İlaxır çərşəmbiyə torba bayramı, Nooruza da aş bayramı deyirih. İkinci gün olajax ha, o torva bayramıdır (mətni bayram ərəfəsində qeydə almışıq – top.). Gəler uşax-muşax qapıdan, avışqadan torva atellar. O birsi də aş bayramıdır.

211.

Yalançı çərçənbə birinci çərçənbeydi. Onu heş yandırmırdıx (söyləyici tonqal qalamağı nəzərdə tutur – top.). Üçün yandırırdılar, dördüncü də qourqa axşamı olurdu. Ona qourqa axşamı deyirdilər. Bayramda hamı aş bişirirdi.

Qızdar iyniyə pambığı doluyurdu. Hərəsinin adına birin salırdılar suya. Bu filankəsdi. Nişanalı qoyurdular da. Görəh hası tez ərə gedəjəh. Bu filankəsdi, bu da filankəsdi. Bu oğlandı, bu da qızdı. Görəh biri-birinnən tutuşajax? Havax gəlif bir-birinə dəyəndə əl çalıf çığırışırdılar ki, hə, filankəsnən filankəs evlənəjəh. Baş tutdu olarınkı.

212.

Axırıncı çərşəmbədən əvvəlki cumada, bir də adnada qəbir üsdə çıxırıq. Gedirsən, ziyarat eliyif, Quran oxutduruf gəlirsən. Amba ili çıxmışiana yeməh verirsən. Gedirsən qəbir üsdə, qayıdif yeməh verirsən – ehsan. Yeməh verəndə əgər cavandısa, ağrı deyillər, qoja olsa, yox. Ölən yaşıdı olsa, elə gedillər qəbirüsədə, gəlillər. Ehsan verməy

üçün heyvan kəsillər, aş dəmniyillər. Şirniyatdarın hamisin bayramda qoyuruğ isdola, bax onun hamisinnan qoyullar, gələn qanaxlar yeyir.

213. HADIXLAR

Mən hadix olmuşam. Hamma indi həkimlərə mamaça deyillər. Hamilə gəlini uşağı olana yaxın gəzdirirdim. Oları mən elə eliyirdim ki, o adama nə bir tikiş qoyulmurdu, nə o uşağı doğanda çətinnih çəkmirdi. Mən onu oxatan saxlıyırdım, necə ki, pendiri dəridə yetişdirisən ha, mən o ağrını tam yetişdirirdim. Bişirirdim də ağrısın. Görusan, ağaşda yarpax saralanda düşür bir-bir, amma göy yarpax düşmür. Gərəy o uşax da yetişib düşə. Bu ağrı çəkəndə görürsən sifdə bir az ağriyir, əyənə-bəyənə, ağrı bir az yavaşıyır. Ağrı yavaşıyanda buna yuxu gəlir. Yuxu gəlirsə, deməli, doğmax vaxdı da uje yaxınnaşif. İndi bunun ağrısı tutanda deyirəm saada baxırdım. Görəh neçə dəyqə ağrı çəkir. Əyər ağrı tez keşsə bilirdim ki, yaxınnaşib. Yox ağrı çətindisə, hələ sürürsə, uşax hələ gej olajax. Hə... sora görürdüm yenə ağrısı tutuf. Yavaş-yavaş, yavaş-yavaş, görürdüm bu ağrı qoşaladı, bir az kəsib, bir də başdiyır. Ona qoşa ağrı deyillər. Qoşa ağrı başdadı, kəsdi, uje bu yatırdı. Bir iyirmi dəyqədən sora ayılırdı yenə. O tifara dəyirdi, bu difara dəyirdi. Əlimi vururdum belə, görürdüm uje bu dərriyif. Dərriyəndə deyirdim, get çölə, gəl. Dərriyəndə bilirəm ki, açılış var bunda. Gedib çölə gəlirdi. Gəlini doğuduranda bunun dizinin altına bax belə mütəkgə qoyurdum. İki dizdərini qoyurdu bunun üsdə. Arxasını mən saxlıyırdım. Onun əyninə gen paltar geyindirirdim ki, ayıf da olmasın, onun bir yeri görühməsin. Da bunu uje yetişdirmişəm də. Həkimnər görürsən bir barmax açılış var, başdiyıllar işə. Mən onu eləməzdəm.

Bircə dəfə qarnına baxanda bilirəm ki, hardadı uşax. Uşax nətəridi. Mən sifdə baxırdım uşağı, doğudurmamış. Görürdüm qarında əyridi, hərriyib düzəldirdim. Yox, gücüm çatmirdısa, bunun arxasını qoyurdum yerə, hər qıcasın verirdim gəlinin birinə. Bunu götürüb möhkəm, üç dəfə silkəliyif qoyurdular yerə. Üş dəfə onu heylə eliyyirdim, o düzələ bilmədiyimi. Amma həkimlərin çoxu onu başarmır.

Mən buna gen paltar geyindirirdim, özüm arxada otururdum, qabağına da mütəkəgəni də qoyurdum. Deyirdim dizdərini qoy bura. Dizdərini qoyurdu, çoməltmə otururdu. Ayif da olmasın, necə ki, bayra gedirsən ey helə. Mən də elə bil bax əsgilərim vardı də, bunu bu əlimin içində bax-bax-bax belə tuturdum. Bunu ayivin ağızına qoyurdum ha, çölə getdiyi yerə. İki əlimnən də bunun ayivin geri çəkirdim. Bayira gedir ha, oranı tixiyirdim ki, ordan bişey tökülməsin də. Uşax gəlip, dirənirdi. Onda köməh lazımdı ki, uşağı çıxa. Hamma həkimnər belə arxası üsdə qoyur, belə deyir, güc ver. Burdan vurup basırlar, burdan basırlar, iynədən vururlar. İndi bunu da həkimnər heylə doğuzduranda böyrü üsdə, ya belə bunun arxasını saxlamırlar. Həm ayif da olmasın, onda çölə çıxırlar, həm də uşax gəlir pərçim olur g..ünün ağızına, cirilir. Cannan can ayrılır. Ta buna tikiş-zad qoymağə ehdiyaş yaranmir. Doğuzdurən kimi uşağı bəliyif qoyurdum əyənə. Bunu yixirdim yerə, bircə dəfə bax-bax-bax belə eliyirdim, göbəyinnən. Uşaqın sonu var axı, uşax balası var də qarnında. O sonu bircə dəfə əlimnən bururam bax belə (əli ilə göstərir – top.). Buran kimi gəlip düşürdü. Bunu irahlıyirdim, qoyurdum. Qanaxma-zad olar deyə həmişə yanında bir nəlbəki qatıx saxliyirdim. Qan həddinnən artıq gedəndə bunnan üç qaşıx, dörd qaşıx buna verirdim. Qatıx qanı kəsirdi. Qayıdlıb onnan sorasına suyu vannaya doldururdum. Uşağı təmiz yurдум, çımizdirirdim, onnan sora bəliyif qoyurdum anasının böyrünə. Ta o uşax bədənnən düşəndə mən heylə əsgiyə büküp onun yanına qoymazdım. Onda görüşən o üsdündəki kir yapışır canına, bərkivir, başı qərtməx bağlıyır, pis olur, çirk eliyor.

Qabaqcadan bax ispirti tökürdüm isdəkana, onnan sapdan da eşirdim, onu da salırdım ispirtin içinə, qəşəg dururdu orda. Uşaqın göbəyin də kəsənnən sora elə bağlıyirdim o sapnan, üçcə gün qalırdı. Nə uşaqın göbəyi qızarmazdı, nə nəbilim səpişiy eləməzdi, nə bir dərman vurmağa ehdiyaş qalmazdı. Üç gündə də göbəh düşürdü, olurdu qəşəy. O düşən göbəyi də, oğlaninkini aparıf qıraxda basdırıldılar ki, oğlan gəzəyən olsun. Hamma qızın göbəyin həyat-də basdırıldılar ki, evdən çölə çıxmasın.

Bədəndə qan qalanda görürsən qarında şiş olurdu. Qarın yekə olurdu, eybəcər olurdu. O qarında uşağın nə zir-zibili var, tökülməlidid. Həkimlər buz qoyur, o qan laxdalanıb qalır qarnında. Açılf getmir, hamma mən tutduğum təmiz açılıp gedirdi.

Uşağın bədənində səpişmə olanda Naxçıvan duzunu əzirdim, tökürdüm suyun içində. O suynan uşağın hər yerin ovurdum. Ta o uşağı yekələnincən bir yerində bir qızartı, bir şey olmazdı.

Doğannan sora zahiya qəşəy quymax çalırdıx, üsdünə də bal tökürdü. Balnan quymağın yeyirdi.

Uşağın başın qırxannan sora yumurtanın sarısın onun başına çəkirdim. Başına çəkirdim ki, orda heç qov-zad əmələ gəlməsin, tükü yaxşı gəlsin, qalın gəlsin. Uşağın tükün satıllar. Dayısına satıllar. Qoyurlar tərəziyə, çəkirlər, pul qoyub tükü götürürlər. Ana tükü atmır əyənə, tikir bir parçiya, qoyur yasdığının içində.

214-216. QIRX TÜKÜ

Uşağın başının tükün qırxf saxlıyıllar. Sora uşağı gösdərib deyillər ki, bı nə tüküdü? Uşağı əyər desə ki, qoyun tüküdü, döölətin çox olar. Bizim gədəən saxladım tükün. Yekə oğlan oldu. Dedim, Xosrov, başına dönüm, bı nə tüküdü? Dedi, it tüküdü. İndi qapımızda həməşə it olur.

215.

Uşağın birinci tükün yaşı tamam olanda qırixerix. Onu da dayısına saterix. Onnan bir azca da götürüf tikerix, qaler ciyində. Üş yaşı, dört yaşı olanda, uşağın hağlı kəsəndə deerix ki, bı sənin, məsələn, birinci yaşın tamam olanda qırxılıf, tihmişəm.

216.

Uşağın saçını qırxi çıxannan sora qırxardılar. O tükü büküf bəzi adamnar saxlıyır, yasdığın içində qoyur. Bəzi adam elə təmiz yerə qoyur, saxlıyır. Əyax altda-zada tullamıllar.

217-221. GÖBƏK KƏSMƏ

Uşağın göbəyini kəsəndə qız uşağıninkin öydə basdirellar ki, öydar olsun, öyə yapışsin. Oğlan uşağıninkin aparif çöldə basdırıllar ki, qoy çöldar olsun, getsin-gəlsin.

218.

Uşağın göbəyi düşür. Başa düşən adam onu götürüf saxlıyır. Elə adam var, başa düşmür, tulluyur zivilliyə. Amba elə adam var, onu saxlıyır, aparır tulluyur məytəvin həyətinə. Onda o uşax savad-dı olur, oxumağa meyilli olur. Zivilə atırsansa, uşax ancax zivilnən oynamağnan maraxlanır. Məsələn, ağacın divinə atırsansa, marax-lanır ki, getsin dayima ağaç əhsin, həyətdə belə işdərnən məşğul ol-sun. Bax bu cürədi.

219.

Oğlan uşağının gövəyin atrix düzə kin, gəzən ol, yeriyən ol, yüyürən ol. Qızınkin qızılğülüñ dibinə basdırılmışx. Nə bilim, deyil-lər, ora yaxşıdı da. Qızılğülə basdıranda yaxşıdı. Bəzi adamnar məytəvə basdırır, savatdı olsun. Ama bizdə ta məytəvə gedən ol-madı, elə bırda qızılğülüñ divinə basırdıx.

220.

Uşağın göbəyni mama kəsir. Bəzən köhnə arvatdar evin üsdə atırdı. Çardağa yox, budey taxdapuşa atırdılar. Taxtapuşa (dəmirin altına) ki, uşax evdən çox çölə getməsin, köhnə arvatdar helə deyir-di. Ya da ki, görürdüñ evin küncündə basdırıllar. Mən deyirdim, onu niyə basdırırsan? Deyirdi, qoy evdar olsun.

221.

Uşağın başının tükünü bir yaşında qırkırdıx. Tükü dayısına satırdıx. Dayısı da pul-zad vererdi. Onnan sora pükürdüm əysiyə, qoyurdum çamadana. Göbəyni də qıfilin başına qoyurdux. Amba o göbəyin ki əvdə saxlıyırsan ha, həmən uşax çölə çıxmır. Elə bil kürt

töyuxdu. Amba balnisədə birinin göbəyin belə tulladım. O uşax əv üzü görmürdü.

222. SÜNNƏT

Uşağ sünnət olunanda kəsiləni verirdilər aniya, ağaca taxılı. Saxlıyırdı onu ana. O quruyurdu. Quruyannan sora da basdırırdı. O vax həyleydi. İndi bilmirəm.

223-227. QIRX TÖKMƏ

Bir qava təmiz su qoyurdux qırxada. Uşağı çımızdırənnən qavax. Uşağı çımızdırənnən sora qırx buğda, ya qırx düyü sayif tökürdüh, qırxın tökürdüh. Başının tökürdüh, çıynının tökürdüh. Gəlinin qırxında deerdin, cənabət qüslü verirəm, vacib qurbətən illəllah. Ona da helə tökürdüh.

224.

Uşağın qırxınacan onu olur. On gün olur. Onda əgər göbəyi düşmüyüfsə, uşağın başına klyonka salırsan. Suyu üsdünnən töküf on dənə ya düyünümü, ya arpanımı, ya buğdanımı tökürsən suyun içində. Uşağı çımızdırif qutarannan sora də. O suyu başının töküf deersən ki, qırx onun töhdüm. Sora da gəlin özü də eliyir. O da deyir, qırx onun töhdüm. Qırxı da çıxanda gənə qırx dənə ya buğda, ya düyü, ya arpa sanıyrı, tökür təmiz bir qavın içində hazır, helə qavaxcadan. Sora çımif qutarannan sora həmin onu tökür sol çıynının, sağ çıynının, başının,qusul da verir ki, təmiz olsun da. Keşmiş adət-ənənələrə görə. Bir onun eliyillər, bir də qırxın eliyillər.

225.

Vallah, mən bildiyimə görə ya qırx dənə arpa sayırdıx, ya qırx dənə buğda sayırdıx, ya qırx dənə balaca-balaca çöplər tökürdüh bir qava. Onu üç böldüy, elə bil ki, qırxı üç yerə böləndə neçəsi düzür, bilmirəm. Bu qava, o qava, o qava. Üş qava. Onun birin uşağa

saxlıyırdın, ikisin özün, birin sağ çiyninnən, birin sol çiyninnən tö-kürdün. Var bədənim, təmiz olmaxçun qırx tökürəm.

226.

Uşağın qırxi çıxanda qırx dənə çöp atırsan bir qava. Təmiz ci-mənnən sora qüsəl verirən uşağa. O çöp olan suyu başının tökürsən, qırxin tökürsən. Ələyi təmiz yuyursan (un-zad olmasın dana). Da çımənnən sora ələyi qoyursan qavaxcan uşağın başının üsdən, sora anasının. O qırx çöpün suyun tökürsən üsdə. Ələyi tutursan, çöp getməsin dana (çöp başına getməsin). O çöplü suyu ələyin üs-dünnən ötürürsən həm qırxlı gəlinin üsdünə, həm uşağın üsdünə. Cürbəcür deyillər. Elə-belə deyirən ki, qırx günümü töhməhçün, bədənim təmiz olmaxçın bu suyu tökürəm. O qüsəli verirəm ki, canım təmiz olsun, canım pak olmaxdan ötrü bu suyu tökürəm. Kim suyu zahının başının tökürsə, o deyir. Uşağı olan özü deyə bilməz onu. Elə bil mən deyirəm, sən deyirən, bax belə. Deyif, su-yu tökürsən onun başının, bədəninin. Uşağın da üsdünnən tö-kəndə deyillər: “Allahuməsəli ala Məhəmmədin və ali Məhəmməd, tökürəm ki, balam pak olsun, təmiz olsun”.

227.

Yeddisində, yeddi gününyündə yeddi çöp qırıv atırdıx suya, uşa-ğı çımizdirməy üçün. Yeddisində, yeddi gününyündə eliyirih bunu.

Bir də qırxını tökürüh. Uşağı çımizdirəndə suyun hazırlayırdıx, qırhlı uşağın. Qırh dənə də çöp atırdıq suyun içinə. Onu qayıdış o suynan çımizdirirdih. Nəysə orda bir-iki söz varıldı. Yadımnan çıxıfdı.

228-231. DİŞ HƏDİYİ

Uşax diş çıxardanda hədih bişirif, uşağı otuzdururdux. Hədiyi başının tökürdüh. Uşax dənniyif qoyurdu ağızına. Elə-belə başının tökürdün, toyuğa umaş verən təki. Uşax da götürüf yeerdi. De-llər ki, onda dişi tez çıxır.

229.

Uşağıın birinci dişi çıxanda hədih bişirirdih. Hədiyi gərəh yeddi tam tökəydin. Qarğıdalı, buğda, noxud, duz, yağı, axırı ki, soğanı-natan saleydin, ət tökeydin. Baş-əyaxdan bişirirdih çox vaxdı. Axırı gərəh yeddi tam tökəsən onun içində. Onu paylıyasən qonşulara. Qonşuya elə bil aparif mən pay vermişəm. Qonşu da gətirirdi hə-mən qava şirinnih qoyurdu.

230.

Uşax diş çıxaranda hədih bişiririh. Hədiyi belə bişirirdih: Qə-şəh buğdanı arıtdırsan. Buğdanı bir buğum qaynadıf qoyursan. Noxudun ayrı, lobyasın ayrı, qarğıdalısın ayrı. Onu suya qoyursan axşamnan qalır. Səhər qəşəy onu asırsan. Hər ədvəsin, turşusun, is-diötun da, nə lazımdı, vurursan, qəşəh qaynadırsan. Baş-əl-ayax de-yirih biz, onu da qəşəh təmizdiyirsən. Yuyuf, ağardıf onu da qatır-san ona, olur bu hədih. Yox, baş-ayağ olmasa da, yağnan soğan dağ eliyirih. Onnan bişirilir. Hədih də odu.

Həmin hədihdən yeddi dənə qonşuya pay verirsən. Qonşu da içində iki kanfet qoyur, şirinnih, qaytarır saa. Boş qaytarmazdar o qavı. Hələ o qaynamamış, o diri vaxdı onun içindən bir nəlvəki gö-türüsən, uşağı oturdursan belə, bir kilimin-zadın üsdündə, başına bir qəzet qoyursan ki, uşağıın başı bulaşmasın. Onu tökürsən başına, tökülür yerə, uşaxlar dənniyib belə yiyr. Maraxlı onda olur.

231.

Dişdəri də çıxanda hədih bişirirdim, qəşəh qozdu, yağlı, soğanni. Bişirirdim, qav-qav payleerdim. Qavın içində hər şey, corab qo-yurdular, köynəh qoyurdular, qanfet qoyurdular, səvindirirdilər, yəni ki, uşaxdı. Həm də ki, bala, uşax deer kin, anam bilsə ki, mən nətəər diş çıxardıram, beşimi yarar, qoyar hədiyin altına. Tez bişirər yanı ki.

232-233. DIRNAQ KƏSMƏ

Uşağıın dırnağını da yanında tutallar. Görürsən çox uzundu, yaşını gözdəmirsən, dişinnən tutursan. Dişinnən onun dırnağın qı-

rırsan da. Ona qayçı, onnan pilitva-zad vurmursan. Yox, dırnağı gödəhdisə, əl vurmursan. Yaşında tutursan.

233.

Uşağın dırnağın elə qırxlı olanda uzanan kimi dişimnən belə belə eliyirdim. Deerdilər, dişnən kəs. Qırxlı uşağın dırnağına qayçı, ya da başqa kəsər vurmağ olmaz. Gərəh ancax dişinnən qırasan. Ana dişinən kəsməlididi onu.

234-238. HƏMZAD

Gəlinin çiləsi varsa, uşağa qalmır, ya da uşağa qalır, amma üzə çıxarda bilmir. Mollaynan kəsdirirsən onu. Mənim qızımın (Xuramanın) üç dənə uşağı (uzax üsdümüzdən) doğannan sora on gün, iyirmi gün qaldı, oldu. Neylədih, buna əlac olmadı. Molla yanına apardım, seyid yanına apardım, olmadı. Ağdamın Veysəlli kəndi vardi. Orda bir ojax var. Oğlum bizi götürdü apardı ora. Dedi, bunun üsdünə həmzad töküfdülər. Bunun heç bir vaxd uşağı qalmışajax. Bunun ağır duaları var. Bunun boyuna uşax düşəndə gə yanima. Bunun boynuna uşax düşən kimi getdim onun yanına. Bunu (duasın) yazdı, verdi. Dedi, bir də get uşax tərpənəndə gəlginən. Bir də uşax tərpənəndə getdim. Onnan sonra maa dedi ki, indi uşax doğulanadəh bir üç aydən bir, iki aydən bir genə gəl. Heylə uşax olanagən getdim. Bir də dedi ki, uşax oldu, uşağı mayalandırma. Heylə gəl üsdümə. Deməli, bax bu qızımın gəldi oğlu oldu. Bunnan qavax üç uşağı ölüf axı. Uşağ olan kimi tez getdiy yenə ojağa. Getdiy, onun duasını yazdı, verdi, gətidim tihdim onun üsdünə. Uşağı bax bu gəlnim əmizdirib, mayalandırdı. Onnan sorasına (mayalandıránnan sora) verdiy özünə. Mayalandırmış sifdə əmizdirməhdı də. Sifdə öz südün vermədih. Bu uşağı başqa arvadnan əmizdirdih, mayalandırdıx. Onnan sora ana südünü verdih. Onnan xata-bala canınnan uzaxlaşdı. Onnan sora da iki uşağı oldu. Bir oğlu, bir qızı. Bax belə.

235.

Həmzat yalan döy, gerçəhdi. Elə uşaxlar oluf, həmzatdı oluflar. O uşax qalmayıf, ölüf. Satellar həmzadı. Uzağ sənnən, sənin uşağında var, sən gəlmisən mənim yanına. Mənim də uşağım oluf. Qapıdan girəndə deer ki, mən həmzadımı satdım sana. Bir dəfə adımı çəker, iki dəfə çəker, üç dəfə çəker. İndi sən deersən, Göyçəh. Deerəm, ha. Biraz aradan keçer. Bir də deersən, Göyçəh. Ha. Bir də aradan keçer dana. Deer, Göyçəh. Deerəm, ha. Onda deer, ürəyində deer ki, satdım. Xəsdəliyimi satdım sana. Onnan da o uşax öler. Görülmüş işdi e. Lap elə özümün də başıma gəlifdi. Qapıda yuxa bisirerdim. (Şər vaxdiydi. Şər vaxdı uşağı deellər yüyrühdə qoymazdar. Elə onu düz deellər). Şər vaxdiydi. Təkidim. Yuxa bisirirdim qapıda. Gördüm agleer. Çörəyi tələsih bisirdim, yiğışdırırdım. Durдум, uşağı götdüm. Gördüm uşağ elə titrədir, elə titrədir. Uşax da dalımdadı. Bax bu Qaratelin uşağının hansısa gəlifdi, bu həmzatdıdı da. Özü də tay-tuşuğ, yoldaşığ, yaxın qonşuyux. Sifdə vaxdimdi, çox olardı iyirmi yaşım. Uşax gördüm agleer. Özü də elə əser, elə əser, yarpax təki titrəder. Allah rəhmət eləsin, qaynənəmin də adı Zeynəbidi. Dedim, Zeynəb xala, uşax elə bil ki, titrəder. Ta bilmerdim dana nədi, qanmerdim. Zeynəb xala, uşax titrəder. Belə deyəndə dedi, aaz, maa gəti görüm. Gətdim verdim arvada. Bu dedi ki, durun aparın Zöhrə arvadın yanına. Bəlkə bunun, deerdilər damağı gəlif e. Qavax-can deerdilər damağı gəlif. Damağın baserdilar. Nəbilim, əmgəyin çərterdilər ülgütünən. Apardım Zöhrə arvadın yanına, əncam olmadı. Götdülər balnisiyə. Tuğun balnisəsinə. Getdi, elə orya çatıfdı, biraz da oan-buan eleeflər. Götürüf gəldih öz öyümüze. Gəliv orda vanniya suyu töküf, qoyuğ içini. Elə suyun içini qoyanda uşax keçindi. Həmzat həylədi. Həmzatdan pis şey yoxdu. Allah heş gavura görkəzməsin. Heş kəsin sümüyünə keşməsin. Bax həylə olur. Deeler, molloynan kəsiler. Coxbilmiş mollalar var dana.

236.

Həmzat uşağı durmuyannardı. Onu molla biler. Uşağı durmuyannar gedir dua yazdırır. Ya elə dua yazdırmasa da, biler ki, bı

həmzatdıdı, durmur, geder duanın üsdünə, həmzadın sater ona. Özünükü qalır, o ölüür. Bax elə bil, sən həmzatdışan, mən, elə bil, təmizəm. Elə bil, sənin uşağın durmur dana. Deyillər ki, İrasdanın uşağı oluf. Sən, məsələn, duruf gəlersən, deyirsən ki, al, bı qanfeti sana gətirmişəm e. Bunu qoyursan, çıxanda deyirsən ki, Allah-taa-la, mənim bı həmzadımı ver ona, mən paka çıxart. Onunku puç olur, o həmzadı satanınkı sağalır. Sağlam doğur.

237.

Həmzat da elə bil uşağ olur, ölüür, olur, ölüür. Olub öləndə gəti-rillər bunu, deellər ki, nətəər eliyəh bunun həmzadın kəsəh. Gözdü-üllər, ya bir it, ya bir pişih gedir, bir yerdə doğur. Ancax böyürtka-nın, kolun içində gərək doğsun bu. Lap gözümnən görmüşəm ha özüm. Həə. Doğuf orda. Gedillər üç gün, iki şənbə, bir çərçənbə, iki çərçənbə, bir şənbə. Gedillər o böyürtkanı kəsillər. Sözü də var. De-ellər, Allah, biz bunun çiləsin kəsdih, sən də kəs. Qoy mənim də uşağım olsun, çiləm qalmasın. Çiləsi kəsilif, onun üsdünə tökülen kimi həmən itin də, ya pişiyin balası o sahat ölüür. Amma arvadın uşağı olan kimi qalır. Elə çiləli də var ki, xayindi, deer ki, gedif sa-tajam. Gedir biri doğanda (Qavax balnisə yoxudu e, evdə doğur-dun) gizdincə arvadın çağasının üsdünnən üç dəfə keçir əənə, bəə-nə. Deer, Allah, mənim çiləm tökülsün onun üsdünə. Deer ki, Al-lah, mənnən al, ona ver, mənnən al, ona ver. Heş üç gün qalmır, onun uşağı ölüür, bununku qalır. Gərəh qoymuyasan də. Gərəh o za-hının adamnarı qoymasın o içəri girsin, əvə girsin. Bilir ki, mən ci-ləliyəm. Bura gələn kimi mənim uşağım ölejəh. Heylə olur.

238.

Mən uşağdım, yadımdadı. Qapımızda böyük bir əriy ağacı vardi. Yaz vaxdı elə çiçəy aşmışdı o, dəhşət. Həmən o çiçəh vax-dında bir həmzatdı arvat onun divinə ağırrığın töhdü, dedi, həmzati-mı töhdüm bura. O ağaç çiçəyi üstündə quqquru qurudu.

239-240. ÇİLƏYƏ DÜŞMƏ

Təzə doğan qadının üsdünə ağır ayaq adam gələndə onun çiləsi tökülür doğanın üsdünə. Gəlir çiləli, öz çiləsin təzə doğanın üsdünə tökür. Onnan qutarıb düşür bunun üsdünə. Onda zahi qadın olan evin piləkəninə, asdanasına iri, yüzdüh mismarrar vurulmalıdı, bir-iki-üç yerdən. Ya piləkənin yuxarısına, evin asdanasına zəncir vurursan ki, gələn onun üsdünnən addiyif keşsin. Onda heç bi şey olmur.

240.

Mənim böyük qızımın birinci uşağın uşağına dedilər ki, çiləsi var. Uşağı götürürsən belə əlinə oynatmağa. Baxırsan ki, uşağın qılçası bir-birinə dolaşır. Də bir-birinə keçirir qılcasını. Əyağın bir-birinə keçirir. Nə qədər onu düz tutursan ki, düz dursun, dayanmır. Dayana bilmir, qılçası bir-birinə keçir. Onda da onu aparıllar ekiz doğmuş kadının qılcasının arasından keçirillər. Hər çərçənbə axşamı, (dalbadal iş dəfə), şər qarışan vaxd aparıllar, bunun qılcasının arasından keçirillər. Sözdəri var, çiləsini kəsirəm deyillər, nə deyillər, day orasını dəqiq mən bilmirəm. Düzdü, aparmışam uşağı. Heş mərəxəlanıf soruşturmamışam ki, aaz, nədi o dodağının altda dedin də. Ürəhlərində deellər.

241-243. VURĞUN VURMA

Bir əmimi atası nə üsdündəsə qovaleef. Əmim də qorxusun-nan gedir girir qəlivin arasına. (Qəlivin alaçığın üsdünə aterdılar.) Bunu gəzillər, tapbillar. Camahat oturuf da, əlin üzüf ki, bu hara getdi? Yəqin özü gələjəh. Elə oturullar sırfiya, görüflər ki, iki qəlivin arasında uşax çıçırdı. Yüyürüllər, qəliv qaldırıllar, uşağı götürürlər. Çıçırir, özünü öldürür kü, məni vurdular. Kim vurdu? Bilmirəm. Məni kimsə vurdu. Onun kürəyinin arası bax belə yanıxdı, qafqara yanıfdı. Vurqun vurmax ona deellər. Əmim də bax helə oluf. On altı yaşında uşağımiş. Gədə heyłə getdi. Vurğun elə odu. Öz ayləmizdə olmuş işdi.

242.

Vurğun vurmax da gerçəhdı. Qara vurğun həqiqətən gerçəhdı. Qaynimın nəvəsi totux, qəşəh qızıdı. Qonşuda sünnətiydi. O uşağı da götürüf ora gediflər. Orda bir arvat deef ki, pah dədə, vay, sən Allah, bu uşağı harda bəsdəmisiñiz? Bu nə qədər gözəldi. Uşax həqqi də gözəliydi e. İnanırsan, iki sahat çəhmədi, nətəər qara vurğun vurdusa onu, kürəyinə, elə bil, əlinnən şillə vurmüşdun. Qapqa-ra qan sizmişdi. Qara vurğun bax ona deellər. Bax helə şeyə də mən şahid olmuşam.

243.

Vurğun vurmax da gerçəhdı. Mən qızıldım, getməmişdim. Mamam nəvəsi varındı, adı Neylamıydı. Bir qəşəh qızıdı e. On yeddi yaşı vardı. Axşamüsdüyüdü. Nənəsi dedi, ay bala, ay bala, inəh əmer. Qız çatını götdü, getdi ki, buzoyu bağlasın o suyun içində, inəh əmməsin. Getdi elə çatını bağlıyanda dedi, oy, ay nənə, məni nəydisə, vurdu. Dedi, aaz, nətəri? Qız orda elə qaldı. Qızı getdih gətdih. And olsun Allaha, yanı bax, bax belə nəlvəki boyda qara xaldı. Boş böyrü vuror. Özü də sol böyrü. Gejə qız keçindi. Bax qara vurğun odu, bala. Gözümənən görmüşəm.

244. ÇƏTİK ALMA

Qavaxcan tərəkəmə vaxdı dana, onda doxdur-moxdur tanımdılar. Hadıx deyerdih dana o aralığ arvatdarına, mamaçalara. Ollar tutordu, uşağın əlinin üsdün blitveynan çəkerdi. Əllərinin üsdün, burnunun üsdünnən, belinnən, əyağının, hər yerinin ki, güya mundar qanı çıxsın. Avamçılığıydi e. Ona çətiy alma deerdilər.

245-246. TAS QURMA

Tas qurana cindar deellər. Tası açanda həmən tasın başına qız xeylağı oturdurdular, bizi oturdurdular o vaxd. Aparerdilar, kasada

su qoyurdular. O suyun içine də düyü aterdilar. Başımıza da yaylıx aterdilar. Deerdilər, görün burda nə şəkli var? (Tas deyəndə kaseydidi. Çölünə ayə yazılıf, Quran yazılıf. Köhnə kasalar olur e, ayə yazılıf dana). Amba görördüh orda ayrı şəkil var. Bizə görükördü. Belə görördüh sarı qız, arvat, neçə uşax var. Bax o şəkildə. O yalan döy. Bizə elə deerdi, orda nə görörsünüz? Özü yoxloordu. Görün gözünüzə görükör, görükmör? Hər adama da görühmör axı o. Təmiz qız xeylaxlarına görükür.

246.

Tas quranı mən gözümnən görmüşəm. Mənim xalam rəhmətə getmişdi. Xalam qızı anası rəhmətə gedənnən sora dəli olmuşdu. Başına hava gəlmışdi, qaçırdı. Ay qoymuyun gəldi, ay qoymuyun, məni vurdular, ay qoymuyun tutdular, ay filankəs başımı yoldu. Bax belə-belə şeylər deerdi. Dedilər ki, Ağdamın İsmayılbəyli kəndində molla var. O dəli eliyəni duaynan düzəldir. And içirdilər. Mən getməmişdim, anam aparmışdı (araveynan o vaxdı, maşın-zad da yoxudu). Deer, əlinə alıf bir qamçını, bir kasa da su qoyur qavağına. O xəsdəni də oturdur. Bax orda nə görürsən? Filan şey görürəm. Daha nə görürsən? Yox, görmürəm. Şarap. Şallağnan vurmuş. Düz de, görürsən. Düz de, orda nə görürsən? Düzünü de. Xəsdəni vururdu. Orda nə görürsən? Onu düz de. İndi guya, deyilənə görə, onu o sudan tutuf (qarqı varmış əlində, ağızı açıq, qarqı, qaylan fason) götürüf guya onu salırılmış qarğıya. İndi orasın bilmirəm də, nə deyirmiş. Molla özü deermiş. O vaxdı orda olmamışam. Orda olsam, bəlkə də ujunnan, qulağının götürərdim. Elə anamgil gəlif söylüyürdü kün, aaz, uşaqa şallağnan dartır kin, da nə görürsən? Filankəsi görürəm. Adını da deerdi ki, filankəs oday, suyun içində. Suqra addı bir arvat görükmüşdü gözünə. Sora Qaradolax kəndi deerdilər, orda Minə arvat varıldı, o görükmüşdü gözünə. Deerdə, olar saçımı yolur. Biri bir tərəfdən yolur, biri bir tərəfdən yolur. Həə. Düzün de. Orda daha nə görürsən? Filankəsi görürəm. Guya onu da tutuf salırılmış qarğıya. Nə başını ağrıdım? Bir-iki dəfə apardılar, gətdilər. O qız sağaldi.

247-248. VERİNİN VERİLMƏSİ

Mənim qoja nənəm olufdu (nənəmin nənəsiydi), Allah ölənnəriza rəhmət eləsin. O, on iki, on üç yaşında olan vaxdı yeddi gün yatr yerdə, Allah-taala ona vergi verir. Deyirdi ki, qaraçuxalı, qəşəh, nurru kışılərdi, əlində də çəliyi. Gəlirdi mana deyirdi ki, gəl səni savatdandırax, örgədəh, savatdı olginan dana.

Elə bilginən ki, (Kəlbəcər yoxdu? Kəlbəcər, İsdisu eşitmisən da, hayif o yerrə... kaş o yerrəri görmüş olmuyeydim heç. Cənnətdi e). Kəlbəcərin o yerinnən baxırmış, sən, elə bil, Beyləqanda döyülsən? Əlinin içində telvizor kimi görükürmiş ki, sən nağayırırsan orda. Bir dəfə də bir hamilə gəlinə deyipmiş ki, qarnındakı oğlandı, oğlun olajax, oğlun sağ qalajax, amma özün dünyani dəyişəssən. Deyir, gejə məni boğurdular, xırtdıyırdım. Nənəm gəlip durquzurdu ku, bala, niyə xırtdıyırsan? Boğurdular məni ki, niyə sən onu üzünə deyirsən? Üzünə deməli döyülsən sən onu.

Xalası əlinnən tutuf erməni kəndinin içiynən gəlirmiş. Erməni çörəh bişirilmiş, təndirə çörəh yapırmış. Bu erməninin oğlu da bulara çörəy təhlif eliyir. Deyif ki, aj döyülməm, yemirəm. (Bı sahatdarı bollux-bosdannıxdı, Allaha şükür. Çörəyin şirin vaxdiymış dana). Nəysə, erməni gətirir, kəsir çörəyin üjünnən bir belə, verir uşağın əlinə. Arvad özü nağıl eliyirdi e. Deyir, yedim, yeddi gün yatdım yerdə, burnumnan, ağızmanan qan açıldı, qulaxlarımnan qan açıldı. Sora durdum baxdım, gördüm, hes zad yoxdu, onnan da getdi. Onu mən molluya sual verdim hüzür yerində. Molla dedi ki, kürədən çıxan çörəy xarav olmaz dana. Kürədən çıxan çörəyə, nöözəmbillah, haram demirəm, ama onu verən əl var e, çörəyi verən əl haramdı.

Deyirdi, ay bala, erməni sizi qırajax. Erməni gələjəh, erməni belə eliyəjəh. Deyirdim, əşı, arvat qojalıf, beyni əriyifdi, beyni yün-gülləşifdi. Bu arvat danışığın bilmir. Erməni gələjəh nədi? Erməni sizi qırajax nədi? Nə deyirsən sən? Arvat irəhmətə getdi, get-gedə gördüy, elə erməni əennən bəri qaynadı, əyağ altında qaldıx uşax, böyük. Allah irəhmət eləsin, nə qədər qırılannızı oldu. Nə qədir torpağı verdih.

248.

Bu Qaradizin Dəmirçi-dülgər kəndi var. Hələ onda biz köşməmişdiyə, qasqın düşməmişdi. Orda bir dənə kənt vardı. Elə bir kəndti kin, dağın başıdı, gərəy ora gedəndə atnan-eşşəynən çıxasan. (Elə hey cəhd eliyirdim ora gedim, gedə bilmədim). Deməli, orda bir seyid ojağı varımış. O seyidin yanında bir qız varımış, kəççilərinnən birinin qızıymış. Onun heş kəsi yoxumuş. (Ordan bir arvat maa nağıl eləmişdi). Deyir, gəlmiş həməşə o seyidin yeməyin bisirirmiş, çayın-çörəyin qayırırmış, gedirmiş sora özdərininkin qayrırmış. Vax gəlir, bir gün bı seyid azarriyir. Kişi deyir kin, o qızı çağırın, deyir:

– Bala gəl, gözüu yum.

Deyir:

– Nədi, ağa, sənin cəddaa qurban olum!

Deyir:

– Mən ölüf gedejəm, sən maa çox əzyət çəhmisən. İsdixirəm əlimin savabın saa verim. Sən, elə bil, savapgar olasan dəə, çörəh verim saa.

Deyir:

– Neyniyejehsən?

Deyir:

– Sən gözüu yum, qorxma hamma. Nəbada aşma gözünü.

Deyir, bu da gözün yumuv, aşmıyif. Deyir, bir dənə qəşəh gürzə ilanı gəlif, bir əjdaha dolanıf belə qızın bədəninə. Deyif:

– Qızım, ağızını aç, qorxma, gözunu yum, ağızını aç haa. Aşma gözunu.

Qızın ağızına tüpürüf, qayıdif çıxıf gedif. Çıxıf gedənnən sora kişi deyif:

– Gözunu aç, mən sənin yanındayam, qorhma. Deyif, bala, saa ömürrüh çörəh verdim, get.

And içirdilər kin, gedirson ora, o qız mədəndə olan ziri-zibili, tikəni-mikəni çıxardırdı. Ona vergi verilmişdi. Mən onu heylə eşitmışdım.

249. GÜLLƏBATMAZ DUASI

Sora bir də mollalarda bir dua da var ki, o, lap əsas duadı. Gülləbatmaz duası. Bax mənim atam özü molla oluf. Quran oxuyurdu, namaz qılırdı. Bu müharbiyə gedən uşaxlarmızın hamsinə, əsgərə gedənnərimizin hamsinə atam gülləbatmaz duası yazmışdı. Duanın böyühlüyü hardasa xeylağdı. Belə qalındı, neçə vərəqdə yazmışdı. Bir həftiyə yazırkı onu. Qara parçıya tikirdi, qoyurdu uşağın civinə. Mənim budey bax bu evdəki oğluma imenni onu yazmışdı. Deməli, müharbə vaxdı o əsgərrih çəkif, üç il altı ay. Bu bir helə tankın da içində gedif, haralara gedif. Buna heş bir şey olmuyufdu. Qardaşının böyük oğluna da atam gülləbatmaz duası yazmışdı. Allaha and olsun, bala, İyirmi yanvarda qırğın yerində oluf, o uşağa heş bir şey olmamışdı.

250. CADU

Bizim kətdə bir məllim varındı, Xankəndində yandırdılar. Allah ölünnəra rəhmət eləsin. Bax o bizə yeddinci sinifdə dərs deyirdi. Özümün də om bir-on iki yaşım varındı. Bəlkə də hələ birez artıx olardı. Elə oldu ku, kəndimizdə iki qadının qızdarına görə fikirrəri varındı buna. Dayısı qızıydı biri, biri ama mamaşı qızıydı. Bu arvatdar, dayısı arvadı da, mamaşı da isdədilər qızın verə bı Ərşat məlli-mə. Heş birin də almadı. Nəysə, bı hərrədi-firradı, getdi Qaradağlıdan Tamara addı bir qız aldı. Ta onda da resdaran-mesdaran yoxudu e, qolunna tutuv ata mindirif gətirildilər. Gətdilər bunun üsdünə nə töhdülərsə, ta Ərşat məllim dedi ki, bu addı adam mənim əvinə girməsin. Girəndə dəli olurdu. Qurt yağı töhmüşdülər gəlnin üsdünə. Deməli, gejə oturuf səhərə kimi tar çalırdı. Tay Tamara yıcılıf yatırdı, o da tar çalırdı. Tay-tuşdarına deyirdi, (ay bala, tay başında da) ə, lazımlı olsa, arvatdı dana, aparın. Bax, o fasona düşmüşdü ha. Vəhşi kimi e. O qədər, o qədər, axırı, molla, müşdeyit dedi

ki, buna öyücü³⁸ yoxdu, buna təhər yoxdu. Bu oturuv onun qabına. Axırı o gəlin çıxdı getdi Qaradağlıya, öz kəndinə. Ayrı adama getdi, onnan da övladı-zadı oldu.

251-253. YAĞIŞ YAĞDIRMA

Yağış yağmıyanda neynirdih? Tək təsərufatın vaxdının da-nışıram ha. Bu kalxozduxdan qavax. İndiki kimi yadımdadı. Mənim atam bir dənə cöngəni götürdü. Bir yedəyində çəhdi, bir uşax da dəlincan. Nə qədər zəmiləri vardı, onun başına hərrədi, qurvan dedi. Dedi, qurvan deerəm, ya qurvan yiəsi kişi, bu taxıllar yanmasın. Aman gündü, yağış yağısin. Bu taxıllar əmələ gəlsin. Bax and ol-sun Allaha, indiki kimi yadımdadı ha. Atası bəydi də. Yerrəri çoxu-du, əhmişdilər. Bilmirəm, üş günümü, dört gün çəhdi, sel seli qovdu. Bax mənim yadımda belə qalif.

252.

Quraxlıx olanda çayın içində əkin əkirdi Mərzili³⁹ camahatı. Çayda əkin əkəndə yağış yağırdı.

253.

Yağış yağmasa, görürdün o vaxdı Qodu-qodu bəziyirdilər. Nəysə, bir ağacı bəzeyirdilər. Düşürdülər qapı-qapı. Deyirdilər:

Qodu-qodunu görənnər,
Qodu-qodu gəzəllər,
Qoduya salam verəllər.
Qodunu gördünüzmü?
Qoduya salam verdinizmi?
Görürdün onda yağış yağır.

Eşşəyin başını yuyurdular. Eşşəyin başın iki eyni addı adam yuyanda yağış yağırdı.

³⁸ Öycü yoxdu – əncam yoxdu

³⁹ Mərzili – Ağdam rayonunda kənd

254-259. YAĞIŞ KƏSMƏ

Yeddi keçəlin başın düyürdülər. Yadımdadı o da. Rəhmətdih qoca nənəm düyürdü. Deyirdim, onu niyə düyürsən? Deyirdi ki, bala, hava aşmadı, ona görə düyürməm. Keçəllərin başın düyürdü belə-belə qatmeynan. Məsələn, bı filankəsdi, bı, bəhmənkəsdi, belə.

255.

Yeddi dənə daşı üsd-üsdə yiğirdilar. Guya yeddi daş yiğanda yağış kəsəjəhdi. Bunu mən qojalardan eşitmışəm.

256.

Qara qazanı üzüquylu çöndərirdih ki, ya Allah, yağış kəssin.

257.

Yağış çox yağında qara daş çöörürsən. Üş daş çöörürsən, onda yağış kəsir. Amma onnan sora o daş çöörən adam genə gedif daşı yenə arxası qoyur ki, gələcəyi yağış olsun dana.

258.

Yağış yağında yağışın kəsməsi üçün kəntdə olanda gətirirdiy odunu qoyurduğ odunun üsdünə, üstəgələh kimi. Deyirdih ki, onda yağış kəsəjəh.

259.

Yağış yağan vaxdı daş qırırsan. Üş dənə daşı üsd-üsdə qoyursan, qırırsan. Onda yağış kəsir.

260-261. DOLU KƏSMƏ

Dolu-zad yağında Mərcan nənəm deərdi ki, denən ki, mən anamın ilkiyəm, ağızı qara tülüyəm, mən ağladım, kəsdim, sən də kəs.

261.

Dolu yağanda gedirsən həmən o dolunun birin götürürsən, dişinnən qırırsan, tulluyursan qoynuna. Ordan da düşür yerə. O dəyqası dolu dayanmalıdır.

262. DUMAN QOVMA

Kəndimiz çox dumanni olurdu pastayannı. Payızdan tutmuş düz yazatan. Deyirdih:

Duman, duman, qaşginan,
Səni qayadan asaram,
Qavalıyif çıxardaram ...

263. QODU-QODU

Mən gəzdirməmişəm, ama gəzdirənnər olufdu, görmüşəm. Onu yağış yağanda gəzdirillər. Deyirdilər:

Qodu, qodunu gördümmü,
Qoduya salam verdimmi?
Qodu gedənnən bəri
Bir yağlı gün gördümmü?

Qoduya qaymax gərəh,
Boşqava yaymax gərəh.
Qodu gün çıxartmasa,
Qodunun gözdərin oyamax gərəh.

Elə bir nəfər alırdı qucağına, sözün deyirdi, uşaxlar da töküllürdü onun dalincax, həylə gəzirdilər qapı-qapı. Kukla kimi şeydi bəziyir, qodudu guya. Çömçədən düzəldir, başına ayın-oyun bürüyür, alır qucağına ki, qodudu bu. Aparır gəzdirməyə. Onu eliyən də evləmməmiş uşaxlardı. Qapı-qapı gəzirdilər, hamisinnan pay alırlar. Pay da nə bilim, güjün nəyə çatır, yumurta verirdilər, onnan sora piçenniy verirdilər, nə bilim, pul verirdilər. Həylə-həylə şeylər verirdilər dana. Köhnədəndi dana, o indi yoxdu.

264-265. AŞURA MƏRASİMİ

Aşura keçirirdih. Əvvəllər göründün zəncirnən döyürdülər. Bizim kətdə keşmirdi. Bizim kənt qatışix kəndidi. Amma gəlirdih Fizuliyə. Orda zincirnən döyürdülər, uşağın alnının çərtirdilər. Ni-yət eliyirdilər nəysə. Bax o niyətə görə çərtirdilər. Niyətim hasil ol-sun, uşax xəsdədisə, yaxşı olsun, aparım orda qan çıxardım. Belə niyət eliyif aparırdılar. Biz həmişə gəlirdih Fizuliyə. Humayın ağıñ tuturdular belə yaxiya. Bu niyətdi uşağın da yaxasında bir metir, yarıñ metir Humayın ağı olurdu. Çərtənnən sora o añañ qanı sil-məliyidin. Mənası nəydi, onu bilmirəm. Mən uşax vaxdı görmüşəm.

Qasım otağının altınnan keşməh, boz atın altınnan keşməh var-dı sora. Ona da niyətdi olursan. Valdeyin uşaqa deyir ki, tutax ki, xəsdələnif, ya nədisə, bu sağalsın, niyət eliyirdi ki, atın altınnan ke-çəjəh, ya alnın elə çərtəjəhlər. Qətl vaxdı gətirif eliyirdilər. Boz at olurdu. O boz at da imamnardan hansınınsa atıdı da, onu bəziyirdilər. Onda da maraxlıdı ki, heş bir qram tərpəmməzdi, şittih eləmirdi, altınnan lap balaca uşax keçirdi, heş nə eləmirdi, sakit dururdu.

Yeməh bişirirdin, halva çalırdın, imamnarın adına. Həmin gün axşamçağı çalırdın. Səhər çalmağ olmaz, axı hələ döyüş gedir. İndi də elə həmən adət-ənənə var. Ya imamın üçündə də çalırdın, ya da yeddisində, qırxında çalırdıx. İmamın adına yeməh pişir, ey-san kimi. Duz salanda deyirsən ki, imam eysanı olsun, imannarın adına salıram. Elə nə yeməh olsa, pişirə bilərsən. Aş da dəmniyə bi-lərsən, et də pişirə bilərsən, dolma da eliyə bilərsən, nə istiirsən eli-yə bilərsən. Qonum-qonşudan bir neçə adam çağırırsan, gəlif yeyir. Halvanı payleersan. Elə adam var, deyinihli olor⁴⁰, deyir ki, mən o eysanı verejəm. Deyinihli olur ki, deyir, hə bax bu işim belə düzgün gessin, mən imam eysanı verejəm.

⁴⁰ Deyinihli olor – niyyət edir

265.

Aşura keçirməyi qadağan eləmişdilər, qoymurdular ha. Ama gedif Fizulidə keçirdirdih. Biz uşax vaxdı anamıznan gəlirdih Fizuliyə. Qojalar bizi gətirirdi ora. Deməh, elə olurdu ki, birdən yeddi kilometir, səkgiz kilometr yolu piyada gedirdilər, aşurada iştirak elə-məhçün. Gəlirdih ki, orda ağaş basdırıflar, başında qara bayrax. Deerdih ki, bu, Ələm ağacıdı. Bir dəfə də bizimkilər gələndə Tuğda ermənilər qabağın kəsif qoymadı. Rəhmətdih Şirin (Molla Şirin vardı) keçirirdi. Onun qapısında getdilər, keçirdilər. Deerdilər ki, uşağı ağ köynəh eləməh lazımdı. Ağ köynəh nəydi? Belə ağ prastina bağlırlar uşağın boğazına, balaja uşaxların e. Deməh, qılışnan belə-belə eleerdilər qan çıxsın, birdən belə vururdular, ordan qan çıxsın. Qan çıxanda deməli, bu olur peygəmbərin övladı. Mənim bir qardaşım var, Bakıdadı. Bax onun nişanın nətəər dərinnən götürmüdüsə, sora onun qanın kəsə bilmirdilər. Guya qanı dəvə yunu kəsir. Dəvə yunun yandırırsan. Onun həm tüsdüsü, həm də onun külü qan axmanı kəsir. Adamın burnu qanıyanda görürsən ki, dəvənin yunun yandırıllar, onun tüsdüsün buruna tutullar, elə onnan da qan kəsir.

266. İMAM EHSANI

Aşurada halva çalerdix, aş bişirerdih. Deyirsən ki, mını imam eysanı verirəm. Məsələn, mən cöngə demişəm oğluma, kəsmişəm imam ehsanı, oturuf yeyiv-içif duruflar əyağa. Hamiya paylamışam, bir bişmiş də özümə götürmüşəm. Da qonşudan artıq ola bilməz. İmam eysanında bişirdiyim aşnan adı vaxdı bişirdiyim aşın heş bir fərqi yoxdu. Eyni bişirirsən. İmamnarımızın eysanında aşında amba nə olsa, olmasa, xurma olmalıdır. Bir fərk ondadı ki, gərəh imam aşı bişirən adam təmiz ola, çimə.

267-269. OFSUNÇULAR

Ofsunçu çox görmüşəm. Çağırıfdı ilanı, ilan da gəlirdi yanına. Əlində kitabı. Oxuyur, o da ordan çıxır. Hər adam oxumaxnan gəl-

mir ha. Onun da özünün ojağı var, onun da özünün adamı var. Elə olur ku, ollar ilanı qəşəh götürür, saler boynuna. Elə olur, ordan götürür oosunu, mənim boynuma saler. İlan gəler, bıralarnan gəzer, yaliya-yalıya gəler (söyləyici boğazını göstərir – top.), düşör yerə, sana dəymir.

268.

Evimizdə ilan oluf. Evmiz də torpax evidi. O vaxdan danışıram ha. Elə bil ki, mən səkgiz yaşında, altı, ya yeddi yaşında bax belə olardım. 37-ci ildən, 36-ci ildən danışıram. Anam paltar yuyur çöldə. Balaja bojqa vardı helə. Paltar dəyişiləndə çırklilərini yiğirdix o bojquya. Dedi kin, Əsmət, get, bojqadakı paltarı götür gəti maa, yum. Getdim, paltarı qujağıma götdüm, elə qapıdan (ara qapıvardı) çıxaçıxda gördüm nəsə şart elədi, bir şey düşdü yerə. Baxam görəm ilan. Paltarın arasındeymiş. Elə paltarı da tulladım üsdünə:

- Ay ana, ilan, ay ana, ilan.
- Aaz, nejoldu, aaz, nejoldu?

Dedim:

- Odey paltarın altında.

Arvad ağacın ujuynan paltarı belə-belə elədi. İlan getdi girdi divarın divinnən odey həşyə qoyullar indi, ora. Onda həşyə-məşyə yoxudu. Bir həftə, on gün qorxumuzdan evə girə bilmədih. Dədəm gəlincən gözdüyürdüh. Dədəm gələndə girirdih evə. Dədəm gəlin-cən elə qorxa-qorxa girif çörəhdən, sudan götürüf çıxırdıx çölə. Çöldə nə yeyirdih, oydu. Nəsə, bir gün uşaxlar gəldi ki, ovsunu gəlif. İlantutan. Anam dedi ki, ə, o hardadı? Onu gedin gətirin bura. Bir də gördüh, iki cavan oğlandı. Nəzih, arıx oğlannardı. Olar bir iyirmi yaşında, on səkgiz yaşında. Gəldilər. Dedilər:

- Xala, bizi sən çağırtdırmışan?

Dedi:

- Mən çağırtdırmışam. Mənim evimdə bir ilan var. İlanı da tanıyıram. İlan da qara ilandı. Üsdü qara, cil-cilli. Başı belə enni ilandı. (Mən də görmüşəm bu ilanı. Mən də tanıyıram, elə anam da tanır). Əgər həmən ilanı tutdun, verdin, sana bir vedrə taxıl verə-

jəm. (Onda da taxıl-zad qıtıdı, ajdíğıdı). Yox, ayrı ilan görkəzsən, o yiğdiğini da tutuf əlinnən alajam, deyjəm, di yeri get.

Bax and olsun Allaha. Olduğu kimi söylüyürəm ha. Nəysə.

Dedi:

– Nolar, xala.

Dedi:

– Maa bir aftafa gətirin.

Aftafanı gətdim verdi. Qapıdan belə enni cız çəhdi.

Dedi:

– Burdan içəri girənniz olmasın. Amma qıraxda durun tamaşa eliyin. Xala, mana bir də prastina gəti. Nəsə elə bir şey gəti, bürü-nüm.

Əynində bir alt paltarı qaldı. Ağa belə büründü, girdi içəri. Biz də qapının ağızından, o çəhdiyi cızın qıraqınnan duruf tamaşa eliyirih içəri.

– Ey kafir, ağızımı zəhər kəsdi, gəl. Səni ant verirəm Süleyman peyğəmbərin eşqinə, ağızımı zəhər kəsdi, gəl. İnnabı binnab, innatı künnət. İnnəti künnət, innabı binnab.

Belə-belə sözdər deer. Öz dillərində. İndi ilanın dilidi bu, bilmirəm, özünün dilidi, bilmirəm. Səni ant verirəm Süleyman peyğəmbərin eşqinə, ağızımı zəhər kəsdi, gəl. Bax Allaha and olsun, balalarımın canıçün, birin alt, birin üst demrəm ha. Onda gördük kükürt, ortadan, indi patalok var e, onda elə-belə mili belə döşüyüflər, vəs-salam. Milin üsdüyənən həmən ilan bax belə sürüçə-sürüçə, sürüçə-sürüçə gəlir. Dedi:

– Xala, burası gəl. Həmən ilandımı?

Dedi:

– Oy, başına dönüm, həmən ilandı. Başına dönüm, həmən ilandı. (Başımın tükü qavardı).

Gəldi, gəldi. Ortadan şappılıyınan düşdü yerə. Bax and olsun Allaha. Bunu bax-bax bu gözdərimnən görmüşəm ha. Çığırışdık, hərəmiz bir yana qaşdık. Dedi:

– Qorxmuyun.

İlanın bax-bax beləcə boğazının tutdu. Bax Allaha and olsun. İlanın boğazının divinnən bərh-bərh tutdu. İlanın başını saldı ağızına. Dedi:

– Maa bir kasa qatıx gətirin.

İlanın başını saldı ağızına, sordu, qatıxdan işdi, çürütdü, töhdü. Qatıxdan işdi, çürütdü töhdü. Qayıtdı ilanıja belə qoluna doladı, qoydu torvasına. Götdü, çıxdı, getdi. Bax helə o ilanı tutduğun gözümnən gördüm.

Bir də dedi ki, Kəmər Qayada bir ilan var. Dədəm görmüşdü o ilanı. Dədəm rəhmətdih sölüyürdü kü, gördüm qoyun otduyur. Qoyun ürkəndə deer, gördüm qoyunun biri ağızı geri gedir. O birilər irəli qaçır. Bu ağızı geri gedir. Dedim, bu dəli oluf, bu qoyun. Bu nədi? Qoyun nəsə getdi, getdi, girdi qayanın arasına, qoyun orda yoxa çıxdı. Sümürük e. Nə ilan deellər ona bilmirəm. Belə eliyif çəkif. Getdim, deyir, nə qədər o qayanın o üzünnən baxdım, bu üzünnən baxdım. Heç elə bil o qoyun ora girməmişdi. Geləndə də sayıb. Görüp qoyunun biri yoxdu. Bax başına belə bir ağıvət gəldi. Nəsə, həmən oosunu dedi ki, Kəmər Qayada bir ilan var. Gedim onu tutum. Ama hər öyə bir put bugda yığın, verin, o ilanı mən tutum. Qapana qoyun, çəkin. Bilmirəm, Vallah, neçə kilomu, neçə putmu. Özüm də əlim-nən onu tükün qayçılıyım, verim, bir səhəng çatısı hörün. Hə. İndi o nə ilanıydı. Heylə şey varıdım, yoxudumu. Orasını deyə bilmərəm. Onun dediyni deyirəm. Biri dedi, mən verirəm, biri dedi, mənim yoxdu, hardan alım, verim. Biri dedi, mən on kilo verirəm. Dedi:

– Yox e, mən o formu dəyşətdi işə baş qosuram. Bəlkə o ilan məni sordu, götdü getdi, heç sağ çıxmadım. Amba sağ çıxsam, hər öyə bir put bugda veressiniz.

Razi olan olmadı. Bax o oosunçular helə çıxdı getdi. Yığıl versəydilər, bəlkə də tutardı.

269.

Bizim əvdə bir dənə ilan oluf. Mən uşağdım. Hələ oxumurdum. Təxminən beş-altı yaşım olardı. Afsınçı gəlirdi evlərdən ilan yiğmağa. Quran oxuyurdular, nə oxuyurdular, neyliyirdilər, ilan ya-

vaşcana, dimməz-söyləməz gəlif görükürdü. Amma bizim evdəki ilanı ollar nəkqədər elədilər, çıxarda bilmədilər. Axı biz bilirih. Dedi ki, yalannan deyirsiz. Dedih, yox var. Sora aşdılar kitaba baxdlar, bir-birinə him-cim elədilər, nə cür danışdılardı, neylədilər, dedilər, hə, uje bildih. Nədi? Gəlməyəjəh. Dedi, bı evdə bir göygöz qadın var. O ilan onu hərriyir ki, o göygöz qadını vırsın. Qabaxda da qapıların başı belə beton dəyildi. Yoğun palid ağacının belə düzürdü, onnan sora üsdünə hörgü qoyurdular. Deyirdi, qapıdan çıxanda gözdüyü onu. Onnan başqa ayrı heş bir yerdə vıra bilməz. Ancax ode, bax o palid ağaşdarının arasından bəlkə özünə yer tapa. O arvad (o göygöz arvat) da mənim anamıdı. Dedi, onu isdiyir vırsın. O niyə vırsın, onu hələ demirdi. Bizə sirri demədi. Sora anam dedi ki, hə, bir dəfə mən onu vırmışam. İlani. Deyir, ta ollara mən demədim. Deyir, bir dəfə maşaynan vırmışam. Afsınçılar ilanı yiğiv aparırdılar ki, camahata ziyan verməsin.

270-272. BƏDNƏZƏR

Bədnəzər dəyməsin deyə bir az üzərriyi, sarımsağın qabığıdı, soğan qabığını, duzu götürürsən başına hərriyirsən, atersan ojağa. Deyirsən:

Duzu əriyən havayam,
Hər dərtdərə davayam.
Özüm üçün yığmişam,
Özgələrin gözün alsın.
Pis gözü o alsın.

Tökürsən ojağa, ojax çırtdaşer. Deyirsən ki, hə, badnazarmış. O külənən də həmən uşağı qayıdılın oxaleersən.

271.

Bədnəzəri kəsdirerih dana. Mollalardan asılıdı o. Göz dəyməsin deyin üzərrih yandırellar. Gözmuncuğu asellar. Üzərriyi yandırıf onun külüynən uşağın boğaznı oxaleellar, kürəyni oxaleellar.

Nazar yerin kəsərsən. Nazar yeri iki damarın arasıdı. Boynuyun da-lındadı. Üzərrih yandırerix, nazarrarı kəserih. Biz həylə eleerih.

Nazar gəldi, azar qaç. Gejə gəlmisən, gejə get, günüt gəlmisən, günüt get. Yanı gejə göz dəyifsə, gejə çəkilsin, günüt göz dəyifsə, günüt çəkilsin. Üzərriyi yandirellar. Onun tüsdüsün saa və-rellər ki, nazar getsin. O gerçəhdi. Yekə adama da dəyer.

Dəvənin yununnan qatma toxuyuf uşağıın bədəninə bağlıyırıldı-lar ki, gözdən, bədnəzərdən qorusun.

Öyün də nazar duası var dana. Yazdirersan, onu qapıdan asersan.

Mal-heyvana da nazar dəyəndə içində üzərriyin yandır, tüsdü-sün verginən belə. Ürərriyi qapıdan-bajadan aserlar. Bəzisi görör-sən nal aser. Çöldən, görürsən, nal asellar. Qoç buynuzu asellar. Yanı ki öyümə nazar gələndə o buynuz batsın ona. İt p..unu da gö-rürsən, düyünnüyüp asellar. Nazar getməhdən ötrü. Bij adam eleer onu. Bizzə elə şey yoxdu.

272.

Deyir, o vaxdı göyərti muncuğu varımış. (Mən görməmişəm). Belə basırmışsan, gömgöy göyərirmiş. Əlli çəkəndə ağarırmış. On-nan birin bağlayırmışdar nehrənin üsdünə ki, göz dəyməsin. İnəyin buynuzuna da bağlayırmışdar.

273. QURBAĞA GƏLİN

Bir patşahın üç dənə oğlu olur. Oğlannarı həddi-buluğa çatır, evləndirməy isdiyir dənə. Bunnan irəli qayda-qanun varımış, gedərmişdər, gölün qıraqında ox atarmışdır. Ox atır, hənsi qapıya düşsə, onun qızın alırmışdır, isdiyir nə olur, olsun. Nəysə, sifdə oğlanın böyüyü atır, gedir bir naxırçının qapısına düşür. Bu heç. Bu mənim sədi, götdü, nişan verdilər buna. Ortancı da atır, gedir düşür bir ayrı babanın qapısına. Balaca oxu çəkir, boşduyur, gedir, düşür düz bir qurbağanın⁴¹ üsdünə. Patşah çox pərt olur ku, bu nətəər ola, mən patşah olam, bu ox gedə qurbağanın üsdünə düşə. Deyir ki, dədə, bu, mənim qismətimdi, mən munu alajam. Allah-tala qismət verif bunu mana. Nəysə, bu iki dənə oğluna qırx gün, qırx gejə toy eliyir, bulları evləndirir, hərəsin bir evə qoyur. O balaca oğlu da qurbağanı götürür qucağına, gətirir ayrı bi damxada olur. Nəysə, patşah çox pərt olur ku, bu oğlu qurbağaynan evlənməlididir. Nəysə, buna öz torpağının bir qırx yerdə, bir balaca çousdan⁴² tikir, deyir ki, gedin orda qurbağaynan nətəər dolanırsız, dolanın. Burda dolanıllar, yaşamaxda olullar. Nəysə, bu oğlan gedirmiş cütə. Gəlir görür kü, evi yığışdırıflar, cəhlü-cəlal. Ə, deyir, belə şey olar? Bir gün belə, beş gün belə. Yeməh-zad da hamısı sdolun üsdündə hazır. Bir günləri, nəysə, deyir ki, bəs bu Xudavənd-aləmin nə sirridi? Mən nətəəri eliyim ki, munu örgənəm? Nəysə. Tezdənnən də durur ku, yeməh hazırıldı. Bir gün belə, beş gün belə, bir gün tezdən gedəndə busur.

Qapıda gizdənir, baxır ki, Xudavənd-aləm, bu tısbağıdı, qurbağadı, nədi, bunun çanağınnan bir dənə qız xeylağı çıxdı, Günə deyir, sən çıxma, mən çıxaram. Ay kimi işix verir. Həə... Başdadı evi süpürməyə, yığışdırmağa, əənə-bəənə. Gəliv elə qınıma girim

⁴¹ Söhbətə qulaq asan digər söyləyici düzəliş verdi və oxun qurbağanın deyil, tısbağanın üstünə düşdüyünü dedi.

⁴² Çousdan – koma, ev

deyəndə oğlan tutur. Deyir ki, tay-tüşün içində mən böyüzbü⁴³ olmuşam, dədəm də mənim üzümə baxmir. Bu göyçəhliyində adam-sən. Nətəər danlancı⁴⁴ olmuşam mən. Qını götürür kü, ojağa ata. Qız əlinnən tutur, deyir:

– Tullama! Qını ojağa tullamagınən, peşman olehsən.

Nəkqədər eliyir, deyir ki, tullama.

Deyir:

– Nə peşman? Peşman nədi?

Atır ojağa, yandırır. Nəysə, gedir tay.

Gəllillər burda bunnan aylə quruf, yaşıyillar.

Bir gündəri patşah deyir ki, gedim görüm ora bir oğul tullamışam, görüm o nətəərdi, nətəər döyük, nağayrir, nə iş görür. Elə co-usdanın böyrünnən gedəndə görür, Xudavənd-aləm, gəlin xeylağı çıxdı bura, belə nə bilim ey, ayrı curə. Padşahın da arvadı təzə ölmüşümüş. Deyir:

– Bu nətəər olan şeydi?

Əən-bəən. Nəysə, gəlir vəziri, vəkili yiğir bura, məslahat eli-yir. Deyillər ki, munu elə bir yerə göndərəh ki, gedər-gəlməzə.

Vəzir deyir ki, bunu göndərəh getsin. Nəysə. (Çox şey elətdirir, körpü-zat düzəldirir. Yadımda qalmayıf hamsi. Yadımda qalan-nan deyəjəm). Deyir ki, get elə bir qazan gətiginən ki, mənim nək-qədər mal-döölətim var, hamisin yiğim o qazana, qaynasın dana. Nəysə, oğlun çağırır, oğluna deyir munu. Oğlu gəlir, bekef çous-danda oturur. Gəlin deyir ki, hə nooldu? Saa dedimmi, qını tullamaginan. Deyir ki, elə sənin sözünə baxmadım, amma dəəsən, mənim başım ağrıyajax. Dedi:

– Nə dedi dədən? Nə zakas verdi?

Deyir ki, belə-belə. Deyir:

– Getginən o məni götdüyün yer var e, gölmənin qıraqı, orda durgınən, çağırıginən gölməni “Hürü, Hürü!”. Gölmədən bir adam

⁴³ Böyüzbü olmuşam – biabır olmuşam

⁴⁴ Danlancı – danlanan

hay verəjəh. Denən, Pəri dedi ki, o balaca qazanı versin. Balaca qazanı versin, gətiginən.

Nəysə, gedir o gölmənin qıraqında durur, çağırır: “Hürü, Hürrü!” Deyir kin, Pəri deyir kin⁴⁵, balaca qazanı versin. Nəysə, qazanı sürüyüf gətirir. Patşah gəlir, baxır kin, ayə, bir mənim döölətim yox, hələ beş dənə mənim kimisiin döölətini də kəsif yiğsan, bı dolmaz. Bu hələ heş yarısının da olmaz. Deyir ki, sən Öl, bu əmələ gəlmiyəjəh. Bunu nətəər eliyim? Nağayrim? Bir günnəri də oğlun çağırır, deyir:

– Bala, bura gəl, sana bir söz deyim. Get o sözü də yerinə yetiginən, onnan sora da....

– Ay dədə, noolufdu?

Deyir:

– Getginən, nənən rəhmətə gedifdi, zirzəminin haçarı nənəndə qalif. Aparıv o dünyuya. Get o haçarı gətiginən.

– Ay dədə, mən ora nətəər gedim? Ora mən gedə bilərəm?
Mən nağarım?

Deyir:

– Bala, getməsən, boynunu vurajam sənin. Get haçarı gəti, zirzəminin haçarı ananda qalif.

Nəysə, gəlir. Gəlin görür kü, bikef gəlir.

– Həə, nooldu? Saa dedimmi, qınıma dəyməginən.

Nəysə, deyir ki, belə-belə. Deyir:

– Gedirsən həmən gölmənin qıraqına, məni götdüyün yerə. Ordan çağırırsan, “Hürü, Hürrü!”. Hürrü hey verəjəh. Denən, Pəri dedi ki, orda at var. Boz at var, onu göndərsin. At gələjəh, minərsən. At okqədər gedəjəh, çox gedəjəh, az gedəjəh, nə bilim ee, dərələri aşajax, bir dəfə sağ əyağın yerə vurajax, yer ayrıljajax. Onda, tunel ayrırlanda o tunelnən gedirsən.

Nəysə, bu, dediyin eliyir, gedir ora, Hürünü çağırır. Gölmədən bir boz at çıxır. Atı minir, gedir. Az gedir, üz gedir, dərələri

⁴⁵ Kin – ki

aşır, gedir, təpələri aşır. Gedir, nəysə, at sağ əyağın yerə vurur, yer ayrılır belə. Bu yerə düşür, görür kü, bir dənə aqsakqal kişidi. Deyir:

— Ay bala, cavan oğlansan, hara gedirsən? Bu, gedər-gəlməz yoldu. Niyə gedirsən?

Deyir ki, ay dayı, Vallah, məni atam göndərif, anamın yanına gedirəm. Bəs belə-belə, haçar onda qalif. Deyir:

— Ay bala, Vallah, gedə bilmeysən. Elə bir yoldu ku, bura gedən qayıtmır.

Deyir:

— Nə bilim, Allaha pənah, gedirəm dana.

Gedir, nəysə, gedir görür kü, bir dənə oğlan lüt, çılpağ uzanıfdı belə, arxin üsdündə. Bullar hamısı üsdünnən gedif, gəlir. Deyir ki, ay bala, belə durgınan, mən addiyım dana. Deyir:

— Yox, mənim ejirimdi⁴⁶, qoy çəkim.

Deyir:

— Niyə belə eliyirsən?

Deyir:

— Get, qayıdanda deyəjəm.

Elə bilir ki, gedif qayıtmıajax dana. Nəysə, bir də gedir görür kü, biri lüt, çılpxax qaratikan kolunu şəllənif gedir. Deyir ki, ay bala, niyə belə eliyirsən? Deyir ki, get, qayıdanda deyəjəm. Gedir. Görür kü, biri də yumurtanı yiğip kəndirin arasına, nə qədər eliyir, götürə bilmir. Deyir ki, niyə belə eliyirsən? Deyir:

— Get, qayıdanda deyəjəm.

Gedir, çıxır düz nənəsinin yanına.

— Ay bala, sən niyə gəlmisən bura? Sən gələn yol döyük bura, başına dönüm. Səni kim göndərif bura?

Deyif ki, nənə, məni dədəm göndərif. Deyif ki, zirzəminin haçarı nənəndə gedif, get gətiginən. Deyiv:

— Ay bala, dədənin üzünə Allah-taala qara çəhsin. Ona siftə deynən ki, dədə, nənəm dedi ki, ağızının bir qığılçım od düşsün əyağına, əyağının yana-yana başınatan getsin. Deynən, bax, nə-

⁴⁶ Ejirimdi – günahimdi

nəm heylə dedi. Haçarın yerin deyirəm saa, zirzəminin çərçivəsinin arasındadı. Haçarı demə sifdə. Sifdə mən dediyimi denən. Denən ki, nənəm dedi, Allah onun üzünə qara çəhsin! Ağzının bir qığıl-cım od düşsün əyağına, əyağının yana-yana düz başına getsin.

Nəysə, qayıdır oğlan gəlir. Yolda gördüyü həmən o yumurtanı kəndirə yiğanı görür yenə. Deyir ki, okqədir orda-burda hinə girif yumurta oğramışam, indi bu dünyada əziyət verillər mana, zulum verillər. Sora gedir qaratikan kolun daşıyanı görür. Deyir:

– Niyə belə eliyirsən?

Deyir ki, yetirənin çəpərinnən kolu çəhmişəm, indi bu dünyada mənim ejirimi verillər, deyillər ki, burda ejirini çəhməlisən.

Sora gəlir körpünün üsdə uzananın yanına. Deyir:

– Okqədir mən yolu qazmışam, körpünü uçurmuşam, indi məni evəz eliyillər, deyillər ki, burda körpü olgınan, zulmunu çəhginən.

Nəysə, çıxır gəlir. Görür kün, kişi ordadı. Deyir:

– Ay bala, bura hər adam gedif-gəlməz. Sən nətəər oldu qayıtdın?

Dedi:

– Ay dayı, mənim məleykələrim var, o məleykələr məni apardı ora, gətdi. Hər adam gedif gələ bilməz ora.

Deyir:

– Mən də sərr qaldım ki, sən nətəər gedif gəlmisən ora?

Nəysə çıxır, görür, at ordadı. Atı minir, gəlir. Dərələri-təpələri aşır. Gəlir, dədəsinin sahəsinə çıxır. Görür, bir çoban qoyun otarır. Görür kətdə toy səsi var. Çobannan soruşur ku, kimin toyudu? Deyir:

– Filan bəyin toyudu.

Öz-özünə deyir ki, boy ə, dədəm evlənir, bəs görən kimi alır o? Nəysə, atı gölmənin yanında boşduyur, gəlir, özün çatdırır dədəsinin yanına. Uje minnar gediflər gətirməyə gəlini. Gəlinin də özünə hayandı ki, axı bu başa çatdırıa bilməyəjəh, mütləx əri gələjəh. Nəysə, gəlir çatır.

– Boy, ay bala, gəldinmi?

Vəziri, vəkili çağırır kin, munun boynun vurdurmağa hazır olsun dana. Nəysə, deyir ki, dədə, qoy nənəmin dediyi sözdəri deyim,

onnan sora boynumu vurarsan. Deyir ki, nənəm lap yaxşdı, kefi köhdü, vəziyəti də yaxşdı. Dedi ki, Allah-taala dədənin üzünə qara çəhsin, ağızınnan bir qığılçım od düşsün əyağına, əyağının yana-yana düz başına getsin. Bunu deyən kimi ağızınnan bir qığılçım od düşür, əyağına kimi alışır, yanır, kül olur. Bir xısma kül olur. Hay düşür kü, ə, getməən e, patşah yandı kül oldu. Zirzəmidəki o haçarı da götürüllər. Ayləvi gəllillər, o çousdannan gəllillər, həmən o dövlətin iyəsi olullar.

274. PADŞAH OĞLU

Bir patşahın oğlu ova çıxır. Bir dəssdə adamımış dənə. Qabax-larına bir ceyran çıxır. Bu düşür bu ceyranın dalına. Bir müddət qavır dana atınan. Qavır, qavır, ceyran gedir girir bir mağaraya, bir kahiya. Ha eliyiv atdan düşüf gedincə, gedif görür kü, ə, çənəsi burdan (söyləyici əlini sinəsinə aparır – top.) bir arvatdı. Deyir ki, a bala, kimsən, nəçisən? Deyir ki, bəs bir ov varıldı, qavdim gəldi bura. Mənim ovumu ver. Deyir ki, ay bala, bura ov-zad gəlmiyif. Deyir:

– Axı ovu mən gətirdim, bura girdi.

Deyir:

– Yox, bala, bura ov gəlmiyif.

Bu fikirrəşir, deyir ki, yox, mənim ovumu ver. Axırı, çox irixarda, deyir ki, yox. Bu, demeynən sehirbaz arvatdı. Bu, hər fasona düşür. Çıxır gəlir, səhərisi bir də gedir. Bir də gedəndə deyir ki, sənin ovun filan yerdədi. Bu gedir. Ovunu gəldi filankəs apardı. Bir patşah.

Gedir, gedir, çıxır bir düzü-biyabanniğa, bir meşəliyə. Gedir görür kü, bir kahadı. Girir ki, kahada bir arvat var. Bu, dev anasıdı. (Da, bala, sən də bağışda). Dev anasının döşü bude, burdadı, belə sallanır. Ayə, içəri girir, deyir ki:

Adam-badam iyisi gəlir,

Yağlı gödən iyisi gəlir.

Deyəndə bunu isdiyir yeyə. Deyir ki, ay bala, sən kimsən, hardan gəlmisən? Nətəər olufdu ku, mənim oğlannarım səni tapmı-

yıf, sana ras gəlmiyif? Deyir ki, ana, bəs belə-belə. Deyir ki, onda gəl belə eləyəh. Mən səni yemirəm, oğlannarım gəlsə, səni parçalı-yajaxlar. Gəl, səni qoyum sandığa, saa yazığım gəlir. Əyər razılıx versələr, çıxartsalar, səni atif-tutajaxlar. Belə göydə atif-tutajaxlar. Çığırma, qorxma, heş bişey eləmiyəjəhlər. Bunu götürür, qoyur sandığa, sandıxda bir az qalır. Bu devin (arvadın) oğlannarı gəlir. Görüşüllər, bunnar başdırıb ki, burda adam iyisi gəlir də, deyəndə deyifdi ki, heş-zad yoxdu. Cöldə nə yemisinizsa, odu. Burda hes zad yoxdu.

Çox iri-xirdadan sora axrı qayıdır ki, and için ki, dəymijejiyih, adamı çıxardım. Bullar deyir ki, bəs belə-belə. Deyir ki, and için ki, anamın südü bizə qənim olsun, əgər ona dəysəh. Deyif:

– Bu, sizin qardaşınızdı, müşduluğumu verin.

Deyəndə hamsı deyir ki, and olsun, ana, sənin südünə, biz o qardaşımıza dəymijejiyih. Deyir ki, yaxşı. Sandığı açır, oğlanı çıxardır. Bullar oğlanı belə tulluyur, belə tulluyur, axrı, dev anası qayıdır ki, da bəsdi, ay bala, bunu qoyun yerə. Buraxıllar, soruşular ki, bəs nədi, nə döyük? Deyir ki, bəs mən ovumun dalınca gəlmişəm. Həmən ceyranın dalınca. Bu deyir ki, sənin ovun gediv ayrı yerə. Gedir çıxır, burdan bunun biri bunu aparır bir başqa ölküyü. Başqa ölkədə də bir ev var ki, deməli, böyüy imarətdi. Hər cürə hak-hesaf, nə desən, var. Bu da bir ayrı devin evidi. Deyif ki, bura sən çətin girəjehsən. Elə bir yerdə gizdənginən ki, içəri girəndə bu qapının ağızında səni görməsin. O, içəri girəndə sən qapının dalında dur. O qapını açıf örtəndə sən qalajehsan içərdə. Deyir:

– Yaxşı.

Bular qayıdır gəlir, oğlan qalır burda. Bu oğlan qalır burda, görür kü, budu dev gəlir. Devin atının tüsdüsü, yolun tozu dünyani götürür. Bu fikirrəşir, fikirrəşir, nəysə, gəlir. Qapını açır, girir içəri bu. Hes-zad hiss eləmir. Girir içəri. Bu dev içəri girəndə bu da ehmalca addıyır qapının dalına, qapını kilitdiyir, bu qalır. Səhər duruf dev gedəndə bu oğlan qalır bunun baxcasının içində. Bu çıxıf gedif da, Allah bilir. Yavaşça-yavaşça girir içəri. Girir içəri, görür atın qabağında ət var, itin qabağında ot var, hamsı əksinədi. Hahah,

gedir. Görür kü, bir dənə qız saçının asılıf göydə. Oğlan xançalın çıxardır, bu qızın kəndirin kəsir, bunu azad eliyor. Deyir:

– Nədi bu, nədi?

Deyir ki, məni dev gətiriv özünə aylə qurmağa. Mən də razılıx vermirəm. Ona görə məni dar ağacının asıf. Deyəndə deyif ki, yaxşı, nağarax, nətəər eliyəh, biz burdan çıxax? Deyir ki, get pəyi-yə. Pəyədə at var, o pəyədən atı çıxart, yəhərrə, gətiginən. Bizi o at çıxardar. Hasarın üsdünnən keçəjiyyih. Gedir pəyədən atı çıxardır, tay bullar da... İt də qoymaz bunu apara haa. At da qoymaz, o biri şeylər də qoymaz. İlan da var. Yırtıcı heyvannar çoxdu. İndi bulların hamsin... Atın qabağına otu qoyur, itin qabağına əti qoyur. Ta bı bına dəyər? Hamisin əksinə qoyuf, indi bı hamisin düzəldir. Sora gedir qızı da qolunnan tutur gətirir, qapıda ata minir, qızı da alır tərkinə, tərpənillər. Bir müddət gəldihcən deyir ki, dala bax görginən, bir şey görühmür kü? Deyif:

– Yaman duman gəlif.

Deyif ki, heş bişey, sür! Bir müddət gəlir, deyir, yox, duman döyüll, tozdu. Haha. Deyir:

– Yox, Vallah, nəysə, qarannıx çöhdü.

Deyəndə deyif ki, uje qarannıx çöhdüsə, yavaş sür. Uje bunun kələfi qarışf. Deyir, bulların dalıncañ gəlif, bilif bunun dalıncañ gəlir ki, bunu bir təhər eliyə. Deyir:

– Onda yavaş-yavaş sür.

Ha-ha, ha-ha, gəlir. Qızı da götürür, çıxır gedir.

(Çerkəz baba –) Göydən üç alma düşdü...

(Qaytaran baba –) Ə, yox, almanı neynirsən?

275. HALAL SÜD ƏMMİŞ GƏLİN

Birinin bir oğlu varmış aman-zaman. Bu, oğlun evləndirmir. Hamı deyir, niyə oğlunu evləndirmirsən? Deyir:

– Ay bala, Vallah, gəzirəm dana, Allah bir halal südəmmiş yetirsin ki evləndirim dana.

Bu, okqədər qalır, qalır... Gündərin bir günü bunun evinə bir qız uşağı gəlir. Deyir:

– Ay nənə.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Ay nənə, məni ya qızdıqa götürünən, ya gəlinniyə götür.

Məni burda saxla.

Deyəndə deyir:

– Ay bala, mən elə nəvaxdan gəzirəm ki, bir halal südəmmiş ola, oğluma alam.

Deyir:

– Ay ana, elə mən. Ras ki deyirsən, mən.

Deyir:

– Yaxşı.

Gəlir, bunu oğluna alır, evləndirir. Bir müddət qalıllar. Vax gəlir, günlərin bir günü bu arvad ölürlər. Arvad öləndə camahat hamısı tökülür. Bu, yerdədi dənə. Bu yerdə olanda bu oğlan fikir verir ki, görünüm ə, bu nəğayır, nənəmi ağlıyır, ağlamır. Görür heş bu nənəsinı ağlamır. Gəldi, deyir, nənəsinin əyağaltısında otdu. Deyif, xəlvət oturuv, ağlıyajax. Amma baxır ki, burada da ağlamadı. Sora görüf, yox, indi də gəldi baş tərəfdə, yaslığın üsdündə otdu. Deyif, həlbət orda ağlıyajax. Görür kü, yox ey, gənə ağlamadı. Bir az qalannan sora çıxır taxdın üsdünə. (O vaxdı qaravat yoxumuş da, ağaşdan taxt qayırmışdar, üsdünə mitil atılmışdar). Deyif ki, həlbət orda ağlıyajax. Oğlanın elə fikri bundadı e. Görür, yox e, bı ağlamadı. Nəysə, bunu cinazada aparıllar yuyajağa, yuyajaxda yuyullar, yuyuf qutarif bükülər-eliyillər. Çiyinnərinə alıf gedəndə həmən bu qız gülür.

Oğlanın fikri bundadı haa. Day nənəsində döyüllər. Deyir, ə, bu əyağaltda otdu, ağlamadı, başda otdu, ağlamadı, qaravatın üsdünə çıxdı, ağlamadı. İndi hələ nənəm gedir, bu niyə gülür? Sən Öl, bunun əvin yixajam. Deyir, yaxşı, eybi yoxdu. Gedillər, aparıllar nənəsin dəfn eləyif qayıdif gəllər. Camahat topalaşır dana, azdan-

çoxdan, olannan-qopannan. Hərəsi bir istikan çay içir, çıxıf gedən-nən sora qalıllar ikisi. Deyir:

– Bura bax.

Deyir:

– Nədi?

Deyir ki, sən bu sırrı aç mana.

Deyir:

– Nədi?

Deyir ki, nənəm öldü, ağlamadın, bu heç. Əyağaltında otudun, dedim, ağılyehsan, ağlamadın. Başda otdun, dedim, ağılyehsan, ağlamadın. Qaravatda otdun, ağlamadın. Yaxşı, buları güzəşd eliyirəm, de görüm, nənəm cinazada gedəndə niyə güldün? Bu sırrı aç. Deyif ki, oğlan, gə bu sırrı soruşma, peşman olarsan. Deyif:

– Niyə?

Deyifdi:

– Peşman olehsan də.

Deyifdi ki, peşman-zad olmuyajam, deginən. Deyif ki, nənən çox halal, halal deyirdi. Allah halalin yetirsin, halal süd əmmişin yetirsin, filan, feşman. Nənən dədənin bir çarığın oğurruyuf, verif başqa adama. Bir də qonşu qapıdan oğurruyuf bir dənə köhnə süpürgə gətirif. İndi ollar o tabutun, o cinazanın qabağında bir-birinə dəyədəyə gedəndə məni gülməh tutdu. Baxır görür kü, boy qız yoxdu yanında. Deməli, bu məleykəymış. Çıxdı getdi. Təpəsinə-gözünə döyüür ki, gərəh bunu mən demiyeydim də. Bu halal südəmmiş çıxdı getdi. Hə, bax, burası yadımnan çıxdı. On qəşəh yeri oreymi. Deyir:

– Əyağ altında otudum, gördüm, balağım (tumanımın əyağı) qana batır. Çıxdım yaslığın üsdünə, orda da gördüm gənə batır, axırı, çıxdım qaravatın üsdünə.

Deməli, ev qan olur deyir. Bax heylədi, bala.

276. ƏZRAYILIN KİRVƏLİYİ

Bir kişi varmış. Bının da bir dənə oğlu varmış. Olan-qopan bir oğlu varımış. Bunun sünnetin, kiçih toyunu eləməliymış. Hamma

ağlına gələn, ürəyinə yatan adam olmur ki, kirvə tuta. Deyir, gedə-jəm, elə bir adam tapajam ki, ürəyimə yatsın. Durur bu kətdən çıxır gedir o biri kəndə. O biri kəndə gedəndə gedir görür kü, yolda bir nəfər adam gəlir.

– Salaməleyküm!

– Əleykümsalam.

– Qardaş, kimsən, hara gedirsən, hardan gəlirsən?

Deyir ki, Vallah, sana nə deyim, elə belə gedirəm də.

Buna ayandı. Deyif:

– Yox da, hara gedirsən?

Deyifdi ki, Vallah, qardaş, bir oğlum var, onun sünnətin elə-məy isdiyirəm. Canıma, ürəyimə yatan adam yoxdu ki, onu... Deyif:

– Mən.

Deyir:

– Yaxşı.

Gətirir, bunu – uşağı qucağına qoyur. Əzreyil bu uşağı tutmalıdı, ayrı adam kəsməlididi. Gətirir uşağı bu tutur, biri kəsir, qutarır. Qutarannan sora deyir ki, bilirsən, nə var? Deyir:

– Nə var?

Deyir:

– Bilirsən, mən kiməm? Mən Azreyiləm. Ras ki sən mənnən qohum oldun, mən sana dəyif dolaşmiyajam. Hamma dediyimi elə.

Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Mən nə desəm, onu elə.

Deyir ki, filan meşədə belə yekə-yekə yarpax var. Ged onnan yiğ gəti, kətdə kim xəstələnsə, bir şey olsa, apar onu üsdünə vurginan, aylajax. Hamma bu şərtinən. Əgər mən ordayamsa, sənin gö-zünə görükəjəm. (Əzreyil deyir ha). Əgər mən xəstənin əyağ tərəfindəyəmsə, maalicə elə, yox, baş tərəfindəyəmsə, eləmə, denən mənnih döyüll. Deyir:

– Yaxşı.

Nəysə. Belə də eliyor. Bu usax çıxır gedir, bu da gedir yarpağı da gösdərir. Bu beş-altı yarpax qırır. Bu kətdə birin, o kətdə birin, üş-dördün maalicə eliyor. Gündərən bir günü bir kəndə xəbər gəlir. Ta bu yayılır ki ə, kəntdə bir kişi var, belə maalicə eliyor. Gedillər. Gedillər bunu aparıllar, gedir görür kü, Azreyil qaravatın baş tərəfindədi. Deyir ki, bir dörd nəfər adam gətirin. Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Sən burda dur, sən orda dur, o da orda. Qaravatı hərrə.

Qaravatı hərriyənnən sora da axı Azreyil qaldı əyaxda. Xəsdənin canını ala bilmir axı bı. Çıxannan sora deyir:

– Qardaş!

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Büyünnən mən sənnən qutardım.

Onnan da üzülüşüllər.

277. ƏZRAYILDAN QAÇAN ƏR-ARVAD

Birinin də züriyəti qalmırmiş, ölmüş. Bir oğlu olur yenə. Bu ər-arvad fikirrəşir, bunu götürür kü, ay Allah, mən munu hara aparım ki, orda Azreyil olmasın. Kətbəkət gəzillər. Hər yerdə deyillər:

– Ay bala, ay qardaş, helə kənd olmaz ki, orda Azreyil olmasın.

Bular genə umudnan bura gedillər, ora gedillər. Gedif başqa bir kəndə çıxıllar. Kətdə gedillər bir evə. Deyir:

– Ay bajı.

Arvat deyir ki, nədi, xeyirdimi? Deyəndə, deyir ki, bəs belə-bələ, Azreyildən qaçırix. Deməynən, bu da Azreyilin eidi. Deyir ki, ay bala, Vallah, sən deyirsən, haxdı, amma helə kənd olmaz ki, orda Azreyil olmuya. Deyir:

– Yox ey, xala, gəzirih dana, görəy Allaha pənah, havax taparıx, taparıx. Deyir:

– Onda oturun, oğlum gəlsin.

Azreyil də oğludu. Gəlir oğlu, deyir:

– Ay nənə, bular kimdi?

Deyir:

– Ay bala, bəs belə-belə, bullar Azreyildən qaçır. İndi də gəlif sənin yanına, insaf elə.

Deyiv:

– Ay nənə, ona narahat olmaginan, mən onu elə eliyəjəm ki, nə sənnən görüsün, nə Azreyildən görüsün, nə mənnən görüsün – heş birinnən görməsin.

Deyir:

– Nədi, ay bala, nağayrehsan?

Deyif:

– Hes nə.

Deyif:

– Nənə.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Mən çıxıf gedəjəm işə savağertə. Səhər qəşəh bir teş xamır yoğur, qəşəh başda pişiməyə. Pişiməyə başdiyanda uşağa çörəh vermə.

Səhər açılır. Azreyilin anası xamırı yoğurur. Ojağın yanında da bu arvat oturur, uşax da qucağında. Bu da uşaxdı dana “pəpə, pəpə” eliyir, yanı çörəh ver. Anası buna deyir ki, qoy pişsin, verəjəh dənə. Qoluna vırır belə. Elə-belə eləməynən binin Azreyil canını alır. Arvat başdırır ağlamağa ki, əlin tökülsün, canım, mən elədim. Mən elədim da, bunu belə eləməsəm, bu ölmijejeydi, mən elədim. Onnan da arvad uşağı alır quçağına, çıxır gəlir.

278. ƏZRAYIL VƏ COBAN

Bir nəfər çovannıx eliyirmiş. Gətirif çörəh yediyi yerdə görür bir nəfər də gəlir. Bu da demə, Azrayılmış – çovanın yanına gələn. Gəlir, oturur, deer:

– Ajmişam.

Deer:

– Ajmisan, gə oturax da, bir çörəh yiyəh.

Oturuf çörəh-zad yiyillər. Cox xoşuna gəlir. Deer:

– Sən bilirsən mən kiməm?

Deer ki, nəvlem sən kimsən? Deer:

– Yox e, deer, mən Azreeləm.

Deer:

– Sən canın?

Deer:

– Hə.

Deer:

– Onda kişi kimi deginən, sən bu kəsdiyimiz çörəh, mənim canımı havax alejaxsan?

Deer:

– Məsələn, bir iyirmi ildən sora. İyirmi ilə kimi hələ get yaşa.

Bu qayıdif yox oluf, çıxıf gedif. Bu iyirmi il tamam olanda deer, ə, bu gələjəh. Mən nətəər eliyim? Mən nə cür eliyim? Buna kozır hazırlırıyır ki, mən nətəər eleem ki, buna kələh gəlim. Elə gözüünü açır ki, Azreel bunun başının üsdündədi. Hələ paltarnı duruf geyinməlididi axı bu.

Deer:

– Nədi?

Deer:

– Bə saa demədim, iyirmi il büyün tamamdı, gəlmışəm.

Deer:

– Elə canıncın mən də bəyaxdan elə onu fikirrəşirəm. Mən bilirəm, mənim canımı alejaxsan. Da indi gəlmisən, yaxşı eləmisən. Hara qaçanam? Yönüü çöyür oana.

Yox, deer, əgər əyax tərəfində olsam, bilginən ki, hələ saa möhlət verəjəm. Baş tərəfində olsam, da canını alajam. Bu da gözüünü açır ki, bunun baş tərəfində dayanıf. Deer:

– Ədə, yaxşı eliyif gəlmisən, nağarax.

Deer:

– Yönnü oana çöyür, paltarımı dəyişim dana.

Həə. Bu yönü oana çöyürəndə tez bu əyağın Azreelə tərəf eliyir. Başını o tərəfdən qoyur. Həə. Deer:

– İndi de görüm indi mənim canımı havax alersan?

Belə baxır. Deer:

– Getginən bir iyirmi il də yaşa. Amba bu dəfə demeyjəm ki, əyağında oturajam, başında oturajam. Elə havax gəldim, həmən an canını alajam.

Deer:

– Yaxşı.

Deer:

– Ə, Azreel gələnə kimi mən də gəmiyə minif çıxıf gedəjəm başqa ölküyə. Qoy gəlsin burda gəzsin.

Vax tamam olur. Bu gəmiyə minir. Həmən vax çıxıf gedir. Gəmidə görür kü, xeylax adam toplaş�, bular hamsı gedir dana gəmidə. Nəysə, aradan biraz keçəndə görür Azreel gəldi. Baxır ki, ə, mən bunun əlinnən qaşmışdım. Mən nətəər eleem, mən nə cür eleem? Deer:

– Nədi?

Deer:

– Daa sözdü dana, demişəm. İndi gəlmışəm canını almağa.

Deer:

– Nağarersan?

Deer ki, gəmini batırajam. Deer:

– Ə, tək maa görə bu gəmini batırejaxsan? Bə bir belə adam var, günaha batersan.

Deer:

– Ə, elə bilirsən buları topalamax asandıdı? Bular hamsı mənnən qaçırdı.

279. ÖLÜMDƏN QORXAN ARVAD

Deməli, birinin oğlu ölüjüymüş. Aman-zaman bircə oğluvariymış. Ta görür kü, olur gədə. Durur başına hərrənir, deyir:

– Allah-taala, mənim canımı al, mənim balama dəymə. Mənim balam yazıxdı, bircə dənədi, onnan işin yoxdu.

Qayıdır uzanır yerinə. Azreyildən Allah-taaliya sada gedir ki, bəs mən gəlmışəm oğlanın canını alam, bı arvat ağlıyır, deyir ki, mənim canımı al. Allah-taala deyir:

– Get onun canın al.

Azreyil qapıya gəlif yaxınlaşanda görür kü, arvat oturuf burda. Azreyil qapıya gələndə kölgəsi düşür dana. Uzun adamdı, böyük adamdı, kölgəsi düşür Ayın işığına. Dana ürkür. Dana ürkən-nən sora qapıda bir boş verdə varıymış, vedrə keçir dananın boğazına. Bilmirəm, su gəzirmiş, nağayrırmış. Takqatak ora-bura qaçır dana. İssdiyir vedrəni başından sala, sala bilmir. Arvat başın qaldırıf:

– Başına dönüm, ay Azreyil, saa qurvan olum, azarrı mən dəyiləm, azarrı ode oğlumdu. Yeri ona sarı, yeri ona sarı, mənnən işin olmasın. Get oğlumun canın al.

Gör nətəəri axmax adamımış, can nə qədər şirinmiş ha. Azreyil deyir ki, Allah-taala, mən binin hankinin canın alım? Deyir:

– Yaxşı, bir üç il o oğlana ömür ver, çəkil ordan. Çəkil, qoy görəh o arvat nağayrajax sora? Qoy arvat oğlunnan qabağ ölsün, onnan sora oğlunun canın alarsan.

İndi dünyadı dana, belə. Vax gəlir yetişir, sahat tamam olur, arvad azarriyir. Balası gedir, gəlir:

– Nənə, nə lazımdı? Nənə, nə alım gətirim? Nənə, nə hürmət eliyim? Nağayrim?

Deyir ki, ay bala, Vallah, hes-zad lazım dəyil, sənin sağlığın lazımdı. Mən gedirəm ta, amma mən sənin üzünnən qorxu çəhdim filan il. Belə-belə deyir, Azreyil canın alır, çıxır gedir.

Nə var canın almağa. Əyağın ujunnan başdırıyır, yiğə-yiğə gətirir nəfəsi, ta bira çatan təki “pirr” eliyir, nəfəs çıxır gedir, qalır bədən yerdə. Bircə bədən qalır e yerdə, uruf uçur, gedir.

280. KEÇƏLİN NAĞILI

Bir kişi pastayanni taxıl əkirmiş. Amma bu çölə pastiyanni arpa çörəyi götürürmüş. Yerdi dana, topalaşıllar belə. Bular oturuf çörəh yeəndə biri (yoldaşdı, tay-tuşdu) zarafata salır, deyir:

– Ə, sən bir belə taxıl əkirsən. Buğdanı neynirsən ki, pasta-yannı sən arpa çörəyi götürürsən?

Bu da təccüb eliyir ki, nətəər? Heş mənim buğda unum olmur axı. Bəs mənim buğdam hara olur? Gəlir evə. Evdə arvada deyir ki, arvat.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Arvat, aş de, görüm mən bir belə dəyirmana gedirəm, arpa da üyüdürəm, buğda da üyüdürəm. Niyə, mən pastiyannı arpa çörəyi götürürəm? Bəs mənim buğdam hara olur?

Deyir:

– Bilmirsən?

Deyir:

– Yox, nədən billəm?

Deyifdi ki, sənin İsfahanda bir bajın var. O İsfahandakı bajın elə bir tilsim qurufdu ki, sənin buğdan arpa olur. Onu sən öldürmüyənə kimi elə arpa çörəyi yeyəssən. Fikirrəşir, fikirrəşir:

– Ə, day nə oldu mana? Bajım orda kefdə, mən də burda arpa yeyim?

Durur tərpənir, gedir baysının yanına. Xoş-beş, baysıyanın görüşür.

– Ay qardaş, xeyirdimi? Nədi? Nəyə gəlmisən?

Deyir ki, bəs belə-belə. Deyir:

– Yaxşı.

Deyir:

– Qardaş.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Qardaş, mənim burdan ora heş vaxı təsirim o qədər keşməz.

Kimsə sənin buğdanı aparır. Sənin ayləndə nə varsa, o arvad eliyir.

Gə mənim bu oğlumu apar. (Bu oğlu da keçəldi). Oğlumu apar, oğlum onun sırrın tapajax. Elə bunu apar, denə, Allah üzünə qara

çəhsin. Getdim, arxayın ol ta. Bajımı öldürdüm, bu da yetimidi. Gəttim saxlıyam. Belə de.

Gətirir qəşəh bı uşağı. Özüynən aparır, özüynən gətirir. Bir gün, iki gün, uşax görür kü, bu arvadın ayrı adamı var, padşah oğlu du özü də. Bir gün, beş gün. Nəysə, elə olur ku, günnərin bir günü arabanı qoşuf gedillər. Uşax deyir ki, dədə, yavaş-yavaş get, gedim evə gəlim. Gəlir arvada deyir ki, dədəm dedi, birəz pul versin. Deyir:

– Nə alır?

Dedi ki, bəs bilmirəm nə alır. Bu arvat da keçəldən qorxur. Bu nə desə, onu eliyir. Gətirir, buna pul verir. O pulu götürüf gedir. Bu arada padşahın oğlu bu arvadın yanına gəlir. Bunu da keçəl görür. Padşahın oğlu arvada deyir:

– Heş bir gəlmirsən görəsən nağayrıram çöldə? Nətəər eliyirəm? Nə işdiyirəm?

Dəəndə deyifdi ki, sabah gələrəm. Orda nə bilim hardasan? Deyifdi ki, orda ala öküz biccə mənimdi. Ayrı adamın ala öküyü yoxdu. Deyir:

– Yaxşı.

İndi səərisi dayısına deyir:

– Sən yavaş-yavaş get, mən də gələjəm.

Deyir:

– Yaxşı.

Bu qayıdır evə. Dayısının arvadına deyir:

– Bibi.

Deyir:

– Hə.

– Maa bir az pul ver.

Pulu alır gedir tükana, bir altı metir ağ alır, götürür gedir. Gəlir dayısının yanına.

– Ayə, bala, bu nədi? Bunu neynirsən? Nədən ötürü almışan?

Deyifdi ki, dayı, ala öküzdən xoşum gəlir. Tay demir ki, burda bir amma var. Deyir ki, bala, neyniyəh? Gətirir qəşəhcə piçaxnan tən ortadan kəsir, bı ağı yarısın bı öküzün belinə çəkir, yarısın da bı öküzün. Altdan da bağlıyır. İkisi də oldı ala öküz. Bı keçəlin

gözü dağda-daşdadı kı, görüm bibim gəlir, gəlmir? Görür kü, gəlir. Gəliv qalıv yoluñ ortasında. İndi hayana dönsün? Orda da ala öküz var, burda da ala öküz var. Baxır görür kü, bu ala öküz o ala oküz-dən yekə aladı. Deyif:

– Hə, znaçit budu.

Buy, gələgəl, kişi görür kü, əyə, budu arvat gəldi.

– Ay arvat, nədi bu? Nə xəjalətdi?

Dəəndə deyifdi ki, əşı, elə yetim uşaxdı dənə. Dedim ki, güñüz axşamatən işdiyir, elə aparım isdi yeməh yesin. Gətirir, oturular. Dəəndə deyifdi ki, o kimdi? Dəəndə deyifdi ki, o da padşahın oğlu. Dəəndə deyiv:

– Əşı, elə qonşusunuz dənə, onu da çağır. Çaarginan isdi xörəhdi dana, yesin.

Dəəndə, deyifdi ki, bala, bala, dur, get qonşunu çağır bura. Arvat tez deyif:

– A kişi, uşağı niyə göndərirsən? Elə deyif, özün get.

Deyif:

– Yox a, uşax gedəjəh, bu saat deyif, gələjəh.

Yəni bir xeylax gedir. Bının – gədənin civində qoz var. Ta bı binnan bir xeylağ aralanannan sora qozu belə yola tulluya-tulluya gedir. Birin ora, birin ora dana. Gedir çatır ora. Çatır padşahın oğlunun yanına. Deyir:

– Ə, bura bax.

Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Dayım o işi bilif, sənin başını bədəninnən götürəjəh.

Dəəndə dinmir. Bu qayıdır, gəlir.

– Ə, bala, nooldu?

Keçəl deyir ki, nağayrim? Mən çağirdim, dedi ki, toxam, aj dööləm. Burda arvadın dişi bağırsağını kəsir. Deyir ki, əşı, dur özün get. Arvat burda yeməyi saxlıyif buna. Kişi gedəndə keçəl daldan qışqırır ki, dayı, dayı, yanında it var e. Yoldan daş götürü. Daş götürmüyəjəh ki, qozdarı dənniyəjəh. Elə gədə görür kü, (bu padşahın oğlu görür kü)

yoldan daş götüdü, belə yiğir əlinə. Keçəl civində nə qədər qoz varsa, töküf yola. Padşahın oğlu qoyur öküyü, qaçıır. Axı bına deyifdi ki, dayım bilsə, sənin başını bədəninnən ayırajax. Bu qaçıır. Bular da burdan baxıllar axı. Arvat deyifdi ki, nədi bu? Niyə qaşdı? Keçəl deyif:

– Sənnən onun arasın olduğun dayım bilir. Getdi ki, onun boynun vura, .

Dəəndə arvad deyir ki, onda mən getdim. Duruf bu da qaçıır.

Aradan bir müddət keçənnən sora bı paşşah oğlu gəlir bulara. Bı keçəl bilir ki, bu, büyün burda olajax. Kişi də, uşax da girillər, pəyədə yatıllar. Pəyədə gizdənillər. Heç arvadın da xəbəri olmur. Aradan birəz keçənnən sora görür kü, padşahın oğlu gəlir, yaxşı yeyir, içir, əhvalatı da buna danışır. Nəysə, olmurol. Saa hardan xəbər verim? Oğlan tay yeyiv-içiv, uzanıf yatıf. Arvat harasa gedir. Ojağın üsdündə də yağ qoyar. Yağ da dağ yağıdı. Görür kü, bu oğlan belə yatıv, ağızı da açıx. Həmən bı keçəl gətirir bı yağı tökür bının xirtdəyinə (padşahın oğlunun). Padşahın oğlu ölürlər. Hay gəlir:

– Ayə, oğlan öldü.

Bu qaçıf gizdənir. Ayə hay gəlir:

– Ay aman, ay dad!

Deyir:

– Nədi?

Deyifdi ki, bəs padşahın oğlu mənim evimdə ölüf.

– Ayə, nə danışırsan? Sənin yanında bu nə gəzirdi?

Gədə deyir ki, gedirəm xəbər verəm ki, oğlunu filankəs öldürdü. Deyir:

– Yox, getmə.

– Niyə?

Deyir:

– Padşah bilsə, məni öldürəjəh.

Deyifdi ki, onda maa bi şey verin ki, demiyim dənə. Gənə arvatdan bi xeyli qızıl, pul qopardır. İndi tədbir tökür bı, keçəl. Gedif eşşəyi gətirillər. Qarannix düşəndə bunu eşşəyin üsdünə bax beleşə, dik sarayıllar. Bu tərəfinnən də ağaç qoyullar, bu tərəfinnən də ki, yixılmasın. Aparır, ötürüllər eşşəyi zəmiyə. Zəmi yiəsi də görür kü,

ayə, sən öl, zəminin içində bir eşşəh var, üsdündə də adam. Nə qədər çağırır, eşitmır. Heç vejinə almır (gülür – top.). Bı da ölüdü e.

– Ayə, bala, ayə, ayə, ay adam, kimsən? O eşşəyi niyə ötmüsən ora?

Axırı gəlif boynunun dalınnan bir ağaç vuran kimi bı, gupbul-tuynan düşür. Hay düşür, uje bunnan aralandı. Bunnan aralandı ki, uje bunu bu zəmi yiəsi öldürdü bu gədəni.

Deyir:

– Ay filankəs!

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Ay bala, mən nətəər eliyim ki, bilsinnər ki, mənim bu oğlan-na canım çox yanıfdı, səsim bərk çıxsın?

Axı köhnə vaxlarda, (indi heylə şey yoxdu e) belə dizdərinə döyürmüşdər, şaxsey deyirmişdər e. Deyif ki, dağarın yoxdu ku? Dəəndə deyifdi ki, var. Deyir:

– Dağarı gəti bura. (Dağar da qoyunun dərisinnən olur. Keçədən quru olur hamma o).

Gətirir. Belə ortadan cırır, burasının da bir qatma bağlıdır. Dərini bağlıyor alt paltarının altınınan, üsdəki tumanın altınınan. İndi belə eliyəndə şakqıltısı dünyəni götürür dana. Gedir. Camahat ağlaşır dana. Şaxsey təpən kim, çığırın kim, ürəyi gedən kim. Bı arvat görür kü, ə, bu keçəl burdadı, bu sirri açajaxxdı. Keçəl də hərdən-birdən deyir ki, neyniyif, sana dəri tuman arvad eliyif.

– Ədə, bala, yeri ged əvmizə.

Hərdən-birdən bı tərəfə keçir:

– Ayə, sana neyniyif, dəri tuman arvad eliyif.

Birdən biri başa düşür.

– Ə, bala, bala, bəri gə görüm.

Deyir:

– Nədi?

Deyir ki, bı nə sözdü? Sən deyirsən ki, sana neynifsə, dəri tuman arvad eliyif. Deyir:

– Havax dedim?

Deyir:

– Bala, indijə demədin ki, sana neyniyifdi dəri tuman arvad eliyifdi?

Əmr eliyor. Bütün qadınnarı yiğillar bir tərəfə. Arvatdarın biri ayırrı ki, belə-belə yoxla. Gör kimdə dəri var? Baxıllar, gorüllər bı. Təzədənnən padşah əmr eliyor, qəşəhcə bağlıyıllar bir atın quyruğuna bı arvadı. Kol-kos sürüyüf götürüf gedir. Götürüf gedir, aparıf qarq eliyor. Nağıl da qutardı.

281. ALLAHI QONAQ ÇAĞIRAN TACİR

Bir dənə varı adam varmış. Tacirdi dana, milyanermiş. Elə indiki milyanerrər kimi dana. Gedir Xudavəndi-aləmin yanına, deyir ki, filan vaxdı mana qonax gəlginən dana, yeməy-işməy irahlıyım. Deyir ki, baş üsde, gələrəm, niyə gəlmirəm. Nəysə. Bunun da çobanı varmış, sahədə qoyun otarırmış. Bu da vax verif ki, elə bil, səhər gəl dana. Bir gün qabax gəlir bu. Gəlir çoban, qoyunu qaytaranda bir də çönüür kü, bir qara çuxalı kişi xeylağıdı, duruf qoyunun qırığında.

– Salaməleykum!

– Əleykəssalam!

– Bərəkətdi olsun, ay çoban! Məni beyjə qonax saxliyarsammi?

Deyir:

– Allaha da qurban olum, qonağa da, niyə saxlamıram.

Nəysə, çobannan hərrənir. Axşam düşür, bunun ayrıca yatax yeri varmış. Bunu da aparır qonax saxlıyır. Həyətdə də tiyan-miyan, hamısı qaynıyır, plov-mlov, vur çatdasın. Qoymahaqoyma. Deyir:

– Bu nədi?

Deyir:

– Vallah, tacirin qonağı gələjəh, bilmirəm ta kimdi.

Deyir:

– Dur getginən balaca boşqaf götür. Denən ki, patşah sağ olsun, bəs qonağım var, onnan birəz verin də. Heç olmasa, adamdı dana, yesin.

Bunu göndərir. Bunun boşqavına bi çomçə tökür. Nəysə, elə eliyor ki, heş boşqaf dolmur da. Nəysə, bullar gəlir yeyir, hələ yarısı da qalır səhərə. Deyir:

– Bu, nətəər oldu ə? Çoban deyir, təhcə yeyirdim, qutarırdı. Bu, nətəər olan işdi?

Qonağ deyir:

– Ə, hələ üş gün yeyəjəhsən bunu sən.

Nəysə, durur tezdənnən bunnan, qoyunnan gedir. Qonağa deyir ki, bəs səni hara yola salım? Deyir ki, mənim getməli yerim var, gedəjəm mən. Qoyunu yiğir, qoyunun qabağın qaytaranda görür kü, kişi qəfildən yoxa çıxdı.

Nəysə, vax tamam olur. Allah gəlmir. Patşah gedir Allah-taalanın yanına, deyir:

– Xudavənd-aləm, başına dönüm, bəs vax demisən, qazannar qayniyır, bəs sən niyə gəlmirsən? Gözdüyürüh, yeməh hazırlamışıx.

Deyir:

– Başına kül, gejə mən gəlmişdim ora. Həmən çobannan gələn mənəm. Sənin nəkqədər var-dövlətin var, onun bərəkətin hamsin verdim o çobana.

Bu, başına-gözünə döyə-döyə gəlir ki, mən namard oldum. İndi başına-gözünə döyür kü, mənim boynum qırılsın, niyə bilmədim mən bə.

İndi kimliyinnən asılı olmuyarağ evinə gəlifsə, nəyin varsa, hörmət eləməlisən ona. Bir tikən varsa, verməlisən ona. (Bu nağılı bir qonax varındı, qadın xeylağıydı. O nağıl eləmişdi).

282. BİR İL ÇOBAN OLAN KİŞİ

Bir nəfər cavan oğlan gedir oxumağa. Bu da təzə əvlənifmiş, övladı yoxumuş. Bir ərimiş, bir arvat. O vax da oxumax uzun çəkərmiş. İrim beş il oxuyur, qayıdır vətəninə. Vətəninə qayıdanda gəlir görür kü, bir çoban qoyun otarır.

– Salaməlöyküm!

– Əleyküməsalam!

– Qardaş, bərəkətdi olsun. Xoş gəldin.

Çörəh yeyirmiş. Deyir:

– Ay qardaş, gəl otur, çörəh ye.

Gəlir oturur, çörəh yeyir. Bu qoyunun südünnən sağır, yeyir.

Deyir:

– Hardan gəlirsən?

Deyir ki, bəs filan yerdən gəlirəm. Elm oxuyuf gəlirəm, indi gedirəm evimə. Deyir:

– Sən evdən irmi beş ildi çıxmışan da. Getdin gördün ki, evdə ayrı bir kişi var. Nağararsan?

Deyir:

– Θ, vurvə öldürərəm. Θ, nə danışırsan?

Deyif:

– Yox.

Bu nəqədər eliyir, bu boynuna almır, demir.

Deyir:

– Bə neynəməliyəm?

Deyir ki, bir il çobançılığ eləməlisən maa. Deyir:

– Θ, qardaş, deginən, çıxım gedim. İrim beş ildi bəs mən...

Deyif:

– Yox, bir il çobançılığ eliyəssən, onnan sora deyəjəm.

Bir il tamam olanda deyir ki, getdin gördün kü, aylən bir adamnan yaşıyır, yatıflar bir yerdə. Sən çöldəsən da, sən sağsan, olalar yatılıdı, səbr elə.

Gedir evinə. Qapını döyür. Görür ki, həyqətən, çoban deyəndi elə. Gedir, bir yekə daş gətirir ki, (o vaxdı yerdən qazma pəyələridi, pəyənin başı belə açıq idi, dam deyirdih biz ona) burdan daşı ata, bulların ikisin də öldürə. Birdən deyir, ə, bir il çobançılığ eləmişəm e, qoy bir görüm, bu kimdi? Seravno buların ikisi də mənim əlim-dədi. Gəlir daşı qoyur qırğa, qayıdır gəlir. Qapını belə döyür:

– Filankəs, filankəs!

Deyir:

– Kimsən?

Deyir:

– Mənəm, filənkəsəm dənə.

Deyəndə deyir ki, filənkəs, filankəs, dədən gəldi. Deməli, munun uje irmi neçə yaşı var. Deməli, bir il çobançılığ ona bir oğul verif. Əyər bu bir il çobançılığ eləməsəydi, daşınan vuruv oğlunu öldürəjeydi deməh. Bu səbr tez gəlir bunun qavağına ki, ə, bir səbr elə də, gör bu kimdi.

283. OFSANATA DÜŞƏN TİKƏ

Bir dənə tacir varımış, bunun bir dəvəsi varımış. Bu dəvəni pasdayanni sağırmışdar bunnar. (Dəvənin südü yeməlididə, əti də yeməlidid, lap qurvan da kəsillər dəvədən). Bu dəvəni sağanda divardan bir dənə ilan çıxmış. Həmən tacir ilanın qavağına belə qav qoymuşmuş, o süddən aparif tökürmüş ora, ilan içirmiş süddən. Südü qutarannan sora ordan bir dənə onnx qızılı tulluyurmuş qavın içində. Bir gün belə, beş gün belə. Tacir pasdayanni dəvəni sağdix-can tulluyur, varranır bu ilanın hesabına. Bir günnəri tacirrər ziyrətə gedirmişdər. Bu da tacirrərə deyir ki, mən də gedəjəm siznən ziyarətə. Oğlunu çağırır yanına, deyir ki, bala, bax dəvəni sağırsan. (Subay oğlanımış, həddi-buluğa çatmışımış, hardasa, irmi iki yaşında, belə). İlan gələjəy o qavın yanına, südün töküsən, qızılı tullaya-jağ ora. Qızılı da saynan yığ. Nəysə, bu çıxır, gedir. Bir gün belə, beş gün belə, hardasa, bir aya çəkir. Bir günnəri südü tökür, qızılı salannan sora ilanı vurur. İlan qaçıq, quyruğu kəsilir. Deyir:

– Ə, havağatan mən buna süd verəjəm?

Nəysə, dədəsi də deyif ki, gələndə qızılı sanıyajam mən. Neçə gün qalmışamsa, bir helə onnx qızıl olmalıdır dana orda. Nəysə, dədəsi ziyarətdən gəlir, evə gələndə qızılı sanıyır, görür kü, qızıldan dördüdü, beşidi, kəmdi.

– A bala, bunu neynədin?

Nəqədər eliyir, oğlan boynuna almir. Deyir ki, bala, düzün denən, görün neyləmisən. Nəysə, kişi özü sağır, qava südü tökür, görür, ilan gəlmədi.

– A bala, neylədin?

Nəkqədər eliyir, nəysə, axırda boynuna alır bu. Deyir ki, dədə, bax belə-belə, tamahım durmadı, qızılı salannan sora dedim ki, havağatan mən buna süd verəjəm? Cahıllığ elədim, ilanı vurmağ isdiyəndə ilan qaşdı, quyruğunnan xeylax kəsildi. Deyir:

– A bala, bəs adam helə şey eliyər?

Nəysə, bir də tacirrər ziyarətə gedəndə Allah-talıya deyir ki, bəs belə-belə, mənim oğlum belə ziyanniğ eliyif dana. Bəs bunu gör nətəər eləmağ olar? Nəysə, gedəndə xəbər gəlir ki, o oğlan heç cürə muradına çatmıyajax. Nağarsa da, muradına çatmıyajax. Onun toyu olmuyajax. Allah-taladan sada gəlir ki, ordan sıfariş gəlir ki, bu, muradına çatmıyajax. Bu tacir çox durur, oturur, aman-zaman bir oğlu varımış. Ay Allah, mən nətəər eliyim, nağarım? Nəysə, çox adamlara gənaşirriy eliyir⁴⁷, hara gedillərsə, ziyarətə də özü gedir, yalvarır, nətəər eliyir. Deyir ki, mumkün döyük e. O, muradına çatmıyajax, o evlənəndə ilan onu öldürəjəh. Nəysə. Deyir:

– Allaha pənah!

Gətirir buna toy eliyir. İndi bu toy eliyəndə bu tacir gedir gəlinin qulağına piçıldıyır ki, bəs belə-belə, mənim oğlum ləkəmtəldi⁴⁸ dana, xayış eliyirəm, gejə səhərətən yatmaginən. Onu gözdəginən sən. Göydən bəla gələndə hay sal, nə bilim, belə elə. Toy olur, qutarır. Nəysə, gəlillər otağa. Nəysə, gejə gəlin səhərətən yatmir.

Çox pis vəzyətdə yaşıyan bir dənə qadın xeylağı varmış, yoldaşı-zadı da yoxumuş, ta uşaxlar ajınnan qırılmışdır. Kəndə belə baxır, görür kü, bütün evlərdə işix söñuf, hamma bir dənə o təzə toy olanın pəncərəsində işığ yanır. Qazana da daş qoyuf, daşı qaynadır. Uşaxları alladıv elə yatırdıf. Nəysə, bu gəlin gəlir, pəncərədən belə baxır, baxanda bu gəlir tez, munu görür. Oğlanı durquzur ku, bəs deyilən adam gəldi, göydən bəla gəlir. Oğlan durur, belə baxır. Görür kü, filankəsdi dana, tanıyor, kəçcisidi. Deyir:

– Nədi, nəyə durmusan?

Deyir:

⁴⁷ Gənaşirriy eliyir – məsləhət edir

⁴⁸ Ləkəmtəl – iş yönü bilməyən

– Ay bala, Vallah, elə gördüm, işığınız yanır. Uşaxlarım ajdı, çörəyə gəlmışəm.

Bəy qavağına qoyulan xonca-monça – hamısını verir buna, aparır. Deyir:

– Getginən, bir res də gəl.

Gedir bir res də gəlir, nəysə, bunu polnu, ürəyin isdiyən qədər doyurur.

Hə. Səhər açılır, oğlanın atası gəlir, anası gəlir, baxıllar ki, oğlan salamatdı. Göydən sada gəlir ki, döşəyi qaldırıginan, döşəyi qaldı, gör orda nə var? Döşəyi qaldırır ki, həmən o quyruğu kəsiy ilan lünbüdü⁴⁹ qanın içində ölüfdü, qalıv orda. Deyillər:

– Bu nədi?

Xudavənd-aləmə gedif deyiflər ki, nədi? Deyir kin, həmən o gəlinə ki veriv e çörəyi, o, onu osanaya salıf. Elə bilginən ki, o, onu təmiz mudafiyə eliyifdi. Onnan da qutarıf.

284. QƏBUL OLUNMUŞ EHSAN

Bir patşah varımış, bunun bir oğlu varımış. Günnərin bir günü bu oğlun çağırır, vəs eliyir ki:

– Ay bala.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Mənim vəziyətim ağırdı, mən ölüf gedəjəm, mana qırx gün eysan ver. Qırx birinci günü gə yanına, məni çağır.

Bu qırx gün gündə üç öynədən yeməh verir. Nəysə. Elə olur, günnərin bir günü bir yaşıdı kişi deyif:

– Ay bala.

Deyif:

– Ha.

– Gəlsən, belə bir fikir elə, məsləhat elə.

⁴⁹ Lünbüdü – tamam, bütünlükə

Deyif:

– Nədi?

Deyif:

– Bala, mən axşamçağı gələ bilmirəm. (Bu da eysanı üç öynə verirmiş dana: savahertə, günorta, axşamçağı). Axşamçağı gələ bil-məyəjəm, imkan varsa, bir qav da verəsən, aparım evə.

Deyif:

– Dayı, qavım yoxdu. Əgər qabın varsa, get gəti, verim.

Fikirrəşir. O vax da bu papaxlardan yoxumuş, o biri papaxlardan, malal papaxlardanmış. Papağını belə tutur, deyir:

– Ay bala, bunda verə bilərsən?

Deyir ki, əşı, nəfsin çəkirsə, niyə vermirəm. Papağı belə eli-yir, içində də iki dənə yuxa qoyur, xörəhdən tökür. (O vaxdı ehsan xörəyi aşdı, bir də halveydi, qalan şey olmuyuf). Bunun papağın xörəynən doldurur, yola salır, gedir. Alxış eliyə-eliyə gedir. Vax gəlir, qırx gün tamam olur, qırx birinci günü gedir atasını çağırır. Atası bir az gej gəlir. Narahat olur ki, ə, atam, nətəər mənim sözümüz eşitmir? Ha-ha, görür kü, gəldi. Ata deyir:

– Ay bala, darıxmaginan, narahat olmaginan, burdan belə gedəndə bir nəfər adam bu qavırsannışa Fatihə verdi, onu bölüşdürürdüh. Ona görə gej çıxdım.

Deyif ki, ata, qırx birinci gündündü. Qırx günün tamamdı, ey-sanı verdim. Sana bir şey çatdı, çatmadı? Deyəndə deyifdi ki, bala, üzün ağ olsun, heş biri gəlif çatmıyif. Bircə o papaxdakı gəlif çatıb maa. Deməli, bir heyłə eysan verifdi, ama bircə o papaxdakı gəlif çatıf. Afsanata düşən papaxdakı xörəy olufdu yanı.

285. ÜÇ BACI

Üş bajılmışdar. Üş bajı gediflər pencər yiğmağa. Bir xeylax gedillər, qəfildən dev çıxır buların üçün də götürür. Aparır öz kü-masına. Burda da dev çoxdu. Bular fikirrəşir ki, hərəmiz birin götür-rəh dənə. Bu balaja bajı da bijəltərəyimiş⁵⁰ dana. Bu balaja qız de-

⁵⁰ Bijəltərəyimiş – çoxbilmmiş imiş

yifdi ki, bizdə adət belədi, birinə ərə gedəndə beş il, on il nişannı qalırıx. Bizdə adət belədi, deyəndə o biri bajısı deyir, aaz, beş ilə bizə noolajax? Bulların da birjə nənəsi var, dədəsi, qardaşı-zadı yoxdu. Çox iri-xirdadan sora, nəysə, deyir, on il bizə vax ver, on il-dən sonra genə sizdeyih dənə. Bu evdə yeyillər-içillər, çölə çıxanda bu dev qapının dalına bir dəyirman daşı qoyuf çıxıf gedirmiş. Ta bira ayrı adam girə bilməzmiş. Vax gəlir, bir müddət qahillar, günne-rin bir günü qonşuda bir adam (bir cavan oğlan, bayevoy oğlan) yuxusunda görür kü, filən yerdə, filən devdə, bir kahada devin əlində üç dənə qız var. Bu qızdar köməyə çağırır bunu. Yuxuda görür bu-nu. Səhər tezdənnən durur, deyir:

– Ana.

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Maa bir xurcun çörəh qayır, mən filan yerə gedəjəm.

– Ay bala, hara gedirsən?

Deyifdi ki, dimmə. Olmur, gedir. Gedir yolda bir çobana ras gəlir:

– Salaməleyküm!

– Əleykümsalam!

– Qardaş, hara gedirsən?

Deyir, bəs belə-belə. Deyir ki, mən də sənnən gedəjəm. Bı da gedir.

Bi də bir ovçuynan raslaşır. Ovçu da, çoban da gəlir, bular üç olullar. Deyir:

– Ə, qardaş, mən təh gedirəm, siz ras ki mənnən gedirsiniz, gəlin gedəh. Amma mən özüm təh bacarajam.

Bular gedir. Gedillər axdarillar, həmən bu devin kahası tapi-lır. Dəyirman daşın götürüf belə qoyullar, girillər içəri. Görüllər, üç dənə qızdı, üçü də burdadı. Deyif:

– Bıdee, qardaşımız gəldi.

Balaca deyif. Deyəndə deyir ki, demədim, qardaşım gələjəh. Bular razılaşıllar, qardaşı da gəlir, burda dava... Bu qızdar deyir ki,

bunun canı o şüşədəymış. Məsələ var e, devin canı şüşədə olar. Bunun da canı o şüşədeymiş. Qızdar deyifdi ki, əgər o şüşəni qırısan, hasatdı, yo, şüşəni qırmasan, çətindi. Hərrənir-fırlanır, oğlan şüşəni yendirir aşağı, munun da içində bir quşumuş. Bunu öldürür. Öldürənnən sora uje sərbəst qızdarın üçün də götürür. Burdan da kalan ayın-oyun götürüllər haa. Devin də varı-dööləti var, qızılı-mızılı var. Götürüllər, qəşəhcə düşüllər yola. Gətirir balacanı özü alır, o birini çobana verir, o birini də ovçuya verir, çıxıf gedillər. Orda yaşıyıllar.

286-287. YAZIYA POZU YOXDUR

Gənə bir patşahın bir oğlu varımış. Oğlanın evlənməh yaşı keçirmiş. Buna nə qədər deyir, evləmmir. Nəysə, günnərin bir günü Şah Abbas kimi bu da atasının heyvanın, sahəsin gəzirmiş. Heyvanın yanına gedəndə görür, bir qoja kişi, ciyində də belə bir partfeli. (O vaxdı indiki kimi deyildi, partfeli parçadan tikirmışdır).

– Salamməleyküm! Bərəkətdi olsun, bala!

Deyir:

– Xoş gəldin, dayı. Hardan gəlirsən?

Deyir ki, elə bu kətdən gəlirəm. Deyir:

– Bu kətdə kimnən gəlirsən, hardan gəlirsən, nədi?

Deyəndə deyir:

– Ay bala, belədən gəlirəm dana.

Deyif:

– Nədi o ciyindəki?

Deyif:

– Partveldi.

Deyif:

– İçindəki nədi?

Deyif ki, dəfdərdi, kitafdı. Deyif ki, nədi ki bu? Nəyi yazır-sən? Deyir:

– Bala, mən tale yazıram.

Deyəndə deyifdi ki, yazırsan yaz da. İndi sən mənim taleyimi deyə bilərsən kimə yazmışsan? Deyif:

– Yox, bala, Allah sirr açmıyıv ha. Onu desəm, mən günah qazanıram, cəhənnəm əhli oluram mən. Ola bilməz axı.

Deyiv:

– Əşि, sən gəl mənnən spor eləmə. Mən patşah oğluyam. Ya deməlisən, ya ölməlisən.

Deyəndə deyifdi ki, ay bala, Vallah, deyə bilmərəm axı. Deyiv:

– Əşि, deməlisən e.

Nəysə, olmurol⁵¹, bu deyir ki, filan kəntdə bir naxırçının xəsdə qızına yazmışam sənin taleyini. Deyir:

– Hə, sağ ol. Çıxardır civindən bir üç-dört dənə qızıl qəpih verir, deyir, yaxşı yol, çox sağ ol, yeri get.

Çıxır gəlir evə, atasının xəlvət, balaca bi xurcunu götürür, iki gözün də doldurur qızılhan, düşür yola, gedir o kəndə. Kətdə sorğanın ki burda naxırçının evi hansıdı? Deyir:

– Odee, odee, bax odu.

Gedir görür kü, axşamçağıdı, bir yaşıdı arvatdı.

– Ay nənə, Allah qonağı...

Deyir:

– Allaha da qurvan olum, qonağa da. Görürəm ki, patşah libasdı adamsan, mən sana nə deyim?

Deyif:

– Yox ey, xala, uzax gedəjəm, beyjə burda qalmalıyam. Vallah, onda qoy kişi naxırdan gəlsin, o bilər.

Deyir:

– Yaxşı.

Yox, kişi gəlməmiş bu arvatdan soruşur ki, nənə, o tikililər də sizində? Qapı örtülüdü, iki dənə tikildi, pəyədi. Ollar da sizində?

Deyir:

– Hə, bala.

Deyif:

– Nədi o, ora nə salırsınız, neynirsiniz?

⁵¹ Olmurol – heç cür olmur

Deyəndə deyiv, ay bala, o biri heyvanımızın yeridi, hamma onnan beləki bir xəsdə qızımız var, orda yatır, orda qalır. Elə çörəyin, suyun verirəm, orda qalır. Deyif:

– Xala, nə xəsdəsidi?

Deyif:

– Ay bala, nə bilim, elə xəsdədi dənə.

Bunun yerin örgəndi. Deyir:

– Hə, yaxşı.

Kişi də gəlir çöldən. Kişi də gəlir görür kü, vəziyət nətəərdi. Nəysə, gejə məğbur olur qalır. Deyir ki, əş, bax burda oturajam, bir azdan işixlaşanda, dan üzü çıxıf gedəjəm. (Ulduznan, Aynan işdiyirmişdər). Bullar yatır. Kişi naxırçı, arvat da qoja arvat. Görür kü, ikisi də xorulduyur. Durur qəşəh xurcunu da qoyur orda, çıxır çölə. Gedir qızın yanına, (civində də uzun piçağı varmış) piçağınan buna möykəm hardan lazımdı piçaxlıyır. Topuğunatan piçaxlıyır. Xurcunu da orda qoyur ku, o, mənim taleyimə yazılmışdı, qoy onun eysanına versinnər. Çıxıf gəlir, heş bının gənə işdahı çəhmir ki, ev-lənə. Beş il keçir, üç il keçir, dörd il keçir, günnərin bir günü bına, nəysə, ayan eliyən eliyifdi ki, get bir o kəndə.

Piçaxladığı qız da ölmüyüpbüş e. Uje b1 qız yavaş-yavaş ayılır, oğlanın qoyuf getdiyi qızılnan ev tikillər, imarat yapillar. Gəlir görür kü, uçux daxma elə ordadı, ama bu tərəfində bir böyüy imarət var, burda bir qız hərrənir, hesab elə ki, şikil kimi. Belə boylanır, belə boylanır, tərpənir evə. Gedir vəzirə deyir ki, vəzir sağ olsun, atama de, filan yerdə bir qız tapmışam. Dururca vəzir də tərpənir, patşaha müşdulux aparır. Bu da bir torba qızıl muna verir, deyir, hardadı, getsin yerin göstərsin dana. Faytona minillər, gəllər hə-mən yerdə qızın evin gösdərir, deyir, bax bu evdədi. Kişi də naxırçılıxdan çıxıf uje. Kefiköh dolanır dana. Vəzir faytonnan düşür:

– Salamməleyküm!

– Əleyküsləm!

Nəysə, deyir:

– Qardaş, bilirsən nəyə gəlmışəm?

Deyif:

– Nəyə gəlmisən?

Deyifdi ki, mən patşahın oğluna sənin qızını almağa gəlmisəm, elçi gəlmışəm. Əgər razısanı, işi davam eliyəh. Deyif:

– Patşahın oğlunnan artığına vermiyəjəm ha.

Hesav elə, naxırçı kızı gedir patşahın oğluna. Ta bu gədə göründü bu nə vəzyətdə dolanır. Amma bu vəzir görmüyüp ha, bu imarəti görüb. Qız amma görühmür. Deyif:

– Yaxşı, gedin, gəlin.

Gedillər, gəllər, toyu eliyiv aparıllar. Toyun gejəsi (əyənnən-bəyənnən camahat hamısı dağılır, bullar ikisi qalır) qəfildən bu oğlan qayıdır ki, hə, bilirsən nə var? Deyir:

– Nə var?

Deyir ki, sizin kətdən bir qızə mənim talehim yazılmışdı. Onu piçaxladım, öldürdüm, indi səni almışam. Qız deyir ki, mənim həkimim elə budu. Deyir:

– Niyə helə duruxdun?

Deyir ki, sən vurdugun piçaxları yerin dəqiq bilirsən? Deyəndə deyif, hə, niyə bilmirəm, nədi ki? Deyifdi ki, icazə verərsən bir söz deyim saa? Deyif:

– Nədi?

Deyif:

– Biz ta uje ayleyih, bir yerdə yaşıyırıx. Olar, libasımı soyunam, baxasan? Açıb baxır, görür, ə, piçağın biri burda, biri burda, biri burda, uje topuğunatan piçax... Görəndə qayıdır ki, sən öl, bu yazıya pozu yoxdu. Orda da başdıyllar yaşıyıllar.

287.

Bir çobanın qızı olur. Bir dənə də bəy gəlif yolnan keçirmiş. Gəlif görür kü, qapıda adamnar durufdu. Deyir, görən bı nədi? Deyir kin, bı nə hay-küydü? Görür, qapıdan bir adam çıxdı. Deyir kin, nədi o? Deyir:

– Bırda uşax dünyaya gəlifdi.

Deyif:

– Nədi?

Deyifdi ki, qız uşağıdı. Deyifdi kin, onun talehi sənin oğlaa yazıldı. Bəy deyir:

– Nə? Mən bəy, bı da çoban. Mənim uşağımin üsdünə çobanın uşağının bəxdi yazılsın?

Nəysə, bı deyir, helə şey ola bilməz. Çıxır gedir. Bəy gedir gəzir, qayıdış gəlir evinə. Səyahətdən evinə qayıdış gələndə vəzirin-vəkilin başına topalıyır. Deyir ki, gedin nəqqədər ki, təzə doğulan uşax var, hamısın yiğin gətirin bira. Hammısın öldürejem. Yəni kin, öldüsün kü, bının uşağının bəxdinə yazılmamasın də. Gedillər, nəysə, hamısın yiğillar gətirillər, bu uşağı da gətirillər. O uşaxların hamısın öldürüllər. Ama bı uşax gələndə, Allah-taalanın axı bına qisməti var. Kiməsə verir ki, apar bını öldür də. (Bının özünün adam öldürüni olur). Bının uşaga yazılışı gəlir. Deyir, bı qız uşağıdı, özü də çox gözəldi, dünya gözəldidi. Bına hayfi gəlir. Götürür aparır bını bir dənə sandığa qoyur, aparır boşduyur suya. Bu, suynan axır gedir. Binnan irəli su dərmanı⁵² varımış. Gedir o sandıx bı su dərmanının su keçəcəh yerinə dirənir. Bı dərmançının da heç oğlu, qızı yoxumuş. Görür kün, bı dərmanın daşı uje yanır, tüsdü verir. Deyir:

– A bala, bı su gəlmədi.

Gedir baxır görür, bir sandıx gəliv ora qapanıf. O sandığı götürür, gətirir açır, baxır görür içində bir gözəl qız uşağı. Deyir:

– Ay Allah, saa qurvan olum, sən bını yetirmisən mənim uşağım olsun.

Başqa bir ölkədi ha bura. Daa bu çay, sel götürür aparır da bunu bu ölkədən o ölküyə. Nəysə, götürür bını dərmançıyan arvadı, qəşəh böyüdüllər. Böyüdüllər, qız o qədər gözəl olur, yaraşlı olur ku, daa belə saa deyim kin, iki göz lazımdı bı qızı baxmağa. Dərman öylərinə yaxınmış. Bir gün arvat bına çörəh verir, deyir:

– Apar ataa ver, gəl.

Qız bı çörəyi gətiriv atasına verəndə həmən bəy ki varıdı e, yiğiv öldürdüdürdü uşaxları, bəyin oğlu yolnan keçirmiş. Gəzməyə çıxmışmış. Gəliv elə bəyin oğlu ordan keçəndə görür, bırdan bir

⁵² Dərman – dəyirman

gözəl qız çıxdı. Elə nəysə, Allah-taaladan ürəyi bına yapışır. Allahın axı qisməti var. Oqqədər bına aşiq olur kü, deyir:

– Bı, nə qənirsiz gözəldi.

Bu, tez deyir ki, yox, qayıtdıx. Bının başına yiğışannar, nə bilim, vəziri, vəkili, ov ovluyanı, quş vurani deyir:

– Əşि, ay bəy, niyə qayıdırsan? İndi çıxmışan.

Deyir:

– Yox, uje bırdan qayıdiram.

Qayıdır gedir evə. Qayıdır evə gedənnən sora dirənir, deyir ki, mən orda bir qız görmüşəm. Gedin onu gəzin, görün kimdi o. Mən o qızı almaliyam. Nəysə, gəllər, axdarıllar, arıyllar, tapıllar, deyilər, bəs dərmançının qızıdır. Bu padşahın genə bağırsağı doğranır içərdə. Bu nətəər olan şeydi? İndi gəlsin də bu dərmançı qızına ilışsin. Maa bax, dərmançıya bax. Mən durum dərmançının qızın oğluma alım? Belə şey olar? Onnan sorasına oğlan əl çəhmir, oğlan yaman günə qalır, özün öldürür, ağlıyır, dərdə düşür. Deyir:

– Yox, o qız oldu, oldu, olmadı, mən evlənmiyəjəm.

Nəysə, gəllər elçiliyə. Deyillər:

– Bəs belə-belə, sən bını hardan almışan? Sənin axı oğlun, qızın yoxudu.

Kətdən, kəsəhdən soruşular. Deyillər:

– Vallah, elə qəfildən gördük bir qız uşağıdı, götürüf saxladıx.

Axırı deyir:

– Allahdan gizdi dəyil, bəndədən nə gizdiyim. Həmən o qız sandıxda gəldi çıxdı bira. Dərmanımın gözün tutdu, mən də onu çıxarddım, evladım yoxudu, saxlamışam. Daa bilmirəm, o uşax hardan gəldi. Allah göndərdi, bəndə göndərdi, bilmirəm.

Həə, deyir:

– Yaxşı.

Gedir bəy həmən o nökərin çağırır, o adam öldürəni. Deyir:

– Düzünü de görüm, o vaxdı flankəsin qızın saa verdim, apar öldür, neynəmisən?

Deyir:

– Allahdan gizdi dəyil, bəndədən nə gizdiyim. İsdiyirsən, boynumu vur, isdiyirsən, kəs, mənim ona yazığım gəldi. Dünya gözəliydi, uşağa baxdım, yazığım gəldi. Dedim, belə gözəl qız olmaz. Mən onu qoydum sandığa axıtdım, suynan çıxdı getdi.

Deyir:

– Həə, axı o vaxdı maa dedilər ki, Allah-taaladan bı qızın bəxdi sənin oğlaa yazılıfdı. Görürsən, bını mən cəhd elədim öldüməyə, Allah-tala bını genə qoymuyufdu kin, bı öldüsün. Gətirif dərmançı saxlıyif, indi də Allah-tala onu oğlumun qabağına çıxartdı.

Axırı, ələci kəsilir, oğluna həmən qızı alır, bala. İndi yazıya pozu yoxdu.

288. PEYĞƏMBƏRİN NAĞILI

Bir nəfər şeytan bir nökəri örgədir kin, peyğəmbər meçitdə namaz qılır, ged onun namazın poz. Şeytandı də, isdiyir kin, onun namazı pozulsun. Bı da gedir.

– Onun namazın pozsan, onun evrətin saa alajam.

Bu, peyğəmbərə ayid idi. Peyğəmbər də həməşə belə köhnə paltarda olufdu. Bu namaz qılıf qaydırılmış. Görüf, nökər heş bına salam vermedi, böyrünnən keşdi. Deyir:

– Ay bala, salamməlöyküm, bəri qayıt görüm.

Deyir:

– Nədi, əşşı?

Deyir:

– Niyə əşi deyirsən maa? Salam Allaha salam verməhdı, sən özün salam vermədin, vermədin, mənim salamımı niyə almırsan, ay oğul?

Deyir ki, tələsiyirəm. Deyir:

– Nə yaman sənin belə böyüy işin var ki, tələsiyirsən?

Deyir ki, peyğəmbər orda namaz qılır, mən gedirəm onun namazın pozmağa. Şeytandı də, deyir, ged onun ağlın çasdır, namazı yaxşı qıla bilməsin. Gediv onun namazın pozajam. Deyir:

– Peyğəmbərə sənin güjün çatmaz. Gəl mənnən güləşəh. Əgər məni yıxsan, gediv onun namazın poza bilərsən.

Deyir:

– Yaxşı.

Binnan belə əlbeyaxa olanda peyğəmbər əlinin dalıynan bını bir az itəliyir, gedir xeylağ uzağa düşür. Bu hirdənir, bir dəfə də buna cumur də. Cavan oğlanımış. Bir də belə vıranda bir də qayıdır gəlir. Qayıdır gəlir, paltarın soyunur, indi səki bunnan ciddi dalaşmağ isdiyir. Dalaşmağ isdiyəndə peyğəmbər bunu əlinin arxasına atır göyün yeddi qatına. Əlin belə tutur, deyir:

– Düş ovcumun içində. Düş görüm. Bax, peyğəmbər mən. Maa güjün çatar sənin?

Deyir:

– Əsdafurullah, mən belə bilməmişdim. Allah nəhlət eləsin məni örgədən şeytana! Məni örgətdi ki, gedim mən pozum səni... Mən səni belə bilməmişəm. Sənin kəramətaa bələd olmamışam.

Deyir:

– Onda get, bala, şeytana dediyü de.

Deyir:

– Yox, büyünnən belə mən şeytana yox, saa qulluxçu olajam. Ömrümün axırına kimi sənin yanında qalajam. Bu, ömrünün axırı-natan peyğəmbərə qulluğ eliyor. Bağın-bağatın belliyir, atın yəhərrir, atın yüyünniyyir. Nəysə. Bunun qulluğunda durur. Vax gəlir, və-də gəlir, gün keçir, ay keçir, bı qojalır. Bir gün peyğəmbər səyahət-dən qayıdanda gəlif görür kü, bu dayanıv qapıda, sakqal basıv. Uje daa bunun ölüm vaxdıdı də, qojalıfdı, başı gedir-gəlir.

Deyir:

– Əbdül!

(Adı Əbdülümüş). Deyir:

– Bəli!

Deyir:

– Əbdül, niyə belə eliyirsən, bala?

Deyir:

– Ay ağa, dəəsən vax gəlif çatıfdı, uje ömür-gün keçifdi, ölməy ərəfəsindəyəm. Uje özümü də yaxşı hiss eləmirəm, amma bu dünyada əhdim ürəyimdə qaldı. Bir əhdim varıldı.

Deyir:

– Nədi o əhdin?

Deyir:

– Mən nə ata, nə ana, nə bacı, nə qardaş görmədim. Özüm yettim oldum, qapılarda böyüdüm. Heş birisin görmədim də, bir atadan ürəyim su içsin, anadan su içsin.

Deyir ki, mən saa ata-anaa gösdərərəm. Deyir:

– Doğurdan?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Elə onda canım saa fəda olsun, məni apar gösdər, onnan sonra mənim canımı alsınnar. Allah-taala mənim canımı alsın.

Bunu götürür, deyir, atdarı gəti, çəh bəri. Atı yəhəriyyir, yüyənniyir, birində peyğəmbər oturur, birində də Əbdül oturur, götürür gedir bir qəvirsənniğin böyründə dayanır, deyir:

– Düş atdan.

Düşüllər atdan. Deyir:

– Əbdül!

Deyir:

– Ha.

Deyir:

– Görürsən bı qəbirrəri?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Bı, sənin ataan qəbridi, bı, anaan qəbridi, bı, bacıun, bı da qardaşuin. İndi, oğul, bı qəbrin üsdündə durursan, bir-bir deyirsən, “Allahın məsəli Əlamuhəmmədin və Ali Məhəmməd”. Qəbir açılır, nə görsən, düzgünü gəl maa de ha. Bax, birin alt, birin üst demə. Onsuz da mən onu bilirəm.

Peyğəmbər özü çıxır gedir. Bı gəlir, durur atasının başının üs-dündə. Deyir:

– Allahın məsəli əla Muhəmmədin və ali Məhəmməd.

Qəbir açılır, görür, atası bir ağsakqal kişi, oturuf Quran oxuyur. Allahın kəlamin oxuyur. Qəfildən deyir, nətəər olursa, elə bil, bir əqrəf gəlir bunun dilinin ujunnan virir, gözdər hədəqədən çıxır, ağız köpühlənir, dil ağızınnan bir belə çıxır, ləhliyir, daa belə olur, qaralar, qalır belə. Bı çox pis olur. Deyir:

– Ay Allah, gör atam qəbirdə nə gün çəkir.

Keçir ikinci qəbrin üsdünə. İkinci qəbri də o minvalnan deyəndə ikinci qəbir açılır. İkinci qəbir açlında baxır görür kün, ana-sı oturub. Bir xanım-xatın arvaddı belə, qavağında belə leziz, gözəl xörəhlər var. Əlin buna atır, ağızına gətirincən zir-zibil olur, bına atır, ağızına gətirincən zir-zibil olur, bına atır, ağızına gətirincən zir-zibil olur. Bı arvat bı yeməhlərin birinnən yeyə bilmir. Bunu belə görəndə bı çox pis olur. Deyir:

– Əsdafirullah.

Keçir üçüncü qəbrə. Bı qəbrin üsdündə deyəndə “Allahın məsəli əla Muhəmmədin və ali Məhəmməd”, qəbir aralanır. Baxır görür, qəbirdə, əsdafirullah, bir dənə kadındı, belə oturufdu, cavan gəlindi, qılçasının altınınan belə su gedir. Birdan beləsi qancıxdı, it (söyləyici əlini qurşağına aparır – top.). Birdan beləsi insandı. Bax, bı hörüyü bı qılcasına bağlıdı, bı hörüyü bı qılcasına bağlıdı. Deməli, birdan zülal kimi su gedir, nəqqədər elir, o sudan içə bilmir. Dili ağızında parçalanır, pörşələnir. Zar-zar zariyir. Əbdül çox pis olur, çox məyus olur. Binnan keçir, üçüncü... Bir isdiyir qardaşının qəbri-nin də üsdünə gessin, deyir, bunu da görsəm, laf ürəyim partdiyar. Mən öləjəm, maa dərd olar. Bir də deyir, yox, qoy elə buna da baxım. Gedir qardaşının qəbrinin üsdündə durur, deyir:

– Allahın məsəli əla Muhəmmədin və ali Məhəmməd.

Qəbir aralanır. Açılanda görür qardaşı durdu, şahadat barmağında şam yandı. Bu, dəsdəmazın aldı, namazın qıldı qəşəh. Onnan sorasına qayıtdı zikrin elədi, başın yerə qoydu yatdı. Deyir:

– Allah, saa şükür, nə yaxşı mən qardaşımı belə gördüm. Barı heç olmasa, sakit olum.

Elə-belə də qoyur, durur gəlir peyğəmbərin yanına. Peyğəmbər soruşur:

– Bala, getdinmi?

Deyir:

– Hə.

– Gördün?

– Hə.

Deyir:

– De görüm.

Deyir:

– Bəs atamı bı formu görmüşəm.

Deyir:

– Əvdül, ataan günahı çoxdu.

Deyir:

– Atam çox əzyət çəkir. Bəs Allahın kəlamin oxuyur axı, canım saa fəda olsun.

Deyir:

– Allahın kəlamin oxusa da, atan cavan vaxdı, həddi-bulux vaxdı bir bakırə qızə böhdən deyif. Heş kəs yiyə durmuyuv o qızə. O qız ərə-zada getmiyif, qojalif, saç ağarif, göz tutuluf, kiprihlər ağarif. Bir kəndin qıraqında qara, yerdənqazma dəyədə qalır. Şam işığında duruv orda. Kim gətirif nə verirsə, onu yeyir. Hərdən-birdən də kim onnan soruşanda sənin heş bir evladın-zadın yoxdu, deyir, Allah məni bu günə qoyana nəhlət eləsin. Bax, nəhlət deyiləndə sənin atan qəbirdə o günə düşür. Bu belə. Bəs anaa necə gördün?

Deyir:

– Anam ləziz xörəhləri qoymuşdu, əlin ağızına aparırdı, yeyə bilmirdi.

Deyir:

– Anaan günahı bilirsən nədi, ay oğul? O da bağışdammazdı. Kimsə – hamiləmi, əlsiz-əyaxsızmı, kimsəsiz bir qocamı, imkanı olmuyammı qapıya gəlifdi. Bişirdiyi xörəyin iyi onu vurufdu, am-

ma ona yeməh vermiyif, heş təhlif də eləmiyif. Yemisınız-işmisi-nız, yerdə qalan qırığı-quruğu belə yiğifdə töküv üsd-üsdə, deyiv, o adam bırya gəlmışdı, apar ona ver, gəl. İmkansız adama. Zibil verif ona. Ona görə də Allah-taala onu bağışdamır. Həməşə onun yediyin zibil eliyir. Gərəh qapaa gələnə təhliv eliyəsən. Orda pişirirsən də, qapıda duruf, yeməyin iyisi virir onu. Onun orda nəfsi qalmasın, onnan birin götürü ver ona, yesin. Ona görə anan o zülmü çəkir. De görüm, bacım niyə belədi bəs?

Deyir:

– Bacım da getdim gördüm, su içə bilmir. Aşağı tərəfi itdi, yuxarı tərəfi insandı, saçının bağladı, su içə bilmir.

Deyir:

– Kəhriz başında bacın su doldururmuş, paltar yuyurmuş. Bir qo-canın, əlsiz-əyaxsızın biri deyifdi kin, ay qızım, Allah xatirinə, imam eysanı olsun, o sudan bir quruşqa ver, içim. O da qancıx kimi onun üzünə çəmkirif. Ona görə onun günahı lap çoxdu. Görürsən, deyirsən ki, Allah xatirinə, maa bir stikan su ver. İçirsən, deyirsən, imam eysanı olsun. İndi ona Allah-taalanın o qədər qəzəbi tutufdu kun, yarı tərəfi onun qancıxdı, qancıx kimi çəmkirif. Saçının da bağladı, o su da gedir, qancıx kimi çəmkirifdi deyin, o sudan içə bilmir. Allah-taaleynan imamnarımızın adın o saymıyifdi. Ona görə o zülmü çəkir.

– Bəs qardaşım?

Deyir:

– Qardaşın həddi-buluğa yetməmiş bir oğlan olufdu, cavan olufdu. Nə görün, nə götürüfdü kün. Dünya görməmiş dünyasın dəyişifdi. Allah-taala da onun yerin behiş eliyifdi. Durur, şam yanır, namaz qılır, zikrin eliyir, yىxılır yatır. İndi arxayıñ oldun, bala?

Deyir:

– Hə, arxayıñ oldum, ama sənnən bir xayışim var. Canım saa fəda olsun, ya peyğəmbər, o ikisin isdəmirəm, amma atam Allahan kəlamın oxuyur, o Qurana göra o atamı bağışda, nolar.

Deyir:

– Ay oğul, elə yerdən dedin kin... Mən onu bağışdıya bilmərəm.

Deyir:

– Necə yanı? Sən bu boydana dünya sahibisən. Dünya e, dün-ya. Yerin-göyün altında olan dünya sahibisən.

Deyir:

– Oğul, nəkqədərə mən onu bağışdasam da, o qız gərəy onu bağışdıya. Mən bağışdıyajam, hə, bağışdırıram, halal-xoşun olsun. Amma o qız, vax gələjəh, kimsə soruşsa ki, bala, sən niyə bı gündə-sən, deyəjəy, Allah ona nəhlət eləsin, mənə böhdan atif bı evdə cü-rüdən odu. O, bir də həmənki kimi olajax. O olmuyejağ axı. Əsas o qızdan gediv onun halallığın almalısan. Get, tap onun halallığın al, onnan sora atan orda yaxşı olsun, Allahın da kəlamin oxusun.

Nəysə, oğlan durur, atı yəhəriyir, yüyünniyir, deyir, gedim onu tapım, yalvarım ona. Gedir kət-kət gəzir, soraxlıya-soraxlıya. Deyillər:

– Hə, bı kətdə biri var, odee kəndin qırağında bir daxmada oturufdu, bala. Heylə biri var.

Gedir. Gün qaralmışımış. Qapını döyəndə deyifdi ki, kimdi, ay oğul?

Deyif:

– Yolnan keçən Allah qonağı.

Deyif:

– Allaha da qurban olum, qonağına da. Gözüm görmür, qapı-nı aş, oğul, gir içəri.

Girif. Deyif:

– Ay oğul, gözüm görmür, Vallah, utannam da saa deməyə.

Deyir, varın verən utammaz. Gəl, indi nə tapırsan, onnan bir tikə al.

Hə, bı da oturur. Bir az keçir, billar dərtdəşillər. Deyir:

– Ay ana, ay nənə, sənin oğlunnan, qızınnan, anannan, bajın-nan heş bir adamin yoxdu ku, sən təhsən?

Deyir:

– Oğul, oranı tərpətmə. Oğul, o dərdimi tərpətmə. Allah məni bı günə qoyana, bala, nəhlət eləsin.

Oğlan deyir:

– Aa... İndi atam orda uje, qəbir evində o zilləti çəkir. Uje mən soruşdum, o sözü dedi. Deməli, o sözün aqibəti buyumuş. Pey-

ğəmbər düz deyir, peyğəmbər orda desə də, mən gəldim bırda so-ruşdum, o belə dedi. İndi atam orda o əzyəti çəkir.

Bu fikirrəşir. Neyniyim? Nağayrim? Peyğəmbər Allaha müraciyət eliyir kin, bu uşax neçə ildi maa qulluxçudu. Qurani-Kərimin xətrinə, sən bı oğlannan bı qızın evlənməsinə şərayit yarat. Həddi-buluğ olsun.

Allahın əlində çox böyük höhmü var. Allah-taala elə orda qızı da, oğlanı da cavannaşdırır, ikisin də eliyir om beş yaşında oğlan-qız. Deyir:

– İndi olları siğə eliyin. Oğlan onnan evləmməsə, o qız ömrü boyu qarqışçıdı – o kişiyyə. Bəlkə onnan sora o qız o kişini bağışdıya.

Onnan sorasına bı qıznan bı oğlan evlənir, gəllər peyğəmbərin hüzuruna. Deyir kin, bax mən o kişinin oğluydum, özüm də bı peyğəmbərə qulluxçu olmuşam. Mən atama görə sənnən evləmmişəm. Səni ömür boyu xöşbəxd eliyiv onun əvəzin çıxajam. Sən mənim atamın halallığın ver.

Onnan sora deyir:

– Onun halallığın verirəm ki, qoy getsin, o qəbir evində rahat yatsın.

Bının hamısı olmuş işdərdi, bala.

289. PEYĞƏMBƏRLƏ OĞRU

Deyir, bir gün peyğəmbərimiz harasa səfərə gedirmiş. Bir də-nə də kişi qırxdan çıxır, deyir ki, hara gedirsən, ya peyğəmbər. Deyir:

– Harasa uzax səfərim var də.

Deyir:

– Məni də özunnən apararsanmı?

Deyir:

– Uzax gedirəm, sən gələmməzsən.

Deyir:

– Yox, mən də sənnən gedejəm.

Deyir:

– Yaxşı.

Bu peyğəmbər özü ilə yol çörəyi götürmüşmüş. Çörəh, su götürmişmiş. Xeylax gedillər, yolda bu yorulanda deyir:

– Bala, həybədə çörəh də var, su da var, gətir, yeyəh. Hələ yolumuz çox uzaxdı.

Gətirillər, birəz kəsillər, çörəhdən yeyillər, birəz sudan içillər. Qalanını gənə qoyullar sumkuya ki, ajanda bir də yeyərih. Yolumuz uzaxdı. Xeylax gedillər. Yolda qoşulan adam gənə acır. Girəvəliyir, bu çörəyi qəşəh götürür, yeyir. Bir xeylax gedənnən sora bu, peyğəmbərə agah olur. Peyğəmbər gənə deyir:

– Bala, yorulmuşux, gətir çörəyi, yeyəh.

Gedir, həybəni gətirir, deyir:

– Çörəh yoxdu.

Deyir:

– Hanı bə çörəh?

Deyir:

– Nə bilim, kimsə yeyif.

Deyir:

– Bə kim gəlmışdi?

Deyir:

– Bilmədim, görmədim, kimsə oğurruyuf yeyif.

Deyir:

– Hə, neynəh, oğurruyuf yeyif, yeyif.

Nəysə, suyu da içillər, bilar gedillər. Bir yerdə durullar bullar.

Peyğəmbər hökmün bına göstərməy isdiyir.

Deyir:

– Düş atdan.

Bı da düşür. Deyir:

– Üş dənə torpax topala.

Birin birəz balaca topalıyır, birin birəz onnan böyük, birin də lap böyük. Deyir:

– Ya peyğəmbər, bı nəydi, topalatdın bı yolun içində?

Deyir:

– Bax indi öyrənəjəhsən.

Peyğəmbərdən səda gəlir. Bu topalar hamısı qızıl olur. Bu çox olur, bu birəz binnan az olur, bu da bunnan birəz az olur. Deyir:

– Bu nədi belə? Doğurdan da, mən sənin höhmaa indi bələd oldum.

Deyir:

– Bax bu toparı görürsən? Bu olsun sənin. İkincini göstərir ki, bu da mənim. Bax bu çox da o çörəy oğurruyanın. Ona görə ki, ya-zıxdı. Onun imkanı olmuyuf, yaqın gəliv o çörəyi oğurruyufdu, yeyifdi. Bu da qoy onun olsun ki, getsin dolansın.

Bı qırıla-qırıla qalır ki, bı nədi ki, azdı. Gör orda bir topa qızıl var. Çoxdu. Dözə bilmiyif deyifdi ki, ya peyğəmbər, bəs o çörəyi mən oğurruyuf yemişdim axı. Elə o qızıl mənim olsun. Onnan sorasına peyğəmbər deyifdi kin, mənnən gizdin nə iş görürsən, yerdə də, göydə də – harda görürsən gör, maa agahdı. İsdiirsən qırx ərşin quyunun dibində gör, o maa agahdı. Amma adam oğurradığın, görürsən, belə boynuna qoyullar. Peyğəmbərdən üzr isdiir ki, mən çörəyi yemişəm, qızılı mən götürüm.

290. ADAMYEYƏN QIZ

Bir arvadın uşağı olur, qız uşağı. Nəysə, bu, xamırı bisirir, kündəliyəndə gedir çölə, gəlir görür kü, kündəni tez yeyir bu. Uşax yeyir, böləhdə yeyir. Hannan-hana, hannan-hana uje munun sırını bildirmir də heş kimə. (Yadımnan çıxıv e, çoxdanın söybətidi). Bu, yoldaşına deyir ki, bu uşax başa bəla olajax. Düzgün uşax döyük, bunu nətəərsə eleməh lazımdı. Nəysə. Bunun, deyir ki, başın əkməh lazımdı dana. Bunu aparır qoyur bir yiyesizdih yerə. Nəysə, burda bu yekələnir, yekə qız olur. Bir günnəri oğluna deyir ki, ay bala, atı min, bir dənə uşax qoymuşx filan yerdə, get gör, nətəərdi. Nəysə, qardaşı da tərəkəmə işində işdiyirmiş, yaxşı üzdən irağ itdəri varmış. Nəysə, atı minir, gedir. Bu gedəndə ərih töhmüşümüş cibinə. Əriyi yeyə-yeyə gedir. Çərdəhlərin tulluyur getdiyi yolun qıraqına. Bu gedir, bir müddət qalır orda. Hah eliyincən bu əriyin tumu burda yekələnir, yekə ağaç olur. Nəysə, gedir çatır bayısını görür. Atı

bağlıyor çölə, girir içəri. Nəysə, bu çıxdıxcan atın bir qolun yeyir. Deyir:

– Qardaş, atın üç əyaxlı gəlmişdi?

Qorxusunnan deyir kin, hə, bajı. Nəysə, çıxır, girir içəri, o biri qolu yeyir. Nəysə, atı təmiz yeyif qutarannan sora qardaşı görür kü, noobət buna gəlif. Bunu da yiyejəh. Durur qəşəh qoyur, qaçır. Bayısı duyux düşür kü, qardaşı qaçır uje. Orda qoyma, burda qoyma, özün çatdırır əriy ağaşdarına. Həmən o yeyif tumun tulladığı dana. (Rəvayətdi dana). Əriyin dibiynən gəldihcən bu ərihdən o əriyə, o ərihdən bu əriyə axırıncı üş dənə əriy ağacı qalanda:

– Dartan hay, Yırtan hay! Dartan hay, Yırtan hay! – itdəri çağırır.

İtdər çatırır. Çatdırır özün. Bayısına çatdırın kimi deyir:

– Dartan, elə dartarsan ki, bir dənə dərisi də qalmasın! Yırtan, sən elə yırtarsan ki, bir damcı qanı düşməyə yerə!

Nəysə, bunu parçalayıllar. Təh ərih yarpağının üsdünə bir damcı qanı düşür. İtdər bunu təmiz yeyir. Bu qanı da qoyur qoltuğuna ki, gətirə nənəsinə gösdərə ki, nənə, bax, qız belə-belə, atımı da yedi, məni də yeməy isdiyirdi, bax qanıdı bu da. Qoyur qoltuğuna. Bu xeylax gəldihcən görür, qoltuğunu yeyir nəysə. Qan yeyir. Ayə, gətirir evə, çatdırı bilmir. Nəysə, gəlir, deyir ki, nənə, saa nə-təər deyim ki, helə uşax doğduğun yerdə... Allah sana insaf versin. Məni də yemişdi, atımı da yedi. Bir damcı qan bax budey, buramı nəqədri yeyif, uje sümüyə dirənif. Onnan da deyif ki, bala, yaxşı ki, salamat qutarmışan sən. Heylə də qutardı getdi.

291. OVÇU PİRİM

(Qaytaran kişi –) Ovçu Pirim gəzə-gəzə gedir bir fermiya. Fermiya çatır, fermada oturullar buna yaxşı yeməh-zad irahlıyıllar. Oturuf çörək yeyəndə görür kü, itinən canavar danışır. Deyir ki, sən ölü, beyjə burda bir dənə dördəyaxlı heyvan qoymuyajam. Axi Ovçu Pirim bını eşidir. Hər bir heyvanın, itdərin dilin bilir. Deyir:

– Əgər Ovçu Pirimin qavağına verdihləri yeməyi mana versələr, sana bir quzu da vermiyəjəm.

Tez boşqavın götürür, deyir ki, ala bunu, apar ver o itə.

– Ə, qardaş, eləməginən. Nətəər, xoşuna gəlmir, bəyəmmir-sən?

Deyir:

– Sən apar qoy o itin qabağına, qoy yesin, mən şordan-pendirdən yeyəjəm, bu yeməhdən yemeyəjəm.

Hamsı protif gedir da, pis olullar. Nəysə, deyir:

– Yaxşı.

Gedir. Aparıllar qoyullar itin qavağına. Gejə olur. Bu Ovçu Pirim görür kü, yox e, itdər yatmir. Gah bu tərəfə hürüllər, gah bu tərəfə. Deyif:

– Ə, qardaş, dimməz durun, gəlin, yixılın yatın. Əgər sizin heyvanınızdan bir quzu əysiy olsa, mən verəjəm.

Bullar da arxayın yatıllar, səhər duruf görüllər, ə, qapıda bir dənə quzu qalmayıf. Dördəyaxlı heç-zad qalmayıf. İt də qalmayıv e, gediflər.

– Ə, bının Allah evin yıxsın! Bizim başımıza nə oyun açdı? Qoyun gedif, yoxdu.

Bu da durur deyir ki, ə, nədi? Deyir ki, ə, narahat olma, heyvanın hardadısa, topadı. Gedillər görüllər ki, canavar ora yixılıv, it bura. O qədər boğuşuflar, dalaşıflar ki, day ikisi də heydən düşüf. Qoyunu-quzuyu yiğillar gətirillər qapiya. Deyir:

– Sana.

Saniyillar, görüllər, hamısı düzdü. Deyir ki, qardaş, sana indi biz nə verəh?

Deyif:

– Vallah, heç-zad verməən, nə versəniz, burda qalajax. Hələ aparmiyajam, sora gəliv aparajam.

Hə, nəysə, bir müddət qalır. Xeylax bunun heyvannarı, bir beş dənə, on dənə heyvan verillər, qalır. İki il, üç il qalannan sora gəlir bu. Bu gəlir ki, qoyunun apara. Çobana deyir ki, ə, mənim

heyvannarımı gətiginən, aparım. Elə-belə seçəndə görüb, ə, qoynun biri məliyir. Deyiv:

– Ə, qardaş, onu da at yeşiyə.

Deyif:

– Bəs görmürsən, məliyir. Bunu ayıırısan, nənəsinənən ayıırısan, xalasınınan ayıırısan.

Axı bu it agah eliyir. Deyəndə deyifdi ki, ə, qardaş, ta bizdə heyvan qalmadı ha. Ordan heyvanı yiğif götürüf gəlir.

(Çerkəz kişi –) Gedir iki qayanın arasında gejəliyir, qalır. Görür kü, bərk çovğun tutdu bunu. Deyir:

– Evin yixılsın, fələh. Mən o çobannara pay vermədim, mən altın çəhməliyəm.

Nəysə, yatır, səherertə durur görür kü, qoyun təmiz qırılıf, hamısın çovğun qırıfdı. Qoynun, sürüünün qıraqında duruf, quzqunnar gəlif yeyir. Quzqunnar yeyəndə... (Bunun dilin bilir dana). Qayıdır ki, orda bir yaşıdı quzqun var, bizim babamızdı dana, nənəmizdi. Ona da gedəh dəyəh, gəlsin bu leşdən yesin dana. Bu Ovçu Pirim eşidir bunu. Nəysə, gedillər, bunu da gətirillər. Yeyillər, yeyənən sora deyillər ki, heç belə rəhimdar, yaxşı adam görmüsünüz? Belə kef görmüsünüz? Həmən o qoja quzqun deyif ki, hə, neçə il bunnan qavax, yüz il, yüz irmi il bunnan qavax filan dağda, filan patşah qızıl basıranda bizdə belə bir kef idi. Filan qayanın arasında qızıl var, qızıl mədəni var. Bəs bir-birinə qırtıştıllar, danışıllar. Bu Ovçu Pirim barmağın dışdıyir ki, gedim o çobannarı gətirim mən, aparım ötürüm o qızılın içində. Mən namartdığ elədim, onnar bir hələ əziyət çəkib saxlamışdı, ollara mən pay vermədim. Gedir çobanları yiğir. Gətirir ötürür o kahanın içində.

Həə... Birtəhər düzəltdiy dedih (gülür – top.). Eyy, yadımda nağıl qalmayıf ha. O qədir kök nağıllar bilirdim. Allah rəhmət eləsin ölünnərinə, qoja nənəm nağıl eliyirdi. Qoja nənəm yüz om beş yaşında öldü. Adı Gülgəzidi. Ağdamın Mərzili kəndininəniydi.

292. HALALLIQ

Bir orta yaşıdı kişi varımış. Bı varrı döyük də, ama tükanı-zadı varımış. Bu gəlir fəhlə tutur. Fəhləni gətirir qapıda iş vardı da, gör-dürür. Görür kü, yox, günorta tamam oldu, bu, işi qutarmadı. Gedir, ayrı bir fəhlə tapır. Bullar axşama kimi işi qutarıllar. Bular işi quta-randa bu gətirir fəhliyə – günortadan sora gələnə də bir manat verir, bu səhərdən gələnə də bir manat verir. Bu səhərdən gələn pulu gö-tümür, amma günortadan sora gələn götürür, çıxır gedir. Bu da çıxıf gedir. Bu deyir ki, ə, bala, niyə götürürsən? Deyif ki, yox, lazım döyük. Bu çıxıv uzaxlaşış gedənnən sora deyiv:

– Ə, elə düz elədi. Səhərdən bu işdiyir, buna da bir manat verdim. Buna da bir manat verdim. Bu götürdü, bu götürmədi. Onçun elə düz elədi, götürmədi.

Səhər bu, manatı götürür, çıxır bazara ki, üsdünə də bir manat qoya, verə bu səhərdən gələn fəhliyə. Nəqədər gəzir, tapmir. Elə bazardan bəri çıxanda görür kü, bir nəfər adamın qucağında bir quzu var.

- Salaməleyküm.
- Əleyküməsalam.
- Ay bala, bu quzu neçəyədi?

Deyif:

- Bir manata.

Deyir:

- Ala.

Həmən bu manatı verir buna, quzunu götürür, gedir. Quzunu götürür gətirir evə. Çobana deyir ki, bu quzunu elə eliyirsən ki, bu-nun dölün itirməginən, balaların elə eləeginən, qarışdırma. Deyir:

- Yaxşı.

Vax gəlir, üç-dörd il keçir. Günnərin bir günü kişi tükanda oldu-ğu yerdə həmən o bir manatı götürmüyən oğlan gəlir bunun tükanına:

- Dayı, salaməleyküm!
- Əleykümsalam!

– Dayı, sən mana bir manat pul boşdusan, onun əllisi sənin olsun, əllisin ver maa. Deyəndə deyiv:

– Ə, bala, yekə adamsan, qanacağın-mərfətin olsun. Mən tükançı adamam, mən heş kimə pul boşdu döyülməm, bu, nə deməhdi. Hələ camahat maa pul boşdu olur, mən camahata pul boşdu döyülməm.

Deyəndə deyir:

– Dayı, fikirrəş, əllisi sənin, əllisi mənim. Bı dedihcən deyir, əllisi sənin, əllisi mənim.

Olmurol. Deyir:

– Dayı, filan vaxdı sənin qapında fəhlə işdəmişəm. Günortadan sora da bir fəhlə gətdin. O günortadan sora gələnə də bir manat verdin, mana bir manat verdin. O götdü getdi, mən götürmədim. Hə-mən manatı deyirəm, onun əlli köpüyün ver, əllisi sənindi.

Deyif:

– Bala, indiki belə oldu, gedirih bizə.

Durur, tükanın qapısın bağlıyır, gəlillər evə. Gətirir bına yaxşı çay-çörəh verir. Çay-çörəh verənnən sora adam göndərir, çobana denən qoyunu yiğsin gətisin bura. Hə, çay-çörəh yeyir, qoyun gəlir, qapıda mələyəndə bu ev yiyəsi də çıxır, oğlan da çıxır. Deyir:

– Dayı, çox sağ ol, elə mən əlli köpüyü alıv aparıf çörəyə verəjeydim, qarın dolusu yeyəjeydim. Ta qarnı dolusu yemişəm, çox sağ ol, mən gedim.

Deyəndə deyif:

– Ə, bala, yox.

Çobana deyir ki, o vaxdı saa bir quzu vermişdim haa. Quzu, deməli, ildə iki bala verirmiş. Quzu, quzunun quzusu, helə-helə qoyunun yarısı. Deyifdi ki, seş gör belə... Deyir:

– Bala, götürü get.

Deyif:

– Yox, dayı, bını əənə gedən kimi mənim əlimnən alajaxlar. Mən sənin malını niyə haram eliyim axı? Maa lazım deyil, elə bir qarın yemişəm, bəsimdi dana, çıxım gedim.

Deyif:

– Yox, bala.

Axırı, gətirir mına beş dənəmi, on dənəmi heyvan verir. Deyir:
– Götü, get, bala, halal xoşun olsun. Mən o vaxdı səf eləmişəm.

293. BÖHTANA DÜŞMÜŞ QIZ

Kasif kişi-arvad varımış. Gündərin bir günü arvat kişiyə deyir ki,
əşi, sən də otumusan evdə, mən də otumuşam evdə. İmkanın varsa, get
bazara, şəhərə, bir az pul qazan, uşaxlarımızı dolandırax. Deyiv:

– Ay arvat, (ta indi bağışda, bala) mən gedərəm, birdən sən
pis yola qulluğ eliyərsən.

Deyifdi ki, get, arxayın ol. Bunu məjbur inandırır, bı gedir.
Gedir, bir gün, iki gün, ta evdə də olan şeyi yeyiflər, hes-zad yox-
du, ajdixdi. İki uşaxdı, bir də özü. Gündərin bir günü Allah tərəfin-
nən bunun yanına bir nəfər adam göndərir, get bunu imtahan elə,
gör bu dediyinnən dönür, yoxsa yox. Ta vəzyəti pisdi uşağının da,
özünün də. Kişi də çıxıf gedif. Gəlir. Qapı həməşə bağlı olurmuş.
Qapını döyür kimsə. Deyir:

– Kimsən?

Deyir ki, mənəm e, sizə çörəh gətimişəm. Deyir:

– Ay qardaş, əgər ürəyində Allah xofu varsa, çörəyi qoy ora,
get. Yox, yoxdusa, çörəyi də götür, get. Mən arvat xeylağı, sən də
kişi xeylağı, evə girərsən, fikrini dəyişərsən, qəlbini dolandırarsan.

Deyif:

– Yox.

Amma tapşırıx var ki, qapını aşmasa, vermə, götür gəl. Bu,
elə-belə də gedir. Gedircə qapını döyür, razılıx vermir, çörəyi də
orda qoymur, çıxır gəlir. Aradan birez keçir. Bir üç gün keçənnən
sora deyir, bir də get. Bir də gedir, bu fason olanda deyir, vermə,
qayıt gəl. (Həmən sözü bir də deyir haa. Təkrar eləmirəm də). Bir
həfdə tamam olur, bir də gedir, deyir, bu səfər ver. Bu səfər ama bi-
rəz qapiya-bajıya zorruğ elə, takqıldıat. O ikisinnən bunu birez fərk-
li elə. Höölə yatmir. Genə aşmir. Deyir:

– Ay qardaş, nə sənin çörəyini isdiyirəm, nə suyunu isdiyi-
rəm, Allah bilər, sən bilərsən, yeri get. Mən evimə adam buraxmı-

ram. Mən ərimə demişəm ki, mən sənin namusuna heş vaxdı xələl gətimiyəjəm, yeri get.

Deyir:

– Allah üzuna qara çəhsin, aşmadın, aşmadın, çörəyi qoydum bura.

Qoyur, çıxır gedir. Bir xeylax qalır, bir xeylax keçir dana. Pəncərədən baxır, hardan baxır. Nəysə, görür, yox e, heş kəs yoxdu, takqıltı yoxdu, it-pişih də yoxdu. Dururca qəşəh qapını açır, çörəyi götürüllər, yeyillər. Axşam düşür, tay toxduyuf. Balaları da toxduyuf, özü də toxduyuf. Yeri salır, səhər duruf yeri yiğışdıranda baxır görür kü, bu qızıl ayrıdı e, (heş mən də görməmişəm, heş sən də görməmisən) belə olur ləl, bu yekəliyində qızıl var mütəkgəsinin altda. Götürür belə baxır, belə baxır, deyir:

– Ay Allah, mənim evimə kim girdi, nətəər elədi? Bura kim girdi ki, bunu qoyuf mənim yasdığım altda?

Çox təecüb eliyor, çox dilxor olur. Qapiya baxır, pəncəriyə baxır. Hər tərəf bağlıdı. Görüm, bura kim girmişmiş. Axırı ləli də qoyur evə, axşam yatır. Sayqılı yatır. Qapiya, pəncəriyə safdan tor vurur. Belə eliyor ki, görüm, bura kim gəlir nətəər girir, hardandı? Səhəri də görür hes-zad yoxdu. Hər gejə bir ləl. Axırı əlacı kəsilir, qaynı varmış, yaxındeymiş. Qaynın çağırır, deyir ki, bəs belə-belə, bura gəl. Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Ala bunu. Get bazardan ayn-oyun al gətir, həm biza, həm öz uşaxlarına.

Bu götürürçə qəşəh gedir, bazarlığı eliyor. Yekə ləldi bu, bir dünya ayn-oyun eliyor. Hər gejə də bir ləli var. Beş gün, on gün. Nəysə, hər gejə bir ləl. Bir gün bu arvat qayıdır ki, ay filankəs!

Deyir:

– Hə.

Deyir ki, gəlsənə gedəh, qardaşını tapax gətirəh. Ta maa ehtiyac döyül axı. Bu da gördü kü, bunda ləl var. Bu ləli verdi buna, varıldı ki, verdi da. Deyəndə deyir ki, nə deyirəm, gedisən, gedəh.

Dururca qəşəh bu, qaynınyan gedir bazara. Bazarda elə-belə hərrə-nəndə görür kü, bude, əri gəldi. Xoş-beş, om beş, nədi, xeyirdimi, nə gəzirsən? Deyir ki, bəs gəldim ki, gedəy evə, lazım döyük.

– Ə, mən nə qazammişam, neyləmişəm? Bir ay döyük, para ay döyük.

Deyir:

– Yox e, gedəh.

Nəysə, çox iri-xırda. Deyir ki, gedim ayn-oyumu gətirim. Miti varmış, hardasa qoymuşumuş. Əyninin paltarın. (Yorğan-döşəh deyil ha, mitildi). Gedir götürür gəlir, bu iki qardaş, bir də bu burda duranda deyir ki, birəz burda durun, bir balaca bazarlıq eliyim uşaxlara, gedəh. Bu əyənə gedən kimi bu açılır:

– Ayə, qardaş, nədi bu, noolar?

Deyir:

– Ə, sənin başına daş düşsün. Sənin arvadın ləlnən oynuyur uje. Ta uje qəflə-qatır, okqəddər adamnar gəlir, uje ləlnən məşquldu.

Deyir:

– Yaxşı.

Gəlir. Bu da bazarlıq eliyir, gəllillər bir xeylax. İndi bu qaynigil qavaxcan gedillər, ər-arvat daldan gəllillər. Gedillər, bir dərəyə çatır. Meşə, meşənin içində də bir dərə. Burdaca əri bu arvadın başın kəsir, əlindəki ayn-oyunu da götürür, çıxır, gedir. Arvat qaldı birda, öldü. Çıxır gedir. Gedənnən sora bir gün, beş gün, on gün, nəysə, bir gün tacirrər alverə gedirmişdər. Bu tacirin bir böyüyü, başcısı belə gəlir, gəlir görür kü, hə, sızqı su axır. Deyir, ə, bunun mənniyi⁵³ var dana. Ha, ha, gəlir görür kü, bir dənə qadın. Bir gözəl qadındı, boğazı kəsih. Munnan axan qan döyük, sudu. Hama bunun böyründə də bir dənə sərçə ölüf. Elə-belə əlin vurur (söyləyici əlini yuyurmuş kimi ovuşdurur – top.), əlin isdadır suda, elə belə isdiyir ki, dəsmalı çıxarda, əlin silə. Bu əlindəki suyun bir damcısı düşür bı sərçənin üsdünə, sərçə uçuf gedir. Sərçə uçuf gedən kimi suyu əlinə alır, çəkir bunun boğazına (bu qadının). Qadın dirilir. Deyir:

⁵³ Mənniy – mənbəni nəzərdə tutur

– Hə, Allah mənimkin yetidi. Elə ayləmin uşağı-zadı var, özümnən hərriyə bilmirəm də, elə səni özümnən hərriyəjəm.

Deyif:

– Yox, mən heç vaxdı ayləmin namusuna toxundumaram. Ol-maz. Qırxdı, biri əysih döyük.

Qırx arşın quyu qazıv atıllar quyuya, çıxıf gedillər. Aradan bir-iki gün keçəndə genə bir ayrı tacir gəlir burdan keçəndə görür, ə, orda bir torpax görükür. Təzə torpaxdı, burda helə şey yoxudu. Quyudu, nədi? Ayə, sürür atı görür kü, bir quyudu, amma burda hə-nirti var.

– Ay aman, ay camahat, ay Allah xofu olan, maa köməh.

Kəndir salkıyllar. Heyvannarın yükünən kəndirin açıllar, bu qadın belinə bağlıyır, bunu dartıf çıxardıllar. Tacir deyir:

– Həə, yaxşı oldu. Mənim arvadım ölüfdü, səni özümə aylə götürəjəm.

Deyir:

– Yox. İkinci quyudu bu. Birinnən belə olmuşam, birinnən belə. Mən halal mala haramlıx qatmaram.

Deyir:

– Yaxşı.

Təzədənnən taxdadan, meşənin ağaşdarınınan belə yekə lötgə qayırıllar, bunu atıllar lötgənin üsdünə, deyillər, get. Dənizdə bir müddət gedənnən sora bir balıxçıya rast gəlir. Balıxçı deyir:

– Allah mənimkin yetirdi. Mənim bajım yoxdu. Elə bu mənim bajımıdı.

Götürürçə qəşəh balıxnən bir yerdə faytonuna qoyur, aparır. Arvada deyir ki, arvat! Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Bəs Allah mənimkin yetirif. Bajı tapmışam.

Deyir:

– Bajı kimdi?

Deyif ki, Vallah, bide bajı. Bajı-qardaş billar yaşıyır bir müddət elə-belə. Bu, hər gejə bunun axı başının altında ləl gəlirdi. Genə

gəldi bı ləl. Genə gəldihcən bu qardaşına deyir ki, (bu balıxçıya) qardaş! Deyir:

– Hə.

Deyif:

– Burda bir böyüy anbar tik.

Böyüy anbar tikir. Bazara çıxan taxılı vurur anbara. Yeddi il-dən sora ajdíğ olajax, buna ayandı. Yeddi il tamam olur, ajdíğ olan-da elan verir ki, hər tərəfdə, filan yerdə belə bir adam taxıl paylıyır. Hamı gəlir. Həmən əri də gəlir, qaynı da gəlir həmən o quyuya atan da gəlir, quyudan çıxardan da gəlir. Buların hamısın topalıyır, yiğir. Bullar uje gəlifdi, bilir. Bu balıxçı yoxdu? Bu qardaşı? Buları qo-nax saxlıyır. Deyir:

– Buların yükün vermə. Buları axşam danışdıracam.

Axşam gəlir, oturullar çay-çörəh yeyəndə arvat qayıdır ki, bularları bir söhbətə tutginən ki, dünyagörmüş adamsan, gördüyüñüzdən, götürdüyüñüzdən söhbət elə dana. Deyəndə biri başdıyır deyir:

– Ə, qardaş, sizə bir sırrı açım.

Deyir:

– Nə sirri, ə?

Deyir:

– Vallah, tacir adamıdım. Alverə gedirdim. Belə bir hak-he-sav oldu. Gəldim bir qadın tapdım, ölü, boğazı kəsih qadınıdı, boğazının axan qan döyüldü, suyudu, çəhdim boğazına, dirildi. Nə-qədər elədim, maa “hə” demədi.

Əri eşitdi axı. O biri də qayıdır ki, razılıx vermədi, qazdım, atdım quyuya. Deyəndə deyiv:

– Ə, elə o qadını quyudan mən çıxartdım. Nə qədər elədim, maa razılıx vermədi. Lötgə qayırvı, atdım dənizə.

Deyəndə deyif ki, ə, nə danışırsan? Deyif ki, yaxşı, indi deyin görüm, o qadın bura gəlsə, tanıyarsınız? Axı bular ikisi də – bu quyuya atan da, bu boğazın açan da, əri də bildi ki, bu qardaşının firıldağdı. Deyif:

– Yaxşı, indi o gəlsə bura, tanıyarsınız?

Deyif:

– Hə.

Həmən paltarı da saxlıyır axı. Elə-belə içəri girəndə qayıdır, ə, sən öл, odu. Bu deyif, sən öл, odu, o da deyif, sən öл, odu. Buların yükün tutur, ərinnən də soruşur ku, eşitdinmi ki, mən sana söz verdim ki, heş vaxdı bu işi eləmiyejem. Eləməmişəm ki?

Dedi:

– Yox.

Deyir:

– Uşaxlar neynir?

Deyəndə dedi ki, uşaxlar durur. Dedi ki, get onda uşaxlarına bax. Fayton verir buna, evə qayıtmaga. Olur buranın taciri (həmən qadın). Yaşıyır orda.

294. HƏCC ZİYARƏTİ

Birinin də qaynatası gənə Məkgiyə gedirmiş. Hər bir şey düzəlf, gedir qonşudan, bilmirəm, duzmu, nəmi almağa. Gedir, görür bir zənən həmlidi. Bir balaca küçüyü tutuf gətirif.

– Aaz, bunu neynirsən?

Deyif ki, pişirəjəm. Deyiv:

– Aaz, az danışgınən, nə pişireysən? Adam küçüyü pişirə?

Deyifdi ki, Vallah, nağayrim? Ət yoxdu. Konlum ət isdiyir. Konlum ət isdiyir deyəndə deyif:

– Aş, burax onu. Burax gessin. Gedirəm kişinin torbasının, görüm, imkan olsa, birez ət oğurruyuf gətirəjəm sana.

Qaynənəsi sapdımı, duzdumu, verir, bu gətirir qoyur kişinin xurcununa. Qoyanda ehmalca belə eliyir, burasına biraz ət bükür, gətirir, verir buna.

Kişi gedir çatır ziyarata. Gedir görür kü, ə, gəlini burdadi. Hərə bir söz deyir. Nə tanıyllar bının gəlinidi? Öz-özünə təəccüb eliyir ki, mənim gəlinim bırda nə gəzir? Bunu kim gətirdi? Nətəər oldu? Nooldu?

Ziyaratını eliyir qutarır kişi, qayıdif gəlir. Gəlir çatır evə. Evə çatanda hamı kişiynən görüşəndə deyif:

– Maa sarı gəlmə, maa sarı gəlmə. Gəlinnən görüşün, onnan sora. Gedin gəlini ziyarat eləyin, onnan sora.

Billar deyir:

– O nə deməhdə? Gəlini ziyarat eləyin nədi?

Axırı deyir:

– Qızım!

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Ay bala, düzün de görüm, sən neyləmişdin ki, mənnən qabax sən ordeydin?

Deyir ki, dayı, bəs hal-qaziya beleydi. Getdim gördüm, qonşu küçüyü basır qazana, qaynada, yeyə, nəfsi qayda. Mən də sənin xurcununna biraz ət oğurradım, apardım verdim ona.

Deyif:

– Halal olsun, bala, sən ziyarəti mənnən yaxşı eləmisən.

295. HATƏMİN NAĞILI

Keçmişdə Hətəm adında bir kişi olur. Bu Hətəm varrı kişi olur. Gedir dört yol ayrıcında bir stalova tikir, gələnə-gedənə pulsuz yeməh verir. Eysan kimi də. Bir günüsü bunun yanına iki dərviş gəlir. Deməli, bu yolnan keçəndə dərvişdəri döndərir, gəlin, çörəh yeyin. Bular çörəh yiyif qutarannan sonra deyir:

– Ağa dərviş, heş mənim kimi səxavətdi bir adam görmüsüz?

Gəzirsiniz, görmüsən ki, belə eysan verə dörd yol ayrıcında?

Deyir:

– Sənnən səxavətdi birin görmüşüh.

Deyir:

– O harda verir? Hardadı?

Deyir:

– Səninki dörd yol ayrıcındadı, onunku yeddi yol ayrıcındadı.

Özü də o qızıl boşqafda yeməh verir, qızıl isdəkan-nəlbəkidə çay

verir. Qutaranda da istəkan-nəlbəkini, boşqavı, qaşığı, çəngəli yu-yuf xurcununa qoyullar ki, götür get.

Deyir:

– Ağa dərvış, yalan deyirsən, ona heş patşah da dözməz.

Deyir ki, həylədi. Gedif yoxlaya bilərsən. Filan yerdədi. Hə-təm savax açılan kimi xurcununa bir-iki çörəh qoyur, düşür yola. Gedir həmən o yeddi yol ayrıcına çatır. Bunu elə aralıdan gedəndə gedif tutuf gətirillər ki, gə çörəh ye. Gəlir çörəh yeyir. Görür, həq-qətən də, həmən qızıl boşqafdı, qızıl isdəkan-nəlbəkidi, qaşıxdı, çəngəldi. Verillər buna, qoyur xurcununa, gedir bir xeylağ ağızı belə. Bir də ordan qayıdır, gənə ağızı bəri. Qayıdanda gənə bunu tutuv otuzdurullar. Hə, indi bu yeməyi gətirəndə deyir:

– Yemirəm.

Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Bu ehsanın sahibini maa gösdərin.

Bir xeylaxdan biri gəlir ki, dur gəl, gösdərəh. Durur, gedir, görür kü, bir qara pərdə çəkilidi, qara pərdənin dalınnan kimsə danışır. Bir qadındı bu ehsan sahibi. Deyir ki, ay bajı, olmaz ki, bir baxım görünüm sən nətəər adamsan? Patşahın bir belə qızılı olmaz, onnan sora heç hökümətin də bir belə qızılı olmaz. Bunu sən hardan alıf bir belə xarşdiyırsan? Deyir ki, mənim qurşaxdan aşağıım daşdı. Daşa dönmüşəm. Filan yerdə bir həkim var, ona gedif mənim dərmanımı gətisən, mənim qılçamı sağaltsan, mən həm sana ərə gedərəm, həmi də nətəər qazanmışam qızılı, saa deyərəm. Bu yola düşür. Çox əzi-yətdən sora, çox zulumnan sora gedir bu həkimi tapır. Deyir:

– Mənim kitabımı cinnər oğruyuf, öz arvadımın başını da ap-rasya eləmişəm, başının qapağın götürmişəm, indi kitav əlimdə yoxdu ki, onu sağaldım. Elə dərman vururam ki, ölməsin. Günü-günnən qalır. Gedif flan yerdə mənim kitabımı cinnərdən ala bilsən, dərmanı da verərəm saa, saa da bir təşəkgür eləyərəm ki, mən yoldaşımı sağaldım.

Bu, çox əziyətdən sora gedir, kitavı gətirir, verir həkimə. (Söyləyici bizim xahişimizdən sonra Hatəmin kitabı necə gətirməsini danışmağa başladı – top.). Gedir görür kü, meşənin içində bir dev anqırır, aqlıyr, qışqırır. Gedir, yaxınnaşır buna, görür, bir qələm batıv əyağına, bunu çıxarda bilmir. Qorxusunnan yixılıv ora, anqırır. Gedir ağacın dalıynan, qələmi birdən tutur, çəkir. Çəkənnən sora bunnan çirk, qan-zad gedir-eliyir, bunun əyağı sağalır. Yaxşı olmamışdan deyir ki, əlimə düşeydin, səni parça-parça eliyeydim kimsənsə. Yaxşı olannan sora, ağrı kəsənnən sora deyir ki, əlimə düşeydin, səni dünya malına qane eliyeydim. Çıxır ordan, deyir ki, mən çıxartdım. Deyir:

– Nə isdəyirsən, mənnən isdə.

Deyir:

– Məni apararsan cinnər məkanına. Cinnər kitabımızı oğurruyuf, gediv o kitavı alam gətirəm gərəh.

Deyir:

– Onun yerini mən bilmirəm, mənnən böyük qardaşım var, gedəy onun yanına.

Gedir o böyük qardaşının yanına, görür kü, and olsun Allaha, bu o qədər qojalıv, o qədər qojalıv ki, belə üfürsən, yixılar. Bunu elə pambığa büküf zulumnan saxlıyıllar. Buna deyəndə bu deyir ki, mən də bilmirəm, amma mənnən böyük qardaşım bilir, apar onun yanına. Deyir:

– Vay, dədə, vay, bu belə olan yerdə bunun qardaşı heç danışa bilməz.

Bu onnan böyük qardaşının yanına gedir, görür, bir cavan oğlandı. Deyir ki, nətəər sən onnan böyühsən? Onu pambığa büküflər, ölürlər. Elə üfürsən, yixılar. Sən niyə belə cavansan bəə, əgər onnan böyühsənsə? Deyir:

– Onu arvad o günə qoyuf. Məni də arvat bu gündə saxlıyif.

Deyir ki, filan yerdədi cinnər. Bu qardaşı bunu şəlləyir dalına, aparır həmən cinnərin patşahının yanına. Cinin patşahına danışır, nətəər var. Bu hökm eliyir, cinnərin hamısın yiğir. O kitabı oğrulanın də gəlir. Deyir:

– Mənim kürəyimin arasının dərisin soy, o kitaf dərinin altın-dadı. Onu (kitavı) ordan çıxardır, verir. Kitabı gətirir, verir həmən həkimə. Həkim bunu yola salır, arvadını sağaldır. Bir şüşə su da verir buna. Deyir ki, apar, iki damcı onu qılçının üsdünə tökəndə sa-ğalajax. Duruv o suyu götürür, gəlir. Gətirir bunu, görür qılçadan aşağı hamısı qızıldı, daş döyül, qızıldı. Gətirir o sudan iki damcı tökür bunun üsdünə, deyir:

– İndi bu nə sirridi, maa de görüm sənin kim yarını qızıl eliyib belə?

Deyir ki, gəl dalımcax bəri. Götürür bunu, gedir. Bir sklat var, heç olmasa, bir yüz metr, iki yüz metr uzunluğu var. Bu sklatın qəlivliyi də nətəər... Gedir ki, bunun içində dəvə, qızıldı, at qızıldı, eşşəh qızıldı, qatır qızıldı, inəh qızıldı, gəmiş qızıldı, adam qızıldı, hər nə var, hamısı burda qızıldandı. O qadın gətirir nə qədər adam varsa, adama o sudan töhdükcən sağalır. O adamnarı yola salır, ama heyvannarı sağalmır, qalır. Deyir ki, mən qız idim evimizdə. Mənim bir boynu sımmış, deyir, atam varındı, molladan, seyitdən qorxardı. Bir dərviş gəldi, deyir, bizə. Arana getdiy, biznən arana getdi, dağa getdi, dağa getdi. Bu dərviş bizdən əl çəkmədi. Sora atama dedi ki, gərəh qızı maa verəsən. Ağladım, dedim, ay ata, bu qoja kişidi, mən buna nəyə gedim? Deyir, dedi ki, yox, qorxuram, dərvişdi, ah-nalası bizi öldürər, getginən. Atam məni zornan verdi buna (bu dərvişə). Dərviş, deyir, məni götüdü getdi, gətidi həmən bu yeddi yol ayrıcına. Burda, deyir, bir balaca ev kimi şey vardi. Elə dəyə qayırıf qamışdan, qarğıdan. Sıviyif, qayırıf. Gətdi bura. Gördüm bunun içində bir meymən bağlıdı. Bir meyməni bağlıyif küncə. Gətirdi məni, çörəhdən-sudan yedyi-elədih, sonra, deyir, maa dedi ki, gərəh bu meymənnən əlbir olasan, meymənnən yaşıyanan. Deyir, dedim, nə danışırsan? Ağladım. Dedi, sən mənim sevimli yoldaşımsan, arvadımsan, amma gərəh sifdəsin meymənnən yaşıyanan. Nəkqədər elədim, deyir, bu, maa baxmadı, məni zornan yıxdı meymənin qabağına. Meymin məni mayaladı, – deyir. Meymənnən gəldi mənim bir oğlum oldu. O oğlum o qədər gözəl oldu, o qədər gözəl oldu, deyir,

bir tamaşa. Ona o qədər bağlanmışdım ki, isdəmirdim qucağımnan yerə qoyam.

Bir yaşınatan saxladım uşağı, – deyir. Bir yaşında uşağı mənim əlimnən aldı, – deyir, kəsdi. Kəsdi, qanı töhdü bir böyük qava, teş qoydu altına, bunun qanı hamısı töküldü ora. O qanı yiğdi şüslərə. Bu yeddi yol ayrıcında hansı karvan gəldisə, o qannan töhdü, qızıl elədi. O qanı hər kəsə vurdusa, qızıl oldu. Axırda şüşənin divində az qalmışdı, gördüm, o məni də qızıl eləməy isdiyir. Onnan qabağa düşdüm, mən götdüm onun üsdünə belə çiliyəndə özümün qılcamın üsdünə də bir damcı düşdü, qılçalarım qızıl oldu, amma o bütöy qızıl oldu. Onu qavaxcan döydürdüm, boşqaf qayırdım, verdim camahata, çıxdı getdi. Onnan sora Hətəm onu da götürür, o qızila da iyə durur, başdıyllar orda yaşamağa.

296. NUŞİRƏVAN ŞAHLA İSGƏNDƏR

Bir günü Nüsüravan şahnan İsgəndər gedirmiş. Görür kü, bir bayquş uluyur. Bayquş uluyur, o yannan da bir bayquş uluyur. Bu İsgəndər gülür. Patşah deyir ki, niyə güldün? Deyir ki, heş-zad, patşah, sən bilən döyüll. Deyir:

– Yox, gərəh deyəsən.

Deyir:

– Əşı, qorxuram qəzəvinə keçəm, sən Allah, mənnən əl çəh.

Deyir:

– Qorxma, de.

Deyir:

– Ordan uluyan o birlə deyir ki, qızını mənim oğluma ver. O da uluyur, deyir ki, yeddi xarava kət ver, verim. Bu biri də deyir ki, Nüsüravan şah patşah qalsa, yeddi deyirsən, saa qırx dənə xarava kət verərəm.

Nüsüravan şah deyir ki, yani mən bir həylə əzab-əziyət verənəm? Deyir ki, nə bilim, Vallah, quş həylə deyir dana, indi mən sənnən nə pisdih görməmişəm, nə zad görməmişəm. Yanında işdirəm, amma quş həylə deyir. Deyir:

– Dərviş paltarı geyin, gedəh bir yerə.

Gedillər bir yerdə. O qədər gedillər, hansı kəndə dönüllər, görüllər, hamısı qan ağlıyır. Dindirən qan ağlayır. Gedir bir ayrı kətdə, görür toyumuş. Gedir toya, görür kü, bir adamdı, bir qolu yoxdu. Bu qoluna saman dolduruf, paltarının içində saman dolduruf. Sən öл, bunda bir şaddıx var, bir oynamax var. Arada bir qoluna vurur, saman qalxır göyə, düşür yerə. Deyir ki, bax onun öyünə gedəjiyyih. Mənim yaxşılığı-pisdiyimi, bax o bilir. Gedəy onun evinə. Gedillər, axşam toy dağında düşüllər bunun dalına. Gedillər buna ki:

– Qardaş, bizi qonax saxla.

Deyir:

– Yaxşı.

Gedir, oturullar. Biraz oturannan sonra bu patşah deyir ki, o qolun niyə düşüf, bajoğlu? Deyir ki, patşahın qələmi sınsın, patşah vurduruf, saldırıf qolumu heylə. Deyir:

– Əşİ, patşaha nağarmışan ki, qolunu heylə eliyif?

Deyir ki, patşaha qılinc qayırdım. Patşah, deyir, vəziri gəndərdi ki, maa bir qılinc qayırsın. Mən də, – deyir, – patşaha ləyax bir qılinc qayırdım. Deyir, qoşun böyüyü gəldi ki, qılinci verginən, patşah isdiyir. Mən verdim, qoşun böyüyü apardı. Deyir, aparır, qılinc yaxşı olduğuna qılinci özü götürür, özünün köhnə qılincini aparır verir patşaha. Patşah da deyir ki, bunnan gedin o qılinc qayıranın qolun vurun salın. Gəldilər, deyir, vurdular, qolumu saldılar. Deyir:

– Patşahın nə günahı var? Qoşun böyüyü eliyif dana – köpəyoğlu.

Deyir:

– Köpəyoğlu elə patşahdı eyy! Günah patşahındı. Patşah niyə demədi ki, gedin o qılinc qayıran köpəyoğlunu gətirin bura, həmən o qılincnan onun qolun özüm vuracam. Məni danışdırınsın, mən də deyim ki, mən qayıran bu döyül, mən qayıranı o götürüf.

Baxır görür kü, düz deyir. Vəzir deyir ki, görürsən ki, ay patşah? Görürsən, sənin zulumun belədi. Onnan sora gedir, deyir:

– İndi mən nətəər qoşun böyüünü bilim ki, qılinc ondadı.

Deyir:

– Sən belə bir car çəhginən ki, savax hamı atı minsin, qılınçı götürüsün. Kimin qılınçı yaxşı kəssə, atı ötsə, ona ənam verəjəm.

Gedir heyłə bir car çəkir. Hamı atın minir, qılınçın götürür – o böyük adamnar dana. Başdırır ötüşməyə, onnan qılınç vurmağə. Görür, sən Öl, qoşun böyündəki qılınç par-par yanır göydə. Deyir, hə, həmən qılınç bax budu. Çağırır qoşun böyüyüñ. Qoşun böyüyüñə deyir ki, nə qədər varın var, çıxartgınan. Deməli, o kişini ayləsiynən bir yerdə ölüncəh onun çörəyin sən verehsən. Qılınçı da əlinnən alır. O patşah onu, deməli, öldürmür kü dana, bu ölsə, onun çörəyinə köməy eləmiyəjəh. İndi bunu sağ saxlıyır ki, bunun ölüncə çörəyin sən verehsən. Onu da çağırır, deyir ki, əlini heç zada vurma, ailəlihcən otur, yeməyini hamısın bu verejehdi. O da həylə oluf.

297. MƏLİKMƏHƏMMƏD

Bir patşahın üç oğlu olur. Yekə oğlu deyir ki, ay ata, mən evlənməy isdiyirəm. Deyir:

– Bala, üçünüzü də birdən evləndirəjəm.

Gətirir hərəsinə bir yay verir, bir ox verir. Deyir:

– Hənsiniz hənsi qızı sevirsinizsə, bu oxu onun evinin üsdə atın.

Bu böyük oğlan oxu vəzirin evinin üsdünə atır. Vəzirin qızını bu alır. Ortancı oğlan vəkilin evinin üsdə atır. Bu da vəkilin qızını alır. Bu kiçiy oğlan oxu atır, ox şəhərdən başın götürür, uçur, çıxır gedir qıraqa. Dalıncax getməy isdiyir, atası deyir ki, birin də atgınan, bala. Bir ox da atır, bu da onun dalıncax gedir. Üçüncüyü verir, bu da onun dalıncax gedir. Bu deyir ki, yox, oxumun dalıncax gedəjəm. Bu oxun dalıncax gedir. Gedir, görür kü, oxun üçü də bir qara daşa sancılıf. Deyir:

– Həə, mənim qismətim qara daşdı yəqin.

Bu oxları çəkir, gəlməy isdəyəndə bu daşdan səs çıxır ki, məni də aparginan. Məlikməhəmməd olur oğlanın adı. Qayıdır bu səs gələn tərəfə bir xeylax gedir, durur baxır, bir şey anniya bilmir. Bir də gələndə, deyir:

– Məni qoyuf harya gedirsən? Məni də apar.

Bu gedir, daşı itəliyir, daş qalxır, görür qapı var. Belə görür ev kimi şeydi, oranı açır, görür kü, bura bir meymin bağlıdı. Bu meymini açır, götürür, gəlir. Deyir:

– Sən idin məni çağıran?

Bu da deyir:

– Hə.

Bu, meymini götürür, gəlir. Gətirir, saxlıyır. Bu atası deyir ki, ay bala, bu meymini saxlama, patşah oğlusən sən, ayıfdı, bunu ötürginən, çıxsın getsin. Meymini neynirsən? Deyir ki, ata, mənim oxum buna gedif sancılıf. Mənim baxdıma bu çıxıf də. Mən öz baxdımı niyə kor eliyim? Budu mənimki, budu. Deyir:

– Bala, yox, o ləyax döyük.

Nəkqədənə gədiyə dirənirsə bu patşah, gədə deyir, yox, mənim baxdıma o çıxıb, o da qalajax. Bir günüsü patşah bu oğlunun üçün də çağırır. Deyir, arvatdarınız maa elə tuman-köynəh tikif gətirsin ki, qayçı kəsiv, iynə tihməmiş olsun, ləyaxlı şey olsun. Bu, belə-belə utandırmağ isdiyir bu gədəni. Gədə gəlir evə, bekaf gəlir. Bu meymin deyir ki, niyə bekafsan? Deyir ki, bəs belə dana... Deyir ki, tuman-köynəh gətirin qayçı kəsiv, iynə tihməmiş. Mən onu hərədan alım? Paltar tikənsən sən? Deyir:

– Vejina da alma. Getginən həmən daşın yanına. Denən, “Səlmi həkim, Səlmi həkim”, – deyəndə ordan bir qadın çıxajax. Denən ki, Hürü xanım dedi ki, atamın ən kiçih hamamın versin maa. O sənə gətirif bir qoz verejəh. O qozu sən gətirəndə dalda aşix çalajax, oynuyajaxlar, səni çağırajaxlar, geri baxma. O qozu gətir maa.

Bu gedir, deyir, həmən qozu verillər. Qozu gətirir verir bu meyminə. Meymin afsun oxuyur, bu qoz firranır, firranır, böyüyür, açılır, ordan tuman-köynəh çıxır, nə qayçı kəsif, nə iynə tikif, hazır. Bunu xonçuya qoyur, aparır atasına. Ollar da gətirir, bu da. Padşah baxır ki, buna, doğrudan da, nə qayçı dəyif, nə iynə dəyif, elə yarananda adam üçün yaranıf bu köynəh. Padşah buna məhətdəl qalır, yaxşı, meymin bunu nətəər elədi? Bu qarannıxlı qalır burda. Bir neçə vax qalannan

sonra bu deyir ki, savaxları oğlannarım da, gəlinnərim də maa qonaxdı. Maa qonax gəleysiniz. Çağırıır gədələri, deyir:

– Savax hamınız arvadınızı götürün, maa qonax gəlin. Üçünüz də.

Bu gədə gənə bekəf-bekəf gəlir. Deyir:

– İndi nədi? İndi niyə bekafsan?

Deyir ki, bəs belə-belə də, gərəy arvadımızı da götürüf qonax gedəh padşaha. İndi mən səni nətəər aparım ora? Zincirinnən tutum səni nətəər hərriyim? Deyir:

– Arxeyin ol, düzələr. Gənə getginən həmən Səlmi həkimi çağır, deynən, Hürü xanım deyir, mənim hamamı versin maa. O sənə gənə bir qoz verəjəh, gənə onu götürüf gələrsən. Gənə geri baxma.

Bu gedir gənə bu qozu götürür, gəlir verir buna. Bu qozu hərriyir-firriyir, badnusda qoz firranır, firranır, (uş qoz veriv özü də), bu üç qozun biri açılır. Buna paltar çıxır, belə heç patşah belə paltarı görmüyüb. Bu, cildin soyunur – bu meymen. Bu elə bir qız olur, baxırsan ki, alışif-yanır. Qoyur palazın altına cilitin. O iki qozdan da iki qız əmələ gəlir, çıxır. Ollar da bu qızın kənizidi. Bullar üçü də baxırsan ki, Xudavəndi-aləm, hesav elə, göyərçindilər. Bunu götürür gedir patşahın yanına. Padşah qonaxlığı verəndə bu, xəlvətcə gədəyə də tapşırır ki, birdən mənim cildimi yandırsan haa. Onu yandırsan, dəmir çarix geyinif, dəmir hasa götürüsən, məni tapa bilmiyessən. Bu, buna baxmir, elə burda qonaxlıxdə qoyur, gəlir bu meymen paltarını çıxardır, odu vurur. Odu vurur, meymen paltarı tüsdülüyüf yananda içinnən üç dənə göyərçin qalxır. Göyərçin qalxır, deyir ki, Məlihməhəmməd, dəmir çarix geysən də, gənə məni tapa bilməssən. Gəzmə. Bu uçuf, çıxıf gedir, başına-gözünə döyük, nağarır ki, ə, mən bunu nətəər eliyim, nağarım, neyliyim? Bu gedir, dəmir çarix düzətdirir dəmiricidə. Bir də bir dəmir hasa əlində düşür yola. Kişiinkin gərəy Allah verə, Allah düzəldə işin. Gedir görür kü, üç dənə devdi. Bu devlər dalaşıllar. Bu deyir, nədi, niyə qırırsınız bir-birinizi? Deyir:

– Bizim atamızdan üş dənə şey qalif. Bir xalça qalif, bir sırfə qalif, bir də bir papax qalif. İndi onun üsdə dalaşırıq, olları bölə bilmirih.

Deyir:

– Buların vəzifəsi nədi?

Deyir:

– Xalçıya minirsən, “Süleyman peyğənbərin eşqinə, məni qaldır Allahın yanına”, – səni qaldırır Ayın üsdünə. Onnan, sırfada “Süleyman peyğənbərin eşqinə, yeməh gəlsin”, – dünyada nə isdəsən, yeməh gəlir. Papağı başına qoanda, get laf qoşunun içində gir, səni görmür. Sən olları görürsən, ollar səni görmür.

Deyir, sən Öl, bunun üçü də maa lazımdı (söyləyici gülür – top.). Gətirir deyir:

– Mən daş atajam, üş dənə daş. Kim qavaxcan gəldi, xalça onundu, kim onnan sora gəldi, sırfə onundu, kim axırda gəldi, papax da onundu.

Deyir:

– Bu musurman nə yaxşı böldü ey bunu. Daşı at, gedəh.

Bullar bu daşı atannan sora papağı qoyur başına, sırfanı vurur qoltuğuna, oturur xalçanın üsdə.

– Süleyman peyğənbərin eşqinə, məni Hürü xanımın yanında elə!

Bunu göyə qaldırır, yerə endirir, hara aparır, bilmirəm, gedir görür, Hürü bir otağın içində yatıf. Qaravatın üsdə yatılıdı. İndi bu ayağının birini o yüzə qoyur, birin bu yüzə, bunun üzünnən öpür. Üzünnən öpür, bu qayıdır bir də papağı qoyur başına, gedir künşdə oturur. Bu qalxır, güzgülüyə gedir, əl-yüzün yuyanda görür kü, üzünə xal düşüf. Deyir:

– Ay balam, bura adam gəlif, nətəər? Mənim üzümə niyə xal düşsün?

Bu, çox fikirrəşir, axırda buna yeməh gəlir. Yeməh gəlif qoşanda bu başdırıv ordan az-az dindələməyə. Görür o tərəfi boşqavın boşalıf gedir. Bu araşqın başındadı, bunu görən yoxdu (papax). Bunu görmür, deyir:

– Ay bəni-adam, çıx, səni and verirəm Allaha, görüm sən kimsən?

Papağı başınınan götürür. Görür Məlihməhəmmətdi.

– Bura nətəər gəlmisən, nağarmışan?

Deyir:

– Dəmir çarix geyindim, dəmir də hasa götdüm. Çarix dağıldı, gəldim çıxdım bura.

Deyir:

– Səni atam görsə, para-para eliyəjəh. Burdan qaç. Bura nəyə gəlmisən? Saa demədimmi mənim cildimi oddama. Havağ isdiyirsən, soyunum, bir yerdə yaşıyax. Lazım olan vax onu geyməliyəm. Sən niyə onu oddadın?

Deyir:

– Bir səfdi eləmişəm, keçif, bir təhər elə.

Bu, anasına deyir ki, ana, bəs bu gəlif çıxıf. Anası deyir ki, bunu atana deməsəm, əmələ gəlmiyəjəh, qoy atana deyim. Atasına deyir. Atası deyir ki, getginən Gülnən Simavarın nağlıın maa gəti, onnan sora qızı verim, götürü get. Bu bilir ki, öz əliynən öldüməy is-dəmir bunu. Gülnən Simavarın nağlıın heş kəs gətirə bilməz. Bu gedif bunu örgənəndə burda ördürejehlər orda. Bu gedir Gülnən Si-mavarı... Xalçasin minir, deyir, məni apar ora. Gətirir xalça ora. Gedir görür kü, bir oğlandı, oturuf, bir də bir it bağlıdı küncə. Bu itin də qavağında çoxlu yeməh var, yemir. İrgəniv it ölürlər. Deyir:

– Qardaş, mən gəlmışəm Gülnən Simavarın nağlıın aparam.

Deyir:

– Qardaş, yaxşı eliyif gəlmisən, amma əvvəldən mən saa deyim ki, Gülnən Simavarın nağlı qırğa çıxmamalıdı. Onu saa de-səm, səni öldürməliyəm, gərəy öldürəm.

Deyir:

– Niyə öldürürsən ki? Nağıldı dayna, deynən, mən də bilim.

– Gərəh mənim əmim qızının sırrı qırğa çıxməsin. Gül mə-nim əmim qızıdır. Simavar da mənəm.

– İndi ki deyirsən, məni öldür, deynən.

– Deyirəm, amma öldürejəm səni. Deyir, mən əmim qızıynan nişannandım, əmim qızın aldım. Vax gəldi, gejə durdum gördüm əmim qızı yanında yoxdu. Bir neçə gejə nə qədər elədim, yuxu məni tutanda bu duruf çıxıf gedif. Yoxdu mənim yanında. Tapbadım. Mən sora bunu busdum. Busdum, gördüm, əmim qızı mən yatannan sora durdu, ən yaxşı paltarrarın geyindi, düşdü yola. Mən də durdum qarabaqara bunun dalıncax. Mən o qədər getdim ki... Bu getdi qavırsanniğa. Kətdən çıxdı, getdi qavırsannişa. Qavırsannıxdə bir qapını döydü, qapını aşdılar. Mən baxdım ki, burda qırx haramı var. Bu haramının biri qızı bir şillə vurdu (mənim əmim qızına). Dedi ki, niyə indiyənətən qalmışan? Deyir:

– Əmmim oğlu yatmirdi, ona görə.

Deyir:

– Savaxları əmin oğlunun başın gətirərsən maa.

Bu deyir:

– Yaxşı.

Qız bullarnan kef eliyir, bu qayıdır gedir. Qız gələndə deyir:

– Hardiydin?

Deyir:

– Heç hara, çölə çıxmışdım.

Boynuna almir. Deyir ki, çölə getməmişdin, getdiyin yeri gördüm. Bir də sən ora getsən, sənin başını kəsəjəm. Deyir:

– Ay eşşəh, saa kim dedi ki, ora get.

Eşşəh deyən kimi mən oldum bir eşşəh. Deyir, bu kəndin erkəy eşşəhləri darişdı canıma, məni deyir, qovdular çıxartdılar kətdən. Uzax bir biyabanda bir ev var, getdim girdim onun çəpərinə ki, bu erkəy eşşəhlər mənnən əl çəhsin dana, döyməsinnər məni. Getdim girdim ora, orda bir qız çölə çıxdı, məni görəndə qayıtdı girdi içəri. Atası dedi:

– Nədi, aaz, eşşəhdən də utanırsan?

Deyir, dedi ki, ata, eşşəh döyük, o Simavardı, Gül onu eşşəy eliyif. Deyir:

– Ay bala, ona əncam var?

Deyif:

– Həə, mən adam eliyərəm onu.

Bu qız gətirir bunun üsdə biraz su tökür – oxummuş su. Qayıdır deyir ki, öz cildini alginan. Bu insan cildi alır, həmən oğlan olur. Deyir ki, getginən bu suyu tök Gülüñ üsdünə, hansı heyvana isdiyirsən, ona çöndər. Həylə eləməsən, birdə gənə səni həylə eliyəjəh. Getdim, deyir, mənim ürəyim gəlmədi əmim qızını həylə cildə salam. O, deyir, məni görəndə dedi ki, a it, gənə sən düzəldin gəldin? Səni kim düzəltdi belə? Kim adam elədi? İt deyən kimi indi də it oldum, deyir. İndi də deyir, başdadı itdər məni boğmağa. Qaşdım deyir, gənə həmən çəpərə getdim ki, bəlkə qız gənə irəhm eylədi maa. Qız gənə gördü məni, girdi içəri. Atam dedi ki, bəs həmən Simavardı gənə. İndi də əmisi qızı it eliyif. Bala, ona əncəm.. Gəlir gənə su tökür, deyir, öz cildini alginan. Bu suyu verir buna, deyir, onu nə isdiyirsən, elə. Yoxsa səni bu səfər eləsə, daha mənim güjüm çatan döyük. Elə həylə də qalehsan. Deyir, apardım mən suyu töhdüm onun üsdünə, onu it elədim. İndi həmən itdi elə ora bağlı. Nəkqədər yeməh verirəm, yemir, xorəh pişirirəm, yemir, pilov bişirirəm, yemir. Ət kəsif tökürem yanına, yemir. Gərəh həmən gedəm o quldurrarın sümüyünnən yiğam gətirəm, onu gəmirə yeyə. İndi dur gedəh, bajioğlu, səni öldürəjəm. Deyir:

– Gedəh.

Bu düşür qavağa, bu da bunun dalincax. Dalda papağı qoyur başına, minir xalçanın üsdə, deyir:

– Məni Süleyman peyğənbərin eşqinə, Hürü xanımın yanında elə.

Bu qayıdır baxır ki, gədə yoxdu.

Deyir:

– Vay, öyü yixılan fələh, mənim əmim qızının sırrı dağıldı.

Çox vaysınır, daha haray hara çıxajax. Gedir Hürü xanımın yanına. Gedir bunun atasına deyir ki, bu, gənə gəldi. Atası deyir, Simavarın nağılin gətdin? Deyir:

– Bəli, gətimişəm.

Deyir:

– Danış görüm.

Bu, nətər oluf, heylə də danışır. Baxır ki, sən ölü, toşnu gedif, danışif. Deyir:

– Nə yaxşı səni öldürmədi bə?

Deyir:

– Qaçdım, öldürə bilmədi. Hürü xanımın eşqinnən mən özümü qoruyuram hələlih.

Kişi görür kü, təhər yoxdu, gətirir qızı verir buna. Qızı verir buna, götürüf gəlir başdırıb ömür sürüf, gün keçirtməyə. Səni də xoşbaxd ol.

298. İMAM EHSANI

İmam Hüseynlə İmam Həsən qardaşlılar. Bullar qapıda oynasıllarmış dana. Bu Musa peyğənbər Allahın yanına söz aparmağa gedir. Gedəndə bir kişi bunun qavağın kəsir, deyir ki, sən Allah, mən əvəzdən gedirsən. Allaha denən, mənim züryətim yoxdu, maa züryət versin də, nolar. Deyir:

– Yaxşı, deyərəm.

Gedir o, öz sözün deyif qutarannan sora Allaha deyir ki, belə bir adam yolun qıraqın kəsmişdi, dedi ki, denən bəs mənim uşağım olmur. Havax maa bir züryət verəjəh ki, mənim çırığımı yandırsın? Deyir:

– Onun safsem uşağı olmuyajax, ona uşax vermiyəjəm.

Kişi qavağını kəsir. Deyir ki, bəs belə-belə dana. Dedi ki, onun uşağı olmuyajax. Bizə yalan danışmağ olmaz. Nə deyiv, onu deyirəm saa. Bu kişi ağlıya-ağlıya gedirmiş. Bu İmam Hüseyn buna deyir ki, əshi, niyə ağlıyırsan? Deyir ki, neynirsən? Başına dönüm, heş bişey. Qırsakqız olur, deyir ki, yox e, bir denən görüm niyə ağlıyırsan? Deyir ki, bəs belə-belə, Musa peyğənbər Allahın yanına gedəndə dedim, bəs mana bir züryət versin. O da deyif, vermiyəjəm. Deyir ki, əshi, mən xahiş də eliyərəm, saa bir züryət verər. Gedir cənabi Əliyə deyir ki (Əli bulların atası dana), bəs, ata, o kişi-yə Allah uşax vermir. O da ağlıya-ağlıya getdi. Mən də söz verdim ki, gedif atamnan xahiş eliyəjəm, o da Allaha yalvarsın. Sən Allah,

bəs Allaha denən, ona bir uşax versin, yazıxdı. Cənab Əli deyir ki, Xudavənd-aləm, özünə agahdı İmam Həsənnən İmam Hüseynin söhbəti. Mən saa nə deym? Bullar xahiş eliyir ki, o kişiyə bir züryət versin. Allah deyir:

– Yaxşı, olarin xətrəsi üçün verərəm.

Kişinin bir oğlu olur. Bu imamnar qırılannan sora arvadına deyir ki, hər imamın müsübətində ollara eysan verejəm. İmam Həsənnən İmam Hüseynə eysan verəjəm. Hər imamın müsübətində eysan verir. Bir ilisi, deməli, gənə imamnarın qırılmış vaxdı gələndə, qətl gələndə bunun ehsan verməyə pulu olmur. Deyir:

– Ay arvad, aparıram gədəni qul bazarda satam. Ollar verib bunu maa, elə bilirəm, heç vermiyif də. Aparıram satam, ehsan verəm.

Aparır bazarda:

– Ay qul alan, ay qul alan!

Bir nurru kişi çıxır. Deyir ki, neçəyə verirsən onu?

Deyir:

– Min manata.

Deyir:

– Bu uşax yaxşı qula oxşuyur. Mən on min verirəm buna.

Gətirir on min manat verir, bu uşağı alır. Bu gəliv həmən imam eysanın verir. Qayıdılın onnan sora bekaf öydə arvatnan otullar. Axşamımış. Uşax da yoxdu. Arvat da bekaf oturuf, bu da. Oturuf görür kü, uşağı həmən alan kişi budu gətirir. Deyir, sən Öl, qaytarır uşağı. Mən də pulu xaşdadım. Nətəər verəjəm? Nağayrajam? Gətirir uşağı, deyir ki, uşagini götür, saxla. Deyir:

– Əşı, pulu xaşdamışam.

Deyir:

– O pulu özüm vermişəm saa.

Deyir:

– Sən kimsən?

Deyir:

– Mən İmam Həsənnən İmam Hüseynin atasıyam (Əli). İndiyənətən nə ehsan vermişən, Allah qəbul eliyiv onu. İnnən belə Al-

lah deyir, daa verməsin, bəsdi. Ehsan vermə, uşağını da satma. Bu uşağıń, bu da sən. O pulu da mən özüm bağışdamışam saa.

Onnan sora saxlıyor həylə.

299. ALLAH A PƏNAH

Bir kişi Allahın yanına gedir. Bu, Allahın elçisidi (xəbər aparıb, xəbər gətirən). Bu gedir, bir müddət gedənnən sora yolda görür kü, dərədə bir sürü ceyran otduyur. Çox fikirrəşir, yaxınnaşır, bulların böyrünnən keçəndə, bular Allah tərəfinnən dil açır. Deer ki, həra gedirsən? Deer ki, bəs belə-bələ. Gedirəm Allahın yanına. Deyiv:

– Olar saa bir xayış eliyəh?

Deyif:

– Nədi?

Deyifdi ki, biz susunnan qırılırix, yeddi ildi su üzü görmürüh. Belə sabərtə tezdənnən nə otun üsdündə şəh olur, onu görürüh, onnan sora ta biz su görmürüh. Xayış eliyirəm, halı ol görəh, bizə havax bir yağış yağajax, doyuncan su içəjiy? Dəəndə deer ki, baş üssdə. Bu gedir.

Özü də ceyrannar da deyifdi ki, əgər desə ki, yağajax, yalnız başına çıxanda oynaginan, bizim yanımıza çatmamış ha. Bular dərədədi, bu yalnız başındadı. Deyiv:

– Orda oynaginan. Biləjiyih ki, yağış yağajax.

Gəlib görür kü, Vallah, ceyrannar bulanır, susunnan belə keçillər, belə bulanıllar, gah yatıllar, gah durullar, gah ayaqlarıynan qulağın qaşıyıllar, nəysə. Fikirrəşir, fikirrəşir, deyir ki, ə, Allah a pənah. Noolar, olar. Buların qəlbin niyə sindirim? Burda hah eliyiv ora gedincə qolumu qaldırıv oynamasam, əvləri yixilajax. Elə bı yalnız başında “Allaha pənah” eliyif belə, oynuyur. Oynuyanda görür bi qara bulut çöhdü, nətəər. Ha eliyif (bu kişi) ceyrannarın yanına çatmamış, sel, su götürür buranı. Sel gəlir. Kişi təəcüb eliyor:

– Ə, bu, nə deməhdi? Allahda da yalançılığ olar? Maa deyif yeddi ildən sora yağajax, heş yeddi dəyqə çəhmədi. Bu nətəər oldu?

Dəəndə, deyifdi ki, eybi yoxdı. Deer ki, bilirsınız nə var? De-er, nə var? Deer ki, mən heş-zaddan şüpelənmirəm, elə Allahı çağırdım, o yalda oynadım, o elədi. Deyir:

– Nədi?

Deyifdi ki, Allah mana dedi ki, yeddi il bunnan sora yağajax. Yeddi il yeddi ildi, heş yeddi dəyqə çəhmədi. Razılaşıllar. Nəysə, bular gedir. Vax gəlir, vədə gəlir, ay keçir, il dolanır, gününərin bir günü bu bir də gedir. Deyir ki, Allah, saa fəda olum, sizdə də yalançılığı olur? Deyif:

– Yox, nədi ki?

Deyir:

– Bəs o vaxdı mən belə bir söz dedim.

Dedi:

– Axı sən Allahı çağırdın, Allaha pənah elədin. Sən maa pənah gətidin, ona görə.

Yağdırır, olar da ordan suyu içir, yaşıyıllar.

300. GET, QOVAQ AĞACINDAN SORUŞ

Bir dənə kişi (bir oğlan) bir bəyə nökər gedir. Buların şərti belə olur: Bir il qoynuma gedeysən, bir il tamam olanda girəssən ağıla. Mən burdan qapını açajam çıxsın, sən ordan, hasarın başınınan (ağılın başınınan) neçə qoyun atsan, sənində. Deyir:

– Yaxşı.

Razılaşıllar. Bu da babat oğlandı. Olmirol. Bir il bına çobançılığı eliyir. Bir ildə bına verdiyi olır qatığ – axşam, sabah, günorta. Gündə üç dəfə qatış verir bına. Ayrı şey vermir. Vax gəlir, ili tamam olanda bu oğlan deyir ki, ta vaxdım tamamdı dana. Gedir çoban arxadan girir, bı da qapını açır, qoyunu bəri kisiyir. İndi bı ordan təh bir toğlu atır. On beş, iyirmi kilolgə bir heyvan atır. Çoban çox kor-peşman olur ki, bir ilin çobançılığı bir quzuya dəydi. Gedir bir çoban var, çobanın yanına.

– Ə, qardaş, nooldu?

– Nətəər oldu?

Deyifdi ki, bəs belə-belə.

– Ə, bıdee, bı toxluyu atmışam.

Deyif:

– Ə, nə danışırsan, bir toxlu nədi? O canın, cəsədin yiyəsinə bir toğlu nədi ki?

Deyifdi ki, Vallah.

Deyif:

– Ə, yediyin nə oluv? – dəəndə deyifdi ki, yediyim, qatığ olıf – axşam, sabah, günorta.

Deyif:

– Allah eviyi... Qatıx səni belə quruduf dana. Sən qatığı yemə.

Deyif:

– Nağayrim?

Deyif:

– Qatığı götdünsə, gəti çölə, apar tök ode, o yalın başındakı qovağ ağacına. Ağacın dibinə tök. Ode, bax o qara qoyun var e.

Deyib:

– Hə.

Deyib:

– Bir kasa götürü, çörəh götürü dana. O qara qoyunun südünnən sağ, ye.

Deyir ki, yaxşı. Bu, bu fason eliyor bir il. Genə bir il qalır axı. Biccə quzusu var, biccə toxlusu var. Bir il tamam olannan sora özü də görür kü, uje qolunda güc var. Hərdən-birdən o toxlunu götürür belə atır, gah belə atır, idman eliyor. Vax gəlir, ili tamam olur. İli tamam olanda genə burdan bu qoyunu açır, o ordan girir. Qoyunun yarısın tulluyur çölə. Padşahdı, bəydi, nədi (qoyunun sahibi) deyir ki, bu işdən məni agah eləginən. Bu, nə deməhdi? Deyif:

– Ay qardaş, keçən il bir qoyun atdım. Protif getmədin, mən də getmədim. Elə bir toxluydu, qismətim oydu. İndi də bir belə qoyunu atmışam, niyə protif gedirsən? Ona da şükür, buna da.

Dəəndə deyifdi ki, yaxşı, halalın olsun, hamma sirri aş. Deyiv:

– Get, qovağ ağacının soruş.

Gedif görüllər ki, qovağ ağacı quruyuf.

301. QONAQ QAÇIRAN KİŞİ

Bir kişi pastayanni burdan gəlif gedirmiş Beylaqana. Beylaqannan da qayıdırmiş burdan gedirmiş. Bizim qapının böörünnən kecir. Ev yiyesi fikirrəşir ki, bu, axşam-sabah elə mənim əvimdədi. Mən bunu nağayırı? Bunu nətəər eliyim? Nəysə, olmurol. Bir gün arvada deyir ki, arvat. Deyir:

– Hə.

Deyir ki, arvat, o isdootun yekəsin bir qaba yiğ, balacasın da bir qaba yiğ.

Deyif:

– Yaxşı.

Gətirir isdootu iki qab eliyir. O balaca isdootdarı mənim yanima qoy deyir, yekə isdootdarı onun qabağına qoygınan kı, desin ki, ə, məni nə çox isdiyillər e. Maa yekə isdoot qoyuflar, buna balaja isdoot qoyub. Deyir:

– Yaxşı.

Gəlircə qəşəq isdotu başdırır kişi yeməyə. B1 da oturuf, səər tezdənnəndi e, hələ işə gedir e. Elə belə isdootu götürür bu fason (əv yiəsi), belə tutur saflarından, gəmirir. Birəz çıyniyir, yeyir. Yəyənnən sora birin də götürür çıyniyir. Hərəsinin də yanına quruşqada su qoyur. Su da alışdırın şeydi. İkinci isdootu yeəndə sudan içir. Axı bunun da isdootdarı yekədi. Görür kü, kişinin gözü yaşarır (qonağın gözü yaşarır). Gördü, yox, yiə bilmir.

– Ə, qardaş, niyə otumadın?

Deyif:

– Yox, qardaş, çox sağ ol, evdə də yemişdim, bəsdi. Allah var eləsin.

Deyif:

– Yox, bunun dalınca gedəjəm.

Görüb əyənnən bəri bir atdı gəlir.

– Ə, qardaş, bırdan belə bir adam keşdi. Gördün onu?

Deyif:

– Hə, keşdi.

Deyif:

– Nədi?

Deyifdi ki, Vallah, qardaş, amma dəyəsən, qudurmuşdu, ulu-yurdu.

302. ŞAH ABBASIN QIZI

Şah oğlu Şah Abbas cənnət məkan. Onun bi dənə qızı variydı. Deyif ki, mən elə bir oğlana gedəjəm ki, o, hər şeyi bilsin. Bir oğlan gəlif bunnan nişannana. Qız deyif ki, oğlan, saa üş sual verə-jəm. Cavaf verdin, saa gedəjəm, vermədin, getməyəjəm. Deyir:

– Nədi ki?

Deyir:

– Dünyada gedəjəh çoxdu, gələjəh?

Deyir:

– Gedəjəh.

Deyir:

– Nətəər gedəjəh çoxdu?

Deyir:

– Gedən gedif, qalan da gedəjəh.

Deyir:

– Ölü çoxdu, diri?

Deyir:

– Ölü çoxdu.

Deyir:

– Nətəər çoxdu ölü?

Deyir:

– Ölü ölüdü, sağ da öləjəh, olajağ ölü.

Deyir:

– Bəs dünyada kişi çoxdu, arvad?

Deyir:

– Arvat.

Deyir:

– Nətəər arvad çoxdu?

Deyir:

– Arvad arvatdı, arvadın sözünə baxan kişi də arvatdı.

İndi arvadın sözünə gah baxasan gərəh, gah baxmıyasan, bala (gülür – top.). Qız bu oğlana da ərə getdi.

303. YEDDİ QARDAŞ DEVİN NAĞILI*

Bir Gündən qorxan Əhməd varımış. Bunun da iki arvadı varılmış. Bular deyir ki, nətəər eliyəh ki, Əhməd evdən çölə çıxsın. Bir gün çörəyi pişirillər təndirdə. Gətirif töküllər qapının ağızına. Deyir:

– Əhməd, Əhməd, göydən çörəh yağır. Dur, bir-ikisini də sən gəti.

Bu çölə çıxanda qapını kilitdiyillər.

– Ay məni Gün yedi, ay məni ayı yedi, ay məni tülkü yedi, ay məni çakqal yedi.

Deyir:

– Yox, sənin canıncun. Gedif qazanş gətiməsən, səni evə qoyan döyüllüh.

Deyir:

– Allah üzünüüzü qara eləsin. Xurcuna bir-iki çörəh qoyun, vərin mana, gedim.

Xurcuna çörəyi qoyullar, abışqadan tulluyullar. Bu götürür, yavaş-yavaş yolnan gedir. Bir bərəni aşır, xeylax gedəndə görür bir tülkü ölüf. Birin aşır, görür, biri də ölüf. Birin də aşır, görür biri də ölüf. Amma bircə tulküyü ha. Bu, burdan keçənnən sora durur, hərənir, gedir bunun qavağında yıxılır. Deyir ki:

– Sən Öl, elə bu tulkuları soysam, dəriləri bəsdi. Xeylax qazanşdı.

Xurcunu qoyur yerə. Qayıdır geridən soya-soya gəlsin. Gəlir görür heş tülkü-zad yoxdu. Tülkü də durur bunun çörəyini yeyir, çıxır gedir. Hə, gəlir boş xurcunu götürür, gedir yol qıraqında oturur. Elə bil, bu Beyləqannan Daşburuna, Sedmoya gedən yolin qıraqında oturur. Görür orda bir ağaş var. Bunun kölgəsində oturur. Görür,

qarışqa gedir belə. Qarışqadan bir neçəsin öldürür. Öldürənnən sora (savadı varmış dana) ağaçın o biri tərəfinə yazır ki:

Usdakan Əhməd, usdakan,
Yeddi canı bir can eliyən, usdakan Əhməd.

Bunu yazır o ağaçın o üzünə vurur, özü bu tərəfdə yatır. Yeddi qardaş dev gəlir görür kü, burda bir nəfər yatıf, bura da belə şey yazılıf.

Deyir:

– Onu sən yazmışan?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Biz yeddi qardaş, gəl olax səkgiz qardaş. Gəl biznən gedəh.

Deyir:

– Nolar.

Alır bunu boynuna, gedir. Bular oçerednən gedif meşədən odun gətirirmişdər, su gətirirmişdər. Buna oçur⁵⁴ düşəndə, bunun əlinnən heş-zad gəlmir dana. Gedir meşədə odunu yiğir, başdırıf oynamaga. Gözdüyüllər, gəlmir. Gəlif görür ki, odunu şəliyə yiğif gətirə bilmir. Deyir:

– Qardaş, bə niyə gətirmirssən?

Deyir:

– Elə isdiyirəm bu meşənin hamısını bir yollux yiğam, aparam evə.

Odunu şəllənir dev, bunu da alır boynuna. Gətirir. Suya gedəndə gənə heyłə eliyir. Axırı, bular cana doyullar. Gejə sözü bir yerə qoyullar ki, yatanda bunu öldürsünnər. Bu da başa düşür, gedir meşoğu doldurur samannan, gətirir qoyur yerinə. Özü qaçif gizdənir. Yeddi qardaş devin hərəsi bir ağaş götürür, tap-tup, tap-tup, güya bunu öldürdülər. Bular döyüv qutarannan sora, bu meşoğu aparır qoyur ayna, bu səsin çıxardır: “Hehəhə”. Deyillər:

– Ə, bu kopoyoğlu ölmüyüs hələ.

⁵⁴ Oçur – oçeret

Bular durur, qaçıllar öydən. Tezdən durur, çıxır evin üsdünə.
Bu devlər qaçanda tülükü çıxır buların qavağına. Deyir ki, niyə qa-
çırsınız?

Deyillər, bəs belə-bələ. Deyir:

– Ə, o mənnən qorxur. Gəl mən aparım.

Bu devin boğazına bir kəndir salır, bağlıyor irtməyinə, Əhmə-
din yanına gəlir. Gələndə Əhməd çıxır evin üsdünə, deyir:

– Hey, hey, hey! Sənin dədən maa yeddi dev borşdudu, sən
birin gətirirsən?

Dev qaçır o sahat. Tülükü orda yıxılır, deyir, vakqıdı, yalandı.
İndi odu-budu, tülükü vakqılıyanda, deyir, vakqıdı, yalandı. Ordan
evin-eşiyin yiğir Əhmət, götürür gəlir. Bu da sana yeddi qardaş de-
vin nağılı (gülümsəyir – top). Allah canını sağ eləsin.

304. ŞAH ABBAS VƏ QARDAŞLIĞI

Bir dəfə şah çıxır öz vəziriynən ölkəni gəzməyə. Şah dəvriş li-
basında çıxıp deyir:

– Bu ölkə bizimdi axı, bu vilayət bizimdi, çıxax gəzəh, görəh
xalqımız nətəər dolanır?

Deyir:

– Çox gözəl.

Şah Abbas çox anekdotcul adam olub. Vəziri Allahverdi xan da
elə olub. Amma vəzir həmməşə Şah Abbasə qalib gəlmiş sözdə. Çi-
xıllar, dərviş libasında, başdiyillar vilayəti gəzməyə. Gəzillər, gəzil-
lər, axşam yaxınlaşır. Şah soruşur ki, vəzir, bəs harda qalax? Deyir:

– Allah öyüu tihsin, deyirsən, bə bu qədər vilayət bizimdi, in-
di yer tapmirix qalmağa.

Deyir:

– Bu yaxındı evlərə dönəh.

Yaxınlaşır ki, ay ev yiyəsi, ay ev yiyəsi. Bir kadın çıxır. De-
yir ki, eşidirəm, qardaş, sizi. Görür dərvişdi da bı. Nə bilsin ki, Şah
Abbası, bu da bunun vəziridi. Deyir:

– Qərib adamıx, bejəlih qalmağa yer.

Deyir:

– Qəribə də qurban olum, Allaha da, gəlin bəri. Kişi də çöldədi, indi gələjəh.

Bular gəllər, oturullar. O vaxdı xirdaja evlərdi. Amma ürəhləri açıx, qəpləri təmiz insannar oluplar. Kişi heyvannan gəlincə, bı gətirir bir isdəkan çay qoyur. Kişi də heyvan gətirir. (O dövrdə nə heyvanı olup, üş dənə keçisi olurdu da, artıq olmurdu ki). Gətirir, arvat qabağa çıxır. Deyir ki, evdə qonağımız var, üş keçi səni incitmır ki? Mən uşaxlara deyərəm, onu bağlıyallar, ya salallar yerinə. Gəl bəri içəri. O da girir, çox xoş, ədəb-ərkənnən biları qəbul eliyir. Salam-kalamnan sora oturullar, söhbət qızışır.

(Kişiyə düzəliş verən kadındı. Kadın yaxşı olsa, kişi hara qədər desən, düzələjəh. Amba kadında çatışmician cəhət oldusa, başarmadısa, o kişi milyonçu olsun, xeyri yoxdu, xətir-hörməti olmuyajax).

Çölə çıxanda deyir:

– Ay arvat, nədi?

Deyir ki, ə, söhbəti qızışdırırsan, qonağ ajdi e.

Deyir:

– Ay arvat, nəyimiz var? Toyuğumuz yox, bir şeyimiz yox.

Bullar da içəridən eşidir axı.

– Sənin üş keçin var, üç keçiyənən səni kim tanıyır? Gəti, birin kəs.

Srazi keçinin birin gətirir, kəsir. O axşam xoş məramnan yaxşı yeyillər-içillər, söhbət eliyillər, yixılıp yatıllar. Səhər duruf gedilər. Gedəndə şah deyir ki, vəzir!

Deyir:

– Bəli.

Deyir:

– Bu axşam da qayıdıp gələjih, burda qalajıx, ayrı yerdə qalmışajıx.

Deyir:

– Nə olar.

Gedillər, vilayəti gəzə-gəzə gəllər. Hələ vilayəti gəzəndə baxıllar ki, elə bil, uşaxdı da, çıxıp həyətdə oynuyur, ama boğazında

sumkası var. Şah soruşur vəzirdən ki, vəzir, bu nə deməhdə? Yəni uşax həyətdə oynuyursa, oynasın. Amma bunun boğazında axı sumkası var, torbası var. Bu, nə deməhdə? Vəzir deyir:

– Vallah, mən özüm də baş açmadım, gəlsənə, uşaxdan soruşax.

Yaxınnaşıllar uşağa, deyir:

– Oğul!

Deyir:

– Bəli.

Deyir:

– Bu boğazındakı nədi? Bu torba?

Deyir:

– Evdə mənə anam tapşırıp ki, çöldə çörəh yeyəndə elə elə çörəyin qırıxları torbuya tökülsün. Oynuyuram ajiram, elə bil, o çörəyi yeyəndə torbanın belə ağızın açıram, çörəyin qırığı ora düşsün, çörəh yerə düşməsin.

Şah deyir ki, vəzir. Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Gör bizim vilayət əhli nə qədər gözəldi, çörəyə qiymət verir, deməli, bizim çörəyimiz heç vaxt əskiy olmaz. Ona görə də bu gün çörəy əskiy olmur.

Nəysə, axşam firanıllar, bir də qayıdıllar evə. Bu minvalnan keçinin üçün də yeyillər, üç gün qalıllar. Səhər durup gedəndə, möhürrü-peçatdı bına kağız verir, binnan sığa qardaş olullar. Deyir:

– Qardaş, havax vəziyyətin ağırraşsa, gəlip məni taparsan.

Deyir:

– Yaxşı.

Şah Abbah gedənnən sora isdiir cıra, sora deyir, yox e, bəlkə lazımlı olar, qoyur civinə, gəlir evə. Arvad soruşur ki, o dəvriş sənnən nə danışdı? Deyir:

– Vallah, üç dənə keçini yeyip, sora da maa bir para kağız verip, havax lazımlı olar sana, gəlip məni taparsan. İsdədim tulluyam, amma gətirdim.

Deyir:

– Bəri elə kağızı.

Qoyur sandığa. Uşax çoxalır, bir altı-yeddi olanda vəziyyət ağırraşır, dolanacax səviyəsi aşağı düşür. Uje uşaxlar ajinnan hərəkət də eliyə bilmir. Arvad bir gün deyir, axı saa o dərvişdər bir kağız vermişdi, çıxart ver bı mollaların birinə, bunu oxut, görəh bı nə kağızdı da. Bı da kağızı götürür, oxudur. Mirzə baxır, deyir:

– Ayə, heş bilirsən bı kimnəndi?

Deyir:

– Kimnəndi?

Deyir:

– Şah oğlu Şah Abbasın möhrü-peçatıdı.

Deyir:

– Ə, kağızı bəri elə, mən də deyirəm görən kimnəndi.

Qaça-qaca gəldi evə. Deyir:

– Arvat, heş bilirsən, bizim qonağımız kim olub?

Deyir:

– Kim olub?

Deyir:

– Şah Abbas olub e.

Deyir:

– Kişi, di durma, tərpən.

Nəysə. Bu minvalnan uzun yol gedir. Gəlir çıxır Şah Abbasın sarayına. O vaxı elçi daşı olub. Yəni kimin dərdi olufsa, o elçi daşının üsdündə oturanda xəbərçi şaha xəbər verir ki, bəs bir nəfər adam gəlib elçi daşının üsdünə. Şah da deyir, çağır gəlsin. Qapıdan girəndə Şah Abbas baxır ki, qardaşlığıdı. Durub elə qucaxlaşış-öpüşüf görüşüllər, elə bil, min ildi bullar ayrılmış. Sora belə vəzirə baxır. Vəzir başa düşür işi. Bunu aparır hamama. Hamamlanır, üzün-başın qırtdırır, şah yanına layiq libasdar geyindirib, gətirip oturtdurur Şah Abbasın yanına. Çörəh yeyillər, çörəh yeməh məqamında ziya-fətdə Şah Abbas baxır ki, qardaşlığı çörəyi udquna-udquna yeyir.

Deyir:

– Qağa, niyə helə çörəh yeyirsən?

Deyir:

– Vallah, Allahdan gizdin deyil, sənnən nə gizlin olsun e?
Uşaxlar hamısı ajdı.

Deyir:

– Narahat olma, çörəyini ye. Mən ölməmişəm ki.

Nəysə, çörəyi-zadı yeyillər, axşam qalmalı olur. Gecə şah vəzirə deyir ki, qardaşlığımnan mənim yerimi bir otaxda salginən. Həm də ona qoyulan payı, qızılı, xurcunu, gətir qoy ora ki, səhər durup gedəndə qızılın götürüp gessin, uşaxların dolandırsın. Gəlillər, girillər yerində yatmağa. Burda qardaşlığı – kətçi fikrrəşir, ya Rəbb, mən elə vax durmaliyam ki, sübh namazında Şah Abbas meşat eləmiyim. Tez gedim ki, sora Şah Abbas namaza dursun. İndi yazış kətçi babadı, istirahətdi otax, gözəl balış, qalın yorğan-döşəh, kasibin evində yoxdu də belə şeylər. Hamamnan çıxmış adam, elə yatır ki, o vaxdı qalxır ki, səhər açılır. Gözün açanda yorğanın altından baxır ki, Şah Abbas sübh namazındadı. Deyir, yox, qoy namazın qılsın qutarsın, sora gedərəm. Bu namazın qılıp qutarannan sora buna qulaq asır, görür kü, Şah Abbas namazın qıldı qutardı, dizin yerə qoydu, yönün çöyürdü qibliyə, əlin qaldırdı göyə, dedi:

– Ey İlahi, mən sənnən sağ can, ağıl, kamilliy isdiyirəm, bir də sənnən var-döölət isdiyirəm. Sən mana beş əlli ver, mən də xalqıma on əlli verim.

Elə sitayış eliyir ki, bı kəççinin yorğanın altında bədəni titrir. O, bu fikrrəşir ki, bay atonnan, elə bil Şah Abbas deyil, elə acınnan ölən budu ki. Bu nə zülümənən Allahdan çörəy isdiyir? Bu qədər varın-döölətin sahibi, bına nolub?

Deyir:

– Dədəmin goru hakqı, mən onun verdiyi o qızılı aparmıyajam.

Qızılı da qoyur ora, durur. Şah gedənnən sora bı da durur, çıxır gedir. Vəzir gəlir şaha deyir ki, şah sağ olsun, qardaşığın gedib, amma payın aparmıyb.

Deyib:

– Yəqin yadının çıxıb. Gəlib aparar.

Kişi gedir evə. Arvat qayıdır ki, ay kişi, niyə əliboşsan? Deyir:

– Ay zalimin qızı, xəvərin yoxdu e, Şah Abbas, Vallah, dilən-çidi. O, Allaha elə ibadət elədi ki, əynimdəki köhnə pencəyimi is-dədim çıxardım, verəm ona. Mən ki varrı adamam. Bu minvalnan iki dəfə gəlir. Üçüncü dəfə də deyir, dədəmin goru hakqı, onun qızılımı aparmışajam. Gəlir, bir xeyli gələnnən sora öz-özünə fikirrəşir, deyir, ya Rəbb, boyda-buxunda, şucayətdə Şah Abbasdan gözəl, şaxsiyyətdi, fiqura məndə, ağıl məndə, kamillih məndə, Allaha ibadət eləməh məndə. Yönüн ciòörür qibliyə, deyir:

– Xudavənd-aləm, hesapda sözün nədi ki e, varı-dövləti Şah Abbası qismət eliyirsən, məni kasib eliyirsən? Ola bilməz ki, onun çiyninə saldığın o xurcunun birin də mənim çiynimə salasan? Mən xalqıma on əlli yox, yirmi əlli verrəm.

Duasın eliyif yerdə oturur. Əlindəki ağaçnan yeri qurdalırmış, qurdalıyanda görür, ə, yerdə bir şey qızarır. Üsdün açır, görür qızıldı. Haranı tərpədir, görür qızıldı. Bunnan nə qədə lazımdısa götürür, üsdün də örtür, gəlir. Yaxşı var-döölət sahibi olur. Evin güzarəni yaxşılaşır. İndi bu düşür bu varın izinə. Bəs mən neyniyim ki, bu qədər gətdim, vəzyətimi yaxşılaşdırırdım, axı bu Şah Abbasın zonasıdı, bunu ələ keçirməh lazımdı.

(B1 yerdə bəyaxki sözü ona görə deyirdim ki, xanım kişini həm qaldırır, həm də yendirir. Bax bına görə uygunux gətirirdim). Xanımıyan məsləhətdəşir. Deyir:

– Neyniyim mən?

Deyir:

– Sən getməlisən ora. Deməlisən ki, mənim varım-döölətim var. O filan yerdə dağdan mənə b1 qədər yer versin, heyvanımı, təsərufatımı gətirim, elə uşaxlarımı saxlıyım orda.

B1, bu cür də gedir Şah Abbasın yanına, qardaşlığınan görüşür, həmən yeri ştamplı-peçətdi alır. Qızıl içindədi axı. Gəlir varı-dööləti, nökəriynən-naibiyən çəkir ora. Çəkir rəssamları, nəkqaşdarı, dülgərləri, bənnaları – hamısını yiğir ora. Deyir ki, mənə qırx gözdən ibarət imarət tikərsiniz, Şah Abbasın evi onun yanında töv-lüyə oxşasın. Deyir:

– Yaxşı.

Bına elə gözəl bir imarət tikillər, qırx gözdən ibarət, day hesab elə ki, Şah Abbasın evində oturmalo döyük. Vax-vədə tamam olannan sora həmən usdalar gəllərlər ki, day hər bir şey hazırlıdı. Gəlir belə baxır. Xoşuna gələnnən sora deyir, qırx qapının hər birinin üsdünnən yazın: hər kəs bir ağız birdə qəsidə desə, ona bir onnx qızıl çatır. Belə də yazılır, vurulur. Usdaların da pulun verir, hamisən yola salır. Bir gün bir dərviş hardansa gələndə görür kü, düz biyabannıx yerdə, ə, bir bina alışıp yanır. Atı döyə-döyə özün çatdırır ora. Belə qapıya baxır, görür ki, kim burda bir ağız qəsidə desə, ona bir onnx qızıl çatır. Qırx evdə qırx dənə qəsidə deyir az-maz, qırx onnx qızıl alır. Deyir:

– Sən ölü, ə, bı qırx onnx veripsə, Şah Abbasın yanında mən bir qəsidə desəm, mənim xurcunu doldurallar. Atın çapır Şah Abbasın həyətinə. Gəlir özün çatdırır Şah Abbasın evinə. Səhərdən-nən günortaya qədər zəvziyir (söyləyici gülür – top.). Şah Abbas deyir ki, aparın ona bir beşdih qızıl verin, dursun, çıxsın, gessin. Gətirib bına bir beşdih qızıl verəndə bı da hersdənir. Eləmir təmbəlilih, abişqa açığımış, o beşdih qızılı arxadan nətəər atırsa, düz gedir Şah Abbasın qucağına.

Deyir:

– Ə, o dərvisi tutun bira gətirin, dəəsən, o qudurub. Bı, nə özünnən çıxıf ki, qızılı üsdümə atif, məni hələ tənqid eliyir bırda.

Gətirillər içəri:

– Ə, sən nətəəri özünnən çıxmışan ki, beşdih qızılı götürmürsən.

Deyir:

– Şah Abbas, bu, heç sənin adına yaraşan iş döyük axı. Deyir, filan yerdə bir bina var, heç irmi dəyqa qəsidə deməmişəm, qırx onnx qızıl almışam, dee xurcunumda. Səhərdən-nən qışqırıb özümü öldürrəm burda, sən də maa bir beşdih qızıl verirsən.

Deyir:

– Gedərih, baxarıx. Bu kimdi? Mənim zonamda belə bir bina var? Qoşunu qaldırın. Amba bını salın zindana, düz olmasa, bının boynun vurdurajam.

Deyir:

– Get yoxla.

Qoşun əhlin qaldırır o zonuya. Bilmir ki, axı qardaşlığıdı. Aralıdan gələndə bı binanı görüllər. Bı qardaşlığı da görür. Qoşun əylənir. Adam göndərillər ki, bı evin sahibi kimdisə, gəlsin bıra. Bıllar gəllişər, deyillər ki, Şah Abbas sizi çağırır. Dəəndə bı kişi deyir:

– Arvat, dur qardaşlığım gəlib.

Nökərri-naipli hamısı Şah Abbasın pişvazına gedillər. Bıyy, Şah Abbas gəlib baxanda görür, qardaşlığı. Quçaxlaşıllar, görüşülər, öpüşüllər. Deyir:

– Ə, qardaş, bı imarət sənindi?

Deyir:

– Hə.

– Bı nətəər şeydi?

Deyir:

– Sənnən aldığım torpaxdı, bırdə da ev tihdirmişəm.

Bırdə qonaxlıx başdanır, heyvannar kəsilir, mallar kəsilir, yeməh-işməh. Şah Abbas dözə bilmir axı. Bı nətəri oldu? Bı üç dəfə mənim binamnan aj-susuz gəlmışdı. Bı nətəəri oldu birdən varrandı? Deyir:

– Qardaş, Vallah, çörəh boğazımnan keşmir. Maa aydinnix gətir görüm, nətəəri oldu sən varrandın?

Deyir ki, qardaş, çörəyi ye, nağıl eliyəjəm. Bir az aradan keçəndə deyir:

– Dözə bilmirəm e, deginən.

Deyir:

– Qardaş, əhdi-peyman bağlamışıx, qardaş olmuşux, mən sənənən söz gizləmiyəjəm. Bı oturduğun yer ki var, bı sənin torpağındı. O ştamplı-peçatdı kağızı sənnən alanda bı torpaxda gəldim qızıl tapdım, bax bıra hamısı qızıldı. İndi isdirlən, mənnən al, özün götürür, isdirlən maa ver, sən bilərsən. Deyir:

– Bıra da mənim torpağımı, sahibi sənsən. Üsdə oturufsən, halal, halal xoşun olsun. Bılar görüşüllər, heylə də ayrılib gedillər.

305. BƏHLUL DANƏNDƏ

Deyir, Bəhlul Danəndə çox belə ləyaxlı, mərfətdi adam oluf ha. Qardaşları zalim oluf, özü onnara iraziş vermiyip. Həmməşə də tək oluf. Gejə-günüz Bəhlul Danəndə oturuv ağılıyırmış, çox fikirnən yaşıyırmış ki, Allah, qardaşdarım öləndə nejə olajax? Bılları dar ağacına çəkif tulluyajaxlar qır qazanına. Bıllar gedejəh. Qonşuları varılmış, bir ləyaxlı, mərfətdi qonşuymuş. Gəlip bının qapısın-nan keçəndə deyir:

- Hər vaxdın xeyir, ya Bəhlul Danəndə, niyə belə məzlmum-məkil oturufsən?

Deyir:

- Ay qonşu, məzlmum-məkil olmuyum, nağayrim? Üş qardaşım var, üçü də zalimdə. Ollar üçü də qır qazanına atilajax. Bəs mən nağayrim? Neyniyim?

Deyir:

- Bəhlul Danəndə, həylə şeyi sən bilməzsən. Nə bilirisən, o, qır qazanına atilajax?

Deyir:

- Ay bala, bilirəm dana, bilirəm.

Deyir:

- Mənim də yoldaşım yanımdadı, dur, söypət eliyə-eliyə gedəh bazara.

Deyir:

- Əşİ, başına dönüm, mənim bazarda nəyışim var?

Deyir:

- Vallah, nə ürəyin isdəsə, mən alajam.

Deyir:

- Yox, heş qoyaram ki, alasan. Hə, elə söypət eləməyə gedərəm.

Gedillər bazara. Deyir:

- Bəhlul Danəndə, gedəh sifdə sallahxanaları gəzəh, onnan sora qayıdax bazarlığımızı eliyəh.

Deyir:

- Qurvan olum, siz nətəri, mən də həylə.

Gedir sallahxaniya. Deyir ki, bax görürsən sallahxanadakı
heyvannarı?

Deyir:

– Hə.

– Görürsən, malı mal əyağıynan asıflar, qoyunu qoyun əyağıynan asıflar, keçini keçi əyağıynan asıflar. Heş birin ayrı bir əyaxnan asmıyıflar. Sən niyə fikir eliyirsən? Qardaşdarın zalımdı, özdəri hak-hesabın çəkəjəh. Binnan saa heş bir şey olmuyajax. Oluların hesabı sənnən çəkilmiyəjəh ha? Hər kəs, bax, özü öz əyağıynan asılıp bira. Bını fikirrəş sən.

Bir az durur, durur, deyir:

– Yaxşı, deyirsən, dəəsən, mənim ağlım azalıp.

Deyir:

– Özü də sən öydə otuma. Öydə otduxcan fikirrəşirsən, lap xarab olursan. Həmməşə bazarı hərrən dana, noolub, tək adamsan.

Bı üç topa kül götürür, ayrıja-ayrıja torbaya qoyur, gedir bazaar. Bını bazarda çıxardır, belə qoyur yanaşı. O deyir, boy, Bəhlul Danəndə kül satır, bu deyir, bıy, Bəhlul Danəndə kül satır. Bunu lağ'a qoyullar. Biri gəlir deyir:

– Ay Bəhlul Danəndə, bax bı külün birin mən alajam. Hamı baxırötür. Ama mən ötmürəm. De görüm, bax bı külü alif neyliyəm?

Deyir:

– Hansını götürürsən, götür, mən də deyim.

Deyir:

– Bının özünün ayrı-ayrı adı var?

Deyir:

– Hə.

Bir topbasın götürür, deyir:

– Bını neyniyejəm indi mən?

Deyir:

– Bax bı kül o adamın başına olsun ku, yaddan qardaş tuta. Öz qardaşın boşduya, yaddan qardaş tuta. Yaddan qardaş olmaz ola. Bax bı kül onun başına olsun.

Deyir:

– Bə bını mən harda sınıyaram?

Deyir:

– Nə bilim? Da indi özün bir iş tut, harda olsa, səni Şah Abbas çağırıb asajax. Asanda biləjəhsən.

Şah Abbasın qoçu varılmış. Pəyədə yeyip yatırmış. B1 gədə deyir ki, aaz, Şah Abbasın qoçun gətimişəm, sən Öl, kəsmişəm, dosdarımı da çaarip gətirəjəm, burda bir yaxşı qonaxlığ eliyəh.

B1 arvat deyir ki, yox, bırda qonaxlığ eləmə, bırda tüsdü-zad çıxartma. Apararsan orda dosdarının hansınınsa öyündə kəsərsən. Nəysə, deyir:

– Aaz, niyə öz öyümdə kəsmiyim? Zəhmət çəkif, oğurruğ eliyif, qos gətimişəm.

Deyir:

– Yox e, yox.

Elə bu arvada bir-iki vurur. Arvada eytibar olmaz. Onçun deyillər ki, arvadın eytibarı heş cür olmaz. B1 durur, ajiğ eliyir, yönün çöürür, öydən çıxır. Deyir:

– Get, kopak qızı, görüm nağayressən?

Gedir Şah Abbasə məlumat verir, o nökərinə-zadına ki, Şah Abbasə deyin ki, bir darvazanın ağızına zəhmət çəhsin, onnan işim var. Deyillər, get denən, bira gəlsin. Arvadı çağırıllar. Gedir deyir ki, Şah-aləm sağ olsun, sənin toolanda xurma yeyən, kişmiş yeyən qoçuu mənim ərim gətdi kəsdi. Dosdarın qonax çağirejeydi. Mən də dedim ki, mənim öyümdə haram qos kəsməynən, bira tüsdü-zad salma. İndi b1 axşamı gözdüyür. Deyir:

– Hə, yaxşı.

Şahın nədən xəvəri var? Elə bilir, arvat düz deyir. Arvat xavar verif, qayıdif. Şah durur, aləmə car çəkir, tökülün, meydan sulansın, dar ağacı qurulsun. Filan oğlu filankəs gəlsin, b1 sahat dara çəkəjiyyih. Gəlir. Bını çağırıllar, gəlir. Deyir:

– Arvadına vəsyətinnən-zaddan, sözünnən-zadınnan varsa, de.

Deyir:

– Yox, arvatnan işim yoxdu. Əgər icaza versən, mən sana deyərəm, verməsən, heş demirəm, Şah-aləm sağ olsun! Adam göndər,

sənin qoçun pəyədə bı sahat kişmişdən yeyif, yatıf, göösüyür. Mən qoç aparmamışam.

– Bəs bı arvat niyə belə deyir? Niyə gəlip bıra?

Deyir:

– Şah-aləm sağ olsun, göndər də, bir adam göndər, pəyəni yoxlat. Adamdı da, həlbət hersdəndirmişəm, deyif.

Deyir:

– Ə, durun, baxın görün, o qoç ordadı, ya yox?

Gedir, gəlir hammısı deyir:

– Ay şah, Vallah, qoçun ode göösüyür, pəyədə yatıp.

Deyir:

– Balam, bını niyə demisən bı arvada? Bax bı nədi? Bir belə zəhməti çəhmissən, aləmi yiğmisan bıra. Nədən ötürü yiğmisan? Mən dəliydim, mən oynadırsan?

Deyir:

– Şah-aləm sağ olsun, sən dəli dəyilsən, şahsan, şah oğlusən, saa dəli deməy olmaz. Heç cürə. İntahası, mən Bəhlul Danəndədən bir kül almışdım. O külü yoxluyurdum. Maa dedi, kül o adamın başına ki, arvada eytibarı ola, bir də dostdan qardaş tuta. Gördüm o qırıx-qurux, o bəyəmmədiyim qardaşdırım hərəsi bir tərəfdə oturuv aqlaşır. Deyir, qardaşım bı sahad ordan asılajax, noolajax, nətəər olajax? O birilər də damağında papros, Vallah, o onu itəliyir, o onu itəliyir, kefinən hərrənillər bı meydanın böyrünə-başına.

Deyir, o külü yoxluyurdum, onnan ötürü mən demişəm. Hes bu işdəri belə bilməmişəm. İndi Bəhlul Danəndə bax həylə Bəhlul Danəndə olup.

306. ŞEYTAN İKİ DOSTUN ARASINI VURUR*

İki dosdumuş. Bu dosdar çox mehribanımızdır. Gündərin bir günü şeytan gəlir ki, bunnarın arasın vura. Çox mehriban dosdumışdır. Bunun biri kardı, biri kordu. Amma tay nə gəlirmişsə, nə olurmuşsa, qardaş malı kimi bölürmüşdər. Kim nə verirmişsə də, nəzirdimi, paydimi, verəndə billar bölürmüş. Bir müddət billar hə-

rənir, firranır. Şeytan gəlir, görür kü, ikisi də oturuf. Birinin o tərəfinə keçir ki, sana bunu dedi, birinin bu tərəfinə keçir ki, sana onu dedi. Nəysə şeytan da nağayrir, bılların qəlbinə nə qədər girirsə, bılların qəlbin bir-biriynən poza bilmir. Kor-peşman gedir. Elə-bələ yolnan getdiyi yerdə görür ki, bir nəfər adam gəlir.

- Salaməleyküm.
- Əleykəsalam.
- Şeytan, hardan gəlirsən?

Deyif ki, hə, bir yerdən gəlirəm, orda iki dosd varıdı. Olların arasın vurmağa getmişdim. Nə qədər elədim, araların vura bilmədim.

Deyiv:

- Ə, nə danışırsan? Dur burda. Bu sahat olları tutaşdırıjam.

Deyiv:

- Ə, mən şeytan nə qədər elədim, olların qəlbinə girib olları bir-birinən zad eləyə bilmədim. Sən nağareysan?

Deyiv:

- Ə, nə danışırsan? Bu sahat eliyim, sən də bax.

Gedif çatır.

- Salaməleyküm.

- Əleykəsalam.

- Qardaş, nə var, nə yox?

Əən-bəən. Nəysə. Bir xeylaxdan sora əlin salır korun cibinə.

Deyir:

- Qardaş, cibinə pul qoydum, mən gedənnən sora bölgərsiz.

- Sağ ol, Allah payını çox eləsin.

Bu çıxıf gedir. Gedir şeytanın yanına, deyir, dur gözdə. Bu sahat tutaşajaxxalar. Deyir:

- Ə, çıxart dayna pulu.

Əlin salır cibinə, görür kü, ə, pul nədi, zad nədi.

Deyiv:

- Ə, sən ölü, yoxdu.

Deyiv:

- Ə, nətəər yan? Əlin saldı cibinə, dedi ki, cibinə pul qoyuрам, bölün.

Deyir:

– Θ, and, busat.

Axırı, durullar, tutAŞıllar. TutaŞanda şeytannan həmən adam görür kü, sən ölü, bular bir-birini qana batırıldı. Deyif:

– Gördün?

Həə, heyłə...Adam şeytannan qüvvəlidir.

307. BİLƏNDƏR

Pəri addı arvat varımış. Gündərin bir günü kətdə toy var. Pəri gedir toya. Toydu, mağardı dana, camahat oturufdu. Bu da otumuşmuş başda. Elə bu gəlir, – az belə oturun, az belə oturun, – hərənir, hərrənir, Pəri gəlir çıxır mağarın lap əyağına. Ta fikirrəşir ki, o, mən nağayım, mən nətəər eliyim? Toydu dana, yeyir, içir gəlir evə. Kişiye deyir ki, bilirsən nə var? Ya bir sənət tapbalısan, ya mollalıq eləməlisən, müşdeyitdih eləməlisən, ya çıxıf gedirəm. Deyəndə deyif:

– Ay arvad, insaf elə.

Deyif:

– Mollanın da arvadı, seyidin də arvadı, onnan dəlləyin də arvadı, aşığın da arvadı hamısı başda otdu. Məni itəliyə-itəliyə gətdilər çıxartdılar ayağa. Əgər mən bir sənətgarın arvadı olseydim, mən də başda oturardım dana.

– Ay arvad, insaf elə. Mən təzdənnən hara gedim, nağayım?

Olmurol. Nəysə. Gejə yatır, səhər tezdənnən duranda deyir:

– Arvat, get filan molluya, onnan bir kitab al gəti. Özü də kimi görsən, de ki, kişiye beyjə vergi verilif.

Gedir, kitabı da molladan alır, götürür gəlir. Zərgar yoxdu, üzüh-zad qayıran? Padşahın qızının üzüyü zərgarin əlində elə-belə düzəltdiyi yerdə nətəər atılırsa, tapılmır.

– Θ, bu nətəər olar? Nağayım mən? Neynim?

Ora-bura. Deyiflər:

– Θ, belə bir kişi deyillər, ona vergi verilif. Gediv onnan soruşax.

Həə, durullar gedillər kisinin yanına. Deyir ki, bəs belə-be-lə... Patşahın qızının üzüyü zərgarın əlinnən çıxıf hara düşüfsə, tapmirix. Dəəndə deyif ki, o zərgara deynən, otusun o üzüyü düzəlddiyi yerdə, göyə baxsın. Baxır görür ki, ə, əlinnən sıçriyif gedif orda bir çöpə ilişif. Padşaha xəbər gedir ki, ə, bəs müşduluğumu ver, sən öl, tafdı.

– Hardadı?

Deyir:

– Bəs belə-belə.

Deyir:

– Yaxşı.

Bir müddət ta bunnan məşquldu. Günnərin bir günü padşahın qızıl ambarın dağıdillar, xəznəsin dağıdillar. Ora-bura, bu tərəfə gedillər, o tərəfə gedillər, bir şey tapmıllar. Deyillər:

– Ə, gedin o Biləndərə deyin, o tapajax.

Gedir. Gətirillər, deyir:

– Bəs belə-belə. Mənim ambarımı yarıflar, oğruları tapmalisan.

Deyir:

– Hardan tapım? Nətəər eliyim? Ora-bura.

Deyir:

– Ya tapmalisan, ya ölməlisən.

Deyir:

– Onda maa qırx gün vax ver.

Gəlir bazara. Gəlir, qırx dənə qarpız alır. Gətirir evə, yığır yükün altına. Axşam çörəyi yeyillər qutarıllar, deyir:

– Ay arvat, dur get o qarpızın birin gəti.

Bu, qarpızı gətirməhdə... Bu qızıl oğurruyannar da qırx nəfərdi. Bunun biri gəlir bajaya. B1 bajiya çatmamış kişi deyir:

– Arvat, qırxin biri gəldi.

Bu, qarpızı deyir. Bu qızıl oğurruyan deyir, elə sən ölü, bajiya çatmamış dedi ki, qırxin biri gəldi. Bu minvalnan hər gün... qırx nəfər, qırx gün. Bu qarpızı sanıyr, günün sanıyr ki, qırx gün tamam olanda gedejəm. Qırx günü tamam olanda hamısı ağ köynəhnən, ağ

xələtnən deyir ki, ölmüşüh, bizi götür. Qırıq gün haa. (Elə-belə kəsə gedirəm). Deyir ki, yox, əl çəhmərəm. Deyir:

– A kişi, qızılın yerin deyəjih. Denən, yerin bilirəm. Qızılın hamısı yerindədi, ama oğru görühmür. Bizi ələ vermə dənə.

Deyir:

– Yaxşı.

Deyir ki, əyər qızılın bir manıt, bir qəpiyi əysiy olsa, adınızı verəjəm. Deyif ki, heş biri də tərpəmmiyif. Deyir:

– Hardadı?

Deyir ki, qızıl filan uçux dəyirmandadı. Aparif yiğmişig ora. Bını örgədillər ki, padşaha səhər deynən ki, padşah sağ olsun, qızılın yerin tapmışam, amma adam görühmür. Qızıl filan yerdədi. Gedillər qızılı gətirillər. Aradan bir müddət keçir, günnərin bir günü bu nə qədər bunu yoxluyur, görür kü, yox e. Bir gün padşah at gətirir, minir, düşüllər yola. Bir müddət gedillər, gedif görüllər ki, bir dənizin qıraqında bir kişi tor atıf balıx tutur.

– Salaməleyküm.

– Əleykəsalam.

Deyir:

– Qardaş, bizim adımıza bir dənə tor at.

Deyəndə, deyir ki, baş üsdə. Deyir ki, a kişi, bu tora nə düşəjəh? Bu Biləndər qayıdır ki, bir ölü saxsağan balası düşəjəh. Bu padşah da öz-özünə təəcüb eliyir ki, ə, kopolunun adamı, dənizdə ölü saxsağan balası hardadı? Balıxçılar da deyir:

– Əşı, dənizdə ölü saxsağan balası olar?

Deyir:

– Əşşı, mən dedim, atginən, çıxar, çıxar, çıxmaz da genə çıxmaz dana. Ama mən deyirəm ki, bir ölü saxsağan balası ...

Toru atır, çəkillər, görüllər bir iylənmiş saxsağan balası. Patşah təzədənnən möykəm bına inanır. Günnərin bir günü b1 gəlir evə. Tay bu elə Biləndərdi uje. Bına tay vəzifə də verilir. Günnərin bir günü gejə yatır, səhər durur deyir ki, arvat, belə bir şey eşitmışəm. Beejə yuxu görmüşəm, gedəh filan yerə.

– Əşşı, hara gedəh?

Deyifdi:

– Filan yerdə bir quyu var, quyu yarısınatan qızıldı. Gedəh çıxardax.

Arvat deyir ki, əşı, nağayrax? Nə götürəh? Deyif ki, nə götürürsən, götürü də, xurcun götürü, torba götürü. Nə götürürsən, götürü, gedəh. Götürüllər gedillər bir kor quyuya. Kor quyudu, işdəmir dana, su-zad da yoxdu, belə boş quyudu. Kişi bijəltərəymış, tez kəndiri öz belinə bağlıdır. Yalannan bağlıdır ki, qoy bu qızıssın. Deyir ki, maa verginən, gedif hamısın gətimiyessən, yarıqat eliyessən, qoy özüm bağlıym (söyləyici gülür – top.). Açırcə qəşəh arvat belinə bağlıdır. Kişi bını sallıyır quyuya. Bir müddət getmiş, beş metir gedif, on metir gedif, om beş metir gedif, kəndiri buraxır. Kəndiri buraxır, arvat getdi gubultuynan quyunun içində. Qayıdır gəlir. Beş gün, on gün aradan keçir. Günnərin bir günü deyir, gedim görüm, bı arvat nə oldu? Gəlir görür burda bir hənerti var, bir ziğltı var, bir nərilti var, nə cürə. Haahah.

– Ay aman, ay dad, ay insan, kimsən, insaf elə! Məni burdan çıxart, səni dünya malına qane eliyejəm.

Kəndiri sallıyır ki, görəh bı kimdi. Görür ki, bir ilan dolanır kəndirə, çıxır. Çıxır deyir ki, a kişi, sən ki məni bu arvatdan azad elədin, sən nə desən, səni dünya malına qane eliyejəm, vərandıram səni.

Deyir:

– Nədi?

Deyir ki, burdan gedirəm. Gedejəm, filan patşahın qızının boğazına dolanajam. Sən gəlməyincə heş kim məni ordan çıxarda bilməz. Dolamışam boğazına dana. Deyəjəh, tūfənginən virax, qız da gedir. Ağacınan virax, qız da gedəjəh. Bu, islahlığının düşməlidid. Sən qızın yanına gəlməsən, mən də düşmüyəjəm.

Deyir:

– Yaxşı, get.

Bı gedir. Bir müddət aradan keçir. Gedir bir patşahın qızının boğazına dolanır. Sorağı alıllar dana, ayə, filan elədi, bəhmən elədi.

Deyiflər:

– Θ, bəlkə o kişi bilər, gedin o kişini gətirin.

Nəysə, gedillər, kişini gətirillər. Axı bu deyif ki, sən gəlməsən, düşmüyejəm. Bu gedir çatır. Ta bına filan qədər xarş-xəsarət çəhməlidi e bular. Hə, bı deyir ki, mən bı sahat o ilanı açajam qızın boğazınınan.

Deyiflər:

– Nətəəri?

Deyif:

– Sən neynirsən ki? Mən o ilana deyjəm, ay ilan, çıx get, çıxıf gedejəh.

Deyəndə deyir ki, hə, yaxşı, bir belə veririh. Bunu verillər. İlana deyir ki, Allahın heyvanı, düş, çıx get. İlən kirimişcə düşür, çıxıf gedir. Üş gün, bir həfdə vax keçir. İlən genə deyir ki, gedirəm, filan patşahın qızının boğazına dolanajam. Genə gəl, qorxma. İkinci patşahın qızın da qutarır. Genə bına xələtdən, baratdan verillər. Üçüncü gedəndə deyir ki, gəlmə. Gəlsən, səni vurajam, gəlməyinən ta. Uje ikisin elədih, varrandırdım səni. İndi üçüncüün boğazına dolanajam. Gəlmə mənim yanımı, gəlsən, səni virajam. Deyir:

– Yaxşı, gəlmə deyirsən, gəlmərəm.

Nə gəlmə? Tamah qoyar bunu qala?

İlan qəşəh gedir, dolanır bir patşahın qızının boğazına. Sorağınan dana:

– Θ, sən nətəər tapdın? Kim çıxardı?

Deyiflər:

– Bəs belə-belə. Filan yerdə bir padşah var, ancax o aça bilər.

Gedillər bının yanına genə. Bu deyir, ə, gəlləm. Bunu götürüp gedillər. Çatır. Həə, xoş-beş. Deyifdi ki, mən bunu burdan düşürəjəm, ta bını qutarım e mən. Bunu bir də buraxsam, gəlif məni evdə vurajax. Gedir çatır, qızın sahiblərinə deyir:

– Siz ağaç əlüzda hazır dayanın, mən ilanı açan kimi siz öldürün.

Gəlir ilanın yanına. İlən bını görən kimi deyir:

– Bəs saa demədim, gəlmə?

Deyir:

– Mən səni burdan azad eləməyə gəlməmişəm ha.

Deyir:

– Bəs nəyə gəlmisən?

Deyir:

– Bizim arvat quyudan çıxıf, səni axdarır.

Deyir:

– Onda başına dönüm, burdan belə qoyma gedə, mən düşüm gedim. Sən nə alırsan, alginan, qoyma mənim dalmcan gələ.

İlan açlıf qaçanda qapıdakılar ilanı öldürüllər, kişiyə də pul verillər. Bu da belə getdi.

308. TƏNBƏL QIZ*

Kətdə bir arvat varımış, bunun da bir qızı varımış. Kim elçi gəlmiş deyirmiş, Vallah, ölüdü, bunu aparif neyniyessən? Əlinnən heş-zad gəlmir. Aparif nağayressan bını?

Günnərin bir günü bir oğlan anasına deyir ki, get onu al, gəti.

Deyir:

– Ay bala, Vallah, ölüdü.

Deyir:

– Ay nənə, sənin nə işinə qalıf? Elə mana ölüsü lazımdı.

Hə, gedir... Onda resdaran-zad yoxumuş e, elə qolunnan tut, götürü gəl. Həə, gəlir bunu götürür, gedir. Səhər açılır. Oğlan durur işə gedir dana, mala gedirmiş. Nənəsinə deyir ki, nənə! Deyir:

– Hə!

Deyir ki, saa bir söz deyim. Mən nə deyirəm, onu elə. Dəyişmə. Heç vaxdı yazığım gəlsin, dəyişim, yox.

Deyir:

– Nədi?

Deyir:

– Sabaertə tezdənnən duruf mən gedirəm. Əyər iş görsə, ona çörəh ver, iş görməsə, çörəh vermə.

Deyir:

– Yaxşı, bala.

Axşama kimi bu elə kor öküz kimi oturur. Bu oturur, bu arvat da bunu buyurmur haa. Buyurmur ki, ay bala, dur, get o inəyi gəti, su gəti, sel gəti. Axşam olur, yoldaşı gəlir. Görür kü, sən öl, bunun qaşa-gözü yernən gedir. İrəngi-rufu dəyişilif. Deyir ki, sabah məni apar nənəmgilə. Deyir:

– Aaz, niyə?

Deyifdi ki, buyün mən aj qalmışam. Deyir:

– Aaz, az danışginən! O nə sözdü? Niyə? Əvimizdə çörəh yoxdu? Nənəm çörəh vermiyif sana?

Deyir:

– Yox, vermiyif.

Deyir:

– Aaz, bəlkə, bir iş görməmisən.

Deyəndə deyifdi ki, yox, nə iş görməliydim? Deyif:

– Boy, başına daş düşsün, niyə görməmisən? Gedif bir sənəh su gətireydin, sana çörəh vereydi. Su gətiməmisənə, onnan sora qapını süpürməmisənə, filan eləməmisənə, sana çörəyi hardan versin?

Axşam yeyillər. Nəsə. Səhər duruf gedəndə nənəsinə tafşırır ki, nənə, əyər gedif su gətisə, para çörəh ver. Gətiməsə, genə vermə. Deyir:

– Yaxşı.

Səhər durur bu, çıxır, gedir. Bu da tezdənnən dana səhəngi vurur ciyininə, gedir suya. Gedir suyu dolduruf gətirir. Arvat gətirir buna para çörəh verir. Ta indi yavannıx da olur, olmur, bilmirəm, əsas çörəhdi. Yeyir, axşamacan toxduyur. Axşam gəlir, görür kü, ə, bının rəngi babatdı. Nəysə, deyir ki, aaz, nooldu, nağardin, neylədin? Deyir ki, buyün getdim bir səhəng su gətdim, nənən maa para çörəh verdi. Deyir:

– Para verif? İkisini gəti, bütöy versin. Get ikisin gəti, qaba töh, qaşağa töh, qapımıza töh, toyuğa-cücüyə töh.

Deyir:

– Yaxşı.

Səhər duruf gedəndə deyir:

– Nənə, əgər ikisinin gətisə, bütöy çörəh ver.

Bu minvalinanunu yola gətirir. Ta arxayın olur ku, polnu...

Axırı elə olur ku, arvat deyir ki, bala, mən sana çörəh vermiyejam.

Deyir:

– Nənə, niyə vermirsin?

Deyir:

– Bala, o xurcun, o da sən. Get nə qədər ürəyin isdiyir, kəs götür.

Deyir:

– Yaxşı.

Ta uje oldu Azreyilin biri. Gündərin bir günü qızın atası arvada deyir ki, arvad, gəlsən gedəh, görəh qızımız öldü, qaldı? Axı bu tənbəliydi. Ölünün biriyydi. Bunu öldürdürlər, yoxsa saxladılar, saxlamadılar. Nəysə, gəlillər, görüllər ki, bu qız kələf eliyir. Belə dizininə taxif sapı, uje yumax sarıyır. Görüf dədəsi də gəlif, nənəsi də. Fikirrəşir ki, dədəm, nənəm gəlif, sən Öl, billara beyjə çörəh vermiyejhələr. Bıllar çatıllar, xoş-beş, on beş. Arvadının görüşür. Gədə yoxdu. Qızın qaynənəsiyinən görüşüllər, xoş-beş, om beş. Nəysə, görüşənnən sora deyir:

– Ay bala, dur gə dana. Dur gə görəh nətərsən dana? Vəzyətin nətəərdi?

Tez durur, kələfi nənəsinə verir, yumağı dədəsinə verir. Deyir:

– Alın, sarıyın. Əyər iş görməsaaz, sizə çörəh vermiyejhələr.

Deyəndə qaynanası gülür ki, aaz, o, sənniyidi e, bularrix döyüll. Deyəndə kişi, arvat fikirrəşir ki, halal olsun e, gör nə cürə hərəkət eliyif ki, bizim tənbəl qızımız oluf Azreyil.

309. AXMAQ KİŞİNİN NAĞILI

Bir kişi durur gedir Allahın yanına ki, kasıfdı, varrana. Bir müddət gedir, yolda minin qabağına bir dənə canavar çıxır. Nəysə, bı, binnan görüşür. (Nağıldı dana).

– Salam.

Deyir:

– Hara gedirsən?

Deyir:

– Allahın yanına.

Deyir ki, nəyə? Xeyirdimi? Deyir ki, kasıbam da, gedirəm, görüm varranarammı?

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Onda mənim bir diləyim var, onu da deginən.

Deyir:

– Nədi?

Deyifdi ki, gejə-günüz başım ağrıyrı, ona nə eləsəm xeyirdi?

Deyir:

– Yaxşı.

Gedir genə. Xeylax gedənnən sora qavağına bir əkinçi çıxır.

– Salaməleyküm.

– Əleykəsalam. Bərəkətdi olsun.

Taxıl səpir, əkir, şumnuşur.

– Hara gedirsən?

Deyir:

– Bəs belə-belə.

Deyəndə deyifdi ki, saa bir söz deyim. Mənim də diləyimi dilə dana, noolar, gərəy elə mən gedəm? Elə sən de dana, hazır gedirsən.

Deyir:

– Nədi?

Deyir ki, Vallah, bax bu zəmi var e, bax belə beş hekdardı, üç hekdardı, bir hekdardı. Nəysə. Deyir:

– Bax, bı zəmini əkirəm, səpirəm, şumnuşuram qəşəh... O qədər hazır olur, uje çini götürürəm bişməyə, yerin ortasına od düşüf yanır. Tay hes-zad yığa bilmirəm. Bunun amması nədi? Bı nədən olur?

Deyir:

– Yaxşı.

Gedir bir xeylax genə. Xeylax gedənnən sora görür kü, bir kəndin qıraqında yoldu dana. Bu kətdi, hesaf eləginən, orda da atdı

adam duruf, bu tərəfdə də adam duruf. Fizuliyə gedən tərəfə doğru da yoldu, bu tərəfə də.

– Salaməleyküm!

– Əleykəsalam!

– Qardaş, hara gedirsən?

Deyif ki, bəs filan yerə. Deyif ki, bəs bilirsən, nə var?

Deyir:

– Nədi?

Deyif ki, bizdə tafsırıx var ki, bu tərəfə gedəni də, bu tərəfdən gələni də gətirirsiz patşahın yanına.

– A kişi, mən yol adamıyam, patşah məni neyniyir? Neyləmişəm? Oğurruğ eləməmişəm, bir şey eləməmişəm.

Deyir ki, yox e, gedehsən. Bir kəlmə sözdü, soruşajax sənnən, çıxıf gedehsən. Səni kəsmiyejəh, asmijejax. Deyir:

– Yaxşı.

Gedir patşahın yanına, görür bı, taxtda oturuf.

– Salaməleyküm!

– Əleykəsalam!

Deyir ki, hardan gəlif, hara gedirsən?

Deyir:

– Filan kətdən gəlmışəm, Allahın yanına gedirəm.

Deyir:

– Nəyə görə?

Deyifdi kin, kasıbam. Gedirəm görüm mana rəhmi gələrmi, bir az imkannanam, varranam. Deyir:

– Yaxşı.

Deyir:

– Saa bir söz deyim, onu de da, noolar.

Deyifdi ki, qoşunum da çoxdu, silahım da çoxdu. Mənnən muharbə eliyən adamı qavif, qavif aparif öz torpağına salıram. O gələn adama öz torpağında məğlub oluram. Onun mənası, amması nədi, maa desin.

Deyir:

– Yaxşı.

Gedir Allahın yanına, nəysə söypət eliyir biraz. Sora deyir ki... Axı bı, Allaha ayandı – canavar da, bı kişi də, patşah da. Üçü də ayandı bına. Deyir:

– Hə, ayrı nə dərdin var?

Deyir ki, get, ağlın varsa, varranehsən, ağlın yoxdusa... Deyir ki, canavarrara denən ki, onun malicəsi, dərmanı budu ki, bir axmağ adamın başını yeməlidi. Əgər bir axmağ adamın başını yesə, başının ağrısı kəsəjəh.

Deyir:

– Yaxşı.

Bu, belə getdi.

– Bəs ayrı nə var?

Deyir ki, bir kişi, yer əkir, şumnuuyur, taxıl səpir. Taxıl əmraziya gəlir⁵⁵, isdiyir götürə biçə, zəminin ortasına od düşür, yanır. Bu nədəndi?

Deyir:

– Get ona da deynən ki, yerinin tən ortasında yeddi küp qızıl var. Onu çıxartmıyana kimi o yer yanajax. Onu çıxardannan sora ta yanmıyajax.

Deyir:

– Hə, yaxşı.

– Üçüncü kimdi?

Üçüncü də deyir ki, filan yerdə bir patşahdı. O da deyir ki, bəs belə-belə. Ordum da çoxdu, silahım da, texnikam da çoxdu, müharbə eliyəndə düşmanımı öz torpağımnan qavif aparıram öz torpağına, öz torpağında məgluv ollam.

Deyir:

– Ona deynən ki, nə qədər döyüssən də, sən kişi döyülsən, qadinsan. Sənin arxan yerdı. Ona görə qələbə çalmırsan sən. Əyər ərə gessə, qələbə çalar.

Deyəndə, deyir:

– Hə, yaxşı.

⁵⁵ Əmrəziya gəlir – əmələ gəlir

Gəlir. Ta uje arxayındı. Deyifdi ki, get, ağlin olsa, varranehsan e. Həə.

Deyir:

– Yaxşı.

Gəlir qəşəh sifdə arvadın yanına – patşahın yanına, deyir:

– Patşah sağ olsun.

– Hə, gəldin?

Deyir:

– Hə.

Deyifdi ki, nooldu, nətəər oldu? Deyifdi ki, patşah sağ olsun, dedim, sənin ərzi-bəndəliyini⁵⁶. Deyir ki, o, nə qədər qələbə çalsada, neyləsə də, onun arxası yerdi, qadındı. Patşah olduğuna baxma, ama qadındı. Deyəndə deyiv:

– A kişi, bunu bir sən bilirsən, bir Allah bilir, bir də mən bili-rəm. Gəl elə məni al, patşahlığı götür, qələbəni də çalax.

Deyir:

– Yox, mənnih döyülsən. Gedəjəm.

Deyif ki, əşि, gəl daşı ətəyinnən töh, gəl belə elə. Deyir:

– Yox, olmaz, lazım döyük, gedirəm.

Deyir:

– Get, ama bu söz bir yanda ağızının çıxsa harda olsa, səni tapıf, boynuu vurajam.

Deyir:

– Yaxşı.

Gəlir həmən biçinçinin yanına.

– Salaməlöyküm.

– Əleykesalam.

Deyir:

– Qardaş, nooldu, nətəər oldu?

Deyifdi ki, sənin yerinin tən ortasında yeddi küp qızıl var. O yeddi küp qızıl çıxmışına kimi sənin yerin yanajax. Deyəndə deyiv:

⁵⁶ Ərzi-bəndəlik – xahiş

– Əşşı, bunu bir sən bilirsən, bir mən, bir də Allah. Gə, bu qızılı çıxardax, qardaş malı kimi böləh. Yarısı sənin, yarısı mənim.

Deyir:

– Yox, maa lazım dəyil, mən gedəjəm (gülür – top.). Mənim ağlım olsa, mən varranajam.

Deyir:

– Get.

Nə qədər eliyif, deyif, əşı, yeddi küpdü qızıl. Beşi sənin, ikisi mənim. Gəl, lijbı mən onu çıxardım. Deyir:

– Əşı, yeri get.

Düşür yola, gəlir. Gəlir çıxır canavarın yanına. Canavara ayandı. Deyir:

– Nooldu, nətəər oldu?

Deyir ki, dedi ki, bir axmağ adamın başın yesə, başının ağrısı kəsejəh. Deyifdi ki, ayrı nə varıldı? Deyifdi ki, Vallah, belə bir adam varıldı, patşahıdı, özü qadınımış, ama belə-belə. Bəs o biri nə-yidi? Deyif ki, onun da yerində yeddi küp qızıl varıldı, beşin maa verirdi, ikisinin özü götürürdü, onu da götürmədim. Deyir:

– Onda elə axmax sənsən. Mən niyə qırxdan axmax axdarım?

Kişinicə qarmalıyır, aşırır. Başının ağrısı da kəsir.

310. MOLLA NƏSRƏDDİN, BƏHLULU-DANƏNDƏ, BAĞDADI-XƏLİFƏ

Belə nağıl eliyillər ki, Nəsrəddin olup, Bəhlulu-Danəndə olup, bir də Bağdadi-Xəlifə. Üçü bir məhtəbdə oxuyuplar. Bağdadi- Xəlifə şah oğluydu, yaxşı oxumurdu. Xəlifə deyir ki, atam Allahın altında öleydi, şahlıx maa keçəydi, həmən gün bilların ikisin də boyun vurdurajam. Ona görə ki, olar yaxşı oxuyurdular axı. Bı, iki alır. Bəhlul Danəndədə hamsinnan beş alif, amma Nəsrəddin dört-beş alif. Xəlifə ölürlər, irsi olaraq onun yerinə oğlu keçir. Keçənnən sora gejə Nəsrəddin özünü çatdırır Bəhlulun yanına. Deyir:

– Bəhlul!

Deyir:

– Hə.

Deyir:

– Qardaş, şah öldü, bu da başa keşdi, Vallah, bizi qırajax, öldürəjəh, bizi asajax. Biz nağayrax?

Deyir ki, Nəsrəddin, sən uzunqulağa min, xurcunu sal çıyninə, səhər camahat deyəjəh, bı dəlidi. Xurcunu uzunqulağın belinə qoyma, öz çıyninə qoy. Deyir:

– Bəs sən nağayrassan?

Deyir:

– Mən də qarğını minəcəm. Əlimə bir dənə də şallağ alacam, bir də xurcunu keçirdəjəm o əl tutduğum yerin yanından. Desinnər, bı da dəli olub e, bına bax.

Səhər bı iş baş verir, srazi hər yerə yayılır ki, ə, Nəsrəddinnən Bəhlul dəli olub. Xəbər gedir xəlifiyə çatır. Deyir, Allah, saa şükür, yaxşı ki, mənim əlimnən olmadı. Yoxsa onsuz da bəhanə eliyif bilları mən öldürəjiydim. Bir qədər keçir aradan. Bir gün Bəhlul qarğısının çapa-çapa hərrənir, firranır ayna-bayna, gəlir bilağın yanından keçəndə görür ki, uzunqulağın yükü var, bilaxdan su içir, özü də su içir. Deyir:

– Qardaş, salamməleyküm.

Deyir:

– Əleykümsalam.

Deyir:

– Qardaş, kimnən yoldaş oldun, adın soruş. Məclisə getdin, əyaxdan otu, yavaş-yavaş başa keçərsən. Bir də sənnən bir şey isdəməsələr, özünü dartıp demə, məndə var.

Dedi:

– Yaxşı.

Bir az oyana getmiş, uzunqulağın yükü aşır. O vaxdı çuval 150 kilo taxıl tuturdu. (Gəbəfason olurdu, qulfları olurdu. Uzunqulağın üsdünə qoymağ üçünüdü). İndi bu uzunqulağın yiyesi cuvalın birin götürür uzunqulağın üsdünə qoyur ki, gessin o bırsin də götürüsün bağlaşın, o birisin də gətirəndə bu yüh düşür aşağı. Bəhlul da binin yanında qarğısının çapır. Deyir:

– Θ, qardaş, qardaş, dayan, qardaş. Sənnənəm e.

Deyir:

– Qardaş özünsən, mənim adım var. Bə bəyax nə dedim mən?

Demədim ki, kimnən ki yoldaş oldun, adın soruş? Mən qardaşam?

Deyir:

– Bağışda.

– Axşam düşüb, uzunqulağı yühlüyəh, gedəh bizdə qal.

Deyir:

– Yaxşı.

Uzunqulağı yühlüyüllər, gəllər evə, nəsə, çay-çörəh yeyilillər.

Bu məqamda qapı döyüür. Qapı açılır. Açıllar ki, şahın fərraşdarıdı. Deyir ki, Bəhlul, səni şah çağırır. Deyir:

– Get şaha denən ki, qonağım var.

Gedir şaha deyir ki, bəs qonağı var. Deyir:

– Noolsun ki? Qonağı da götürüp gəlsin.

Noolsun ki, indi bı dəlidi. Amba rəvayətə görə, şah ağır məclislərində həməşə Bəhlulnan Nəsrəddini çağırırmış. Ona görə ki, bullarda çox gözəl fitri istedad varımış. Bular durullar, deyir, düzdü, qonağı aparajam, ama bı qonax başıma bəla olajax. Gedillər məclisə, salam-kalam. Qonax düz keçir şah tərəfdən – lap başdan əyləşir. Bəhlul da məclisdə əyaxdan əyləşir. Yavaş-yavaş yuxarıdan qonax gəlir düşür qapı tərəfə. Nəsə, yeyib-içənnən sora deyir:

– Θ, qarpızdan gətirin, kəsəyin.

Qarpızı gətirip kəsəndə hes kəsdə piçağ olmur. Qonax tez piçağı çıxardır. Piçağı belə çıxardanda şah baxır ki, bının piçağının qiyməti elə bının xəzinəsinin yarısına bərabərdir. Bəhlul baxır ki, şahın fikri dəyişildi, rəngi qaşdı. Dedi, baho, qonax getdi. Yeyip qutarannan sora deyir, gessin, amma Bəhlulun qonağı qalmalıdı. Hami gedir, Bəhlul deyir:

– Şah sağ olsun, o, mənim qonağımıdı, nətəəri qala bilər? Nəyə görə qalmalıdı?

Deyir:

– Bıçağın sahibi sənsən?

Deyir:

– Bəli.

Deyir:

– Yeddi il binnan qabax mənim xəzinəmi yarıb yeddi dənə belə bıçağ aparıplar. Mən hər dəfə ziyafət düzəldirəm ki, görün o piçağı tapıram? Böyük də sənnət tapdım. İndi altısın da gətirməli-sən hələ.

Bını almağ isdiir də binnan. Bəhlul deyir ki, şah sağ olsun, icazə ver bını indi aparım, səhər gətirərəm. Deyir:

– Bəhlul, aparsan bını, örgədəssən.

(O vaxdı kişi sözdəri varımış). And içir ki, mən ona bir kəlmə ağızımı açıb söz demiyəjəm. Deyir:

– Onda aparginən.

İkisi də düşüp gəllillər. Arvat baxır ki, nə qonax danışır, nə kişi danışır.

– Əşşı, nolub?

Dimmir. And içiv axı orda. Qonağın axırda əlajı kəsılır deyir ki, bəs başımıza belə iş gəlib, dil bəlasına düşmüşəm. Deyir ki, ay Bəhlul, sən Allah, yazıxdı, bının bir çətən külfəti var, bına köməhliy elə. Deyir:

– Arvad, ona nə köməhliy eliyim? Özü öz bəlasın çəhsin dana.

Bılaların üzünə baxmir ey, guya divarnan danışır. Deyir ki, əşı, sən Allah, birtəhər elə, başına dönüm, aman günündü. Bı qonax yalvarır. Yönüн çöörür əənə, deyir:

– Arvad, o qaba su töh, bir ağac da qoy yanına. Mən hara gedirəm, qonax mənnən getsin. Bax ha, deyinən ki, mən nə desəm, onu yaxşı-yaxşı eşitsin.

Deyir:

– Yaxşı.

Gedillər tövliyə, sudan tökür uzunqulağın üsdünə, ağaşnan uzunqulağı başdırıb döyməyə. Deyir:

– Ay uzunqulax, bəs saa deməmişdim, kimnən yoldaş olanda adın soruş?

Qonax deyir:

– Sən öl, bı söz mənim sözümdü, düz deyir e.

– Sana demədim ki, məclisə gedəndə, əyaxdan otu, başa keçəssən?

Deyir:

– Bı da düz sözdü. Bı söz də mənim.

– Saa demədim ki, sənnən bir şey isdəməmiş, çıxardıb özün-nən bir şey vermə?

Bı, ikiəlli Bəhlulun əyağın qucaxlıyır, deyir:

– Bəhlul, balanın başına dönüm, məni bu bəladan qutar.

Bəhlul bına cavab vermir. Danışmir axı. Sudan tökür, deyir:

– Ay uzunqulax, mən dediyimi yadında saxla, sabah gedərsən ora, kefi pozma. Şaha denən, çox şükür ki, axır ki, piçağın yeyəsi tapıldı, yeddi il binnan qabax mənim atamı öldürüflər bı piçaxnan. İndi bu gün tapmışam bı piçağın yiəsin. Deməli, atamın qatili sən-sən.

Bı minvalla da şaha çatdırır. Şah deyir ki, Bəhlul, bı sənin fırıldağındı. And içir ki, axı mən Qurana and işmişəm. Onu azad eli-yir, heylə çıxır gəlir.

311. YALANÇI MOLLA

Molla qonşu kəndə qonax gedir. Orda dosdu olur. Gedir orda bına yaxşı süfrə açıllar, yeyillər-içillər. Bir neçə gün qalası olmalıdır da-na. Nəysə, axşamçağı deyillər ki, bəs belə-belə, bəy var, o bəy həmən o ev iyiyəsin qonax çağırıf. Uşax gəlif deyir ki, bəs səni qonax çağırıflar da, bizə gəl. O da deyir ki, ged ona denən ki, bu gün gələ bilmiyəjəm, evdə qonağım var. Gedir, o bəyə deyir ki, bəs belə-belə, getdim dedim, onun qonağı var da, gələ bilmiyəjəh. Dedi, ged ona denən ki, onun qonağı da mənimdi, özü də mənimdi, gəlsin bira. Bı gecə bizdə olajaxlar. Böyük qonaxlığımız var. Həmən o molla da gəlir oturur o məclisdə, tanımıadığı adamnardı də. Böyük bir məclisdi. Nəysə, belə oturullar, hərdən bı molla bilmir ki, özün nətəər qələmə versin ki, mən mollayam da, camahat bilsin. Birdən durur ayağa, deyir:

– Allah, amansan, Allah, amansan.

Hamı da qorxur da. Deyillər, ə, görən bı nədi ki? Bı molla elə hərdən qalxır, deyir, “Allah amansan, Allah amansan”. Bir söz demillər. Nəysə, elə-belə çay-zad gəlir, içənnən sora bı bir də durur deyir ki, “Allah, amansan, Allah, amansan, qoymuyun”, nə bilim nə. Bına sual verillər ki, a kişi, sən kimsən? Deyillər ki, bəs məşhur bir molladı də, qonax gəlif bura – bizim bu kəndə. Belə oturur. Deyillər:

– Tez-tez belə “Allah, amansan, Allah, amansan” deyirsən, bu nə olan şeydi?

Deyir:

– Bəs gözümün qabağına görühdü kü, Qaf dağının bir qatar dəvəli tacirrər gedir. Gördüm kü, o dəvənin biri uje büdriyəjəh, dağdan uçajax. Onu helə deyirəm, sözdərin deyirəm ki, o yoluna düzəlsin, yanı təlafat olmasın.

Deyir:

– İndi sən heylə elədin, düzəldi da?

Deyir:

– Hə, uje təlafatsız ötdü getdi.

Bunu da o yeməh bişirən qulluxçu eşidir. Qulluxçu eşidif ki, belə bir şey deyir da bu. Uje gözdüyüfdü, plovlar çəkilifdi, hər bir qonağın qabağına çəkilən plovun üsdündə bir dənə cücə qızartması qoyuluv. Axırda o qulluğ eliyənnərə deyir ki, bı mullanın addelni apararsınız. Buna çəkilən o toyuğu lap altdan qoyur, üsdünnən düyüsün-zadın tökür. Amma üsdə toyux-zad görühmür. Aparıp qoyular qabağına. Hamı yeyir, bu da durur onun-bunun üzünə baxır. Bunu aparan adam deyir ki, bəs hamı yeyir, sən niyə dayammışan? Sən də ye də. Deyir:

– Əşı, nə yeyəjəm e? Burda saymamazdıq elədilər.

Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Hamınıza cücə qızartmasın qoyuflar, gətiriflər, ançax məndə heş nə yoxdu də.

Deyir:

– Ə, nətəər yoxdu?

Tez poveri çağırtdırıflar bura (kadınımış).

– Gəl bura. Belə yeməh çəkəllər qonağa? Belə hörmət olar?

Deyir:

– Nətəər olur, qonax Qaf dağında gedən o heyvannarı, dəvələri görür, birdən-bırda düyünün altını görə bilmir? Bunun altında qırpırmızı cücə var.

Yanı bax bunu bına deyifdi. Belə bir əhvalatıdı.

312. MOLLANIN KƏLƏYİ

Deyir, molla meşiyə oduna gedir. Eşşəyi də götürür, gedir oduna. Odunu yühlüyür eşşəyə, eşşəyə deyir ki, sən bu yolnan get, mən də bu yolnan. Görəy öyümüzə kim tez çatajax? Tez çatan arvatdan bir yaxmac alsın, yesin. İndi eşşəh nə bilir ki, bu nə dedi. Eşşəh yavaş gəlir, yolda dönür otduğa, başdırır otdamağa. Bu gəlir öyə. Deyir:

– Arvad, eşşəh gəlmiyif ki?

Deyir:

– Yox.

Deyir:

– Həə, yaxşı oldu elə, mən tez gəldim.

Bu gözdüyüür, eşşəh heç gejə də gəlmir. Səhər durur. Gedir, görür ki, sən Öl, eşşəyi canavar yeyif. Elə odunun dalında səvədi qalıv, içində çoxlu saxsağan girif, leşin didir. Yavaşça-yavaşça gedir, bu saxsağanın birin tutur ayağınnan, bağlıyır, alır əlinə, düşür yola. Gedir bir ayrı kəndə. Görür uşaxlar çöldə çör-çöp yiğir. Deyir:

– Ay bala, kəndinizdə nə ucuzdu, nə bahadı?

Deyir ki, əsi, hər şey elə ucuzdu, dolanmağ olur, amma bizim kətdə birinin arvadına bir ayrisı dadanıf, onun arvadının yanına gedir gəlir. Arvadın əri nə qədər pusur, tuta bilmir onu. Molla girir kəndə, deyir:

– Bu alaquş oynış tutandı.

Aparır bunu, arvadın iyəsi buna eşşəh veriv, alır deyir:

– İndi bunu nağarım?

Deyir:

– Bunu bajadan ayağınnan asginan. Havax gördün göyə sarı uçur, bilginən ki, oynaş giriv içəri.

Bu da aparır o sağsağanı ayağınnan asır göydən, qayıdır gedir bir şəllihdə gözdüyür. Bunun arvadının müşdərisi gələndə gəlir deyir:

– Bu nədi, azz?

“Bu nədi” eliyəndə saxsağan bunnan hürkür, uçur göyə sarı. Uçanda gəlir görür kü, oynaş burdadı. Bu oynacı da öldürür, arvadı da öldürür. Qayıdır təzədən pul götürür kü, aparım bu kişini allatmışam, ona verim. Sən Öl, bu ala quş yaman quşdu. Bu yaxşı tutur. İndi aparır, bu bəridən gedəndə görür, kişi gəlir (eşşəh verən), deyir, sən Öl, eşşəyi gəliv alajax. Yəqin ala quş yalançı çıxdı. Tutur eşşəyin qulağın da kəsir, quyruğun da. İndi gəlif bu. Deyir ki, ala quş yalan çıxdı? Deyir:

– Yox, gənə pul gətirmişəm saa.

Deyir:

– Vay, öyü yıxılan fələh! Eşşəh palçığa batsa, harasının tu-tuf çıxardajam onu? Qulağın da kəsmişəm, quyruğun da.

Bu eşşəyi minir, düşür yola. Bir erkəy eşşəyimiş. Düşür yola, bir kəndə çıxır. Bu kətdə deyir ki, əşşə, nə ucuzdu, nə bahadı? Uşaxlardan xəvər alır. Deyir:

– Əşşə, hər şey ucuzdu, amma kəndimizi qaçağ əldən salıf.

Girir kəndə. Deyillər:

– Əşşə, bunun qulağı, quyruğu hanı?

Deyir:

– Bu, qaçax tutandı, eşşəh döyük ha. Qaçax tutur bu.

Deyir ki, əşşə, bu nətəər tutur qaçağı? Deyir:

– Həə, bu qaçax tutandı.

Kənt yığılır, iki qat qiymatına bunu alıllar. Deyillər:

– İndi bunu nətəər eliyəh?

Deyir:

– İndi bunu aparın salın pəyiyyə, qavağına arpa-saman tökün. İşığ üzü qoymuyun görə. Suyu da içəridə verin, yeməyi də içəridə verin. Havax qaçağ gələndə bunu buraxın üsdünə.

İndi bunu qaçaxlar eşidir, gəlmir. Qaçaxlar yiğisif danışır ki, ə, ajinnan-susunnan qırıldıx, bir qaçağan at minin, gedin, bəlkə yalan deyir, heç heylə şey yoxdu. Bir gedin görün bu nədi. Gələn qaçağ da atın tərkinə bir boş xurcun da aşırır ki, bəlkə girəvə oldu, birşey çıxardıf gətirə bildim. Bu qaçax gəliv elə kəndə girəndə bunu sıyıır, buraxır (bu eşşəyi). Bu, sıyırıf buraxanda qırx gün yeyiv-içmiş eşşəh düşür atın dalına. Bu atdı nə qədər çapırsa, görür çatırır. Meşədə tez düşür, qaçırlı çıxır ağaca, atı buraxır. Bu qalxır atın üsdünə, indi ağızı dirənir xurcuna, qayıdır düşür yerə, bir yeri iyiliyir, göyü iyiliyir, ağızı geri qayıdır (arpa yediyi yerə). Gedir, deyir ki, ə, nooldu, nağardin, neynədin? Deyir:

– Θ, ögün yixılsın, sən Öl, məni qovdu, qovdu meşəyə çatırdı, nə yaxşı tuta bilmədi. Sən Öl, düşdüm, çıxdım ağaca, çıxdı atın belində xurcunu gəzdi. Gördü xurcunda bir şey yoxdu, düşdü dedi, bu yer hakqı, o göy hakqı, bir də gəlsəniz o kəndə, sizin torpağınızı torveynan daşıyajam.

Onnan sora qaçaxlar ta bir də o kəndə girmillər.

313. MOLLA NƏSRƏDDİNİN ÖLMƏYİ

Bir yolları molla genə ulax yühlüyü. Ta görüp kü, bı səfər gedəndə canavar yedi dana (söyləyici bundan əvvəl danışdığı mətnə işarə vurur – top.). İndi ulağı əldən qoymur. Ulağınan sürür, gəlir. Bir yamaç varımış, bının əyağında bir adam durmuşumuş, elə-belə heyvan otaran. Deyiv:

– Θ, salaməlöyküm.

Deyiv:

– Əleykəsalam.

Deyiv kin, bı ullağınan bı döşü çıxa biləjəm?

Deyiv:

– Hə.

Deyiv:

– Nətəər çıxajam?

(Da bu birəz zaddı e. Ayıflıdı).

Deyiv:

– Belə çıxassan ki, ulax döşü sıfdə başdışında bir yol o.....jax.

Onda dizdərinatan öləjəhsən. Gedif yarıda bir yol da o.....jax. Qurşağınat an öləssən. Molluya deyir ha. Gedir lap axıra yaxın birin də bıraxanda təmiz öləssən.

Gedir bu. Eşşəh bıraxır. Deyiv:

– Hə, birincini buraxdı, uje dizdəriməcən oldum.

Gedir, yarıyatan gedəndə birin də buraxır. Deyiv:

– Hə, uje tokqa çəkilənətən oldum. Bədən ölüdü. Gedir axıra yaxın bu, birin də buraxanda bu qəşəh pencəyi salır başına, yixılır, yolun qıraqında arx varmış, ora. Deyiv, tay mən təmiz oldum. Bı dəkcədə⁵⁷ daldan üç-dört ulaxlı gəlmiş. Atdı, yühlü tacirdi də, yol gedir. Billar yaxınnaşanda bu bir yol qurcalaxlanır. Qurcalaxlananda bı atdar hamısı ürküşür. Bəzisi yixılır, bəzisi yükün tökür, nəğayrir. Gəlip baxıp görüllər kin:

– Ə, kimdi, bırda nə gəzir? Ə, nə gəzirsən, a kopoolu, bəs bizim ulaxlar da töhdü yükün, qırdı.

Deyiv:

– Ölmüşəm.

Deyiv:

– Ə, nətəər ölmüsən ki, sənin gözün açıx, başın açıx.

Deyiv:

– Bəs maa filan yerdə filankəs dedi ki, eşşəh belə-belə eliyəjəh, dizinatan öləssən. Belə eliyəjəh, qurşağınat. Lap başa çatannda da birin bıraxanda təmiz öləssən. Elə eşşəh başda birin bıraxdı, başımı bıraxıp pencəyə yixildim bira kin, tay təmiz ölmüşəm.

– Ə, qalx əyağa! Ay köpöyoğlu, qalx əyağa!

Baxıf görüflər, Molla Nəsrəddindi.

⁵⁷ Bı dəkcədə – həmin vaxt

– Θ, bı Mollanı alladan olmaz, bını kimimiş alladan? (Aşağıda qoyun otaran, mal otaran deyif dana).

Deyiv:

– Θ, qaç ulağını tap get.

Gəliv ulağa çatıb. Ulağın götürüf gəlif.

314. MOLLA VƏ QIRX LOTUBAŞI

Mollanın iki davşanı varılmış. Bı davşannarı elə bəzəmişimmiş, irəh vurmuşumuş, bir-birinnən seçilmirmiş. Öz də ayrı-ayrı qoymuşumuş. Bu gedir... Bını da qırx lotubaşı hərriyirmiş kin, buna bir kələh gələlər. Gedillər, yiğilıllar hamısı bunun başına – Molla Nəsreddinin. Lotubaşı deyif kin, gəlin çıxax səyahətə dana. Bı, davşanı da virir qoltuğuna, billarnan gəlir. Arvadı da örgədir kin, köpəh qızı, olları qonax gətirejəm, bişmiş qayırarsan. Gedirih hərrənəh, gələjiyyih. Özü də həmən o ala davşanı gətirif bırda göz qabağında bağlıyarsan.

Gedir. Gedillər billar, bir xeylax hərrənillər, gəzillər. Deyillər, day qayıdax əvə dana. Deyir, qayıdax, qayıdax dana. Davşanın ayağın açır, davşana bir çubux.

– Get arvada denən, yeməh hazırlasın, gəlirih.

Davşan baş götüdü çıxdı getdi, nə bilim hara. Hə, gəlif görüllər ki, həmən davşan bide bırda bağlıdı. Yeməh də hazır. Oturullar, yellər, içillər. Bı qırx lotubaşı bina çox kələh gəlmışmış. Həddin-nən artıx ha. Billar qayıdır kin, bı nətəər şeydi, bını nətəər örgətmisən kin, bı gəldi bira xəbər verdi.

– Davşan xəbər verdi?

Arvat deyir:

– Hə, gəldi dedi kin, bəs qonaxlar qayıdış gəlir, yeməh hazırlıra. Mən də yeməh hazırladım.

Billar molluya pul boyun olullar kin, (gülür – top.) sən Allah, bının qiymətini de, bını ver bizə. Bı nə yaxşı heyvandı. Xəbər aparıp, xəbər gətirəndi. Hə, deyir, xəbər aparıp, xəbər gətirənin qiyməti olar? Nə bilim, neçə tūmənə bunu sıriyır bullara. Billar götürüf ge-

dir. Gedillər, hərrənillər. Kəfşənnən davşanı bıraxır, g..ünə bir cübu xurur, deyir:

– Get arvada denən, qayıdış gəliriy əvə. Yeməh hazırlrasın.

Gəlif görüllər, ə, arvat heç gedif kəhrizdən su da gətimiyif.

– Aaz, bəs saa davşan bir söz demədi?

Deyir:

– Davşan nədi?

Əlbəhəl barmaxların dışdiyillər ki, molla bizi allatdı. İndi bı səfərrəri bir də qayıdıllar mollanın yanına. Bına deyillər, bəs sənin davşanın xəbər aparıp xəbər gətirənimiş?

Deyir:

– Boy, onda siz onu əməlli örgətməmisiz. Ya bərk virmisiz, qorxusunnaq qacıp. Ya da kin, əməlli örgətməmisiniz.

Deyir:

– Nejə yanı, helə şey olar?

Deyir:

– Hə, niyə olmur? Mənim örgətdiyimə zad yoxdu.

Bıllar deyif kin, indi neyniyəh, nağayrax? Deyir:

– Nağayrassan?

Hə, bıllar gedif genə hərrənif, gəlif bir yol bı molla da isdiyirmişdər hayif alarlar, cərməliyələr. Bı arvada deyif ki, ay arvat, yaxşı qulağ as. Boynunnan bir bağırşağın hər iki tərəfin bağlıyacam içi dolu qannan. Ollar bizim əvə gələndə səni yixajam, piçağnan o bağırşağı kəsəjəm. Qoy qan hamısı tökülsün, bilsinnər ki, tay arvadin kəsdi öldürdü bı. Bir xeylaxdan sora ode, görürsən o qarqunu? O qarqunu götürüp orana düt eliyəjəm, burana düt eliyəjəm, axırı kin, hər yerinə düt eliyəjəm, “həpşii!”, – eliyib ayıllarsan. Yanı bı molla bı formu billardan qutarmağ isdiyir. Gəlillər, töküllər binin əvinə. Bı gedir ajıxlı-ajıxlı arvadı tutur yixır, bağırşağı deşir. Qan götdü oranı.

– Ə, biz nə peşman olduğ, ə, bı nə olan şeydi, ə, bı niyə belə elədi?

Deyir:

– Zərəl yoxdu, qorxmuyun, bı sahatı sağaldajam onu. Bı sahat dirildəjəm onu.

Bı, bir xeylaxdan sora qarqunu götürür orasına-burasına düt-müt, axırı kin, arvat “həpşiii!” eliyir, oyanır. Bı lotubaşları deyir:

– Allah, saa şükür, Allah, saa şükür! Θ, nə yaxşı bı qannan qutardix.

Axırı kin, bıllar indi düşür, bı qarqunun üsdünə ki, qarqunu alalar. Mollaya deyillər:

– Nə verəy o qarqunu verəsən bizə?

Deyir:

– Θ, nə verəhsən? Görmədin, arvadı kəsdim, qan əvnən bir ol-du, sora da götdüm o qarqunu, düdüm canına, ora-bura, filan yeri-nə qoydum, düt eliyən kimi arvat axsırdı, durdu.

Deyir:

– Yox e, mümkün dəyil e.

Bının başçıları bını alır (qarqunu). Gedir qabaxcan öz arvadin kəsir (gülür – top.). Öz arvadin kəsir, harasına qoyur: “Düt!”. Düt nə gəzir, ə? Arvat getdi. Bı, heş kimə bildimir, heş kimə demir. An-cax deyir kin, hə, kəsmişdim, ayıldı. Gedir, o birinə verir. Bir-bir bı qırx lotubaşdar hamısı arvatdarın kəsir, doğruyur, elə heyłə də məyf eliyir qutarır. Onnan da Molla Nəsrəddinin tay səmitinə gəlmillər ki, gəlmillər. Havax getdih, bizi allatdı də. Nə deyə bilərih?

315. MUSA PEYĞƏMBƏR

Deyir, Musa peyqəmbər Allah-talanın yanına gedirmiş. Camahat hamısı eşidir kin, Musa peyqəmbər gedir Allah-taalanın ya-nına. Deyir, bir nağaraçı varımış, bir dənə də axunt varımış. (Axunt bilirsən də, molla). Billar gedip yolu kəsip, deyip kin, ya Musa, bi-lirəm, gedirsən Allah-taalanın yanına, bizim də ərzi-bəndəliyimizi ona denən də. Deyip:

– Baş üsdə, de görüm, nədi?

Deyip:

– Mən neçə illərdən bəri mollalıq eliyirəm, alnimı möhürə sürtürəm, heç binin bir afsanatı olajax, yoxsa yox? Binnan mana bir xəbər gətirərsən.

Deyip:

– Baş üsdə.

Nağaraçı deyip ki, ya Musa, eşitmişəm, gedirsən Allah-taala-nın yanına ziyarətə, mənim də ərzi-bəndəliyimi ona söypət elə.

Deyip:

– Buyur, nə deyirsən, eliyim.

Deyip:

– Mən onu deyirəm kin, bax bı neçə ildi, barmağımı çubuğun kəndiri kəsip, boynumu da nağaranın kəndiri kəsif. Mən nağaraçılıq eliyirəm, nağara döyürməm, bəs yaxşı mənim axırım nolajağ?

Deyip:

– Baş üsdə.

Gedip binin heş birin Allah-taalıya demiyip. Deyip:

– Bı, nə sözdü gedip deyim mən. Mən bıra sözə gəlmışəm, həkətə gəlmışəm.

Qayıdır geri. Bının hamısı Allah-taalıya agah olan şeydi ha. Agahdı kin, bu, bunu deyip, o biri də onu deyip. Gedir qabaxcan gənə molla çıxır, deyir:

– Nooldu? Musa peyqumbər, saa qurban olum, nə dedi?

Bına qayıdır kin, Allah-taalanın başı qarışığdı, deyə bilmə-dim. Deyip:

– Nəyə qarışığdı?

Deyip:

– İynənin ildizindən bir qəflə qatır keçirirdi.

Molla qayıdır:

– Pah, iynənin ildizindən heç sapı keçiməy olmur. O nətəər qəflə-qatırı keçirir?

Bı heç. Molla getdi. Aralandı cəhənnəmə. Keçir gedir. Nağaraçı deyir ki, saa qurban olum, peyqumbər, mənim ərzi-bəndəliyimi elədin?

Deyip:

– Ərzi-bəndəliyini eliyə bilmədim, mən gedənnən onun başı qarışındı. Heç öz apardığım sözü də ona deyə bilmədim.

Deyip:

– Nətəər yanı başı qarışığıdı?

Deyip:

– Belə qarışığıdı kın, bir bölüh qəflə qatır iynənin ildizinnan keçirirdi.

Deyip:

– Həə. Allah-talanın hökmüdü. İynənin ildizinnan qəflə-qatır yox, nə qədər zad desən, Allah-taala hökmüdü, keçirə bilər.

Hıı. Nağaraçı gedir düşür cənnətə, eşitdiyimə görə ha, molla gedir düşür cəhənnəmə.

316. QARAÇUXANIN NAĞILI

Qaraçuxa guya talehnən bağlıdı. Biri çox kasıvıymış. Deer:

– Ay Xudavəndi-aləm, dünyanın yəesi kişi, mənnən nə qəsdi-qərəzdiyin var? Hamı yeer, içir, keflənir, məni sinsidifsən, görəh də tapbıram yeməyə.

Allah-tala bunu eşidir. Qaraçuxaya tapşırır ki, ged ona bir köməy, yardım elə. Getdiyi yerdə görür kü, bir ilan bunun qolunnan belə tutdu. Tutanda bu çəhməh isdiyir qolun. Deer:

– Ə, qorxma ey, Qaraçuxanam. Nə şikayatın var, deginən maa, nəyin çatmir, eliyim.

Deer:

– Ə, harda yatıf qalıfsan? Axı mən öldüm qutardım, sən indi gəlifsən.

Deer ki, şahın xəzinəsi yarlıf. Onu aparannarı gəzillər. Onu da filan ağacın divində basdırıflar. Olar qırx nəfərdilər. Bu axşam gedərsən evə. Arvatdan qırx dənə noxud alarsan. Axşam sahat dokquzun yarısında küpü alarsan, qırx dənə də noxudu qoyarsan ora. Düz dokquzun yarısında ha. Birdən tez, ya gej eliyərsən. Dokquzun yarısı oldu. Denən, arvat, bu qırxin biri. Elə, at küpüyə, qoy ora.

Day başqa söz demə. Əvvəldən sifariş göndərif deyif ki, şahın xəzinəsi yarılf, burda bir münəccim var. Deer:

– Mən taparam.

Bu gedər. Xəzinəni yarannarın qulağına çatar ki, ə, deellər, filan kəndə filan kişi var. O deef ki, mən o xəzinə yarannarı taparam. Birin göndərillər ki, get, qulağını tut evə, gör orda nə danışıllar. Gəlir elə bu qapıya. Qulağını belə eliyəndə bu da noxudu götürür, deer:

– Arvat, bu qırxin biri.

Bu qoyur üsdə. Geder, deer:

– A köpəyuşağı, hələ gör bu nətəər şeydisə, olar içəridə, mən çöldə, mən elə qulağımı ora söyküyən kimi dedi, arvat, qırxin biri gəldi.

Bu gedir olara xəvər verir ki, yox ey, bunun oani-buani yoxdu. Töküləh onun əlinə-əyağına, birtəhər eləsin bizi. Bular yiğisir, qırxi da gəlir. Deyir:

– Başına dönüm, qurban olum, bizim adımızı vermə. Xəzinə filan ağaçın divindədi.

Deer:

– Bilirəm. Qorxmuyun. Sizin adınızı vermeyjəm.

Şahdan qırx gün vaxd alıf də. Qırxinci günü şahın yanında olmalıdır. Gedir, deer ki, şah sağ olsun, xəzinə nəynən daşınıf bura gətiriləjəh. Heyvanını götür, gedəh. Padşah buna baxır deer:

– Ə, sən dəli olufsan nədi?

Gəlir, deer ki, qazın buranı. Qazillar, görüllər xəzinə burda. Xəzinəni yühlüyüllər, gedir. Padşah deer:

– Bunu oğurruyan kimdi?

Deer:

– Xəzinəni tapbisan, götür, get. Oğurruyannan nə işin var?

Tapdım, verdim, götür get də.

Padşah buna inanır. Bir gün adam göndərir ki, get o münəccimi gəti. Deer ki, ova çıxejam. Torumu atejam. Denən görüm, mənim toruma nə düşəjəh? Qaraçuxa da muna tapşırif ki, mən demədim şeyi danışma ha, mən nə deerəm, onu elə. Özünnən uydurma

söz danışma. Mən deyəjəm saa nə lazımdı. Lap oların içində deyəjəm saa. Gözə görünmür. Deer:

– Münəccim, atmişix toru, nə çıxajax ordan?

Deer:

– Mən deyən sözü de.

Bunnan qavax deer ki, ordan bir qara eşşəh çıxejah. Qaraçuxa bildi axı bunu ki, bu sarsaxladı. Bular toru çəkillər.

– Ə, çəkin görəh nə çıxır? Görəh münəccim dediyi düzdü?

Toru orda Qaraçuxa ilişdirir bir daşa. Bu da:

– Ayə, dartın görəh.

Dartıllar, çıxmır. Birdən dartıllar, gəlir. Gəlir, görüllər torun içində bir qara eşşəh. Daa lap inanıllar ki, a kişi, bu kişinin bilmədiyi şey yoxdu. Bu evinə gəlməhdə olsun, padşah öz evinə getməhdə olsun, daldan Qaraçuxa bunu tutur. Deer:

– Ə, qurumsax oğlu, qurumsax, eşşəh dedin, yaxşı eləmədin, rəngin niyə deersən bə? İyirmi kənt gəzmışəm, hamsı boz eşşəhdi, qara eşşəh yoxdu. Torumu ilişdirmişəm daşa, gətirif o qara eşşəyi tapıf qoymuşam ora. Getdim yatmağa. Daa bir də gəlmeyjəm, mənnən əlli üz.

Çalış Qaraçuxan yatmasın (mənə müraciət edir – top.). Bu di-ni rəvayətdi. Ama əsl həqiqətdə Qaraçuxa var. Görünmür.

317. TÜLKÜ VƏ İLAN

Deer kin, bir meşə od tutub yanır. Bir nəfər də gedir, görür kü, meşənin içində bir səs gəlir kin, məni xilas eləən, məni xilas eləən. Bu, özün vurur oda. Görür kün, yeşiyin içində nəysə var. Bunu aloyun içinnən çıxardır kənara. Qutunu açanda baxıb görür kün, bir ilan. İlən sarılıb bunun boğazna. Deeb kin, mən səni öldürəjəm. Sən məni nahax yerə çıxardın. Sənin baban mənim babamın quyruğun vuruf kəsib. Deeb:

– Allaha bax, Tanrıya bax, mən səni xilas elədim, səni burdan qutardım. Sən məni niyə öldürəsən?

Deeb:

– Yox, öldürməliyəm.

Deeb:

– Onda bir üç heyvanın yanına gedəh. Görəh, əyəm desələr, mən pis adamam, desələr, öldürərsən.

Gedib çıxıf bir canavarın qarşısına. Görür kün, canavar dayanıb.

Deeb:

– Canavar qardaş, bu ilan yanındı. Mən bunu odun, alovun içinnən çıxartmışam. Mənim yaxşılığıma qarşı məni öldürməh isdiyir. Nə məslahat buyurursan?

Canavar məslahat buyurub ki, ilan qardaş, elə vurarsan ki, külü də qalmasın. Deeb:

– Yaxşı da, demişih üç yerə.

Gedib çıxıflar bir dənə deməh, ayının qarşısına. Ayya deeb:

– Bəs, ayı qardaş, vəziyət belə olub də, mən bunu odun-alovun içinnən çıxartmışam, yanındı. İndi mənim yaxşılığma qarşı mənə belə pisdih elemək isdiyir, məni öldürməh isdiyir.

Ayı da deer ki, onu elə öldürgünən ki, külü də qalmasın. Mən heyvana yaxınnaşan kimi görünən hər tərəfdən itdərin qısqırır mənim üsdümə, əlinə də bir ağaç alıb məni qavalayır. Mən neçə gündü ajam.

Üçüncü yol gediflər. Görüflər kin, bəs bir tulkü gəlir. Deeb:

– Tulkü qardaş, dayan.

Tulkü dayanıb. Əhvalatı tulkuyə nağıl eliyiflər, danışdığını kim.

Tulkü deeb:

– Bını sən hardan çıxartmışan?

Deeb:

– Bu qutunun içinnən.

Deeb:

– Ola bilməz, o qutunun içində o girə bilməz.

İlan deeb kin, qutunun içində olmuşam. Deeb:

– Məni inandırməxçün gir o qutunun içində, görüm girə bilirsən sən? Qutunun içində nətəər girə bilərsən?

Həə. Bu, kişinin boynunna açılıf girib qutunun içində. Qutunun içində girənnən sora həmən adama deeb kin, ağızını bağla. Bunun ağızını bağlıyb. Bağlıyb, bir ağaç verib bunun əlinə. Deeb:

– Ağacı götür.

Ağacnan ilanı öldürüb. O vaxdı bir dəsdə atdı, deməli, tülkü-nün ardınca gəlmiş. Görüblər kin, tülkü dayanıb kişinən. Hərri-yib tülkünü tutullar. Tülkünü öldürməh isdiyillər. Həmən o kişi yal-varıb kin, nə qədər pul isdiyirsiz isdiyin, o tülkünü verin maa. O tülkü maa çox ziyannıx vuruf. Qoyun mən onu ejrnən öldürüm. Pul alıb bu tülkünü veriflər buna. Bullar çıxıf gedənnən sora tülkünü açıf buraxıf. Deeb:

– Sən mənə belə yaxşılıx elədin, mən də sana belə yaxşılıx eleerəm. Get yaşa.

318. TÜLKÜ VƏ QARĞA

Yerə bir bağarsıg⁵⁸ düşür. Bını da tülkü görür. Bağarsığı tülkü bəyəmmir. Deyir:

– B1 p..ludu, mən neynirəm? Qaxlıdı, mən neynirəm?

Əyağıynan oyana-bayana atır. Bir ala qarğı gəlir, bını götürür. Tülkü də qıraxda ayrı yeməh gözdüyürmüş. Götürür. Qarğı həviyə qalxanda binin – bağarsığın yırtığı varımısh dana, p.x düşür or-dan, damcı-damçı. Əyağında aparır dana bağarsığı. Deyir:

– Kor qal, ay canım, ona bax e, sən Allah, tökülən yağdım! Onu mən yeyəmmədim. Yeyəmmədim, ona bax e, qarğı aparıp yeyir.

319. QOZUN NAĞILI

Birinin uşağı olmur. Bu ikisi çox oturullar puçun qırığında, ər-arvat. Biri o taydan, biri bu taydan. Kişi deer ki, ay arvat, bəs biz havağacan oturajeyix burda, puçun o tərəfində sən, bu tərəfində mən. Camahatın uşaxlarına havağacan köys ötürəjeyih?

– Bə neyniyəh?

⁵⁸ Bağarsıg – bağırsaq

– Dur elə burdan, bu əvdən baş götürəh, çıxax gedəh.

Durullar qəşəhcənə. Axşamnan qayırıllar çörəhdən-mörəhdən. Durullar düşüllər yolun ağızına. Gedillər.

Çox gedillər, az gedillər, dərə-təpə düz gedillər. Gedillər çıxıllar bir kəndin qirağına.

– Ay qardaş, ay bacı, bizi qonax saxlamazsan?

Deer:

– Allaha da qurban olum, onun qonağına da. Gəlin bəri.

Gedillər. Bular yaxşı gejəliyillər. Uşaxlar da olur, oynuyullar, eliyillər. Həə. Durullar səhər. Deellər:

– Yolunuz haradı?

Deer:

– Elə gedirih. Hara kimi başarsax, ora kimi gedəjiyih.

Durullar, düşüllər yolun ağızına. Çox gedillər, az gedillər. Gedillər çıxıllar bir qozduğa. Görüllər, Vallah, bir qoz var, qozun üsdü doludu. Kişi deer:

– Allah-tala, bu qoza bir belə bala verifsən, bunun bircəciyi maa ver dana.

Qozun başının bir cıvrıx⁵⁹ qoz düşür. Düşür, yüyürə-yüyürə gəlir kişinin əyağına. Deer:

– Mən də sənin balan.

Deer:

– Aaz, bunu mən nətəər eleem? Bunu neyniyim, sindirim, neyniyim?

Axırı ki, götürür. Qoz elə dillənir. Deer ki, yox, məni götür, sənin züryətinəm. Götürüllər, gedillər. Gənə düşüllər yolun ağızına. Gedillər. Az gedillər, çox gedillər, dərə-təpə düz gedillər. Gedillər gənə çıxıllar bir əvə. Bu əvdə də yaxşı bəhməz olur, yağı olur, küplər olur. Qoz deer, mən nətəər eleem, bu əv yəələrin qorxuzum, burdan gessinnər, bu əv qalsın bizə. (Qozun hərəkətinə bax e). Həə. Durur, gejə atılır, girir bəhməzin içində. İndi səhər arvat deer ki, əşİ, nə yəəh? Bəs qonax da burdadi. Deer:

⁵⁹ Cıvrıx qoz – qərzəkdən çıxan qoz

– Bir xaşıl çal, yiəh.

Durur, xaşılı çalır arvat. Yeellər, içillər. Bir gejə də burda gejəliyillər. Qoz görür, orda xamır qaldı. Durur gejədən qəşəh çomçəni götürür əlinə. Aparır, hər birinin altına bir çomçə xamır qoyur. Səhər arvat durur.

– A kişi, niyə durmursan?

Deer ki, sən niyə durmursan? Deer, əşı, Vallah, başıma bir iş gəlif, bu gejə yerimə s..mışam da, i..mışəm də, Vallah.

Deer:

– Məni qınama. Mən də yerimə s..mışam da, i..mışəm də.

Deer ki, onda qonaxları durguz. Qonax deer:

– Boy, ay bacı, başına dönüm, yorğan-döşəyii batımışam. Bejə bilmirəm o xamırı hardan yedirtdin bizə.

Qoz da orda qaqqıldıyır gülür. Qaq-qə. Deellər ki, burda bir adam gülür. Həə. Axır ki, durullar, özdəri özdərini təmizdiyillər. Qoz bir də atılır, girir kişinin cibinə, gedillər. Çox gedillər, gedillər çıxıllar bir əvə. Yəəsiz əvə. Gedillər orda gejəliyillər, orda da qalıllar. Bu qoznan başdarını qatıllar orda.

320. ƏSLİ HO

Deməli, bir adam cinayət eliyir. Cinayət eliyəndə bını gəti-rillər şahın hüzuruna kin, bunu cəzalandırsın şah. Şah vəkildən soruşur ku, bı vətəndaş günah eliyif, bını neyniyəh? Deyir ki, şah sağ olsun, onu şakqalamax lazımdı. Bu deyir:

– Əsli ho.

Deyir:

– Vəzir, bu cinayət eliyif, bunu neyniyəh?

Deyir:

– Bının ətin dolma kimi döyməh lazımdı.

Deyir kin, əsli ho. Şah fikirrəşir ki, bı ikisinə də “əsli ho” dedi, mən bunu azad eliyejəm. Deyir ki, mən sizi azad elədim. Deyir:

– Əsli ho.

Şah məhətdəl qalır. Deyir:

– Mən vəkildən soruşdum, dedi, şakqalıyax, “əslı ho” dedin. Vəzir dedi, dolma kimi döyəh, dedi, “əslı ho”. Mən deyirəm, azad eliyəh, yenə dedin, “əslı ho”. Mən bu işdən heş nə bilmədim, bının mənası nədi?

Deyir:

– Şah sağ olsun, hər kəs öz atasının vəzifəsin dedi.

Dedi:

– Nədi vəzifə?

Dedi:

– Onun dədəsi qəssafdı. Vəkilin dədəsi qəssafdı, şakqalıyıf həmişə. Ət şakqalıyıf. Onçun o, dədəsinin vəzifəsin dedi. Onun dədəsi də aşbazdı. O da dolma döydüyü üçün o da öz dədəsinin vəzifəsin dedi. Sizin də atanız gözəl insan oluf, hamiya köməy eliyif, siz də öz ataazın yolun davam elədiz.

321. HƏR YERDƏ BİR EV TİK

Atası oğluna deyiv, get, hər yerdə bir ev tik. Bu oğul da elə bilif ki, helə hər yerdə bir ev tikməlidir. Bu fikirə düşüf. Deyif, mən nətəri hər yerdə bir ev tikim? Mənim nəyim var ki, hər yerdə, hər bi mahalda gedəm ev tikəm? Gütüm yoxdu. Oğlan qayıdılın atasına deyif:

– Vallah, ata, mənim helə imkanım yoxdu, hər yerdə bir ev tikdirəm.

Deyib:

– Ay ağılsız, ay kamalsız, ay bala, hər yerdə demirəm ey ev tik. Hər yerdə bir dosd tut özüna. Hər yerdə olsun evin.

Hər dosd bir ev deməhdilə yəni.

322. ALTI AYDA BİR QARIŞ, BİR AYDA ALTI QARIŞ

Biri rənçberimiş, əkən-becərən dana. Gejə taxılı gəzir. Ta camahata əkir dana, ollar da bına biraz məhsul verəjəh. Taxılı gəzir gəlir. Deyir:

– Aaz, getdim taxılları gəzdim, hes-zad yoxdu, bı il ajınnan batajiyix. Camahat, dədəngil-zad tuyux düşməmiş sən uşaxları götür, get. Denən ki, məni yoldaşım saxlamır, döyüp qovup. Ged, otur dədənin yanında.

– Əyə, kiri, sən nətəər, mən də həylə.

Deyir:

– Yox, uşax qırılajax. Gəzif gəlirəm şumu, nə danışırsan sən?

Bı gəlin ələssiz qalır, uşaxları da götürür, gedir. Ayın başı tamam olur. Martin axırı tamam olur, aprel başdırı. On gün də bı gözdüyür. Deyir:

– Nəhlət saa, şeytan, yağmadı, uşağım nolajax?

On gün tamam olannan sora bir gejə yağış başdırı. Deməli, o yağış bir həfdə döşüyür. Gejə görür, ə, bı qupquru qalmış şum göyərif qalxif yuxarı. Gəlir öyə, fikirrəşir, deyir:

– Bı bir töhmətdən dəyil, başıma qoydum. Durum gedim uşaxlara yalvar-yapış eliyim, deyim, gəlin gedəh. Allah şeytana nəhlət eləsin, şeytan qəlbimə doldu.

Gedir. Arvat deyir:

– Yox, sən demisən, çörəh bitmiyejəh. Getmirəm.

Ay tamam olur, may ayının om beşində taxıl qalxır bir sümbül olur. Sümbül olanda durur bir də gedir. Deyir:

– Aaz, ikinci dəfədi gəlmışəm yanına, mənim balamı mənnənən tamarzı qoyma. Neyniyim, mən də sənin uşağının ötrü dedim, dur gedəy öyümüzə.

Deyir:

– Nooldu, əhdiyini bişdin?

Deyir:

– Altı aydı, əhmişəm, bircə qarış qalxmışdı. Allahsız, niyə deyirsən, əhdin, bişdin? İndi altı ayın əvəzinə altı qarış sümbül virip

yuxarı, bı sahat başa çıxır taxıl. Bına deyillər, altı ayda bir qarış, bir ayda altı qarış.

Arvad-uşağıın da yiğip götürüp gəlir.

323. SÜNBÜLLƏRİN SÖHBƏTİ

Düyü əkipbiş biri. Düyüünün biçilən vaxdı azalıpbış. Gedir sahənin böyrün-başın hərrənir, deyir, uje vaxdı, saralıf. Görür kü, küləh virdixcan ikisi simbil bir-birinə belə dəyir, qayıdır, dəyir, qayıdır. Bı da, yalan-gerçəh deyillər, hər şeyin dilin bilirmiş. Biri deyif, məni dəməniyəndə Mağrufdan adam gələjəh, o yeyəjəh mənim aşımı. O biri də deyir, məni də dəmə qoyuf irahlananda Maşrixdan bir qonax gələjəh, ona verəjəhlər məni, o yeyəjəh. Öy yeəsi yemiyəjəh məni. Kişi bı simbilləri qırır ayrı-ayrı, gətirir, ooxalıyır belə. Özü də torbadı. Deyir:

– Əşı, sən Allah, arvat, bını yaxşı yerə qoy, görəh bı nədi belə? Yalandı, gerçəhdid?

Bı kişi düyüni biçir, satır, yedihlərin yeyillər, bir az özdərinə bekara bayramníx saxlıyıllar. Kişi deyir:

– Ay arvad, ay arvad, saa simbil vermişdim, bax əlimdə oxalıyib, onu neynədin?

Deyir:

– Bax göydən asmışam, bıdı.

Deyir:

– Tulla bax bı aşın içinqə, görəy o simbillər Mağrifə, Maşrixə lazım olajax, yoxsa yox?

Deyir:

– Bir-bir gətirim?

Deyir:

– Hələ birin gətir.

Gətirir, tökür, görür kü, o düyüni qazana tökəndə darvaza döyüür. Bir kişi çağırır:

– Ay öy yeəsi, ay öy yeəsi!

Çıxır, deyir:

– Nədi, qardaş?

Deyir:

– Başına dönüm, biz Mağrifdən gəlmişih, gejələməyə yeri-miz yoxdu. Noolar, bizi bir gejəlih qonax saxla.

Deyir:

– Allaha da qurban olum, qonağına da, amma bizzət yeməh yoxdu. Bax biz kasib adamıx. Elə-belə aj yatehsinizsə, hə, gəlin.

Girillər evə, bir az söypət-zad eliyillər, birdən bı kişinin nəysə ürəyi yumşalar. Deyir:

– Arvat, sən Allah, o düyüdən qalıfsa, bircə nəlbəki gəti, hərə-sinə ikicə qaşıx qoygınan.

Bını gətirir verir, deyir:

– Bilirsən, o nə düyüdü, ay qardaş?

Deyir:

– Düyüdü dana, Allah atana rəhmət eləsin, aj adamıx, nə bilirih.

Deyir:

– O düyü, Vallah, bekara şeydi, mən onu sınamağ üçün gətirt-dim. Orda nə var ki, sən boyda kişiyyə? Bəs getdim sahiyə, belə gör-düm, düyü bir-birinə dəyir, qayıdır ki, bizi Mağrifdan, Maşrixdan gələn adamnar yeyəjəh.

Deyir:

– Elə biziñ dana, Mağrifan, Maşrixdan gəlmişih. Allah atana irəhmət eləsin, balanı saxlasın.

Deyir:

– Yanı düz eşitmışəm?

Deyir:

– Hə, düz eşitmisən.

324. YALANLAMA

(Xeyrullah köçüf gəlmişdi bizim kəndə Ərdəbildən. Mənim qoja nənəmi almışdı. O nağıl deyirdi. Mən Fizulidə yaşıyirdim, onun nağılıçın gedirdim, çıxırdım kətdə yatırdım quru yerdə kin, o

gejə nağıl deyəjəh. Səhərəcən nağıl deyirdi, qutarmırdı onun nağılı. 100 yaşında rəhmətə getdi).

Mənim, deer, bir qızıl itim varıdı. (Həmən kişi deyifdi). İrana keçif gələn adam oluf də. Minirdim, deer, qızıl itin üsdünə, Arazı qılış kimi keçirdi. Gedirdim qohumlarman, kimlərnən hal-əhval eliyirdim, qayıdırırdım bir də kəndə. Hətdə Arazın qirağında, deer, bir dənə boranı əhmişdim. Boranının tağı Arazı keçif o biri tərəfə qədər getmişdi. Deer, boranının böyühlüyü (bizdə qabaxda səəh⁶⁰ deerdih) səəh qədərmiş. Böyük boranılar suyun üzündə ləpələnirdi, deer. Deer, biz o boranının elə bil zoğunnan tuta-tuta addiyirdix Arazı o biri taya.

⁶⁰ Səəh – səhəng

MOLLA NƏSRƏDDİN LƏTİFƏLƏRİ

325. ÖRKƏNİN ALTINDADI

Biri gəlir Molla Nəsrəddinnən diləy isdiyir⁶¹. Diləh verir bu-na. Səhər gəlir, bir də isdiyir. Bir də diləh verir. Bir də gəlib isdi-yəndə deer:

– Örkənin altındadı, get götür.

Gedib baxıb görüp ki, örökənin altında bir şey yoxdu axı. Deer:

– Axı bir şey yoxdu.

– Aldığını gətirib qoymusən?

326. MOLLANIN EVƏ QAYITMASI

Bir gün də molla evdə oturur. Nətəəri olursa, arvadnan dalaşır, ajiğ eliyif çıxır çölə. Çıxır gedir, oturur darvazanın ağızında. Arvat gedir:

– A molla, gəl evə, tay indi oluf, gəl evə.

Deer:

– Gəlmirəm.

Uşax gedir:

– Molla, gəl evə.

– Gəlmirəm.

Qonum-qonşu nə illah eliyir, molla deer kin, gəlmərəm. Ə, bir də baxır kin, axşam düşüf. Deer:

– Ə, mən nağarım, ta arvat gəldi, uşax gəldi, qonum-qonşu gəldi. Evə nətəər qayıdajam? Nə üzənən qayıdajam?

Görüb inəyi gəlir. Tutuv inəyin quyrugunnan, deer:

– Vallah, mən gəlmirdim, elə inəh dedi deyin, gəldim.

Deməli, bir belə evdəkilər buna deev, bu gəlməyif, bir dənə inəyin sözüynən molla gəliv evə.

⁶¹ Dilək istəmək – xahiş etmək, nəsə istəmək

327. İYNƏNİ SAPLAYANDA UCUNU DÜYMƏ

Bir gun də deer, qızını nişannıyıflar, toy eliyillər da. Mollanı çağırıflar:

– Ay molla, gəlginən də, qızıyı köçürdürsən. Gəl indi buna xeyir-dua verginən, nəsihət verəssən, nə deyəcəhsənsə, dur, gəl de.

Nəysə, indi gəlir, xeyir-dua verir, vermir, onu bilmirih. Bunu yola salıllar. Gəlini aparıllar. Gəlin xeylax gedif darvazadan, dok-qazdan çıxanda burdan çığırır:

– Gəlini saxleen.

Camahat, hamı deer ki, molladı da, dədəsidi. Dayanın, qoy görəh molla nə deyəcəh? Bəlkə bir sözü var. Bir əyağı da yalın, or-dan qaçarax gəlir, gəlinin düz yanında durur:

– Bala, hey, gedəndə evinə, iynə saplıyanda ujunu düyünnə.

Elə gəlipbiş onu deməyə.

328. DOĞA BİLİR, ÖLƏ BİLMİR?

Bir günnəri molla gedif birinnən bir qazan alıf gətirif. Bir xeyli saxlıyif, qazannan xoşu gəlif dənə. Qazanın içində də bir bala-ca qazan qoyuf, aparıf verif yəəsinə. Deyif:

– Ay molla, bu nədi belə?

Deyif:

– Bəs qonşu, gözün aydın olsun, qazan doğuf dənə.

Deyir:

– Ay molla, insaf elə. Qazan doğar?

Deyif:

– Görmürsən, budu ha. İçindədi dənə qazan.

Hə, aradan bir xeyli keçənnən sora bir də gedif qazanı alıf gə-tirif. Elə bu qonşu gözdüyüf, gözdüyüf, qazan gəlmiyif. Qazanın dalınca gəlif mollanın yanına. Deyif:

– Molla, qazanı ver.

Deyif:

– Başın sağ olsun, qazan öldü.

Deyir:

– Ay kişi, insaf elə, qazan olərmi? Qazan nətəər öldü?

Deyir:

– Niyə? Doğmağı bilir, ölməyi bilmir?

329. ALA DANA

Rəhmətdih Molla Nəsrəddinin bir ala danası olur. Nəysə, bu-nu itirir. Hərrənir, firranır, keçir bir təpənin dalında görür kün, da-nanı canavar yeyib. Deer, ə, elə bunu canavar yeyib, yeyib, qoy bu-nun dərisini aparax. Dananın dərisini soyur, atır çıyninə. Yavaş-ya-vəş gəlir, bir təpə varyıdı, təpəni aşmalıdı kəndə tərəf. Deer, Alla-hın altında elə bu təpəni aşanda görəm ala dana orda otduyur. Ala dananın da dərisi çıynindədi.

330. İÇİNDƏ GETMƏYİN

Bir yiğin adam molluya deer ki, meyidi aparanda meyidin hansı istiqamətində, hansı yerində getməh lazımdı? Deer:

– Hansı istiqamətinə gedersiniz gedin, təki tabutun içində get-miyin.

331. DÜNYA QARIŞ-QURUŞDU

Molla bir günüsü görür kü, qonşu xaşıl bisirir. Deyir ki, ay ar-vat, nətəər eliyəh, xaşıldan yeyəh? Yağımız yox, bir şeyimiz yox. Elə pişirif, hazır gedəh yeyəh. Deyir:

– Əşı, az danışgınan, gedif qonşunun xaşılın əlinnən alax?

Deyəh, bizə xaşıl ver?

Deyir:

– Yox, o bişif hala gələndə mən səni döyəjəm, sən qışqıra-qış-qıra qaç. Bizi özü tutuv aparajax.

İndi bu, arvada bir-iki çəkir, arvat qışqıra-qışqıra qaçır, bu da düşür dalına:

– Köpəh qızı, bəri qayıt!.

Bu gedir qonşugilə.

– Dəli döyülsən, bu arvadı niyə öldürürsən, hə, nooluf saa? Əşsi, bir gəlin oturun görəh nooldu, nə üsdədi, nədi?

İndi bu arvat xaşlı iki adamnix pişirif da. Öz əriynən özünə pişirif. İndi bullar da dörd oldu. Gətirir mollaynan öz kişisinə bir yerdə çəkir. Özünə də arvatnan bir yerdə çəkir. İndi bı kişi tərəfə yağı-zadı çox tökür dana. Molla baxır ki, yağın hamısı kişi tərəfdədi. Deyir:

– Ə, qardaş, bilirsən nə var? Bı kopak qızı, sən öl, maa bir belə dağ çəkif, bir də belə.

Bı, xaşlıın içinnən çəkir, yağı gəlir bına sarı. İndi bı ev yeəsi görür kü, sən öl, yağı hamısı əənə axdı. Götürür xaşlı belə qarışdırır:

– Qardaş, dünya bax belə qarış-quruşdu, günah arvatda döyük.

332-333. MİNDİYİMİ SANAMAMIŞAM

Molla Nəsrəddinin qırx dənə ulağı varımış. Yol gedirmiş. Yol getdihcən eşşeyin üsdən sanıyr, otuz dokquz gəlir, altındakın sana-mır. Düşür, sanıyr, qırx gəlir. Bu öz-özünə təmiz məhətdəl qalır ki, bı nətəər şeydi? Mən eşşəyi minirəm, sanıyıram, otuz dokquz gəlir, düşürəm, sanıyıram, qırx gəlir. Gedip yolda adam varmış dana. Çarıf deyir:

– Bura gəl e, qağa, bura gəl, başıma belə bir iş gəlif. Mənim qırx dənə ulağım var. Sanıyıram, otuz dokquzdu.

Deyir:

– Nətəər yanı?

Başdıcıf sanamağa:

– Bir, iki, üç, dört... otuz səkgiz, otuz dokquz, sən mindiyin də qırx.

Deyir:

– Bay, bay, bay, mən mindiyimi sanamırımişam e. Sağ ol, bala, get, qırxmış, düzdü.

333.

Molla Nəsrəddin irəhmətdih bir dəfə eşşəyi minif dəyirmana gedir. Yeddi dənə eşşəyi varımış. Eşşəhlərin hamisin aparif. Yolda düşüf, saniyif. Görüf düzdü. Minəndə altındakın sanamayıf, görüp altındı. Arvadı deyif:

– A kişi, dəyirmana gedirsən, taxılı orda sour, sora üüt.

Bunun da yadının çıxıf. Taxılı sourmuyuf. Üyüdənnən sora taxılı souruf. Unu küləy aparif hamisin. Çuvalı tulluyuf eşşəyin üsdünə. Eşşəyə minif qayıdif gəlif. Deyif:

– Arvad, bəs sən dedin taxılı sour, yadımnan çıxdı. Unu sourdum, küləy apardı hamisini. Eşşəyin də biri yoxdu.

Arvad saniyif görüp eşşəh düzdü. Deyif:

– Əşşəsi, eşşəh düzdü e, mindiyini sanamırsan.

334. SƏN HƏLƏ BURDA GÜLÜRSƏN

Bir yolları ulağı götürür, gedir hardansa ayın-oyun yühlüyürlər ulağ, gətirir. Orda haça yol varımış. Gələndə bı, ulağ deyir kin, sən bı yolnan get, mən bı yolnan. Ulax nə bilsin, bı nə deyir? Görəh hanımız tez çatajiyix o qoşa yolun başına? Ulax beləynən gedəndə özü də o tərəfnən gedir. Ulağın üsdünə canavar düşür. Canavar bını parçalayıır. Molla gedir, oturur orda gözdüyüür ki, ulağ gələjəh. Bı qayıdır bına tərəf kin, indi yəqin dönüp bir yerə otdamağa. Gəlif görür kün, ulağın dışdəri ağarır. Canavar yeyib, eşşəyin ağızı açıq qalıp. Deyir:

– Bəh, bəh, mən sənnən nə vaxtdı qabax çıxmışam e yola, sən hələ burda gülürsən.

335. İNANMA

Mollanın Allah öyün yıxsın. Onun adı çekildi, gərəh “Allah rəhmət eləsin” deyəsən. Demədinsə, gərəh yeddisin danışasan. Əyər danışmadınsa, onda gejə arvadın yanına gələjəh (söyləyici güllür – top.).

Molla Nəsrəddinin əli aşağı düşür, gedir hanbalçılığ eliyir. Gedir, biri şüşə şəlliyyir buna. Bir şüşəbəndi varmış üç mərtəbədə.

Bunun şüşəsinin hamsının kəsdirir orda usduya, yiğir bir yesiyə. Şəlliyir molların dalına, deyir, get. Gəlir bu pilləkənin əyağına çatanda bu şüşə yiyəsi deyir ki, üş dənə hikmətdi söz isdiyirsən, yoxsa pul isdiyirsən? Bu da elə aj da olsa, bu tapılmayan sözdəri çox sevirmiş dana. Bu deyir ki, söz isdiyirəm, sözü de görüm. Pilləkənin birin çıxa-çıxa deyir:

– Saa desələr ki, qatıx qaradı, inamma.

Qayıdır qoltuğun altından buna baxır. Deyir:

– Söz budu?

Deyir:

– Həə. Qiymətdi sözdü dana.

İndi ikinci mərtəbəyə gedir. İkinci mərtəbədə, deyir:

– Desələr ki, Allah ikidi, inamma.

Qayıdır üçüncü mərtəviyə çıxaçixda deyir ki, indi sən maa pul vermiyessən?

Deyir:

– Yox.

Deyir:

– O sözdəri mən biliyəm. O, bekara sözdərdi. Mən qiymatlı söz isdiyirəm. İndi sən maa pul vermiyəssən?

Deyir:

– Yox.

Deyir:

– Onda qoy üçüncüyü mən deyim.

Ordan şüşəni buraxır pilləkənnən ağızı aşağı. Deyir:

– Saa da desələr, şüşədən biri salamat qaldı, inamma.

336. BİZ ALLAHÀ BORCLU OLUNCA...

Bir gündəri Molla Nəsrəddin evdə oturupmuş. Onda da evlərin kirişası olmurmuş. Damki fason. Deyif:

– Allahdan yüz manat pul isdiyirəm. Əgər doxsan dokquz manat doxsan köpüy ola, onda onu götürmüyəm.

Məni kimi bir ağılsız da qapıdan keçəndə bunu eşidif. Eşidəndə deyif, sən öl, doxsan dokquz manatı aparif tulluyajam, görüm götürüf, götürməyuf? Gedir, bajadan, külfədən doxsan dokquz manat tulluyur. Tez molla götürür, sanıyr. Görür doxsan dokquz manatdı. Deyir:

– Ay arvad, biz Allaha borşdu olunca, qoy Allah bizə borşdu olsun. Bir manat da borşdu qaldı. Götüdüm.

Götürür. O sahat o pul yəəsi qapıdan girir içəri. Deyir:

– Mənim pulumu ver.

Deyir:

– Nə pulu?

Deyir:

– Ə, sən hələ bir manat da maa borşdusən. Mən Allahdan is-dədim, sənnən isdədim? Allah verif maa, sən verməmisən a.

Bu iş düşür məhkəməyə. Gedir məykəmiyə ərzə yazır kişi. Kişi gəlir ki, molla, gedəh məhkəmə çağırır. Deyir:

– Yox, sən geyimli-kejimli, mən də köhnə, cindir paltarda, həra gedirəm?

Gedir buna bir dəs kastyum alır, geyindirir. Deyir:

– İndi gedəh.

Deyir:

– Yox, getmirəm.

Deyir:

– Niyə?

Deyir:

– Sən eşşəyə minif gedəjəhsən, mən də piyada?

Deyir:

– Yaxşı, eşşəyi də verdim saa. Min, gedəh.

Gedillər. Məhkəmə qurulur.

Deyir:

– A kişi, nətəər oluf?

Deyir:

– Bəs hal-qəziyyə belə-belə.

Deyir:

– Qazı sağ olsun, bunu bir az dindirsən, deyəjəh ki, o əynin-dəki kastyum da mənimdi.

Deyir:

– Bıy, mənim döyü?

Deyir:

– Bir az qalsa, o minif gəldiyim eşşəh də mənimdi deyəjəh.

Deyir:

– Bıy, mənim döyü?

Deyir:

– Bax görürsən. Gör nə qədər böhtan atır maa.

Deyir:

– Ə, kopoyoğlu, mollanı biyabır eləmə, dur çıx burdan, irədd ol.

337. DEYƏSƏN, İŞİN DÜZƏLİR

Bir gündəri molla birinə borşduymuş. Bu elə hey gedif gəlmiş ki, mənim pulumu ver, mənim pulumu ver. Bir gün görür kü, bu gəlir. Gələndə lapatqanı götürür gedir qaratikənnən çıxardır, gətirir bu, həyətin qıraqınnan basdırır. Bı gəlir, salam verir, deyir:

– Ay molla, bu nədi belə, nə eliyirsən?

Deyir ki:

– Burda qaratikən əkirəm ki, ferma dağdan gələndə qoyunnarın tükünnən çəhsin, qalsın kolda. Onu yiğim, aparım bazarda satım. Gətirim sənin puluu verim.

Bu əlini əlinə vurur, gülür. Gələndə deyir:

– Hə, dosdum, deyən işin düzəler a.

338. MOLLA NƏSRƏDDİN VƏ QIRX LOTU

Molla Nəsrəddin gedir. Pulu varımış, aparır bunu ağaşda gizdiyir. Deyir, ta bura heş kim çıxmaz. Bir gün, beş gün. Elə olur ki, bir gün gəlir görür kin, ə, sən Öl, pul yoxdu. Amma yerində mal təzəyi var. Demeynən bunu da lotular görüflərmiş, bı pul qoyanda. Deyir:

– Θ, mən elə bilirdim, bura heş kim çıxmaz, amma dana da çıxırmış bira.

339. CAVANLIQDA DA BİR ZİBİL DEYİLDİN

Molla Nəsrəddin gedirmiş. Bir topa da cavan cümrü durubuş. Molla Nəsrəddinin əyağı ilişif yıxılıf. Qayıdış, elə bilif ki, oğlannar muna baxır. Qayıdış:

- Axx, ay cavanniğım.
- Görüf, yox, heş buna baxıf eliyən yoxdu.
- Eeh, cavanniğım da bir zivil döyüdü.

340. PAPAĞINI DA ÖZÜYLƏ APARSIN

Molla birinə borşduymuş. Elə borşdu gündə gəlirmiş, deermiş:

- Molluya deyin ki, mənim borcumu versin.

Deermiş:

- Deyin, öydə yoxdu, filan yerdədi.

Axırı canı boğazına yığışır. Gedif gənə pəncərənin ağzında yerdən duruf deef:

- Molluya deyin ki, mənim borcumu versin.

Molla da papağını çıxardış pencərənin ağzında belə qoyupbus. Çöldə görükörmüş də. Deeflər:

- Vallah, molla öydə yoxdu. Qoy gəlsin. Gələndə deyərih, verər.

Deef:

- Onda molluya deyin ki, harya etsə, papağnı da özüynən aparsın.

Yanı ki, papağı öydədi, özü də öydədi.

341. DUR, QAPINI ÖRT

Deyir, bir dəfə oturullar. Çörəh yedihləri yerdə küləh vurur, qapı açılır. Arvat yuxarıda oturupbus, kişi qapı tərəfdən. Kişi deyir

ki, arvat, dur qapını ört. Deyir ki, axı qapı sana yaxındı, dur, sən qapını ört. Deyir:

– Yox e, axı sən kadınsan, evin xanımışan, dur, qapını ört.

Sözdəri tərs gəlir, qapı açıq qalır. Deyir:

– Hər kəs danışsa, qapını o örtməlidir.

Bilar da dimməz, səssiz-küysüz oturullar. Tula çöldən gəlir, qabaxlarının yeməyi yeyir, heç birisi gülmür yenə. Kişi deyir ki, neyniyim axı mən, xanımnan ayrı dayanmağ olmaz, aylədi, onnan söybət aparmalıyam. Səhər gedir biğinin bir tərəfin, başının bir tərəfin qırxdırır, qalan yeri qalır. Qapıdan gəlip bu halda girəndə arvat deyir:

– Ə, bı nə haldı?

Deyir:

– Sən danışdın, dur, qapını ört.

342. YALANÇI MOLLA

Bir dənə molla olur. İki dənə mollanı qonax çağırır. Deyir:

– Gəlin bizi.

Nəysə, qonax gələndə indi bı mollalar oturullar sdolun üsdündə.

Mollanın biri başdırıır əl-əyağınan oynamaga belə-belə. Deyillər:

– Molla, niyə helə eliyirsən?

Deyir:

– Bəs Minkəndin yanının köş gedir, orda bir öküzin yükü əyilif. Onu belə-belə düzəldirəm, əlimnən riqulofqa elədim, nizamladım, düzəldi.

Bunu da evin iyəsi, qadın xeylağı eşidir. Deyir:

– Gör sənin başına nə oyun açajam. Görüm, düzəldirsən, düzəltmirsən?

Nəysə, arvat pulovu bişirir, gətirir. Üçünə də belə qoyur. Nəysə, həmən öküzin yükün düzəldənin pulovunun qarasın altdan qoyur. Düyünen altınnan qoyur. Nəysə, bı ikisi yeyir, bı yemir. Deyir:

– Molla, niyə yemirsən sən? Səə noolufdu?

Deyir:

– Bəs onnarın aş qarası var, mənim aş qaram yoxdu. Qarası niyə yoxdu?

Arvadı çağırır yanına. Deyir:

– Aaz, sən niyə helə iş görmüsən? Sənin bir helə yaddaşın yoxdu? İkişinə qara qoymusan, onun aş qarası yoxdu.

Qaşığı belə qaldırır, deyir:

– Nətəər oldu, burdan Minkəndin yolunda yükü düzəldirsən, amma bırda düyünün altında qaranı görmürsən? O, nətəər oldu, bırdan belə-belə elədin, yükü düzəldin, nizamladın öküzün belinə, amma bırdan bıra plovun qarasın görmədin?

Mollanın heyłə işdəhləri var.

343. MOLLA VƏ KASIB OĞLAN

Bir oğlan olur. Bu bir qız sevir. Bu qız yiyeşinin də gonlu olmur ku, bu qızı buna versin. Qışın günüymüş, çayın suyu buznan donupbuş. Deyir:

– Getginən paltarını soyun, gir o suyun içində. Gejə səhərətən o buzun altında qal, gəl qızı verim saa.

Məhəbbət güj gəlir buna. Gedir təmiz soyunur, girir buzun içində, səhərətən qalır buzun altında. Səhər gedir ki, qızı ver. Deyir:

– Yalan deyirsən, qalmamışan.

Deyir:

– Əşı, orda buzun içində qalmışam, özü də filan evdə çıraخ yanındı. Səhərətən onun çırağı keşmiyif.

Deyir:

– Həə, çıraxdan qızışmışan.

Gənə qızı vermir buna. Bu yazış da əlacı olmur da, kasıv adamdı, qayıdış gedir. Gedəndə molla bunun qavağına çıxır (Molla Nəsrəddin). Deyir:

– Ay bala, niyə bekafsan?

Deyir:

– Əşı, hal-qazıya belə-belə.

Deyir:

– Bala, savax günorta maa qonax gəl.

Deyir:

– Yaxşı.

Gedir o qız yiyeşinə də deyir, savax günorta maa qonaxsan. Qaziya da deyir, savax günorta maa qonaxsan. Hamısına deyir, sə-hər qonaxsan. Səhər bu qonaxlar yiğışır, gəlir. Böyük ağaçın divinə stol qoyur, hamı oturur. Oturannan sora qazanı çıxardır ağaçın başının asır, qayıdır yerdə bir oğax qalıyır.

– Ay molla, nağarırsan?

Deyir:

– Yeməh pişirirəm.

– Əşि, orda qazan qayniyar?

Deyir:

– Nətəər olur buzun içində çaydan baxıv öydə çıraixnan qızın-mağ olur, amma ordakı qazanı burdan qaynatmağ olmur? Canı çıxıf qayniyajax. Sən öl, o qayniyincəx bir adam burda tərpənsə, gülləni götürüb onun qıçın qırajam.

Hamısı deyir ki, qızı verginən, düz deyir. Qızı alır, verir o oğ-lana, özü suvaf qazanır, çıxır gedir.

BƏHLUL DANƏNDƏ LƏTİFƏLƏRİ

344. BƏHLULUN MƏSLƏHƏTİ

Biri gedif Bəhlul Danəndəyə deyif ki:

– Bəhlul Dananda, nə eliyim ki, varranım?

Deyir:

– Get yun al, bir də duz al. Vur anbara, varranejaxsan. Axı bular su çəkəndi.

Bı varranıf. Bı Dananda deyən varranıf.

Biri də deyif:

– Bəhlul Divana, neyniyim ki, varranım?

Deyif:

– Get soğan-sarmisağ al, vur anbara.

O, da gedif soğan-sarmisağ alíf, vuruv anbara. Bı da gəlif tamam müflüs oluf da.

Deyif, sən Divana sözü dedin, divana cavab verdim. O da Danəndə sözü dedi, ona danəndə sözü dedim. Belədi.

345. ARXAYA BİR ŞEY AT

Bəhlul Danəndənin özü elə Danəndəymiş e. Bilihli adamımış, savatdı adamımış. Hər şeyi başa düşən adamımış. Bının iki dənə pişiyi varımış, bir tulası. Bı ikisin hara gedirmiş, binnarı da özüy-nən aparırmış. Bının qardaşı bir yol bını çağırır. Deyir:

– Bəhlul Danəndə, ay qardaş, axı belə olmaz. Özuna bir iş tap. Havağatan özünü belə dəliliyə virif çöllərdə gəzəhsən? Ağillı ol, arxiya, geriyə də bir şey at.

Deyir:

– Nə deyirəm.

Bı bir middət qalannan sora bının qardaşı genə bir yiğincax yiğir. Qonaxlıx təşgil eliyir. Hamını çağırır. Bəhlul Danəndəni də çağırır də, qardaşdı. Gəlillər oturullar məclisdə. Bı hara gedirmiş, pişiyən iti özüyənən aparırmış. Bı deməmişimiş ki, geri yanaa bir şey qoy? Bı paylar gəlir. Xörəhler çəkiləndə Bəhlul Danəndə öz xörəyin götürür, qoyur dal tərəfinə. Görüllər Bəhlulun qabağında yeməh yoxdu. Buna yenə yeməh gətirillər, hamı yeməyə girişir. Axı pişiyən tula da geridə yeyir. Pişiyən tulanın yemi azalanda başdıştıllar bıllar cırmaxlaşmağa. Ham-ham hürüşüllər. Bu məclis böyüy olur də. Bırda gülüş olur, məyusduğ olur. Bu çığırır qardaşının üss-dünə:

– Saa deməmişəm hara getsən, özunan bir şey apar, geri yanına bir şey qoy.

Deyir:

– Bə Vallahi, geri yanına qoymuşdum dana. Sən demədin, geri yanına bir şey qoy? Mən də verdiyin xörəyin bir boşqabın qoydum geri yanına. Mən nə bilim, itinən pişih gəlib orda yeyif dalaşajax?

ABDAL QASIMIN LƏTİFƏLƏRİ

346. İTMİŞ EŞŞƏK

Gediv erməninin eşşəyin oğurruyuf gətirif, meşədən odun daşıyır. Eşşəyin də əyağına krasqa vuruf. Krasqa vırandə bilimmir, eşşəh tanınmır.

Erməni deyiv:

– Ara, Qasım, bəs eşşəyimi itirmişəm.

Deyiv:

– Ə, sənin eşşəyini kim aparır?

Eşşəh də bının eşşəyidi e, yühlü gəlif.

Deyiv:

– Ə, sənin eşşəyin nətəər eşşəyidi?

– Vallah, deyir, bının əyağındakı o şey olmasaydı, deyərdim, mənim eşşəyimdi.

Deyiv:

– Ə, sənin başın xarav oluf, nədi? Bir aydı bı eşşəyə minirəm.

Bu da eşşəyin itirdiyi om beş gündü. Deyiv:

– Canın üçün, get, eşşəyini tafsam əgər, görsəm, yüz fayiz sa-na qaytarajam.

Eşşəyi üç ay işdədənnən sora çağırif bını, uje əyağının rəngi gedif. Deyiv:

– Ə, eşşəyi tapmışam, nə verirsən, eşşəyi verim saa?

Əlavə də ermənidən eşşəyin pulun alif, onnan sora eşşəyi verif.

347. AĞZI BELƏ YER DEYİL?

Bir dəfə də kəndə çuma xəsdəliyi düşüf, vəba. Gündə nə qədər adam qırılırmış. Deellər ki, Abdal Qasım, sən ağıllı adamsan, get qəbirsannığa. Qəbirsannıxdə dayangınan. Biz gəlif deyəjiyih ki, ay adam, hey (güya səni tanımirix da), ay adam, hey, ay adam, hey. Sən də onda hay verginən. Biz saa deyəjiyih ki, orda yer var? Meyit

gətiririh onu basdırmağa. Sən də denən ki, yox. Allahın bizə yazığı
gələjəh, bu ölümün qarşısını alajax. Deer:

– Yaxşı.

Bu gedir biraz veyllənir, hərrənir, görür kü, meyit gətirillər.
Bular əyaxların saxhyıllar:

– Ay adam, hey, ay adam, hey, kimsən?

Deer:

– Nədi, nə isdiyirsən?

Deer:

– Meyit gətiririh. Orda yer olajax bu meyidi basdırax?

Deer:

– Ə, korsan, ağızı belə yer döyük? Nə qədər desən, boş yer var.

348. CİNƏ DÖNMÜŞ EŞŞƏK

Gənə bir dosdu olupbuş. Erməni dosdu olufdu. O bunun öyü-nə, bu onun öyünə gəlif gedillərmiş. İndi buna hörmət eliyif yola salır. Bu duruf ayınnan-oyunnan qoyuf eşşəyin yedəyində çəkir. Da dosdular dana. Meşənin içiynən bir ciğir var, oroynan gedəjəh. Bu tərəfdən hərrənif gedif ağacın divində gizdənir. Görör kü, budey, dosdu gəlir. Daldan eşşəyin noxtasını alıf öz başına keçirif, eşşəh yühlü, nəyi var, hamsı otduya-otduya qalif orda. Bu da geri baxmer. Elə görör kü, noxta bərhdi, elə bilir, eşşəhdi. Meşənin içiynən gedənnən sora bu yuxarıya gedejəh, Avdal Qasımin da yolu bu yandı. Əyağın diriyir yerə, getmir, dirənir bu.

– Çu, çu.

Baxır görör, ə, çu nəəzer? Bu, bir adam şəklində bir şeydi. Eşşəh yoxdu. Bu nə hak-hesafdı? Nətəər qorxursa, əlindəki noxdanı da tulluyur, elə o meşeynən qaçıır.

Bir müddətdən sora gəlir Qasımlı. Gəlif baxır ki, bunun eşşəyi bunun qapısındadı. Belə baxır. Deer:

– Aşna, ə, Vallah, elə bu eşşəh mənim o cin olan eşşəyimə oxşuyur.

Deer:

– Θ, nə danışırsan?
Başdiyır bu əhvalatı söyləməyə ki, bəs belə, meşədə gedirdim,
gördüm eşşəh cinə dönüf.
İndi erməni adam oluf.

349. ABDAL QASIMIN GƏBƏNİ APARMASI

Deməh, Abdal Qasım bir erməni tanışının evinə gedir. Onun evində bir kilimə, gəviyə gözü düşür. Deer, ə, mən bunu nətəər eliyim? Mən nə cür eliyim munu aparım? Nətəər olsun, oğurrayajam onu. Həə. Özü də erməniyə deer. Deer:

– Erməni, gəvədən xoşum gəliv, onu ver maa.

Deer:

– Θ, yox, onu filankəs verif.

Deer:

– Sən ölü, aparajam.

Nə qəddər eliyir, deer:

– Ya bu axşam, ya səhər bunu aparajam. Bax vaxdını da deyirəm. Aparsam, mənimdi.

Deer:

– Hə, yaxşı.

Nəysə, bu gedir. Erməni də deer:

– Θəsi, da bu getdi.

Munun da iki dənə yaxşı iti varmış, erməninin. Bu, iti açıx qoyur. Bu Avdal Qasım gəlif baxır ki, ə, bu kopolounun ermənisi iti açıx qoyuf. Bə mən içəri nətəər girəjəm? Ayna, bayna. Gəlir. Deməh, səvət gedif gətirir, iki dənə səvət. Səvətin içini ət qoyur. Qəlbidən salleer. İt gəlir, səvətə girəndə dartif iti bağlıyır yuxarıda. İtin ikisini də bağlıyır ağaşda. Arxayın girir evə. Girir o evə baxır, bu evə baxır. Görür ki, ə, arvadnan kişi ikisi də gəvənin üsdə yatıflar. Bunu çəkəjəh, bular biləjəh də. Çox fikirrəşir. Ayna-bayna. Bu da paltarnı soyunur. Girir ikisinin arasına. Həə. Nəysə, bu kişi elə bilir arvatdı. Arvad elə bilir kişidi. Qavax kişini palazın üsdünnən aşırır. Bu elə bilir ki, arvad eliyir. Sora da arvadı palazın üsdünnən aşırır.

Bu da elə bilir, kişidi dana. Buların birin sağa, birin sola aşırıdır. Gəvəni götürür, aradan çıxır. Tezdən durullar ki, bunun hərəsi bir tərəfində yatıf. Gəvə də yoxdu. Başa düşür ki, Avdal Qasım gəliv aparıf.

350. KURTKA DA MƏNİMDİ

Avdal Qasım fermada qonşusunnan heyvan alıf. Bir neçə heyvan alıf ha. Üsdən xeyli vax keçir. Qonşu görür kü, bı nə heyvanı qaytarmır, nə də pulu vermir. Binnan tələb eliyir ki, bı heyvanı qaytar. Bı da deyif kin, qaytarmıram da, vermirəm. O da deyif kin, mən səni atın qabağında aparajam hökümətə. Bərk də yağış yağırmış. Bu, atın üsdə gedirmiş, bunu da salıf qabağına da. Yağış yağa-yağa bilar yol gedillər. Avdal Qasım deyir ki, Allah öyüünü yıxsın, sən atın üsdəsən, mən də çılpx. Heç olmasa, o kurtqanı ver, əynimə geyinim. Bı da yazığı gəlir, kurtqanı çıxardıf verir. Əyninə geydirif, aparıf hökümətin qabağına bunu. Bu sayıf ki, bir dəfə əlli qoyunuğu aldı, bir dəfə yüzün gəldi aldı, bir dəfə om beşin aldı... Belə danışif. Həqqətən də, alıpbış ha binnan. Deyif kin, ay hökümət, indi bax bu sahat deyəjəh ki, bu əynimdəki qurtqa da mənimdi. Deyif kin, ə, mənimdi dana, bəyax verdim. Deyif ki, ə, yalan danışırsan. Daa bırda elə vəzyət yaranır ki, qonşuya inanan olmur. Avdal Qasım bu dəfə də bu firıllaxnan canını qurtarır.

ŞAHPƏLƏNGİN LƏTİFƏLƏRİ

351. MƏN KORA HEYVAN SATMIRAM

Camahat dağa gedəndə bu Qala yoluynan gediflər (Şuşuya Qala deerdilər). Laçının keçif gedirdilər. Şahpeləh də bir-iki erkəh götürüf, aparıf bazara satmağa. Bu Qala dəllalları da gəllər, bu kişinin yanından keçiflər ayna-bayna. Deer:

– Ağsakqal, bu toğluları neçiyə verirsən?

Deer:

– Ə, mən kora heyvan satmırıam.

Deer:

– Niyə bizi kor dedin?

Deer:

– Sən korsan ki, erkəyi toğlu görürsən.

352. ÇİST, ÜSTÜNDƏN LAP BİR DƏ ÇİST

Şəpələy kişi gedif bazara. Çəhməçi rus varmış, çəhmə mazdı-
yırmış.

– Cist, ay cist.

Ruçça deer də, yəni gəlin təmizdiyim əyakqavınızı. Şəpələy ki-
şisi də “cist” sözünü eşitməhdən əsəfləşir. Gətirif bir onnx qızıl qoyur
bunun qavağına, deer ki, mən bu bazardan çıxana qədər o “cist”
sözünü demə. Deer, çəhməçi bu onnuğu götürür, qoyur cibinə. Deer:

– Ə, burası bax. Sən büyün gəlmisən, maa bir onnx qızıl verir-
sən. Mən camahatımı çağırıram. Bu mənim işimdi. Cist, üsdünnən
lap bir də cist.

353. BAŞINDAKI PAPAGA BAX ...

Bir dəfə də gedif Ağdamda papax almağa. Görüf bir yaxşı pa-
paxdı. Götüruf baxır ayna-bayna.

– Yaxşı papaxdı. Neçiyədi?

– Altı yüz manata. (O vax da köhnə pulnan oluf də yəqin).

Deer:

– Ə, bu, nə papaxdı bu qiymətə verirsən?

Papağı atır ayna. Sən demə, Şahpələh kişi də dağdan gəlif, ba-
şında papağı. Papağın da tükü gedif, dərisi qalif. Deer:

– Ə, bir başındakı papağına bax, sora mənim papağımı bəyən-
məginən.

İNGİLİR KİŞİNİN LƏTİFƏLƏRİ

354. KIRKİRƏ

Bizdə də baməzə insannar olufdu. Bizdə İngilis kişi olufdu. İbrahimov İngilis Abbas oğlu. Çox baməzə insan oluf. Binnan qabax kirkirə deyərdilər. Duz üzüdən. Erməni gedirmiş, İngilis bının qabağın saxlıyif. Həmməşə o da gətirif kirkirə-zad satırmış Azərbaycan kətdərində. Deyif:

– Dədəm deyif ki, bir dənəsin onun gətisin bizə.

Dədəsinin də məlumatı olmuyufdu. Erməni də gedif uzaxdı dana. Zulumnan gətirif çıxartdırif. Deyif:

– Abbas, Abbas!

Abbas çıxıf. Deyif:

– Bəs sənin oğlun demişdi, kirkirə gəti. Mən də gətimişəm.

Deyif:

– Əşı, mən axı heylə söz deməmişəm.

İngilisdən soruşuf. Deyif:

– Əşı, demişəm, elə allatmışdım onu.

Abbasın əlacı kəsiliy alıfdı bını.

355. GEYİŞMƏ DƏRMANI

Bir dəfə də bizdə xəsdəxanada yatıf İngilis. Kənt təsərfatı şöbəsinin böyüyü variydi bizdə. Erməniymış bu da. Onun atasynan bir xəsdəxanada yatırmış. Bının əyax barmaxlarına geyişmə düşüf. İngilis kişi bı erməniyə deyif:

– Əşı, bı dava-dərman sana köməy eləmiyəjəh, nəyə yatmışan, ağsakqal kişisən?

Deyif:

– Bə, İngilis, neyniyim?

Deyif:

– Get yanmamış əhənk taf, əyağını qoy əhəngin içini, suyu da tök içini. O, sənin əyağını sağaldajaxdı.

Yanmamış əhənk də adamın əyağın məyf eliyir e. Bişirir e o sahat. O da oğluna deyir ki, İngilis deyir ki, yaxşıdı əhənk. Maa bələ məsləhət görüf, bala, mən gediv onu eləməliyəm.

ERMƏNİLƏRLƏ BAĞLI YARANAN LƏTİFƏLƏR

356-358. ÖLƏN SİZDƏN OLSUN ...

Ermənidə yas düşəndə bizim camahat həmməşə gediv olların yasında işdirak eliyirdilər. Suqra addı arvat varıldı. Yaxşı ağı deyəniydi. Erməni yasdarında deyirdi kin:

Ölən sizdən olsun,
Yeyən bizdən olsun.
Bel-kürəh bizdən olsun.
Arabalar qoşulsun,
Meyitdər daşınsan.

Ollar da deyirdi:

– Maddax, de, başına dönüm, de, yaxşı deyirsən.

Ama biz deməmişih ha, o qoja arvatdarımız deyif. Rəhmətdih Gökər arvat deyif, Səhər arvat deyif. Zalim qızdarı aşağıydılar elə bil.

357.

Əhbər kişi variydi, Allah rəhmət eləsin, ölüfdü. Muğamat oxuyanıdı. Bu erməninin yas məclisdərində də gərəh muzıka, xanəndə ola. Əhbər kişi oxuyurdu, deyirdi:

Qırılan sizdən olsun,
Yeyən-içən bizdən olsun.

Bını muğamatnan deyərdi Əhbər.

Bizdə beş-altı adamıydı, ollarda ölü düşəndə kef eliyirdilər. Həmən bizim o adamlar, məsələn, İngilis dediyim, Paşayev dediyim, ollarda ölü düşəndə billiarda toyuydu.

– Əşı, nədi?

– Yeyiv-işməhdi.

Olların da yeməy-işməyi yaxşı olur axı. İçgi-zad olur. Bütün günü gediv orda yeyiv-içirdilər. Əhbər çox olların玩具ların aparındı,

öz də çox yaxşı aparırdı. Özü də həm toyların aparırdı, həm də vayların. O yerə kimi onun oxumağın sevirmişdər ki, deyirmişdər, bimiz ən əzizimiz öləndə Əhbər gəlsin, onun üsdündə oxusun. Yanı bı oxuyanda daha da ollara təsir eliyirmış. Deyirdim:

– Əhbər dayı, nətəər oxuyursan?

Deyirdi:

– Məllim, gedirəm oxuyuram. Deyirəm ey:

Ölən sisdən olsun,

Basdırın bizdən olsun.

Yeyən-içən bizdən olsun.

358.

Yas yerinə gediflər. Deer ki, indi Ziveyda addı bir arvat varıldı Qaradağlıda. Allah rəhmət eləsin, öldü. Yaman ağlağanıdı. Bir yerə gedəndə həməşə onu aparırdılar. Ziveydə gəlif yuxarı başa addadı. Bu ermənilər də başa düşmür dana. Erməni ölüsunün yerinə gedif. (Onda Allah uzax eləsin, bizimkilər ölürdü. Olar bizimkilərin yerinə gəlirdi, biz olarının yerinə gedirdih. Heyləydih e. Ayrı-seşki-lih yoxudu). Olarının biri traxtır aşif, altında qalmışdı. Deer ki:

Lalələr dizdən olsun,

Bığılsın, dizdən olsun.

Ay Naxış kirvə, ölənnər sisdən olsun,

Ağlıyan bizdən olsun.

– Başına dönüm, Zibeydə, de, başına dönüm. Birin də de.

Da bilmir axı nə deer bu. Aralığa qatır, qarışdırır bular. Başa düşən yoxdu axı buların hamsi. Görüb bular elə yaxşı da desə, deer başına dönüm, de, pis də desə. Heş nə başa düşmüllər axı.

359. ELƏ SƏN DƏ ÖLSƏYDİN LAP YAXŞI OLARDI

Ermənilər də bizim addardan qoyurdular. Rəsul adında biri olufdu. Temirnən gediflər Yerevana. (Rəsul ermənididi, Temir azərbaycannı). Maşını dal-qavax sürüllər. Dal-qavax gedəndə Temirin sənədinə baxıflar. Deef:

– Hə, azərbaycannıyam.
Nəsə, sənədinə baxıllar. Deeflər:
– Keç.

Bu erməniyə deeflər:
– Sənin sənədin?
Baxıflar ki, adı Rəsuldu. Deef:
– Θ, sən ermənisən?
Deef:

– Erməniyəm.

Deef:
– Bə niyə adın Rəsuldu?

Qayıdış ki, bəs mənim neçə qardaşım oluf, ölüfdü. Sora da məni müsəlmanın qucağına qoyuflar. Kopoolunun ermənisi qayıdış ki, elə sən də ölsəydin lap yaxşı olardı.

360. ÖZ MALIN KİMİ YE

Bir Eldar vardı. Deməh, Kinkor addı bir erməni də vardı. O, bir yaxşı heyvan saxlıyır, bir qoç saxlıyır qapısında. Kinkor da bağda işdiyir. Eldar da oğruydu. Baxır, bu qoçdan xoşu gəlir. Erməni kopoolu da deməh, tənəyi kəsdihcən (tənəh kəsilən vaxdı), böyründə kəndir, əlində aparılmış. Uzaxbaşı bir-iki dənə, üç dənə stolba gedənnən sora gəlif hörtüyü dəyişirmiş. Yanınca aparır. Bu Eldar onu güdürlər. Hərriyir ayna-bayna. Belə bekara ayna gedəndə ipi açır, qoçu aparır. Gətirir, bəridə kəsillər. Fermada. Kavavı-zadı döşüyülər. Bir də görür kü, Kinkor qarğ oluf. Yüyürür ayna-bayna.

– Θ, erməni, nədi, noluf?

Deer:

– Θ, bə bir qoç gətimişdim.

Deer:

– Hə, görmüşəm.

– İndi yoxdu.

Deer:

– ئى، erməni، ona evdə yem-zad verirsən?

Deer:

– Hə.

Deer:

– ئى، canıncün، onda qoç odehy، evdədi. ئى، getginən، evdədi.

Bu qayçısını-zadı atır، qaçıր evə. Gedir، görür evdə qoç nə gəzir? Bir də kor-peşman gəlif. Bu gənə oturuf burda. Kavaf yeel-lər. Nəysə، gəlif.

– ئى، Kinkor، noldu?

– Ayə، yox، ay Eldar، getdim، orda olmadı.

Deer:

– ئى، canıncün onda yolda ələ keşdi o. ئى، gə bəri.

– Nədi، ə?

– Gə bir tikə çörəh yeginən.

Gəlif oturanda belə baxır، baxır، ə، elə orda biraz zəhər var، qoy gedim onu da gətirim، arax var. Gətirif öz araqışınan başdıyıflar işməyə. Deer، arada Eldar qayıdır ki، ə، narahat olma، öz malın kimi yeginən.

361. BİZİM ONDA NIŞANAMIZ VAR

Hadisələr vaxdı direktor iclasına çağrıflar bizi Martunidə. Mən də məytəf direktoru işdiyirdim. Getdim gördüm ki، direktörrərin hamisinin yaxasında Andranikin şəkli. Hadisələr təzə qızışır. Oturanda dedim:

– Nədi ə، bu? Hamınız Andranikin şəklin vuruf gəlmisiz?

Qayıtdı ermənicən dedi ki، Həsrət məllim o sahat Andraniki tanındı.

Dedim:

– Niyə tanımiram، ə? Bizim onda nişanamız var. Türk'lər onun qulağın kəsif də.

Elə bil، ojağın üsdünə su səpdir. Direxdur iclasında، deməh otuz dokquz kəndidi. Onun dördü azarbaycanni kəndiydi، qalanına

erməniləri yerrəşdirif erməni kəndi eləmişdilər. Otuz beşi erməniydi. Qaradağlıydı, Kurapatkınidi, Muğanniydı, Əmrəliləriydi, Xocavəndidi – beş azarbaycannı kəndi qalmışdı orda. Qalanı erməniydi. Elə bil, üsdərinə su səpdilər. Sora maarif şöbə müdürü variydi, çağırdı məni ki, Həsrət məllim, o nə söz-söypətiydi, elədin? Dedim:

– Ə, nə söypətdi? Sizin xoşunuza gələr biz heylə Soltan bəyin şəklin yaxamıza taxax, gələy oturax direxdür iclasında? Siz də An-dranikin şəklin niyə yaxanıza taxırsız?

Mənə dedi ki, qızışdırırsan aranı, belə eliyirsən, elə eliyirsən. Dedim:

– Da indi söypətidi, ollar dedi, mən də dedim.

Sora mən də çalışdım ki, Soltan bəyin şəklin tapım. Soltan bəyin şəklin mən də böyüdüdürüm, aparım verim kopya eləsinnər, bizim adamlar da Soltan bəyin şəklin yaxalarına sancıf otursunnar. Onnan ötürü getdim o vaxdı Laçına. O vaxdı Laçına getməh mümkün də dəyildi. Laçına getdim, hər yeri axdardım, Soltan bəyin şəklin tapbadım. Deməy, ollar heylə saxlıyır, bizdə də tarixi bax belə saxlıyırıdlar.

MÜXTƏLİF MÖVZULU LƏTİFƏLƏR

362. TEYMURLƏNG VƏ DƏLLƏK

Deyir, Teymurləngin üzündəki ziyillərin balacası findix boy-deydi. Bunun özünün dəlləyi varmış. O dəlləy ölürlər. Dəlləy ölənnən sonra bu car çəkir ki, hansı dəlləh mənim üzümü qırxsa, kəsməsə, ona özü ağırrıxdə qızıl verəjəm. İndi bir kasıf varmış, çox əldən düşmüş kasıfmiş. Deyir:

– Ay arvat, mən gedirəm Teymurləngin hüzuruna. Ya onun üzün qırxajam, ya onu öldürəjəm. Bu camahatın canın onnan qutarajam.

Deyir:

– Əşı, sən üz qırxansan? Qoyginan orda otusun.

Deyir:

– Yox, dimmə.

Bir dəryaz aparif dəmirçiyə verir ki, bu dəryazı balaja ülgüt kimi qayır, yaxşı itilə. Bunu elə itilə, yaylığı göydə atıv altına vərəndə yaylığı iki bölsün. Həylə itilə bunu. Bu dəmirçi bunu itiliyir, düzəldir, verir buna. Buna verənnən sora bu götürür bir də bir kəndir aşırı belinə, gəlir Teymurləngin hüzuruna. Xidmətçilərdən biri girir Teymurləngin yanına deyir ki, şah sağ olsun, bəs bir kəççi gəlif, Vallah, əlində kələntərdi, çıynində də kəndir gətirir, deyir ki, mən Teymurləngin çağrışına gəlmışəm, üzün qırxmağa. İndi onu buraxım? Deyir:

– Burax gəlsin.

Buraxır, görür, əə, sən ölü, çıynində bir topa kəndir, bu, hes dəlləyə oxşamır. Deyir:

– Əshi, mənim əmrimi eşitmisən?

Deyir:

– Həə.

Deyir:

– Nətəərdi mənim əmrəm?

Deyir:

– Sənin üzünü qırksam, özüm ağırrıxdə qızıl alajam. Qırxmasam, üzünü kəssəm, boynumu vureyssən.

Deyir:

– Onu bilirsəmmi?

Deyir:

– Həə.

Deyir:

– Başda.

Deyir:

– Usdolu gətir, otur.

Stolda oturur. Bunu kəndirnən başdırır sarımağa stola. Deyir ki, bu nədi, bunu niyə sarıyırsan? Deyir:

– Mənim usdam örgədif ki, tərpəmməsin. Müşdərini stola sarıyın ki, tərpəmməsin. Kəsərsən üzün. Ona görə sarıyıram ki, üzünü kəsmiyim.

Bunu bərk sariyır, qayıdış başdırır. Çörəh verən, – deyir –, Allahdı. Bu bir yol kələntəri bir yol burdan uzadır, bir yol da burdan. Bunun üzün təmiz qırxır, kəsmir. Kəndiri başdırır açır, bunu buraxır. Buraxanda bu Teymurləng buna deyir ki, get bir qurvan kəs. Deyir:

– Ona görə ki, üzümü kəsmədin. Kəssən, boynunu vurajeydim.

Deyir:

– Get, birini də sən kəs.

Deyir:

– Mən niyə?

Deyir:

– Ona görə ki, səni kəndirnən sarımısdım, üzünü kəssəm, o sahat boynunu da kəsəjeydim.

363. MƏN HƏLƏ QARĞAMAMIŞAM

Deyir, Məhəmmət Peyqəmbər başında əmmaməsi yolnan gedmiş. Bir dələduzun biri deyir ki, deyillər, bı peyqəmbərrər qarğıyanda qarşışı o sahat tutur. Sən Öl, gedirəm, onun əmmaməsin virip salajam, görün o maa neynijeyə? Daldan çatır, bının əmmaməsin belə virir, əmmaməsi belə yumalanır düşür yerə. Bir yeddi-səkgiz qədəm getmiş, getməmiş yixılır, ağızı partdiyir.

– Allah, öldüm, Allah, öldüm. Ya Məhəmmət Peyqəmbər, bira gəl, öldüm. Ya Məhəmmət Peyqəmbər, bira gəl, başına dönüm, əyaxlarından öpüm.

Deyir:

– Bala, Vallah, mən hələ qarğamamışam. Yeddi il binnan qabax bir yazığ arvadın pəyəsinə girmisən. Təh, bircə inəyi varıldı, o inəyi götürmüsən pəyədən, oğurramışan. Bir ləyən götürüp gedib inəyi sağmağa, gedip görüp kü, nə inəh var, nə balası. Deyif, buy, Allah-taala, mənim inəyimi aparanın beli yeddi yerdən qırılsın. Onun qarşışı tutuf səni. Hələ mən qarğamamışam.

364. AT SUYU GÖRÜR, SU DA ATI

Qonax gedif bir evə. Çox deeflər ki, çörəh ye, çörəh ye. Qonax toxumuş yəqin. Yemiyif, ya utanıf yemiyif. Deef ki, mana nə çox üz vurursunuz ey, at suyu görür, su da atı görür. Fışdırıx nə lazımdı? Yanı ki, mən çörəyi görürəm, çörəh də məni görür. Da maa təhlif nə lazımdı?

365. ARADA TULLANMAQ DA LAZIMDI

Tülkü dağın başında yatır ki, quşdar gələndə tutsun. Quşdar da dağın başında gedəndə xeylax aşağıdan uçullar. Ağzın da açıx qoyur ku, ağızımı açıx qoyajam, quşun biri gəlif düşəjəh də ağızma. Bir gün, iki gün. Görür, aj qaldı. Bir də quş gələndə tullanıf birin tutur. Qayıdır ki, yox, arada bir tullanmax da lazımdı.

366. MƏN ƏR GÖRDÜM?

Uşağ anasınınan xəvər alır ki, ay nənə, necə ərə getmişən? Deyir:

– Ədə, ər gördüm? Mən yazıx nə gün gördüm?

Deyir:

– Ə, sən dayımın canı, bir düzün de görüm, neçəsinə getmişən?

Deyir ki, yaxşı, qoy deyim sana, gör neçəsinə getmişəm.

Deyir:

– Hə, de.

Deyir:

Əhmədalıyan Piralı,
On ikisinə getmişdim onnan irəli.
Alma satan, qoz satan,
Irəhmətdih sənin atan,
Bir də bı cəhrənin divində dombalıf yatan.

On səkgizinə gedif, hələ deyir, mən ər gördüm, nə gün gördüm ki?

367. ALMAĞA ÖYRƏNİB

Deer ki, bir seyidi su aparırmış. Sel aparıfmiş. Tökülüflər. Deeflər:

– Ə, əlini maa ver, çıxardım.

Vermiyif. Biri yaxınnaşif deef:

– Ə, olar almağa örgənif e, verməyə yox.

Qayıdır ki, buna:

– A seyit, əlimi al, səni çıxardım.

Seyit tez əlini uzadıf.

368. BİR MANAT VER, BİRİNİ DƏ DEYİM

Dədə Ələsgər bir məclisdə çox bağlamalar deef, açıf, aynabayna. Bir uşax deef:

– Bir sual verə bilərəm?

Deef:

– Deginən.

Qayıdif ki, aşix, o nədi, həm bilirih, həm bilmirih? Həə. Nəy-sə, bu, saz qoltuğunda sağa gedir, sola gedir, cavabını tapa bilmir. Fasilə olunur. Bu, uşağı çağırır. Deer:

– A bala, bəyax nəydi o? Nə sualıdı dedin? Ala bu bir manatı, onu maa deginən.

Pulu verir muna, bir manatı. Deer:

– Aşix, burda nə var ki? Billih öləjiyih, ama bilmirih nə vax öləjiyih.

Məclis başdıyanda bu aşix bir də sazı götürür. Başdıyır:

– O uşax necə oldu, o uşax necə oldu?

Deeflər:

– Burdadi.

– A bala, bəyax sən maa bir sual vermişdin, indi onun cavavın verim.

Cavavın verir. Qutaranda deer:

– Aşix, bir manat ver, birin də deem.

Uje burda açılır ki, buna pul verif bunun cavavın alıf də.

369. KƏSİB SONRA SAYIRLAR

Dooşan ağlıya-ağlıya gəlir ayının yanına ki, bəs təzə meşiyə müfətdiş qoyublar. Deer:

– Nədi?

Deer:

– Kimin dört dənə qulağı var, kəsillər.

Başına bir şillə vurur, deer:

– Sən niyə ağlıyırsan? Sənin iki qulağın var, sən niyə ağlıyırsan?

Deer:

– Heylə döy e, kəsillər, sora sayıllar.

370. HƏŞDATDANDI

Deyir, biri gedib həkimə. Deyif ki, həkim, buram ağrıyır. Deyif:

– Həşdatdandı.

Deyif:

– Qolum ağrıyır.

Deyif:

– Həşdatdandı.

Deyif:

– Qiçım ağrıyır.

Deyif:

– Həşdatdandı.

Bu dedihcə, bu deyib həşdatdandı. Bu bir dənə qayıdır deyib:

– Bəbəbəbə.

Deyib:

– A kişi, o da həşdatdandı.

İndi bizimki həşdatdandı, qızım. Beynimizə gələndə, yadımıza düşəndə deyirih. Yadımıza düşməyəndə, qutardı getdi.

371. MİNMIŞDİM Kİ, DÜŞƏM?

Muxdar kişi kəntdən xeyli aralı mal otarırmış. Kətdə də maşının az-az olan vaxdarı (Allah hamısına rəhmət eləsin) Şükür adın-

da bir yüh maşını sürən kişi varıldı. Şükür gəlir, kabinada oturan adam var bunun yanında. Muxdar da kəndə gəlirmiş. Bunun yanında saxlıyır ki, Muxdar minsin maşına. Kabinada oturan var, bı artıx aydın məsələdi ki, yüh yerinə qalxmalıdı. Saxlıyır ki, Muxdar minsin. Muxdar da özünnən əvvəl dəyənəyini atrı maşına – çomağını. Çomağın takqılıtısının Şükür kişi elə bilir ki, Muxdar hopbandı düşdü kuzuya da, yüh yerinə, maşını tərpədir. Maşını tərpədir, Muxdar da bir az orta yaşın keşmiş kişidi, bir azca da ağır adamıdı. Bu da tutuf maşının bortunnan, yük yerinin arxasından sallaşır. Dört-beş klometir torpax yol, özü də yayın günü, bütün toz-torpax da vurur geriyə. İndi gəlir bu, Muxdar kişisinin evinin arxasında saxlıyır Şükür. Şükür kişi saxlıyır:

– Muxdar, düş.

Muxdar kişi düşür, tozun-torpağın içində gəlir, deyir:

– Allah evi yıxsın, mimmişdim, düşəm?

Deyir:

– Ə, nətəəri?

Deyir ki, bəs belə. İndi bizim kətdə kimin yanında desən, “mimmişdim ki, düşəm?”, o dəyqə bilir ki, həmin hadisədi.

372. PİYAN OLDUM

Bayandur dayı deerdilər. İndi də durur. Onun başına çox işdər gəlif. Bir dəfə gəldi bizə, qardaşım əsgərriyə gedirdi. Hələ yanı müharbə dövrü döydü. Gəldi bizə. Bu da axı içgi-zad içən döyüldü, içgiynən arası yoxdu. İndi Koka-kola, Fanta-zad da yoxudu onda. Bir dənə limanat varıyordu. Bizdə də rəhmətdih Qabil oturmuşdu. (O da yeyiv-içən oğlanıydı. Şəhit oldu). Rəhmətdih Qabilə dedi kin, ə, sənin yanında oturmuram. Dedi:

– Yox e, Bayandur dayı, saa limanat süzəjəm.

Bayandur dayı birin işdi, ikisin işdi limanatın. Çölə çıxanda buna belə elədi (söyləyici atasına işarə edir – top.):

– Ə, Yaşar, limanatdan nə qədər işdimsə, piyan oldum e.

Limanata arağ qatışdırif uşaxlar.

BAYATILAR, AĞILAR, VƏSFİ-HALLAR

- 1.** Qardaş kişimiş kimidi,
Civə düşmüş kimidi.
Qardaş ölənnən sora
Bajı gözdən düşmüş kimidi.
- 2.** Qardaş, qardaş, quş qardaş,
Qanadı gümüş qardaş.
Bajın qəriv eldədi,
Gəl atdan düş, qardaş.
- 3.** Arazi ayırdılar,
Kümnən⁶² qayırdılar.
Bajı qardaşdan ayrılmazdı
Zülümnən ayırdılar.
= Arazi ayırdılar,
Qumnan qayırdılar.
Bizi öz elimizdən
Zülmənən ayırdılar.
= Arazi ayırdılar
Qum ilə doyurdular.
Dünya hamısı atadan, anadan doysa da, atam-anam bizə doymaz
Atamı, anamı da bizdən zülm ilə
ayırdılar.
- 4.** Dağda quzu məliyər,
Quzu əmər, məliyər.
Balası itən ana,
Quzu deyin məliyər.

- 5.** Dağları gəzdim, gəldim,
Güllərin üzdüüm, gəldim.
Üzüm tutdum Vətən sarı,
Vətənnən əlimi üzdüüm, gəldim.
= Dağları gəzdim gəldim,
Daşdarın düzdüüm gəldim,
Əyax qoydum, əl çəhdim,
Sənnən əlimi üzdüüm gəldim.
- 6.** Ay doğdu, sənnən oldu,
Gün doğdu, sənnən oldu.
Bala, mən sənnən ayrılmazdım,
Ayrılıx sənnən oldu.
- 7.** Qardaşın adı gəlsin,
Saralsın, adı gəlsin.
Nə qədər qərvilər çəksəm,
Bircə öylədim gəlsin.
- 8.** Dağların dumanı var,
Çisgini, dumanı var.
Nə qədər ömrür sürsəm,
Bir gün birinə gümanım var.
- 9.** Fələyin lili yansın,
Dindirsin, lili yansın.
Mən balamnan ayrılmazdım,
Fələyin ağızında dili yansın.
- 10.** Axşamüsdü dan üzü,
Şamlar yanar dan üzü.
Konluma qardaş düşsə,
O da gələr dan üzü.

⁶² Küm – selin gətirib bir yerə topladığı qum

- 11.** Boz at gəlir yenişdən,
Sinəbəndi gümüşdən.
Yeddi il namuraz gəlmisən,
Bala, Allah murazını versin tər-
kindəki yemişdən.
- 12.** Bala, səni görüm xoş yaşa⁶³,
Götürgünən xoş yaşa.
Fələyə yalvarıram
Sana bir gün, taleh yazsın,
Onda ömrünün sonunacaq
xoş yaşa.
- 13.** Bu dağdan
Çisgin, gəl get bu dağdan.
Bir quzu itirmişəm,
O da oluf bu dağdan.
- 14.** Anam, otu yanımda,
Bajım, otu yanımda.
Birin sən de, birin mən,
Dərt qalmasın canımda.
- 15.** Dağdan aşdı, dedilər,
Tora düşdü, dedilər.
O, fələyin toruna
Yamanca duşdü, dedilər.
- 16.** Fələh, mana baxdılар,
Qan ağladı, baxdılар.
Baxlılar baxdın götürdü,
Fələh yazdı, baxd olar.
- 17.** Gəlinə bax, gəlinə,
Əlin vuruf belinə.
Gəlinə bir şey deməmiş
Gedif çıxer evinə.
- 18.** Dağda duman yeri var,
Duman, güman yeri var.
Bajı qardaşdan küsüf,
Qardaş, *onda* onun güman
yeri var.
- 19.** Qızılgül vağam oldu⁶⁴,
Dərmədim, vağam oldu.
Təbiyətim elə gətirdi
Çovanım ağam oldu.
- 20.** Gəlin gedəh Daşbulağa,
Daş götürəh Daşbulağa.
= İkimiz yoldaş bulağa.
= Suyu sərxoş bulağa.
Birin sən de, birin mən,
Qoy qalsın daş bulağa.
= Tökək qan-yaş bulağa.

⁶³Söyləyicidən alqış deməsini xahiş etdiyimizdə bu bayatını mahniyla oxudu. O, bayatını ifa prosesində yaratdı.

⁶⁴Vağam oldu – soldu, köhnəldi

- 21.** Qəmli qəmin ağlıyar,
Qəmsiz özün dağlıyar.
Qəmli nə qədər xoşbax olsa,
Öz qəmini ağlıyar.
- 22.** Dağlardan aşdım, gəldim,
Çölləri dolaşdım, gəldim.
Dəryam elə qarğ oluf,
Fikrim çəşdi, gəldim.
- 23.** *Mən* əzizim, ağlamazdım,
Gülərdim, ağlamazdım.
Bilseydim vəfan budu,
Heş sana bel bağlamazdım.
- 24.** Qardaş, gəl qonağım ol,
Döndər gəl, qonağım ol.
Əgər *gəlif* arzılasan,
Yeddi il gəl, qonağım ol.
- 25.** Qardaş hayandadı?
Dilim ayandadı.
Boyana əhdim, bitmədi.
Qardaşım hayandadı?
- 26.** Axşamüsdü, dan üzü,
Quşdar uçar dan üzü.
Sana bir səda göndərrəm
O da çatar dan üzü.
- 27.** Getdi, yarısı qaldı.
Gün getdi, yarısı qaldı.
Elə qəhri-qəza oluf
Günümüzün yarısı qaldı.
- 28.** Ömür sənnən, gün sənnən,
Gəl, keçməz gün sənnən.
Ömrüm gedif, günüm gedif,
Günüm keçif gün sənnən.
- 29.** Dağlardan aşdı, dedi,
Dilə dolaşdı, dedi.
Dilim sərfəsiz oldu,
Əlimnən qaşdı, dedi.
- 30.** Boz atı bağlamışdım,
Yağlıyif, bağlamışdım.
Qardaş gedənnən sora
Ürəymi dağlamışdım.
- 31.** Əzizim, olmıyeydi,
Saralıf solmıyeydi.
Ölüm Allahın əmriddi,
Bu qojalıx olmıyeydi.
=Dağlar olmıyeydi,
Açılan gül solmıyeydi.
Bir ölüm, bir ayrılıx,
Heş biri olmıyeydi.
İkisi də yaman dərtdi.
= *Deer*, bu dağlar olmuyoydu,
Saralıf, qardaş, solmuyoydu.
Ölüm Allah əmriddi.
Ayrılıx heç olmuyoydu.
=Dağlar olmıyeydi,
Saralıf solmıyeydi.
Bir ayrılıx, bir ölüm,
Zülümən olmıyeydi.

- 32.** Dünyam, sənnən kim keşdi?
 Kim qarğ oldu, kim keşdi?
 Nə qədər fikirri gəzdim,
 Öz qəlbimnən gör kim keşdi?
- 33.** Mən əzizim, gülöşə dərdi,
 Yüklənif lökə⁶⁵ dərdi.
 Nər çəhməz, maya çəhməz
 Bu yetimin yekə dərdin⁶⁶.
- 34.** Məni anam ağlasın,
 Cannan yannan ağlasın.
Can balalarım, nə verməsin
 bajıma, nə verməsin qohuma,
 Təhcə anam ağlasın.
- 35.** Dağlarda maral azdı,
 Ovçu çox, maral azdı,
 Ağlama, ay ana, ağlama,
 Öləmrəm, yaram azdı.
- 36.** Apardı çaylar məni,
 Həfdələr, aylar məni.
 Yüküm qurğunun yükü,
 Bala, yordu bu taylor məni.
- 37.** Ay doğdu axdalındı,
 Doğduxca axdalındı.
 Ay *bala*, gözdədim, gözdədim,
- 38.** Bu yol gəlir Çaxmaxdan,
 Su yorulmaz axmaxdan.
Vallah, ta gözdərim də tutuldu,
 gözümüzdə qara qalmadı,
 Yollarına baxmaxdan.
- 39.** Gəncədən gəl, Gəncədən,
 Atın yesin yoncadan.
Ana, məni vuran elə vurdı,
 Belim sindi incədən (söyləyici
 ağlayır – top.)
- 40.** Ana, məni az ağla,
 Cox bilirsən, az ağla.
 Al əlinə qələm, dəfdərini,
 Mən deyim, sən yaz, ağla.
- 41.** Göynən gedən sonalar,
 Biri-birini yan alar.
Hər ağlaşmada deerəm.
 Dursun gəlsin yanına
 Oğlu ölüən analar.
- 42.** Başında ağ şalı var,
 Ağ şalın göy xalı var.
 Elə analar ağlıyır ki,
Onun dərdinin mənim dərdimə
 oxşarı var.

⁶⁵ Lök – dəvə

⁶⁶ Söyləyici bayatıları anasından eşitdiyini dedi. Anası Bilqeyis arvad 80 yaşında rəhmətə gedib.

43. Dərədə mal mələdi.
Yalqızdı, mal mələdi.
Ay *ellər*, ay *ovalar*, mənim
dərdim yaman çoxdu,
Mana bir yol bələdi.

44. Mən aşiq, dəvə damı,
Tikdirdim dəvə damı.
Nə çöldə səyyar oldum,
Nə evdə ev adamı.
Hamsinnan sərgərdan oldum.
Nə arvat oldum, arvatdixda adım
axıratan çıxmadi. Nə dəli oluf
çöllərə düşmədim ki, deyələr ki,
həə, dəli oldu, çölə düşdü. Dərt
çəhməhdən bu giñə qaldım.

45. Gedərəm, gedən olsa,
Zülfünü hörən olsa.
Göz yaşımnan bir ərzəm var, bala,
Onu apar sana verən olsa.

46. Dağlar, ulu dağlar,
Çəşməli, sulu dağlar.
Əllərim ərzə yazır, bala,
Gözdərim də qan ağlar.

47. Maral o yüzdə varmı?
Otdar, o yüzdə varmı?
Yaman oğlannar itirmişəm, *bala*,
Burda yox, görün o yüzdə varmı?

48. Mən aşiq, o güneylər,
O quzeylər, o güneylər,

Yaralı analara bayram təsir
eləmir, bala, ana balasıynan öpü-
şüf, görüşüf, qucaxlaşanda,
Bayramın o gün eylər.

49. El getdi, binə qaldı,
Binə nə günə qaldı?
Mənim balalarımnan görüşmə-
yim, *irax yerdə qalannarin*
canınınan,
Qiyamat günə qaldı.

50. Bir ev tikdim dəyirmi,
Çuvuxları iyirmi.
Dedim, ay bala, yoldasını da
alıp yanına, hara gedirsən belə,
nə uzax səfərə gedirsən,
Bəs bu ev sənin döyülmü?

51. Göydə buludam səni,
Sərəm, qurudam səni.
Öləm, *bəlkə qəbrə girəm*
Ay balalarım, onda unudaram
səni.

52. Bu yola yolmu gedər?
Karvanı bolmu gedər?
Kəsər o duşmannar yolu
Bala, görən yanına yolmu gedər?

53. Göydə göyərçin ağlar,
Yuvada laçın ağlar.
Balalarım yadına düşəndə, *bala*,
Başında saçım ağlar.

54. Gedirdim o düzdərnən,
Nə tez kəsdin salamı bizdərnən?
Bilseydim ki, *belə* ayrılıx olajax
Bala, öpərdim gözdərinnən.

55. Gözdərim gözdərinə,
Qurvanam sözdərinə.
Heç olmasa, gedim yalvarım
ilannara,
Dəyməsin *o* gözdərinə.

56. Mən öldür ağlamaxdan,
Ağa göy bağlamaxdan.
Gözümdə yaşı qalmadı, *qora*
qalmadı
Bu qədər ağlamaxdan.

57. Mən aşix, gündə mənim.
Boynumda var kündə mənim.
Fələh bir iş işdədi, burnumnan
gəldi, töküldü
Gördiyüm gün də mənim.

58. Mən aşix, yaza nə qaldı?
Qış keşdi, yaza nə qaldı?
Bala, taxsır qələmdə döyü,
Mürvət yazana qaldı.

59. Dağdan aşif gedənə,
Qanı coşuf gedənə.
Bu dünyanın baxtəvəridi
Ateynan, aneynan halallaşif
gedənə.
= Gələnə bax, gələnə,
Dağdan aşif gələnə.

Elə xoşum gəlir ki,
Halallaşiv ölənə.
= Dağdan aşif gələnin
Qanı coşuf gələnin (kövrəlir –
top.).
Xoş halına o bəndənin
Anasıynan, bayısıynan halalla-
şif Ölənin.

60. Yerim uja saldılar,
Aparif uja saldılar.
Vallah, ölməyə gonlum yoxudu,
ay ana,
Məni güjə saldılar.

61. Anam, anam, öz anam,
Qoynu dolu köz anam.
Bir günümə, *bir ayıma* dözmür-
dün,
İndi illər boyu döz, anam.

62. Bu yol Cavada gedər,
Aşar, Cavada gedər.
Uçuf könlümün quşu,
Gör nə havada gedər.

63. Mən aşix, el kəsənnən
Kəsə gəl, elkəsənnən.
Vətən yaman yadıma düşüf,
İsdiyirəm gedəm, qorxuram
yolkəsənnən.

64. Mən aşix, vətən sarı,
Geyməyə kətan sarı.
O qədər ölümüyeydim,
Yönüüm düşeydi vətən sarı.

65. Mən oldum, anam qaldı.
Oduma yanın qaldı.
Nə bu dünyadan kam aldım,
Nə bir nişanam qaldı.

66. Qan olar,
Eləsən, füqan olar.
Balalarım gələn yola
Anası qurvan olar.

67. Xoruz ban verəndə gəl,
ay bala,
Yaram qan verəndə gəl, *ay bala*,
Mən səni çox arzuladım, *gəlmədin*,
Barı can verəndə gəl, *ay bala*.

68. Mən aşix, yermi ola?
Qaşın üsdə telmi ola?
Bala, qəriflikdən yaman bezmi-
şəm, *bir ağır köç eləmişəm*,
Gör yanında yermi ola?

69. Qurvan olom boyuna,
Ellər gəlsin toyuna.
Bir hava çaldırgınan,
Anan girsin oyuna.

70. Samalyot göydədi,
Qanatdarı yerdədi.

Ay Xudavəndi Hak Allah,
= Balalarıma qurvan olum,
Mənim balalarım qərif yerdədi.

71. Bulax bulağa gəlsin,
Çay da bulağa gəlsin.
Çıx o qəlbəi dağ başına,
Səsin qulağa gəlsin.

72. Bulağın başı sənsən,
Dibinin daşı sənsən.
Dünya gözələ dönsə,
Hamsının başı sənsən.

73. Bu dərədən yol düşdü,
Budax sindi, qol düşdü.
Kəsildi bizim yollar,
Qeyri yerdən yol düşdü.

74. Bağca məndə, bar məndə ey,
Heyva məndə, nar məndə ey,
Qoynum ətdar tükanıdı ey,
Hər nə desən, var məndə ey.

75. Köynəyin gülü yansın ey,
Od tutsun, gülü yansın ey,
Belə deyir, səni mənnən
ayıranın ey,
Ağzındakı dili yansın ey.

76. Dağlarda qar səsi var.
Yağıfdı, qar səsi var.
Atdar ifcin⁶⁷ nallanıv ey,
Veranada gənə səfər səsi var.

77. A dağlar, qoşa dağlar.
Nə verifsən baş-başa, dağlar?
Səni görüm, min il yaşa, dağlar ey,
Min il yaşa, dağlar.

78. Gəlin, gəlin, saşdı gəlin ey,
Gədihdən aşdı gəlin ey.
Gəlinin yiğdiği düyünü,
Kimlər aşdı, gəlin?

79. Savalanı buz bağlar,
Belə dört yanı yarpız bağlar.
Sonsuz öyünə qonax gəlif,
Onun atın qız bağlar.
Nətəəridi, a bala? Bayatıdi.

80. Öylərim Maşatdadı,
Tikilmiş Maşatdadı.
Belə isdərəm, *ana*, duram yanına
gələm,
Qollarım daş altdadı.

81. Dağda dolu durufdu,
Belə dolu boynun burufdu.
Deyir, mən o doludan qorxuram,
Dolu məni vurufdu.

82. Qəribəm, ağrılı başım,
Yasdığa damer qannı yaşım.
Çıxallar boylanallar,
Deyər, *qərip*, gəler qardaşın.⁶⁸
Qəravin sözü çoxdu e. Buların
hamsi bayatıdi.

83. Dağların lalasıynan,
Gül əhdim piyalasıynan.
Denən, məni niyə atdın getdin
Yanımın iki balasıynan?
Bullar ölüülərin bayatısıdı ha.
Dirilərinki də var.

84. Oğlan, adın Alındı,
Gün dağları dalındı.
Verdiyin qızıl üzüh
Barmağımın malındı.
Bu mahnidı, toyda deyirih.

85. Dağlar, qoşa dağlar,
Nə verifsən baş-başa, dağlar?
Səni qoydux yendih,
Min il, yüz il yaşa, dağlar!

86. Bu gələn haralıdı?
Hansı dağın maralıdı?
Əyil, üzünnən öpüm ey,
Ürəyim yaralıdı.

⁶⁷ İfcin – söyləyici bu sözü izah edə bilmədi.

⁶⁸ Söyləyici bu bayatını əvvəl avazsız demişdi.

- 87.** Əli, Vəli eşqına,
Murtuza Əli eşqına.
Buna bir məmə verin,
Buna bir haray verin.
İmam Hüsöyün eşqına.
- 88.** Hey, mən aşix, Haramı dağlar.
Məryam⁶⁹ yaramı bağlar,
Burdan bir cavan gəlin = iyid
gedip,
Göylər kişnər, bulud ağlar.
- 89.** Mən aşix, dağda nə var?
El getmiş (=köşmüş), dağda
nə var?
Kül başına, dəli konlum ey (= ey
Məcnun),
Leylisiz dağda nə var?
- 90.** Deyir, ağlaram ağlar kimi ey,
Dərdim var dağlar kimi.
Belə xəzəl ollam tökülləm ey,
Veran qalmış bağlar kimi.
- 91.** Gəlin gəlin olmadı.
Al-yaşılı solmadı.
Vallah, gəlinə kimnər
qarşıyıb ey?
İli tamam olmadı.
- 92.** *Belə* bulağın başı sənsən.
Dibinin daşı sənsən.
- 93.** Ölləm Diri dağı,
Duman, gəl, bürü dağı.
Ölüm Allah əmriddi,
Yamandı diri dağı.
- 94.** Dağ başını qar alanda.
Gül divini xar alanda.
Yar özgüyə yar olanda
Dön, bağırı daş olan konlum!
- 95.** Deyir, bu xavar nə xavardı?
Genə yaram qabar-qabardı,
Bir yanı köçüp gedip,
Bir yanı bexavardı.
- 96.** Xavarı qarğadan al.
Qırıldar, qarğadan al.
Qarğadan da almasan,
Bir atı yorğadan al⁷⁰.
- 97.** Mən aşix, hər aylar,
Hər ulduzdar, hər aylar.
Başım cəllət əlindədi,
Dilim qardaş haraylar.

⁶⁹Söyləyici Məryamın kim olduğunu izah edə bilmədi.

⁷⁰ Gəlninin dediyinə görə, Nadya nənə evdə tək qalan kimi öz-özünüə belə bayatılardan deyir.

98. Ay gəlin, çaya gəl,
Çaya, cimənə gəl.
Məndə bir din-iman qoymadın,
Sən də bir din-imana gəl.
O da mahnidı.

99. Bağçalar olmasın barsız,
Heyvalar olmasın narsız.
Denən, belə mən təki gözəl
Olmasın yarsız.

100. Qavrımı qazallar qatı,
Üsdündə bəzəller atı.
Axır mənşər qiyamatı
Ölüncə (=ölsəm də,) dömmərəm
sənnən.

101. Qavrımı qazallar ası,
Üsdümdə tutallar yası.
Ömrümün ey qan piyalası,
Ölüncə (= ölsəm də,) dömmə-
rəm sənnən.

102. Mən aşığ, ay Mədət,
İlkar Mədət, Ay Mədət,
Dan ulduzu baş verdi,
Ayrılıxdı, ay Mədət!

103. Başında ağ şalı var.
Ağ şalın göy xalı var.
Belə bu gedən qızın ey,
Yarıma oxşarı var
= Bu yatişinnan, bu duruşunnan
Mana oxşarın var.

104. Göynən gedən qu məni ey,
Belə nineer çağırif bu məni ey,
Nineer⁷¹ çağırif bu məni.
Əl dəsmalını kəfən eylə ey,
Göz yaşınınan yu məni.

105. Qızıl üzüh firuzə,
Gedin deyin xoruza.
Bı gejə bannamasın,
Yar gələjəhdi bizə.

106. Bu gələn haralıdı?
Dağların maralıdı.
Əyil, üzünnan öpüm,
Ürəyim yaralıdı.

107. Araza isdi deyəllər.
Suyuna tüsdü deyəllər.
Aranda qalana
Sarfa uddu deyəllər.

108. Arğıali⁷² harda mələr?
Urumda, Şamda mələr.
Ayə, mana bir yaxasız köynəh
geydiriblər,
Bir bajasız damda mələr.

109. Dağlar marala qaldı,
Otu sarala qaldı.
Yaşıl yaylax, göy çəmən,
O da verana qaldı.

⁷¹ Nineer – neyləyir

⁷² Arğıali – ölü

110. *Gederdih, bala, Cermuxdan
yuxarı Murat təpəsi deyirdih –
orya. Dağın döşünnən qırx bulağ
axerdi. Gederdiy orda qəşəh-
qəşəh toyalar eliyerdilər e, yaxşı.
Onda indikinnən şurru olurdu,
qəşəng olurdu. İndi deyirəm ki:
Dağlar, qoşa dağlar,
Verifdi baş-başa dağlar.
Hanı səndə gəzən qız-gəlin,
At minif, ciğira çıxan oğlannar?
Səni görüm yüz yaşa, dağlar!*

111. Gedərəm, ölkə, sənnən,
Qorxuram yol kəsənnən.
Azreyil yaman kəmfürsətdi,
ay bala,
Dəymisi qoyuf, kal kəsəndi.

112. Öyün ağızı hayana?
Bağın ağızı bayana, ay bala.
Dedim, bala, sən eşqə düşüfsən,
Çıxma çölə, Əzrayıl ova çıxıf,
Səni vurar, gəl buyana.

113. Ay kəkilli bəsər oğlan,
Yel vurar, əsər, oğlan.
Qız eşqına düşmə,
Bədnazar səni kəsər, oğlan.

114. Bağa girdim əzəldən,
Dəsdə tutdum xəzəldən.
Bilseydim bı yer, bı yurt belədi,
Tutmazdım, bala, əzəldən.

115. Ağ dəvə düzdə qaldı,
Yükü Tərbizdə qaldı.
Maa üç ildi dərman tapılmadı,
Dərmanım kimdə qaldı?
Bunu da özüma deyirəm.

116. *Vallah, o kətdən ki çıxdıx,
yönümü çöürdüm kəndə, dedim:
Qalasız, ay qalasız,
Tikilmisiz, qalasız.
Biz ki gedərgi oldux,
Sağlığınan qalasız.*

117. Bağın virana qalsın,
Gülün dərənə qalsın.
Biz ki xeyrin görmədih,
Xeyrin görənə qalsın⁷³.

118. Bu dağlar marala qaldı,
Otdarı sarala qaldı.
Sərin bulax, göy çəmən,
O da marala qaldı.

119. Mən aşix, qorsalama,
Oxuyuf dərs alana.
Özüm qurban, atım peşkaş
O balqonda yer salana.

120. Qarabağda talan var,
Zilfin üzə salan var.
Getdin, nə çox ləngidin,
= Nə gedən var, nə gələn
Gözü yolda qalan var.

⁷³ Söyləyici 2 bayatını da (116-117) ağlaya-ağlaya dedi.

- 121.** Dağlarda lala yalqız,
Gül qoşa, lala yalqız,
Qorxuram, cavan öləm,
Cinazam qala yalqız.
- 122.** Dağların qarı mənəm,
Gün vursa, ərimərəm,
Qavrımı qazdır quzoydan,
Cavanam, çürümərəm.
- 123.** Əziziyəm, keşdi mənnən,
Ox dəydi, keşdi mənnən.
Mərtdərə körpü oldum,
Namərtdər keşdi mənnən.
- 124.** Ağlama, naçar, ağlama,
Gündü, keçər, ağlama.
Qapını bağlıyan Allah
Bir gün açar, ağlama.
- 125.** *Deyir*, Qarabağda bağ olmaz,
Qara salxım ağ olmaz.
Kimin cavan balası gedif,
Onun ürəyində yağ olmaz.
= Haramıda bağ olmaz,
Qara salxım ağ olmaz.
Qəriplihədə ölənin
Ürəyində yağ olmaz.
- 126.** Əziziyəm, Qarabağda,
Mən dağda, qız aranda,
Qalsa da, oğlan qalsın,
Qalmasın qız aranda.
- 127.** Qalyanı bəyax çəhdim,
Bəyax doldurdum, bəyax
çəhdim,
Bu dünyani *elə-belə*, beyvafa
gördüm,
Əl qoydum, əyax çəkdim.
- 128.** Qalyanı çəkənə ver,
Doldur, çəkənə ver,
Bu dərdi mən çəkə bilmirəm,
Dərdini çəkənə ver.
- 129.** Öyümüzün dalında
bel duruf,
Bel söykənif, bel duruf.
Qırmızı buxağ içində
Bir qırmızı tel duruf.
- 130.** Məni apar bazara,
Saldın məni azara.
Aç belinin qurşağı,
Salla məni məzara.
- 131.** Apardı boz at məni,
Saxladı sayat məni.
Bir elim, obam olseydi,
Axdarib tapar məni.
- 132.** Dağlarda əkin olmaz
Əhməsəm, əkin olmaz.
Ana balasın görməsə,
Ürəyi səkin olmaz.

- 133.** Ay layla, belə layla,
Layla, belə layla.
Heş bəndələr çalmasın,
Mən *Asifə*⁷⁴ çaldım belə layla.
Ermənilər bizi yaman zuluma sal-
di, bala. Evlərimizdən çıxartdı.
Cavannarımız dağlarda qaldı. Cə-
mil addı oğlan qaldı. Şahmar addı
oğlan qaldı. Asif addı oğlan qaldı.
Vaqif⁷⁵ addı oğlan qaldı. Heş biri-
nə qəvir qazılmadı. Hamsı dağlar-
da qaldı. Belə layla çalıram mən.
- 134.** Ölü yerinə mən gedəndə
man, a deellər:
Sən gözümün birisən.
Arazısan, Kürüsən.
İyirmi iki ildə “Asif”, – *deef*
layla çalıfsan,
Yorulmusan, kiri sən.
Asif özü getdi, məni də xəsdə elədi.
Kamaz maşını gedirmiş. Erməni
silahlılarının da hamsı maşında.
Bir mağazın patronu atıfolara,
hamsın biçif. Nə qədər erməni
ölüf. Elə özü də orda öldii.
- 135.** Bağda üzüm ağacı,
Üzüm, düzüm ağacı.
Bağa baltalı girdi, *bala*,
Kəsdi bizim ağacı.
- 136.** Deerəm, bu dərdin
əllisinnən,
Yüzünnən, əllisinnən.
Bu dərdə, *Asif*, *çara yoxdu*,
gəzirəm e, *soraxleeram*,
Soruşdum əllisinnən.
- 137.** Arxalığın qola sal,
Qoldan götürü, qola sal.
Atan-anan yaman qojalif, *Asif*,
Gel özün yola sal.
- 138.** Gedirdim qırağınan,
Ot bişdim orağınan.
Çəkilif qoşunun başı sərkərdələrin,
Gəzirəm sorağınan.
- 139.** Mən səni Leyli gördüm,
Leyli, gileyli gördüm.
Aylar, illər gəlir, *bayramlar*
gəlir, ay *bala*,
Gedirəm səni görməyə,
Torpaxdan öylü görürəm.
- 140.** Allah heş kəsə *bala* dağı
görkəzməsin. *Düşmanıma da.*
Deer, aşix, çal balabani.
Asda çal balabani.
Hammının balası gəldi,
Bəs mənim balam hanı?

⁷⁴ Asif söyləyicinin Qarabağ uğrunda gedən döyüslərdə şəhid olmuş oğludur.

⁷⁵ Cəmil, Şahmar, Vaqif Qarabağ uğrunda gedən döyüslərdə şəhid olmuş Xocavənd sakinləridirlər.

141. Köynəyimi ağ saxlaram,
Yuaram ağ saxlaram.
Qardaş, əlimnən getməsən,
Yeddi il qonax saxlaram.
=Köynəyin ağ saxlaram ey,
Yuduşcan ağ saxlaram.
Bir də qayıdış gəlsən,
Yüz il qonax saxlaram.
=Köynəyin ağ saxlaram,
Tikərəm, ağ saxlaram.
Bir də Qarabağ əlimizə düşsə,
Ömrü boyu saxlar bizi.
=Köynəyimi ağ saxlaram,
Yuaram, ağ saxlaram.
Bir cüt toysuz⁷⁶ itirmişəm,
Əyər qonağım olsa,
Yüz il qonax saxlaram.

142. Azreel bosdançıdı,
Aləmə dasdançıdı.
Ağzı yanmış Azreel
Dəymisi qoyuf, kal kəsir,
Nə yaman bosdançıdı.

143. Çəhməmi çəhmədilər,
Çəh dedim, çəhmədilər.
Uzax yerdə qalannan
düşmüşəm dərin quyuya
Qolumnan çəhmədilər.

144. Aşığam aşixlara,
Zülfü dolaşılara.
Röösən, gəzirəm səni, tapbaram,
Tapbasam, qosullam aşixlara.

145. Maral meşəli yerdə,
Gülü döşəli yerdə.
Ana, sən ölüsən, məni vuran
elə vurdu,
Qaldım döşəli yerdə (ağlayır –
top.).

146. Ala qar, ay ala qar,
Yağmışdı ay ala qar.
Hər tərəfə yağmışdı qar,
Yağmamışdı belə qar.
= Dağlar başı ala qar,
Ala çiçəh, ala qar.
Hər yerə qar yağmışdı,
Ermənilər gəldi, bizi zuluma saldı,
Yağmamışdı belə qar.
= Dağlar başı ala qar,
Yığıfdı bir tala qar.
Həməşə qar yağardı,
Heş yağmazdı belə qar.

147. Bağımda badamım var,
Yeməyə adamım var.
Gəl yanımıda dur, qardaş,
Desinnər, adamım var.

⁷⁶ Söyləyicinin iki övladı rəhmətə gedib.

148. Tayada bəlim yanır.
Uzatdım, əlim yanır.
Dədə, nənə deməhdən,
ayla deməhdən,
Ağzımda dilim yanır.

149. Ceyran, düzə bir də gəl,
Ördəh, gölə bir də gəl.
Sən olasan, ay filenkəs,
Bizim elə bir də gəl.
= Deerəm, gölə bir də gəl,
Ördəh, gölə bir də gəl.
Bala, səni ant verirəm Allaha,
xayış eleerəm sənnən, nətəər gələsən, ələcin yoxdu,
Bizim elə bir də gəl.

150. Yaralı bir qoçam mən,
Qovan yoxdu, qaçam mən.
Heş kəs yoxdu
Bu dərdimi aşam mən.

151. Dağları gəzəmmərəm,
Daşdarın əzəmmərəm.
Ürəyim yaralıdı,
Bu dərdə dözəmmərəm.

152. O tayda ağlaşıllar,
Saç-saça bağlaşıllar.
Qoyman, zalim uşağı,
“Nənə” deyiv ağlaşıllar.

153. Qızılgül həşəm oldu,
Dərmədim, həşəm oldu.

Sən getdin bu yolu,
Mənim də ağlamax peşəm oldu.

154. Qardaş, qardaş, adı qardaş,
Ağzımın dadı qardaş.
Gəzərəm, tapbaram,
Yaddara demərəm qardaş.

155. Qardaş, a qardaş,
Sallan, gir bağa, qardaş.
Qoyunum yox, qurvan kəsəm,
Canım sadağa, qardaş.
Bayatlıları ölü yerində də demişəm, oxumuşam də çöldə, öz-özümə gümüllənmişəm.

156. Mən aşix, Həsən gəl,
Gülü bağdan kəsən, gəl.
Mən gözdədim, gəlmədin,
qardaş,
Ya mən gəlim, ya sən gəl.

157. Mən aşix, elgəli dağlar,
Divi kölgəli dağlar.
Qərivəm, yol gözdərəm,
Bəlkə savax el gəli, dağlar?

158. Mən aşix budağınan,
El gedər bu dağınan.
Sana yaxşı deməzdər,
Qardaş, mən ölsəm bu dağınan.

159. Dağlar başı tütündü,
Tütün bütüm-bükümdü.
Gəlersən, tez gəlginən
Qardaş, dünya ölüm-itimdi.
= Dağlar başı tütündü,
Tütün bütüm-bükümdü.
Gəl görüşüf (=halallaşağı) ayrı lax,
Dünya ölüm-itimdi.

160. Mən aşix, bağda dara,
Bala, zilfini çəh, bağda dara.
Bilbili güldən ayrı
Çəhdilər bağda dara.

161. *Deer*, mən aşix, oyan gül,
Oyan, bilbil, oyan, gül.
Tez açıldın, tez soldun,
Məni mağmın qoyan gül.

162. *Deer*, mən aşix, hələ vardı,
Qardaş, bağman bağda hələ
vardı.
Əlimi üzəməmişəm sənnən,
Umudum sənə hələ vardı.

163. Aşix, mən görəndimi?
Halın mən görəndimi?
Qurban olum sana, ay qardaş,
bütün qohum-öylədin gəlif
Aç üzünüñ örpəyin, görüm mən
görəndimi?

164. Qardaş demə, qan olar,
Yel əsər, fiğan olar.

Qardaş gəzən yerrərə,
Bajılar qurvan olar.
165. Bacılar bayısıyam,
Şirinnər acısıyam.
Kimin alim, qəşəh, mərifətdi
qardaşı qaçısa, kimi gəlin
baysı qaçısa, kimin aqsakqal
atası gedifsə bu dünyadan,
kimin aqbırçək, aqsaçlı anası
gedifsə bu dünyadan, kimin
qəşəh, şəxsiyətdi əmisioğlu
gedifsə, qəşəh bir cüt qaynı
gedifsə, bir cüt eltisi gedifsə
bu dünyadan, iki bajının yoldaşı
cavan gedifsə bu dünyadan,
Mən onun bayısıyam.

166. Gülü əhdim divara,
Divar onu suvara.
Qardaş, yazı sənnən yazdadım,
Qişı qaldım avara.

167. Mən bir ana gəzirəm,
Yana-yana gəzirəm.
Sırr sözümüz deməyə
Xəlvətxana gəzirəm.

168. Qızdırışam çıçəhdən,
Özünü qoru milçəhdən.
Deer, yad ağlar, yalan ağlar,
Öz anam, bajım ağlar
gerçəhdən⁷⁷.

⁷⁷ Söyləyici bu bayatını qaynanasının yasında dediyini qeyd etdi.

- 169.** Qalam vay,
Əsgəran vay, qalam vay,
Qırılıfdı qalan vay.
Yerdə qalannardan uzax olsun,
qırılıfdı qosunum,
Qalmayıfdı qalam, vay.
Bu ağudu elə. Anamın xalası
qızdarı məjlisdə qəşəh ağılar
deyirdi. Olardan örgənmişəm
bunun çoxun.
- 170.** *Deerdim*, coravin ağına bax,
Dəsdələ, bağına bax.
Ay Qarabağ, vətənim, məni
görməh isdəsən,
Çıx Üştəpənin dağına bax.
- 171.** Bacılar yanar, ağlar,
Zülfərin yolar, ağlar.
Kimin cavan qardaşı ölsə,
Dönər göy göyərçinə,
Yollara qonar, ağlar!
- 172.** Xoruzun ban səsinə,
Ayıldım dan səsinə.
Ay layla, qardaş, laylay.
Çoxlu xəsdə yateydin,
Can deyeydim səsinə.
- 173.** O tayda xurmalıxlар,
Suda oynar balıxlар.
Nə belə qardaşım oleydi,
Nə belə ayrılxılar!
- 174.** İsdəkanın qanlıdır,
Toxumma, dərmanlıdır.
Burda bir oğlan ölüb,
Dedilər, qarabağlıdır.
- 175.** Ay layla demədimmi,
İlləllah demədimmi?
Sənə gələn qadanı
Mən alım, demədimmi?
- 176.** Dəvə otdar gəllahi⁷⁸,
Otdadıxca gəllahi.
Üsduu Əzreyil alanda
Çağireydin Allahı.
- 177.** Aşix, mən görəndimi?
Halın mən görəndimi?
Gəldim qəbrin üsdüñə,
Aç üzünүn pərdəsin,
Görüm, mən görəndimi?
Ay laylay, qardaş, laylay!
- 178.** Boz atın oynağandır,
Çəh başın, oynağandır.
Ay qardaşı ölən bacılar,
Ay atası ölən qızdar,
Gelin girəh meydana,
Görəh, kim oynağandır?

⁷⁸ Gəllahi – düzəngahı

179. Kərgədan, ay kərgədan,
Yoxdu məni örgədən.
Sənə kimlər qarğadı,
Vaxsız çıxdın cərgədən?
Ay laylay, qardaş, laylay!

180. Bilmədih yaz olduğun,
Güllər pərvaz olduğun.
Nə sən bildin, *ay qardaş*,
Nə biz bildih, *ay qardaş*,
Ömrünun az olduğun.

181. Mən həmayıl deyiləm,
Ağlı zayıł deyiləm.
Qoy ölsün ölməlilər,
Sənə qıyan deyiləm.

182. Güneydən günə düşdüm,
Bağlı düyüñə düşdüm.
Öyün yıcılar, ay fələh,
Çoxlu arzularım vardi.
Özüm deyən olmadı,
Sən deyən günə düşdüm.

183. Sizə yaralı qurban,
Göylü, qaralı qurban.
Sizin təzə yaraza
Köhnə yaralı qurban.

184. Gəlifdi yaralılar,
Göylülər, qaralılar.
Ağlasın dərdi olannar,
Dinşəsin yaralılar.

* * *

185. Yeriyəndə yerə naz eləyən,
Duranda boyuna naz eləyən.
Gedəndə yerişi göyçəh,
Gələndə gülüşü göyçəh.
Gözəlliyi güldən götürən,
Ağlığı qardan götürən Əfqan⁷⁹.
Enni kürəh, qulaş qollu,
Əfqan, lay-lay.

186. Yeriyəndə yerə naz eliyən,
Gedəndə boyə naz eliyən,
Gedəndə boyu göyçəh,
Qayıdanda sıfəti göyçəh,

⁷⁹ Bu ağını yas məclisində qeydə almışiq. Əfqan mərhumun adıdır.

Oturanda bir ev, duranda bir məclis,
Kürsu oturuşdu filankəs.

187. Yediyi qarnına yaraşan,
Geydiyi əyninə yaraşan,
Teli üzünə, üzü telinə yaraşan,
Lala dodaxlı, qaymax dodaxlı,
Lala sifatdı filankəs .

188. Dimmiyəni dindirən,
Gülmüyəni güldürən.
Məzəli sözdü,
Ala gözdü, ay filankəs.

189. A kişi (yoldaşını nəzərdə tutur – top.), sənə nə qədər əzi-yət çəhmişəmsə, sənə nə qədər hürmət eləmişəmsə, nə qədər yuxusuz gejə keçirmişəmsə, anayın südü kimi, atayın çörəyi kimi halalın olsun.

Get, Quranın qəbul, yerin cənnət olsun.

* * *

190. Axır çərçəmbədə həməşə orda olanda səhərətən oynuyurdular. Böyük bir qavın içiñə suyu töküllər. İki dənə iynənin g..ünə pambıx saflıyıllar. Hansı oğlan hansı qızı sevirsə, birinə qızı qoyullar, birinə də oğlanın adın qoyullar. O pambıxlər yavaş-yavaş biri-birinə sarı hərrənir. Hərrənir, hərrənir, gəlif tutur. Deyillər, filankəs odee evləndi, tutdu onu. O qızı tutdu. Elə qızdı-oğlannı hamı topalaşır, oynuyur.

Sora qava suyu töküllər. Nə qədər oğlan, qız varsa, hərə öz üzüyün çıxardır, salır onun içiñə. Kimin üzüyü yoxdusa, bir düymə salır. İndi onun üsdünə bir örtüh salıllar. Biri sözdərin oxuyur, sözün oxuyanda əlini salırsan. Məsələn, deyir ki:

Əlində bayda gəlin,
Durufdu çayda gəlin.
Allah muradını versin,
Bu gələn ayda, gəlin.

Əlin sahr, biri çıxır, bir qızınkı çıxır. Deyillər ki, həə, bı qızın muradı hasil oldu. Bu, üzüyün götürür, əəndə durur. Əlin salanda hənsi əlinə gəldi, gərəy onu çıxarda e. Ta gəzmiyə ki, bu hənsidi, o hənsidi. Onnan sora o birin tutur. Deyir:

Boz at gəlir yenişdən,
Sinəbəndi gümüşdən.
Sizə də qismət olsun
Tərkindəki yemişdən.

Əlin salır, biri də çıxır. Deyir:

Göydə ildiz təh gedər,
Təh sallanar, təh gedər.
Qorhma, Məhəmməd oğlan,
Üsdüncə Allah gedər.

Deməli, buunku da düzəldi.

Əlin salır bu birin çıxardır. İndi kiminki çıxırsa, o sözü o götürür:

Yenişdən yenənə bax,
Dolayı dönənə bax.
Muradı hasil oluf,
Çıraqı yanana bax.

Yaxud:

Öyümüzün dalında bel duruf,
Bel söykənif, bel duruf.
Qırmızı buxağ içində,
Bir qırmızı tel durub.

O sahat çıxardır üzüyü sudan. Ya səninkidi, ya bununkudu, ya mənimkidi.

Boz at gəlir yenişdən,
Sinəvəndi gümüşdən.
Allah murazını versin
Tərkindəki yemişdən.
Bunu sudan çıxardıllar o sahat.

Əlin salıf həylə birin çıxardır. Bular bayatı döyül. Bunu ancax bayramda deyillər.

LAYLALAR VƏ NAZLAMALAR

- 1.** Yatarsan, ay bala,
Qızılgülə batarsan, ay bala.
Qızılgülün içinnən
Bir dəsdə gül taparsan, ay bala.
- 2.** Qızılgülün sərin olsun,
Özünə belə layığ olsun.
Layla, balam, ay laylay,
Şirin balam, ay laylay.
- 3.** Qızılgül olsun yorğanın,
Güllər bassın döşəyin.
Laylay, balam, a laylay,
Qızılgüllü balam, ay laylay
(mahni kimi oxuyur, ağlayır –
top.).
- 4.** Laylay, laylay, balam, laylay.
Laylay, laylay, güllüm, laylay.
Laylay, laylay, canım, laylay.
Qurbanam sana, laylay.
Layla, balam, öz balam.
Qurbanın ollam, balam.
- 5.** Laylay çallam həməşə,
Karvan yenər yenişə.
Yasdığında gül bitsin,
Döşəhcəndə bənööşə.
Laylay, bala, laylay (Mahni kimi
oxuyur – top.).

6. Bu gələn üç atının
Birisı əmin olsun,
Birisı dayın olsun,
Birisı baban olsun.
Onun mahnısı yadımnan çıxıf, bala.

7. Laylay, beiyim, laylay,
Evim-eşiyim, laylay.
Layla çalım mən sana,
Sən get şirin yuxuya.
Laylay, güllüm, a laylay,
Laylay, balam, a laylay.
Canım-ciyərim, a laylay.

8. Laylay, can gedincən,
Şirin arzu dilincən,
Saa bir layla çalaram,
Öz nənaan dilincən.

9. Layla çallam, yuxusu gələr.
Su gələr, yatar, yuxusu gələr.
Balamin olduğu yerrədən
Rafiq⁸⁰ əmisi gələr, Rafiq da-
yısı gələr.
Çox bəzəhli laylalar çalırdım.
Yadımda qalmayıf.

⁸⁰ Rafiq söyləyicinin rəhmətə ge-
dən oğlunun adıdır.

10. Laylay dedim yatasan,
Qızılgülə batasan.
Qızılgüllər içində
Şirin yuxu tapasan.
Laylay, balam, a laylay,
Körpə balam, a laylay,
Laylay, balam, a laylay,

Körpə balam, a laylay.
Yat, şirin yuxuya bat,
Laylay, balam, laylay.
Körpə balam, laylay,
Laylay, balam, a laylay,
Körpə balam, a laylay (söylə-
yici mahniyla oxuyur – top.).

11. Əlidi, bajısı, Əlidi,
Əli qızdara ləlidi.

12. Papılı oğlan, çıxma çəpərə,
Səni görəllər,
Selvənən⁸¹ vırallar,
Sana məjbur qız verəllər.

13. Balama qurvan qoyunnar,
Balam havax oynaxlar?

14. Qurvan olom boyuna,
Ellər gəlsin toyuna.
Qonşuların əl çalsın,
Sən də gəl gir oyuna.

⁸¹ Selve – ağac parçası

NEHRД, SAĞIN NДĞMДЛДRİ

1. *Nehrəni çalxiyanda deyirdim:*

Çalxa, çalxa, yağ olsun,
Oğlannarım yesin, sağ olsun.

2. Nehrəm, çalxan, yağ olsun,

Niyazi yesin kök olsun,
Nizami⁸² yesin, kök olsun.

3. Nehrəm, nehrəm dolu olsun,

İçi dolu yağ olsun!

Oğul-uşax yesin, sağ olsun!

4. Çalxan, nehrəm, çalxan,

Düşsün yağım olsun.

Uşaxlarım yesin, sağ olsun.

5. Anam, bajım, anam, bajım,

Süddü, urzalı, anam, bajım.

Urzanı mana kəm eləmə.

Mən də sana şirin baxım,

Anam, bajım, anam, bajım (oxuyur – top.).

6. Nənəm, bajım, nənəm, bajım,

Səni sağıan mənəm, mənəm.

Səni sağıan mənəm, mənəm.

Təpihləmə, tərpəmmə, dimməz dur.

7. İnəyim, nənəli inəyim,

Əmcəyi yumşağı inəyim.

⁸² Niyazi, Nizami söyləyicinin oğlanlarının adlarıdır.

**8. İnəhləri sağanda mahni qururdum,
oxuyurdum. Deyirdim:**
Nənəm, nənəm,
Səni sağan
Mənəm, mənəm.
Otun bol olsun,
Suyun bol olsun,
Südünü çəhməginən...
Sarıqızım, Qarayözüm.
Nə bilim, belə-belə.

9. İnəh sağanda o qədər edilər deerdim:
Ay balana qurvan olom,
Ay məmənə qurvan olom.
Mən aşix, nazdı inəh,
Ay qara gözdü inəh.
Məməsi doludu,
Balası nazdı inəh.

Mahnı kimi oxuyurdum. Ona elə qoşmalar qoşurdum, inəh qayıdırkı məni yalıyırkı duz kimi (Bax Allaha and olsun). İnəyə o qədər şirin-şirin oxşama deerdim. İnəh örüşdən gəlirdi. Balası ayan-da qalırdı, inəh maa tərəf məliyif gəlirdi. Adını Təpəl qoymuşdum. İnəh özü yavaş inəyidi e. Elə özümün xoşum gəlirdi bunu belə edi-liyə-ediliyə sağmağa.

SAYAÇI SÖZLƏRİ

1. Mən aşix, uşaq qoyun,
Ay tükü yumşax qoyun.
Bulamanı tez elə,
Qırıldı uşax, qoyun.

2. Nənəsi ağbaş qoyun,
Qarri dağlar aş, qoyun.
Ətinnən kavav olar,
Quyruğunnan aş, qoyun.

3. Əzizinəm, ay narış qoyun,
Tükü bir qarış qoyun.
Çoban sənnən küsüfdü,
Çoxlu süd ver, barış, qoyun.

SANAMALAR

1. A teşdi, teşdi, teşdi,
Virdı Gilanı keşdi.
İki xoruz dalaşdı,
Biri qana bulaşdı.
Qan getdi =uşdu çaya düşdü,
Çaydan bir göyərçin
= bildirçinuşdu.
Göyərçinin anası
Məni gördü ağladı.
Belimə buxav bağladı.

2. A teşdi, teşdi, teşdi,
Vurdu Gilanı keşdi.
İki xoruz dalaşdı,
Biri qana bulaşdı.
Qan getdi çaya düşdü.
Çaydan bildirçinuşdu.
Bildirçini bəzərəm,
İsdi sular gəzərəm.
İsdi suyun atdarı
Məni görüp kişişir.
Hardan alım arpanı?
Bəydən alım arpanı.
Bəyin qızı nə isdər?
Quş istər, quyrux istər.
Quşu vurdum uçurtdum,
Əlli dağdan keçirdim.
Əlli dağın çakqalı
Məni görüp ulaşır.

3. A keşdi, keşdi, keşdi,
Vurdum Gilanı keşdi.

İki xoruz zar aşdı,
Biri qana bulaşdı.
Qan getdi çaya düşdü,
Çaydan güvərçinuşdu.
Güvərçin ala dağda,
Yuvası qəlbi dağda.

4. Əlimi piçax kəsifdi⁸³,
Dəsdə piçax kəsifdi.
Yağ gətirin, yağılyax,
Dəsmal gətirin, bağlıyax.
Dəsmal dəvə boynunda,
Dəvə Şirvan yolunda.
Şirvan yolu buz bağlar,
Dəsdə-dəsdə gül bağlar.
O gülün birin üzeydim,
Saşbağıma düzeydim.
Qardaşımın toyunda
Sındıra-sındıra süzeydim.

5. Cıbılı, cıbılı, cıbılı qoz,
Biri kəhər, biri boz.
Mindim bozun boynuna,
Sürdüm Şirvan yoluna.
Şirvan yolu dərbədər,
İçində meyminnər gəzər.
Meyminnəri ürkütdüm,
Qulaxların qırptıdım.
Ay meymin, siz hardan

⁸³ Söyləyici bu mətni oxşama adlandırdı.

gəlirsiniz?
Ali bəyin toyunnan.
Ali bəyin nəyi var?
Göyə çıxan atı var,
Göy muncuxlu iti var,
Öyündə bir lotu var.

Erməni saldat qızı.
Tamara ora kül atdı,
Külün yanında yatdı.
Tamara, Tamara tat qızı,
Erməni saldat qızı.
Tamara getdi beş günə,
Gəlmədi om beş günə.

6. Tamara, Tamara tat qızı,

1. SİÇANLA PİŞİYİN DEYİŞMƏSİ⁸⁴

Dad siçanın əlinnən
Yetişmişih cana, pişih.
Dağıdırıb ev-eşiyi,
Qoyufdu virana pişih.
Birisi boz, dik qulax,
Birisi qonur, balaca.
Dəyirmi qayıx fərməşdarın
Hər yanından açıb baca.
Doğruyuf zər-zibani,
Eyləyif əfsanə pişih.
Pişih bu sözdəri eşitcəh
Pişih bir füqan eylədi.
Şeşəltdi biğlарını,
Gözdərini ürşan eylədi⁸⁵.
Onda gördüm on səkgizin
Döşədi yan-yana pişih.
(İndi pişiyi belə görənnən deef ki:)
Bağışdadım aranı, dağı sana,
Eyvanı, otağı sana.
Gəlinnər əsirgəməz
Yağı, qaymağı sana.
Yeyərsən nəmilərdə⁸⁶,
Dönərsən aslana, pişih.
Xanım xələt bağışdasın,
Ələsgər yazsın dəfdərə.
Məhlim olsun hər şəhərə,

⁸⁴ Söyləyicinin dediyinə görə, şeir Aşıq Ələsgərindir.

⁸⁵ Gözdərini ürşan eylədi – gözlərini parıldatdı.

⁸⁶ Nəmi – süd sərilən yer

İnşallah ki, çin⁸⁷ də gələr,
Sana divanxanalardan, pişih.

2. KOROĞLUNUN SƏRT QALASI

Koroğlunun sərt qalası,
Ələmə çıxıf nalası.
Ördəynən qaz balası,
Göllərdə yalğız olmasın.
Koroğluyam, malim çoxdu,
Çox malın bafası yoxdu,
Kişinin ki oğlu yoxdu,
Ojax boşdu, yurd inlər.
Bir meşiyə od düşsə,
Quru yanar, yaş inlər.

3. GEDƏN GƏLMƏDİ

Gedən, getmə, mən də gəlim yetirim,
Sən Avdal ol, mən köşgülü götürüm.
Qardaş dedi, gedim çörəh gətirim,
Gözüm yolda qaldı, gedən gəlmədi.

Sən mənim sultanım, sən mənim xanım,
Ərşə də dayanıf amanım, ahım,
Kümbəzdə qalıfdı yazığ İbrahim,
Gözüm yolda qaldı, gedən gəlmədi.

4. KAŞ VƏTƏNİ BİR DƏ, ALLAH, GÖRƏYDİM⁸⁸

Nərgizlihdən bənöşəni dəreydim,
Yenə yarın görüşünə gəleydim.

⁸⁷ Çin – orden

⁸⁸ Söyləyici şeiri özü yazıb.

Əhmət bəyin, Qasım bəyin bağınnan
Meyvə dərif yarla birgə yeyeydim,
Kaş Vətəni bir də, Allah, göreydim.

Həmzə bulağına bir baş çəkeydim,
Öyileydim buz suyunnan içeydim.
Beyləqannan öz yurduma köçeydim.
Öz yurdumnan dosda qonax gəleydim,
Kaş Vətəni bir də, Allah, göreydim.

Murquzludan Üştəpəyə qalxeydim,
Ordan durup doğma kəndə baxeydim.
Məşədinin bulağına çateydim,
Su içeydim, nəfəsimi dəreydim,
Kaş vətəni bir də, Allah, göreydim.

Fırlaneydim kəndi bötüv gəzeydim,
Qəbirlərin üsdünə gül düzeydim,
Ordan keçip Sarı bulağ eneydim.
Su içeydim, nəfəsimi dəreydim,
Kaş vətəni bir də, Allah, göreydim.

Qadir Allah, qoy arzular çin olsun,
Qaşqın, köşgün öz elinə qayıtsın.
Mən də baxıf sevineydim, güleydim.
Kaş Vətəni bir də, Allah, göreydim,
Öz kəndimdə qocaleydim, öleydim.

MAHNILAR

1. AMAN, NƏNƏ

Bir oğlan bir qızı aşığı olur. Qaynənəsi vermir. Bu oğlan gəlir durur qapının ağızında, boynun bükür, qaynənəsinə naxadan yalvarır, qızı vermir buna. Bu oğlan deyir:

Aman, nənə, zalım nənə, qaynənə,
Səni görüm eşq oduna yan, nənə,
Səni görüm eşq oduna yan, nənə.
Aman, nənə, zalım nənə, qaynənə,
Səni görüm eşq oduna yan, nənə.
Qapıda durmaxdan öldüm,
Boynumu burmaxdan öldüm.
Qapıda durmaxdan öldüm,
Boynumu burmaxdan öldüm.
Aman, nənə, zalım nənə, qaynənə,
Qapıda durmaxdan öldüm,
Boynumu burmaxdan öldüm.
Əyaxyalın, qanqal qalın,
Götürüz qoymaxdan öldüm.
Aman, nənə, zalım nənə, qaynənə.
Səni görüm eşq oduna yan, nənə.
Aman nənə, zalım nənə, qaynənə.
Qaynənəni bağda ilan vurufdu,
Baldızıma imam qənim olufdu.
Aman nənə, zalım nənə, qaynənə hey,
Qaynənə hey, qaynənə hey, qaynənə hey
(Mahni oxuyur – top.).

Arxası çoxudu. Vallah, qalan yadımnan çıxıfdı.

2. FURQONÇUYAM, ATIM QARA

Furqonçuyam, atım qara,
Özüm cavan, baxdım qara.
Furqonçuyam, atım qara,
Özüm cavan, baxdım qara.
Gedim anama dəyim, gəlim,
Bir iş kabab yeyim, gəlim.
Qəsdumumu geyim, gəlim.
Ay aman, aman, ay aman, aman.
Ay aman, aman, ay aman, aman (səslə
oxuyur – top.).

3. DƏLLƏK QIZI

Gödəh tuman bız-bızı,
Ölürəm, a dəlləh qızı.
Gəl başımın sərvəri,
Ölürəm, a dəlləh qızı.
Gə dərdimin dərmanı,
Ölürəm, a dəlləh qızı.

4. GÖZƏL OĞLAN, VER YAYLIĞI⁸⁹

Qız:

Anam mənə yaylıq aldı,
Heş bimədim harda saldı.
Gözəl oğlan, ver yaylığı,
Yaylıq salar ayrılığı.

⁸⁹ Söyləyici yanında olduğumuz zaman bu mahnını heç cür xatırlaya bilmədi.
Biz evə qayıtdıqdan sonra zəng edib telefonla dedi.

Oğlan:

Yaylıq məndədi, məndə,
Yaylığı saldın çəməndə.
Özün saldın kəməndə,
Yaylıq məndədi, məndə.

Qız:

Dağlardan lalə dər,
Ağı dər, sarısın dər.
Ay oğlan, anama xəbər göndər,
Ortalığa salma dava,
Gözəl oğlan, ver yaylığı.

Oğlan:

Yaylığını düz qoyginən,
Üz üstə üz qoyginən.
Gələcəyə söz qoyginən,
Yaylıx məndədi, məndə.

Qız:

Gözəl oğlan, ver yaylığı,
Yaylıq salar ayrılığı.

МДРСИҮДЛДР

1. SÜBHƏNALLAH DEYƏ-DEYƏ

Əvvəl söylə “Bismillah”ı,
Sidqinən çağır Allahi.
Odur bəndələr dayağı,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Dadə yetən bir Allahdır,
Məkgə bizə qibləgahdır.
Səjdə yeri səjdəgahdır,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Adəm yarandı torpaxdan,
Libası oldu yarpaxdan.
Həvva bir cüt qabırğadan,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Zərbətdəndi Həzrət Əli,
Hər iki dünya rəhbəri.
Səsləyib o Peyğəmbəri,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Üzünü tut qibləgaha,
Səjdə eylə bir Allaha,
Namazı qoyma sabaha,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Xəlil Peyğəmbər duvası,
Məkgə onun nişanası.
Qurban verdi balasını
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Saleh Peyğəmbər dəvası,
Daşdan yaranıb əzası.
Yanında vardı balası,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Musa Peyğəmbər çomağı,
Yaratdı neçə bulağı.
Nurdan yaratdı dəryanı,
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Öyrən Məhəmmət dilini,
Söylə Fatimə zikrini.
Gedəh əhli-beyit yolunu
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

Oxu Quranda Yasini,
Uacadan de “Ərrəhman”ı.
Öldür qəlbində şeytanı
Sübhənəllah, – deyə-deyə.

2. BİLİN, MƏNƏM

Mən qardaşı itirmişəm,
Sinəmdə dağ bitirmişəm.
Belə bir bacı görsəniz,
Bilin, mənəm, bilin, mənəm.
Belə bir bacı görsəniz,
Bilin, mənəm, bilin, mənəm.

Gözlərinin nuru itən,
Ürəyində qüssə bitən,
Gözünün qarəsi itən,
Bacı görsən, bilin, mənəm.

Bilin, mənəm, bilin, mənəm.
Bacı görsən, bilin, mənəm.

Daymi qəlbi ağlar olan,
Nakam bəxdi, qəlbi talan.
Toysuz qardaşdarı ölən
Bacı görsən, bilin, mənəm.
Bilin, mənəm, bilin, mənəm,
Bacı görsən, bilin mənəm.

Ürəyinin qibləgahı
And yerinin səjdəgahı,
Son ümüdü, son pənahı
Bacı görsən, bilin, mənəm.
Bilin, mənəm, bilin, mənəm,
Bacı görsən, bilin, mənəm.

Fəryadının uçar dağlar,
Soyuq şəkli görüb ağlar.
Həmi başına qarə bağlar.
Bacı görsən, bilin, mənəm.
Bilin, mənəm, bilin, mənəm,
Bacı görsən, bilin, mənəm.

Belimizi qıran qardaş,
Ümdimizi kəsən qardaş,
Bunu həni eşitsəniz,
Bilin, mənəm, bilin, mənəm,
Bilin, mənəm, bilin, mənəm,
Qız görsəniz, bilin, mənəm.

Mən qardaşı itirmişəm,
Arxalı dağ itirmişəm,
El-obamı itirmişəm,

Qız görsəniz, bilin, mənəm!
Bilin, mənəm, bilin, mənəm,
Qız görsəniz, bilin, mənəm!

Ağrilar incidir səni,
Od tutub yandırır məni,
Sinəmdə ürəh deyir,
Daş olub öldürür məni,
Bunu deyən qız görsəniz,
Bilin, mənəm, bilin, mənəm!

3. YA HÜSEYN⁹⁰

Nakam ölüən oğlum, vay,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Vaxsız ölüən qızım, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Millətimin yolunda
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Sönən ay-ulduzum, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Ay şəhid ölüən oğlum, vay,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Allah, bizə, rəhm eylə!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Hifz eylə bu bəladan,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Xalqımıza köməy ol!
Ya Hüsen, ya Hüsen!

⁹⁰Söyləyici mərsiyəni 20 yanvar şəhidlərinin xatirəsinə yazdığını dedi.

Özün ərş-i-əladan,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Bir kəsimiz qalmayıb,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Özgə Ali-Xudadan,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Bizə baxıb qan ağlar,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Hər çiçəyim, gülüm, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ay şəhid ölüən balam, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Torpağ üsdə töküldü,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Nəş-i neçə nəfərin,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Yer ilə yesgan oldu,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Əllərində kafərin.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Səmaya baxdım, Ay olum,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Söndü neçə ulduzum.
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Tanqın altında qaldı,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Səni yazan qolum, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ay şəhid ölüən oğlum, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Neçə ana göz yaşı,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Suvardı meydannarı qanı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Sanki bir tufan qopdu,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Büründü insannarı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Yığsan, bir göl olardı qanı,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Tökülən al qannarı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Yaman oldu, bilirəm,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Sənin bu əhvalın, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ay şəhid ölüən balam, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Baxıb günahsızlara,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Göz yaşımız car oldu,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Bir günahı olmuyan
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Gənclərimiz xar oldu.
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Bu gün dünya bir anda
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Başımıza dar oldu.
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Heç zaman adın çıxmaz yadımnan,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Gülüm, qeylü-qalım, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Ay şəhid ölen oğlum, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Səhərin sərt ayazı,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Üzünüzü yaladı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Düşmən aşdı qapını,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Bilmədih, nə bəladı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Atılan odlu güllə
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Sinəmizi dağladı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ömürrük ağlar qaldı
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Hər bir obam, elim, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ay şəhid ölen balam, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Xəzərə bir yol çəhdi
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Anaların göz yaşı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Al qırmızı bəzəndi,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Küçələrin ağ daşı
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Yana-yana qoymuşdu
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Neçə bacı-qardaşı.
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Səni tapa bilmirəm,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Sındı belim, oğul, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ay şəhid ölüən balam, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Yanımızdan keçənnər
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Söylədilər, balam, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Daha dözmür ürəyim,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Oda yandı bu cahan,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Şəhər nalə içində
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Ağlıyır Azərbaycan.
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Günahsız şəhitlərdi,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Mənim sağım, solum, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Ay şəhid ölüən balam, vay!
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Axtarmışam sizi mən,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Salıf hər yana nəzər,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Evladı ölən analar
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Meyitdər içrə gəzər,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Belə dərdə, fəryada
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Kim dözər, ay analar?
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Şəhitdərin qəbrinə,
Ya Hüsen, ya Hüsen!
Mən qurban, ay analar,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

Mən qurban, ay analar,
Ya Hüsen, ya Hüsen!

4. ANA⁹¹

Yat, mənim xanım anam,
Qoy mən sənə laylay deyim,
Qoy mən sənə laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim.
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.
Dərdimə şərik olan
Bəlkə, bu gün anam gələr.
Yetimin göz yaşı ki,

⁹¹ Söyləyici mərsiyədən ağıya keçərkən avazı dəyişdi.

İnamma kı, tamam olar.
Sən getdin, mən doyuncan
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.
Sən məni böyütdühcən,
Çox olubdu əzyətin.
Sən məni böyütdüycən,
Çox olubdu əzyətin.
Bəlkə də gizlin qalıb,
Çox olubdu müsibətin.
İndi bu son gündür,
Budu sənin bu qismətin.
Sən getdin mən doyuncan,
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim.
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.
Sənnən ötrü, ay ana,
Mən Allaha yalvarmışam.
Sənnən ötrü, ay ana,
Mən Allaha yalvarmışam.
Dərmanın tapılmadı,
Bax od tutub mən yammışam.
Bilsəydin, ana, sənsiz,
Mən nə günnərə qalmışam.
Sən getdin, mən doyuncan
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,

Ana, sənə laylay deyim.
Gecəni şüphə kimi
Sən mənə layla çalmışan.
Gecəni şüphə kimi
Sən mənə layla çalmışan.
Başım ağrıyan zaman
Ürəyində sən yanmışan.
Uf deyəndə, ay ana,
Qurbanı cannan demisən.
Sən getdin, mən doyuncan
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.
Axdarır gözüm səni,
Ana, bu gün otağında.
Axdarır gözüm səni
Ana, bu gün otağında.
Boş qalıb neçə gündür
Xəsdə yatdığını otax da.
Axdarır, ana, səni,
Gəlib gedən qonağın da.
Sən getdin, mən doyuncan
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Bax bu gün, ana, mənim
Gözdən axan göz yaşımı,
Bax bu gün, ana, mənim,
Gözdən axan göz yaşımı.
Güllərin xəzan olub,

Nə bəla gəlib başına?
Mən necə ana olum
İndi bacı-qardaşıma?
Sən getdin, mən doyuncan
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim.
Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.
Yuxuda görsəm səni,
Bil, ürəyim parə olar.
Yuxuda görsəm səni,
Bil, ürəyim parə olar.
Anasız olan günüm
Bundan sonra qarə olar.
Dərdim olarsa, ay ana,
De görüm, mənə kim ana olar?
Sən getdin, mən doyuncan
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Qoy ağlıyım, laylay deyim,
Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.
Anası ölen qızdar,
Mən də ürəhdən ağlaram.
Anası ölen qızdar,
Mən də ürəhdən ağlaram.
Qəribəm, bil, anacan,
Ümdimi sənə bağlaram.
Yazdığım nohə ilə
Mən sənə rəhmət dilərəm.
Yat, mənim xanım anam,
Qoy mən sənə laylay deyim,
Qoy mən sənə laylay deyim.

Lay deyim, laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim,
Ana, sənə laylay deyim.

Anası ölən qızdar yaman bədbaxd olallar, ay laylay, ana, laylay. Deyirəm, oğul-qız böyüdən, zəhmət çəkif gejə yatmryan, beşih başında layla çalan ana, laylay, ana, laylay! Yemiyip yedizdirən, geymiyip geyizdirən! Ay deyirəm, çox işdiyip, az yeyən! Tox öyün-nən aj qarinnan, gedən anam, ay laylay, ana, ay laylay, laylay! Deyir:

Mən bir ana isdərəm, ay fələh, vay!
Yana-yana isdərəm, ay fələh, vay!
Sir-sözünü deməyə, ay ellər,
Mən xəlvətxana isdərəm,
Ay laylay, ana laylay, laylay, ana, laylay!
Deyirəm, anasız qızdar, ay laylay,
Anası ölən qızdar, ay laylay, laylay, laylay!
La iləhə İlləllah!

5. QARDAŞ⁹²

Eyləmə səfər sən, Kərbəlaya, qardaş,
Salma bacıvı möhnəti-bəlaya, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Səndən özgə yox bir nəfərim, pənahım,
Getmə, getsən öc edər səmaya ahım.
Qıl tərəhim ey, mənim ümüdgahım.
Getmə gəl nəvayə, qardaş!

⁹²Mərsiyələrin əksəriyyətində ərəb və fars dillərində alınma sözlər çox işlədir. Ancaq müasir dövrdə yaranan mərsiyələrin dilinin sadələşdiyini müşahidə edirik. Söyləyici mətnədəki çətin anlaşılan sözlərin mənalarını izah edə bilmədi.

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Dərd əlinnən qamətim dönüb hilalə,
Çün hilal mahi qəm batıbdı məlalə.
Qoyma həsrət bu məni zəni vüsalə.
Salma hicran təhrini araya, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Sən gedərsən, neyləsin bu bəxdi qarə,
Mürkü ruhum çıxsa cismimdən kənarə.
Söylə, qardaş, kim qoyar məni məzarə,
Kim oxur qəbrim üsdə ayəni, qardaş?

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Nə anamvardı, dərdimə müvazib olsun,
Nə bacım var, mənlə bir müsahib olsun.
Kimi mən təki cami mərd talib olsun,
Müş qılsın, gəlməsin ki, ilayə, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

İndi buldum var Səkinənin anası,
O geyibdi əyninə səfər libası.
Mən yetiməm, qoy çəkim fələh cəfasın,
Həmdəm olsun hər ana balaya, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Qıl nəzərə gül üzüm dərəngi zərdə,
Salma dərdi hicr ilən dübarə dərdə.
Qoy məni də salsın ey Əli səfərdə,
Sərvi-qəddin başım üsdə sayə, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Sən gəlincə vermərəm qədarə qazə,
Geymərəm heç əynimə libası təzə,
Baxmaram nə bülbüлə, nə sərvinaza.
Əl götürəm ruzi şəb duaya, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

İndi ki yalqız məni qoyub gedirsən,
Canımı peykan içrə tuş edirsən.
Sən gəlincə ölsə əgər bacın nə edərsən?
Mayil olma bir belə cəfayə, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

Bu əzayı şahı Kəlbəlada esgər,
Ağlasa, laf eyləsə nale Səməndər,
Dəmdədəm Suğra dilincə qıl mükərrər,
Getmə gəlləmmiz liney nəvayə, qardaş!

Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.
Qoymaram səni iraqə,
Yoxdu taqətim fəraqə.

İNDİK ADLARI

Ağca
Ağgül
Alaöz (Alagöz)
Alaş
Alma
Bozgül
Ceyran
Cüyür
Darçin
Döölət (Dövlət)
Xina
Xumar
Qaraş
Qarayöz (Qaragöz)
Qızıl
Maral
Məxmər
Murğuz
Naxır
Naxış
Nərgiz
Pəhlıqan
Sarıqız (Sarıqız)
Sarıgül
Şaxda
Telli
Yadel

TAPMACALAR

1. Aşdım palıt,

Bitdi şabalıt.

Ortasının bir ox çıxdı,

Nə palıtdı, nə şabalıt.

(qatır)

8. Bir quşum var, alaca,

Qaçar çıxar ağaça.

Özünə bir ev tikər,

Nə qapı qoyar, nə baca.

(baramaqdurdu)

2. Arava gəlir, irzi yox,

Qaylan yanır, közü yox.

Zirzəmidə işdəmiş,

Ağzı qara, gözü yox.

(zəli)

9. Qızıl kandar ət dartar.

(qulaqla sırga)

3. Kəsirəm, uzanır, yonuram,
yoğnuyur.

(quyu)

10. O nədi ki, qoltuğundadı ağı,

Gəlməmişdən xəbər verir

qonağı.

O nədi ki, dilindədi qulağı.

O nədi ki, günüz çölə çıxmayırlar.

O nədi ki, heç Allahdan da
qorxmayırlar.

O nədi ki, vara, yoxa baxmayır,
Hökəm edəndə sanki paççahdı.

(sağsağan, ilan, yarasa,
şeytan, uşaq).

4. Halalar, ay halalar,
Dağda dooşan balalar.
O nədi ki, əyağının sü içər,
Dimdiyinnən balalar.

(çəltik)

5. Bir atım var, mix yühlü.

(kirpi)

11. Əyağı yox, canı yox,

Başın kəsdim, qanı yox.

(xalı)

6. Bir şeyim var, g.....nə barma-
ğını soxanda ağızın ayıraf yumur.

(qayçı)

12. Taxçadan düşdü tap elədi,
Şahsənəm onu hap elədi.

(siçanla pişik)

7. Quyum qırmızı, buğdam ağ.

(itburnu)

13. Bir balaca boyu var,

Dam dolusu toyu var.

(çırax)

*Söyləyici tapmacaları atasından
və babasından eşidib – top.*

14. Taf tappaca,
Gül yappacə.
Məməli xatun
Bu boydaca = Dişdəri yox.
(toyuq)

15. Bir atım var, çulluyuram,
çulun salır. Çullameram,
qulun saler.
(sac və yuxa)

16. Soada, ha soada,
Səksən quş bir yuvada.
(nar)

17. Hini-hini, kəhər at
Hini gözəl kəhər at.
Əyağında qıl sijim
Düyüni gözəl kəhər at.
(buxov)

18. Bir atım var, tək dirəqli.
(göbələk)

19. Boz at biyan içində,
Quyruğu qan içində.
Getdim qanın silməyə
Qaldım biyan içində.
(düyü)

20. Bir balaca boyu var,
Dam dolusu toyu var.
(çırąq)

21. Göydən gəlir hənir-hənir,
Yerə düşür halqa dəmir.
Vur başına otur gəmir.
(qoz)

22. Bizdə bir kişi var, iki diş
var.
(maşa)

23. Bizdə bir kişi var, xor-xor
yatışı var.
(pişik)

24. Mən baxıram, o qaçırl.
(qulaq)

25. Mən gedirəm, o qalır.
(ayaq izi)

26. Yol qıraqında sarı paya.
(böyürtkən)

27. Qapı dalında kilkəli baş.
(süpürgə)

28. – Ay quş, hardan gəlirsən,
– Qannı qaya divinnən.
– Qanın niyə quruyuf?
– Allah belə buyuruf.
(qoyunun quyruğu)

- 29.** O hənki quşdu, qənədi
var, dimdiyi yox?
(yarasa)
- 30.** Hin-hin içi, burnu əyrici.
(noxud)
- 31.** Dambır-dambır su keşdim,
Dambırına batmadım.
Qızıldan köynəh geydim,
Qırığına batmadım.
(buğda)
- 32.** Qara toyux qakqıldılar,
Qanatdarı şakqıldılar.
(göy)
- 33.** Damda dana böyürər,
Qızdar ona yüyürər.
(toy)
- 34.** Uzun qız uzanar,
Özünə köynəh qazanar.
(qarğıdalı)
- 35.** Yeddi-yeddi sərrəcan,
Dört qumacan, iki mərcan.
(qoyun, keçi, it məməsi)
- 36.** Yatanda yumru yatır, ətini
dərmana satır.
(kirpi)
- 37.** Qaradı, qarğa döyük,
qanatdındı, quş döyük.
(donzanqurdu)
- 38.** Uçur, quş döyük, top
qayrir, usda döyük.
(cücü)
- 39.** Yağış yağar, yer yaş olar,
Çatı qırılar, dört baş olar.
Dəvədən olan köşəy olar,
Onu tapmıyan eşşəy olar.
**(Tapmacanın cavabı
özündədir.)**
- 40.** İki haça,
İki haçanın üsdə bir küpə,
Küpənin üsdə bir meşə,
Meşəni də çakqal eşə.
(bədən, baş, saç, bit)
- 41.** Çil toyux, çiləmə toyux,
Başın kəsdim qanı yox.
(gəbə)
- 42.** İki çatal, dürt g..una.
(şalvar)
- 43.** Tezdən durdum, anana
dirədim.
(göz)
- 44.** Tezdən durdum, ananı min-
dim.
(sənək)

- 45.** Tezdən durdum, ağ oğlanı
yerə vurdum.
(burun fırıldığı)
- 46.** Alçax dağdan (balaca
damnan) qar yağar.
(ələk və un)
- 47.** Yer altda yağlı qamçı.
(ilan)
- 48.** Mən gedirəm, o da gedir.
(kölgə)
- 49.** Əmraslan bəy xəsdədi,
Xəsdə rəvan üsdədi.
Nə yerdədi, nə göydə,
Ərşə-fələy üsdədi.
(Bulud)
- 50.** Bizim bağ meşəlidi,
Gərməşovdan döşəlidi.
Ağamın qırx oğlu var,
Qırxi da bir peşəlidi.
(Quran)
*Quranın qırx cüzbü var.
Deyir, qırx oğlu var, qırxi da
bir peşəlidi. Qırxi da bir
peşədi dana, hamısı Qurandi.*
- 51.** Buxarı, hay, buxarı,
Tüsdü çıxar yuxarı.
Cənnətdən bir oğlan çıxdı
- Çiyni yaşıl çuxalı.
(Əzrayıl)
- 52.** Gəlirdim kətdən,
Səs verdi bərtdən.
Ağzı sümühədən,
Sakqalı ətdən.
(xoruz)
- 53.** Yol üsdə qazan qaynar.
(qarışqa)
- 54.** Bizdən sizə diri qoz.
(siçan)
- 55.** Bizdə bir kişi var,
Anamnan işi var.
(cəhrə)
- 56.** Bir şeyim var, suya girən-
də lillənir, sudan çıxanda dillə-
nir.
(buxov)
- 57.** Bir şeyim var, suya girən-
də dağılır, sudan çıxanda yığı-
lır.
(atın quyuğu)
- 58.** İlim-ilim düyməsi,
İlim xatın düyməsi.
Kim onu tapbasa,
Əlli manat cərməsi.
(üzərlik)

59. Dört döyrüş bir quyuya daş atır.
(inəh sağımı)

60. Burdan vurdum baltanı,
Ordan çıxdı qaltanı.
Anam bir oğlan doğdu,
Yerin-göyün soltanı.
(Ay və Gün)

61. Başı oxşuyur badama,
Qaçif girir adama.
(qaşıq)

62. Sual: Deyir, suyun bu tayında bir canavar var, bir keçi var, bir şələ də ot var. İndi onu gəmiynən təh-təh elə addat ki, nə canavar keçini yeməsin, nə keçi otu yeməsin. Bir yerdə aparma e, təh-təh apar.

Cavab: Mən qavaxca keçini apararam qoyaram o tayda. Sora gəliv otu apararam qoyaram ora, keçini qaytarıf gətirərəm bəri. Canavarı aparıf qoyuv otun yanında, gəlif keçini apararam.

63. Sual: On kilo arpanı iki eşşeyə elə böl ki, biri o birsinnən bir kilo artıx yesin.

Cavab: Bir kilonu qoyursan qıraqa. Dokquz kilonu yarı bölürsən. Dört yarım, dört yarım. Təzdən birin gətirif verirsən birinə. Birininki olur dört yarım, birininki olur beş yarım.

ATALAR SÖZLÜĞÜ VƏ MƏSALƏLƏR

1. Allah-taala deyir:

– Mənim iki şeyə gülməyim gəlir.

Deyillər:

– Nədi?

Deyir:

– Birinə mən vermirəm, el isdiyir onu varrandıra, əmələ gəlməz. Birinə də mən verirəm, el isdiyir, onun əlinnən ala. Onu da ala bilməz. Onu mən verirəm.

2. Bir ağacın kölgəsində min qoyun yatar.

3. Bir çörəh bir çörəyin söykəyidi.

4. Bir yumurta bir dağ aşırar.

5. Damda dirək, pəyədə kürək.

6. Qazan deer, dibim qızıldı, çömcə deer, bulanıf çıxmışam.

7. Arvad, it, at. (Tərəkəmələr arasında onnara qarşı artıx hərəkət olsa, qan düşər).

8. Usdanın bərəkəti çox olar, pulu az olar.

ALQIŞLAR

1. Allah axırını xeyirri eləsin!
2. Allah balanı saxlasın!
3. Allah canını sağ eləsin!
4. Allah insana yaxşı taleh versin, bala!
5. Allah nəvələrmin canın sağ eləsin!
6. Allah nəzərin üsdünnən kəsməsin!
7. Allah ölənnərinə rəhmət eləsin!
8. Allah ömrünü uzun eləsin!
9. Allah saa yaxşı bir qapı aşşın, əgər açılmayıfsa!
10. Allah sana köməy olsun!
11. Allah səni balalarının üsdə salamat eləsin!
12. Allah səni xoşbaxd eləsin, bala!
13. Allah sənin balalarını saxlasın!
14. Allah yerdə qalanıñ canın sağ eləsin!
15. Baxtəvər olasan!
16. Balalarını firavan böyüdəsən!
17. Böyük toyuna gələh!
18. Dünyada ürəyin nətəəri isdiyir, qəlbə düz, ürəyi açıq, təmiz ürəynən yaşayasan!
19. Dünyada ürəyində gizdin, qəlbində gizdin sözdərina nail olasan!
20. Əlimi üsdünə qoyuram ki, tez ərə gedəsən!
21. Güller üzənən xeyir işdər görəsən!
22. Həməşə açıq ürəynən, təmiz qəlbənən irəliyə təkan verəsən!
23. Həməşə Allah səni dəfdərinin o xeyirxah yerinə yazsın!
Xoşbaxt yazsın!
24. Həməşə getdiyin yerdə xeyir tapasan!
25. Həməşə irəli vurasan!
26. Həməşə işdədiyin işdərdə də xeyrin görəsən!
27. Həməşə qədəmlərin uruzalı olsun!
28. Həmməşə qədəmlərin xoş açılsın!

- 29.** Xoş günnər keçirsin, xoş günnərə çıxsınna!
- 30.** Xoşbaxt yaşıyasan!
- 31.** Kiçih toyuna gələh!
- 32.** Mənim balam qəşəh qız alsın özü təkin, özünə yaraşan!
- 33.** Nə qədir qol-qanadın var, onnarnın canın sağ eləsin!
- 34.** Nəvən yekə qız olsun!
- 35.** Oğullu-qızdı olsun!
- 36.** Saa mən yaxşı, ürəyin isdiyən ər, bir cüt də oğul arzulu-yuram! Amin!
- 37.** Sənin günün ağ olsun!
- 38.** Yariyasan!
- 39.** Yeddi oğul anası olasan!
- 40.** Yüz irmi dört min peyğəmbər yəəsi kişi, bala, sizə köməh dursun!
- 41.** Yüz yaşasın!

OYUNLAR

1. TOQQA-TOQQA

Tokqa-tokqa oynuyurdux. Mətə çəkirdih. Bax belə, dayrə. Üş dənə tokqa qoyurdux. Belə də qoyurdux, belə də qoyurdux, belə də. Üş nəfər də girirdih bunun içində, üç nəfər də qıraxda dururdu, hərənirdi də. O tokqanı kim çəkif götürsə, başdıyif səni döyürdü. Qılçana-qılçana nə qətərnə bajarır, vururdu. Əyağımızı vururdux onun əyağına çöldən. Olar da əlləriyinən vururdu. Elə bilginən ki, bax burda bir tokqadı, burda bir tokqadı, burda bir tokqadı. Bir nəfər bunu gözdürür kü, sən çəkif apara bilməyəsən. Üş nəfər də çöldədi. Hərə bir tokqanı isdiyir çəhsin, çıxartsın. Əyər hənsi çıxartdı, başdıyır bu üçünü də vurmağa. İndi əyər ki, sən bajarırsan, o tokqanı tutdun, əlində tutdun vuranda. Çəkib içəri salanda olar uduzurdu. Təzədən ollar girirdi içəri, biz çıxırdıx çölə.

2. ÇİLİNİGAĞAC

Bunnan qabax balaca belə top olurdu. Bax belə qara toplar. O qara topları ağaçnan virirdix, belə selbə kimi, virirdix e, gedirdi həratən. Yerdə oynuyurdux. Əlnən oynuyurdux. Ağaşnan oynuyurdux. Bizdə iki cürə var. Çilingağacı var, bir də topnan oynaması var. Gedirdih yaxşı ağaşdar qırırdıx, gödəh-gödəh. Belə balaca da ona ayid bir ağaş qırırdıx. Bölüşürdüh. Yəni üçü bir, üçü bir, yenə. Yeddisi ola bilər, səkgizi ola bilər, ikisi ola bilər. Yəni cüt olmalıdır. Yoldaş arasında bölüşürdüh. İşdədirdih. İşdətmə deerdi. Püşk atırdıx qəpihnən. Onda pul esseri (SSRİ-ni nəzərdə tutur – top.) puluydu. Esseri isdiyirsən, ya on qəpih isdiyirsən? Yəni o vaxdı qəpihlərin üsdündə esseri variydi. Atırdın. Məsələn, mən deerdim esseri isdiyirəm. Atırdıx, on qəpih düşürdüsə, yanı biz keçirih qabağa. Yəni Veysəl məllimgil bizi işdədirdi. Torpaxdan balaca mətə qazırdıx. Ağacı çəpinə qoyurdux mətiyə. Qarşı kamanda virirdi. Qolu nə qədər çəkirsə, vira bilər. Sora üş dəfə belə virirdi. Çevirirdi uje əlini

tuturdu belə. Atırdı göyə, virirdi. Bəlkəm də sizə deyim ki, yüz metir gedirdi. Get gətir. Deməli, üç nəfər atandı, üç nəfər daşıyan. İşdədirdi. O vax o qədərə kin, həmin o çilih deerdi də, yanı o balaca ağacı biz o mətiyə atana qədər. O yerdəki çala var e, o çalıya atana qədər. Elə bil burdan atdı deyəh bir əlli metir. Yüyürə-yüyürə gedirdi. Əgər onu göydə tuta bilsəydih, uduzdular. Yox, yerə düşsə, həmin əlli metirdən atmalıydıx düz o mətiyə.

3. MƏRƏ-MƏRƏ

Bir oyunumuz davardı mərə-mərə. Qoznan oynuyurdux. Mərə-mərə deyirdi. Mərə-mərə də nətəəriydi? Əlimizdə olan qozdarı bölüşürdüh, dört dənə, ya altı dənə olurdu həriyə. Əvvəl variydi deyəh cüt oyun, amma indi variydi tək-tək. Məsələn, burda beş nəfərdisə, hərə özünə oynuyurdu. Mərə-mərə oyunu qozuydu, qozdan atırdıx. Yeri variydi. Düşürdü. Cüt düşürdüsə, mərəbaşı sən sayılır-dın. Mərəbaşı oturuf mərənin başında. Burdan kim atırsa, əgər qoz o çalıya təh düşürdüsə, tək götürüldü. Cüt düşürdüsə, mərəbaşı həmin cütü deyəh dört dənə düşürdüsə, dördün qoyur, çıxırı. Uje mərəbaşı o olurdu. Yanı dört dənəsinnən söhbət getmirdi. Hardasa Vahid variydi bizdə, qaxı deyirdi. Əlinə yiğirdi deyərdim saa qırxın. Qırxın atırdı.

4. DİRƏDÖYMƏ

Sora dirədöymə oyunu vardı. Ən çox məşur olan oyun oyudu. Görürdün ki, tokqaları açıq qoyullar. Belə cız çekirdilər. Tokqaları açıq qoyurdular ora. İki dəsdə olurdu. Bölüşürdülər də. Bir dəsdə, məsələn, içəri girirdi o cızığın içində. Cızıxdan kənara çıxmağ olmazdı. Tokqaları götürürdülər, götürənnən sora virirdilar. İçərdəkilərin hamısın isdiyirdilər viralar. Olları da yatırtmağ üçün gərəh cızdan çıxmamax şərtiynən əyağınnan onun əyağına toxuneydin. Belə əyağını atırdın. Çöldəkilər dəyənnən sora ollar girirdi cızığın içində, ordakılar çıxırdı qırğa. Bax bına da dirədöymə oyunu deyirdilər.

5. EVCİK-EVCİK

Qızdarnan evcih qururdux. Evdən yağ aparırdıx, düyü aparır-
dıx, ət aparırdıx. Nə lazımdı, ta evdə nə yeyilirsə, o. Qazan, qav,
qaşix götürüf gedirdih tay-tuşdarnan, qızdarnan. Gedirdiy orda öy-
cüh qururdux belə, böyrünnən də guya orda yeməh-zadı qururdux.
Orda da yeməyi bişirirdih. Böyük sırfa götürürdüh, salırdıx yerə,
çörəyi doğrudyrdıx, tökürdüh. Öycüyün qavağında göy çiməndə
qəşəh bilağın suyunnan da gedirdih qavı dolduruf gətirif qoyurdux
böyrümüzə. Qəşəh yeyirdih, onnan sorasına qayıdif sudan da içir-
dih buz təki, onnan sora da duruf dingildiyif oynasırdıx.

6. GƏLİNCİK

Gəlincəh bəziyirdih. Onda bir qoja arvatvardı. Həmmeşə qız-
dara gəlincəh cılıyirdi, bəzeerdi. Tuman tikerdi, qəşəh sufat qoyur-
du, qəşəh dodax qayırırdı. Saş qoyurdu, paltar geyindirerdi. Ağ ele-
erdilər bu düymüyə. Ağı belə eleerdilər, qaş qoyurdular, göz qoor-
dular, ağız qoordular. Bunu da qoordux bir çöpün üsdünə,
bağleerdıx. Əyninə də paltar geyindirerdilər, olordu gəlincih. Biz
gəlincih oynaderdıx. Hərəmizin özünün gəlinciyi olardı. Gederdih
yaylaxlarda daşdan öycük qurordıx. Orda istikan qayırırdıx, çay
qaynaderdıx, yiməh qayırırdıx. Bir-birimizi qonax çağırırdıx.
Qonşumuzu qonax çağırırdıx. Bir qız olmordu. İyirmi-otuz qız
olordu. Bir dəfə də oynuyurux yenə. İki yoldaşlıx dana. Onun anası
çileerdi həmeşə də o gəlinçəyimizi. Bir pişiyimiz də vardı.
Oynoorux dana. Dedim ki, Nərgiz, gəlsənə gəlinçəni mindirəh
pişiyə. Görəh haana aparer. Gətdih bunu qəşəh, tumanı-zadı var.
Geyindirdih. Oturdux pişiyə, bağladıx. Pişiyi buraxdıx. Pişiyi bu-
raxanda itdərə hay düşdü. İndi biz qışqırırx, it yürüör. İtdər gəlin-
ciyi cırıx-cırıx elədi. Allah, bu yoldaşım başını yolor, özünü öldü-
rör. Gəlinciyi dağılıb axı.

MƏTNLƏRİN SÖYLƏYİCİLƏRİ

Mifoloji mətnlər, əfsanələr, rəvayətlər və xatirələr

1. *Yerlə göyün aralanması.* Zeynalov Cavanşir, Salakətin kəndi
2. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
3. *Nəhəng insanlar.* Balakişiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
4. *İnsanların müxtəlif dinlərə ayrılması.* Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
5. *Karvanqırın ulduzu.* Zeynalov Cavanşir, Salakətin kəndi
6. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
7. *Ülkər ulduzu.* Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
8. *Ayın üzü niyə ləkəlidir?* Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
9. *Fatma ananın hanası.* Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
10. *Qaraçuxa.* Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
11. Mehrəliyeva Göyçək, Tuğ kəndi
12. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
13. Qarayeva Sona, Axullu kəndi
14. Hüseynova Gülbəs, Axullu kəndi
15. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
16. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
17. Yusifova Tahirə, Kuropatkin kəndi
18. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
19. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
20. Aslanova Şəkil, Axullu kəndi
21. *Qara Çoban.* İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
22. Balakişiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
23. Sərdarov Rəxşan, Xocavənd kəndi
24. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
25. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
26. Tahirov Həsrət, Muğanlı kəndi
27. Hüseynov Əbülfət, Muğanlı kəndi
28. Mustafayev Mamed, Qaradağlı kəndi
29. Mustafayev Mamed, Qaradağlı kəndi
30. *Kaftar.* Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi

31. *Əzrayıl*. Balakişiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
 32. Balakişiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
 33. *Qullica*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
 34. *Kaftarkus*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
 35. *Hal*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
 36. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
 37. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
 38. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
 39. Balakişiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
 40. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
 41. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
 42. *Cin*. Balakişiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
 43. Goyüşova Həyat, Tuğ kəndi
 44. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
 45. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
 46. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
 47. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
 48. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
 49. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
 50. *Ev ilanı*. Balakişiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
 51. Mehrəliyeva Goyçək, Tuğ kəndi
 52. *İlanların qızlara vurulması*. Balakişiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
 53. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
 54. *Aşıq olmuş ilanlar*. Goyüşova Həyat, Tuğ kəndi
 55. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
 56. *Yeddi qardaş ilan*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
 57. *İsgəndərin dirilik suyu içməyə getməsi*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
 58. *Dənizin suyu niyəacidir?* Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
 59. *İnsaf, su, od*. Zeynalov Cavanşir, Salakətin kəndi
 60. *Bayquş*. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
 61. *Kim gecə qəbiristanlığı gedər?* Balakişiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi

62. *Ehsan*. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
63. *Əlinin zəhmi*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
64. *İmam Hüseyn və Yezid*. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
65. *Seyid Musa*. Yusifov Nəbi, Kuropatkin kəndi
66. Yusifova Tahirə, Kuropatkin kəndi
67. Alişova Təranə, Kuropatkin kəndi
68. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
69. *Ermənilərin seyiddən dilək istəməsi*. Sadıqov İbrahim, Muğanlı kəndi
70. *Əliyin qurban kəsilməyə gəlməsi*. Sadıqov İbrahim, Muğanlı kəndi
71. *Seyid Ağa*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
72. *Seyid Səccah*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
73. *Seyid Mirzə*. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
74. *Mir Həşim*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
75. *Cərciz peyğəmbər*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
76. *Pir ağacı*. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
77. *Sırğa ocağı*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
78. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
79. *Qanlı dərə*. Tahirov Həsrət, Muğanlı kəndi
80. *Soyuq bulaq*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
81. *Ərgünəş dağı*. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
82. *Məngələnata dağı*. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
83. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
84. Goyüşov Ramiz, Tuğ kəndi
85. *Qızlar gölü, Seyid gölü*. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
86. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
87. *Osman bulağı*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
88. *Safolu İstisuyu*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
89. *Xanlıqlar*. Tahirov Həsrət, Muğanlı kəndi
90. *Cuma bazarı*. Nəsimov Məhərrəm, Muğanlı kəndi
91. *Qaytanlı kitab*. Aliyeva Telli, Qaradağlı kəndi
92. *Bəhrəmlı kəndi*. Tahirov Həsrət, Muğanlı kəndi
93. Balakişiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi

94. *Xanlıq, Bəhrəmli, Vərəndəli və Düdiükçü kəndləri*. Söyləyici adının qeyd olunmasını istəmədi.
95. *Tuğ kəndi*. Qaraşova Küşvər, Tuğ kəndi
96. *Muğanlı kəndi*. Söyləyici adının qeyd olunmasını istəmədi.
97. Nəsirov Məhərrəm, Muğanlı kəndi
98. *Salakətin kəndi*. Zeynalov Cavanşir, Salakətin kəndi
99. Hüseynov Veysəl, Salakətin kəndi
100. Mamedov Yaşar, Salakətin kəndi
101. *Şeyx Sədi*. İbrahimov İltifat, Xocavənd kəndi
102. *Mir Mehdi Xəzani*. Göyüşov Ramiz, Tuğ kəndi
103. Söyləyici adının qeyd olunmasını istəmədi.
104. *Hacı Baba*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
105. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
106. Cəfərova Nigar, Tuğ kəndi
107. *Hacı Qasım*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
108. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
109. Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
110. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
111. Əliyev Vahid (İlqar), Axullu kəndi
112. Əliyev Qasım, Axullu kəndi
113. Əliyev Vahid (İlqar), Axullu kəndi
114. *Molla Məhərrəm*. Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
115. *Məşədi Bayaz*. Əliyev Qasım, Axullu kəndi
116. *Heydər kişi*. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
117. *Sadiq və o taylı pəhləvan*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
118. *Sadiğin öküüz oğurluğu*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
119. *Hökmalı kişi*. İmanov Çerkəz, Muğanlı kəndi
120. *Aşıq Əhmədin quzunu dağdan endirməsi*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
121. *Nəriman bəy*. Həsənova Suqra, Əmirallar kəndi
122. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
123. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
124. *Daşdəmir bəy*. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
125. Hüseynov Cavay, Qaradağlı kəndi

126. *İsfəndiyar bəy*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
127. *Qaçaq Əsədulla*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
128. *Qaçaq Qardaşxan*. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
129. Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri

Qarabağ müharibəsi xatırələrdə

130. *Köçürmə siyasəti*. Tahirov Həsrət, Muğanlı kəndi
131. Nəsimov Məhərrəm, Muğanlı kəndi
132. *Daşnak vəhşilikləri*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
133. İbrahimov İltifat, Xocavənd kəndi
134. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
135. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
136. *Qaradağlı faciəsi*. Nəsimov Məhərrəm, Muğanlı kəndi
137. Şirinova Göysübəyim, Qaradağlı kəndi

Etnoqrafik mətnlər

138. *El yolu*. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
139. *Tərəkəmə köçü*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
140. *Dağda*. Əliyev Vahid (İlqar), Axullu kəndi
141. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
142. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
143. Əliyeva Ümmü, Tuğ kəndi
144. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
145. *At boyda canavarlar*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
146. *Tərəkəmə alaçığı*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
147. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi və Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
148. *Qoyunçuluq*. Qarayev Adışirin, Axullu kəndi
149. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu, Daşburun qəsəbəsi
150. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
151. Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
152. *Dölburnu*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi

153. Əliyev Qasım, Axullu kəndi
 154. *Bijvər*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
 155. *Quzular potraxlayır*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
 156. *Gəvəl quzu*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
 157. *Təlimək*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
 158. *Oğursax qoyun*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
 159. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
 160. Əliyev Vahid (İlqar), Axullu kəndi
 161. *Gər qoyun*. Əliyev Vahid (İlqar), Axullu kəndi
 162. *Kəmsiy*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
 163. *Qancığabağı*. Şükürov Elçin, Tuğ kəndi
 164. *Küz*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
 165. *Dəlmə*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
 166. *Külfə*. Şükürov Elçin, Tuğ kəndi
 167. *Günəbaxan*. Əliyev Vahid (İlqar), Axullu kəndi
 168. *Tərəkəmə itləri*. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
 169. Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
 170. Yusifov Əhməd, Tuğ kəndi
 171. Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
 172. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
 173. *Atlar haqqında*. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
 174. *Dəvələr haqqında*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
 175. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
 176. *Adamcıl nərlər*. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
 177. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
 178. *Ceyranlar haqqında*. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
 179. *Qızartma*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
 180. *Qatmali*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
 181. *Bağır-beyin*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
 182. *Canacəkmə*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
 183. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
 184. *Şampur*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
 185. *Qovurma*. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi

186. *Buglama*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
187. *Yuxa*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
188. *Təndir kababi*. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
189. *Fəsəli*. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
190. *Kömbə*. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
191. *Motal*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
192. *Eymə*. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
193. *Tərəkəmə papaqları*. Aslanova Şaiq, Axullu kəndi
194. *Sən öl, sanamaram*. Hüseynov Cavay, Qaradağlı kəndi
195. *Ağaclı kişilər*. Hüseynov Əbülfət, Muğanlı kəndi
196. Hüseynov Cavay, Qaradağlı kəndi
197. *Tərəkəmə oğurluqları*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
198. Goyüşova Həyat, Tuğ kəndi
199. *Tərəkəmənin andı*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
200. *Toy adətləri*. Səfərova Göyçək, Kuropatkin kəndi
201. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
202. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
203. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
204. Həsənov Ağamirzə, Əmirallar kəndi
205. Sadıqov İbrahim, Muğanlı kəndi
206. Mamedov Yaşar, Salakətin kəndi
207. *Xıdır Nəbi*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
208. *Novruz adətləri*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
209. Balaklıyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
210. Cəfərova Nigar, Tuğ kəndi
211. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
212. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
213. *Hadixlar*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
214. *Qırx tükü*. Mehdiyeva Qumnaz, Muğanlı kəndi
215. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
216. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
217. *Göbək kəsma*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
218. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
219. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi

220. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
 221. Aslanova Şəkil, Axullu kəndi
 222. *Sünnət*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
 223. *Qırx tökmə*. Həsənova Suqra, Əmirallar kəndi
 224. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
 225. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
 226. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
 227. Hüseynova Gülbəs, Axullu kəndi
 228. *Diş hədiyi*. Aslanova Şəkil, Axullu kəndi
 229. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
 230. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
 231. Hüseynova Telli, Salakətin kəndi
 232. *Dırnaq kəsmə*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
 233. Aslanova Şəkil, Axullu kəndi
 234. *Həmzad*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
 235. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
 236. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
 237. Hüseynova Telli, Salakətin kəndi
 238. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
 239. *Çiləyə düşmə*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
 240. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
 241. *Vurğun vurma*. Balakişiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
 242. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
 243. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
 244. *Çətik alma*. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
 245. *Tas qurma*. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
 246. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
 247. *Verginin verilməsi*. İmanov Çərkəz, Muğanlı kəndi
 248. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
 249. *Gülləbatmaz duası*. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
 250. *Cadu*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
 251. *Yağış yağdırma*. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
 252. Yusifov Əhməd, Tuğ kəndi
 253. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi

254. *Yağış kəsmə*. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
 255. Göyüşov Vahid, Tuğ kəndi
 256. Hacıyeva Əcəb, Kuropatkin kəndi
 257. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
 258. Həsənova Fatimə (Lyüdmila), Qaradağlı kəndi
 259. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
 260. *Dolu kəsmə*. Məmmədova İradə, Vedibasar mahalı Qarabağlar kəndi
 261. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
 262. *Duman qovma*. Mamedov Yaşar, Salakətin kəndi
 263. *Qodu-qodu*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
 264. *Aşura mərasimi*. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
 265. Göyüşov Vahid, Tuğ kəndi
 266. *İmam ehsani*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
 267. *Ofsunçular*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
 268. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
 269. Zeynalov Cavanşir, Salakətin kəndi
 270. *Bədnəzər*. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
 271. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
 272. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi

Nağıllar

273. *Qurban gəlin*. İmanov Çerkəz, Muğanlı kəndi
 274. *Padşah oğlu*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
 275. *Halal süd əmmiş gəlin*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
 276. *Əzrayılın kirvəliyi*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
 277. *Əzrayıldan qaçan ər-arvad*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
 278. *Əzrayıl və çoban*. Balakişiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
 279. *Ölümdən qorxan arvad*. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
 280. *Keçəlin nağılı*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
 281. *Allahi qonaq çağırın tacir*. İmanov Çerkəz, Muğanlı kəndi
 282. *Bir il çoban olan kişi*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
 283. *Ofsanata düşən tikə*. İmanov Çerkəz, Muğanlı kəndi
 284. *Qəbul olunmuş ehsan*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi

285. *Üç bacı*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
286. *Yazıya pozu yoxdur*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
287. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
288. *Peyğəmbərin nağılı*. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
289. *Peyğəmbərlə oğru*. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
290. *Adamyeyən qız*. İmanov Çerkəz, Muğanlı kəndi
291. *Ovçu Pirim*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi və İmanov Çerkəz, Muğanlı kəndi
292. *Halallıq*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
293. *Böhtana düşmüş qız*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
294. *Həcc ziyarəti*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
295. *Hatəmin nağılı*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
296. *Nuşirəvan şahla İsləndər*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
297. *Məlikməhəmməd*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
298. *İmam ehsani*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
299. *Allaha pənah*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
300. *Get, qovaq ağacından soruş*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
301. *Qonaq qaçıran kişi*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
302. *Şah Abbasın qızı*. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
303. *Yeddi qardaş devin nağılı*. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
304. *Şah Abbas və qardaşlığı*. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
305. *Bəhlul Danəndə*. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
306. *Şeytan iki dostun arasını vurur*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
307. *Biləndər*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
308. *Tənbəl qız*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
309. *Axmaq kişinin nağılı*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
310. *Molla Nəsrəddin, Bəhlulu-Danəndə, Bağdadi-Xəlifa*. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
311. *Yalançı molla*. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi
312. *Mollanın kələyi*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
313. *Molla Nəsrəddinin ölməyi*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
314. *Molla və qırx lotubaşı*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
315. *Musa peyğəmbər*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi

316. *Qaraçuxanın nağılı*. Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
317. *Tülkü və ilan*. Hüseynov Veysəl, Salakətin kəndi
318. *Tülkü və qarğı*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
319. *Qozun nağılı*. Hüseynova Telli, Salakətin kəndi
320. *Əsli ho*. İbrahimov İltifat, Xocavənd kəndi
321. *Hər yerdə bir ev tik*. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
322. *Altı ayda bir qarış, bir ayda altı qarış*. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
323. *Sünbüllərin söhbəti*. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
324. *Yalanlama*. Hüseynov Veysəl, Salakətin kəndi

Lətifələr

325. *Örkənin altındadı*. Hüseynov Veysəl, Salakətin kəndi
326. *Mollanın evə qayıtması*. Mamedov Rövşən, Salakətin kəndi
327. *İynəni səplayanda ucunu diiymə*. Məmmədova İradə, Vedi-basar mahalı Qarabağlar kəndi
328. *Doğa bilir, ölə bilmir?* Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
329. *Ala dana*. Mamedov Rövşən, Salakətin kəndi
330. *İçində getməyin*. Mamedov Rövşən, Salakətin kəndi
331. *Dünya qarış-quruşdu*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
332. *Mindiyimi sanamamışam*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
333. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
334. *Sən hələ burada gülürsən*. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
335. *İnanma*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
336. *Biz Allaha borclu olunca...* Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
337. *Deyəsən, işin düzəlir*. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
338. *Molla Nəsrəddin və qırx lotu*. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
339. *Cavanlıqda da bir zibil deyildin*. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
340. *Papağını da özüylə aparsın*. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
341. *Dur, qapını ört*. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
342. *Yalançı molla*. İmanov Çerkəz, Muğanlı kəndi
343. *Molla və kasib oğlan*. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
344. *Bəhlulun məsləhəti*. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi

345. *Arxaya bir şey at.* Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
346. *İtmiş eşşək.* Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
347. *Ağzı belə yer deyil?* Balakişiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
348. *Cinə dönmüş eşşək.* Balakişiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
349. *Abdal Qasının gəbəni aparması.* Balakişiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
350. *Kurtka da mənimdi.* Rəhmanov Taleh, Əmirallar kəndi
351. *Mən kora heyvan satmiram.* Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
352. *Çist, üstündən lap bir də çist.* Mehdiyev İnqilab, Beyləqan rayonu Daşburun qəsəbəsi
353. *Başındaki papağa bax...* Tanrıverdiyev Raquf, Beyləqan şəhəri
354. *Kirkirə.* İbrahimov İltifat, Xocavənd kəndi
355. *Geyişmə dərmani.* İbrahimov İltifat, Xocavənd kəndi
356. *Ölən sizdən olsun...* Məmmədova Afərim, Xocavənd kəndi
357. Babayev Sahib, Xocavənd kəndi
358. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
359. *Elə sən də ölsəydin lap yaxşı olardı.* Balakişiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
360. *Öz malın kimi ye.* Balakişiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
361. *Bizim onda nişanamız var.* Tahirov Həsrət, Muğanlı kəndi
362. *Teymurləng və dəllək.* Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
363. *Mən hələ qarğamamışam.* Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
364. *At suyu görür, su da atı.* Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
365. *Arada tullanmaq da lazımdır.* Balakişiyev Ramiz (Paşa)
Əmirallar kəndi
366. *Mən ər gördüm?* Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
367. *Almağa öyrənib.* Balakişiyev Ramiz (Paşa) Əmirallar kəndi
368. *Bir manat ver, birini də deyim.* Balakişiyev Ramiz (Paşa),
Əmirallar kəndi
369. *Kəsib sonra sayırlar.* Balakişiyev Ramiz (Paşa), Əmirallar kəndi
370. *Həşdatdandı.* Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
371. *Minmişdim ki, düşəm?* Aslanov Şaiq, Axullu kəndi
372. *Piyən oldum.* Mamedov Rövşən, Salakətin kəndi

Bayatılar, ağilar, vəsfi-hallar

- 1-33. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
- 34-69. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
70. Hacıyeva Əcəb, Kuropatkin kəndi
- 71-109. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
- 110-113. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
- 114-115. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi
- 116-117. Məmmədova Afərim, Xocavənd kəndi
- 118-120. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
- 121-129. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
- 130-131. Əliyeva Ümmü, Tuğ kəndi
- 132-137. Həsənova Suqra, Əmirallar kəndi
- 138-145. Balakişiyeva Sevil (Bilqeyis), Muğanlı kəndi
146. Həsənova Diləzər, Muğanlı kəndi
147. Hüseyov Namiq, Axullu kəndi
- 148-149. Əhmədova Zəhra, Kuropatkin kəndi
- 150-153. Səfərova Göyçək, Kuropatkin kəndi
- 154-162. Mehrəliyeva Göyçək, Tuğ kəndi
- 163-169. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
170. Aslanova Şəkil, Axullu kəndi
- 171-184. Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
185. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi
- 186-187. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
188. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
189. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
190. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi

Laylalar və nazlamalar

- 1-3. Əliyeva Ümmü, Tuğ kəndi
4. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
- 5-6. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
7. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
8. Əhmədova Zəhra, Kuropatkin kəndi
9. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi

10. Quliyeva Sürəyya, Kuropatkin kəndi
- 11-12. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
13. Goyüşova Həyat, Tuğ kəndi
14. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi

Nehrə, sağın nəgmələri

1. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
2. Hacıyeva Əcəb, Kuropatkin kəndi
3. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
4. İbrahimova Paket, Əmirallar kəndi
5. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
6. Hacıyeva Əcəb, Kuropatkin kəndi
7. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
8. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi
9. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi

Sayaçı sözləri

- 1-2. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
3. Əhmədova Zəhra, Kuropatkin kəndi

Sanamalar

1. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi
2. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
3. Qurbanova Nadya, Tuğ kəndi
4. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
5. Hüseynova Gülsarə, Muğanlı kəndi
6. Hüseynov Namiq, Axullu kəndi

Şeirlər

1. *Siçanla pişiyin deyişməsi.* Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
2. *Koroglunun sərt qalası.* Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
3. *Gedən gəlmədi.* Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
4. *Kaş vətəni bir də, Allah, görəydim.* Hüseynov Namiq, Axullu kəndi

Mahnılar

1. *Aman, nənə.* Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
2. *Furqonçuyam, atım qara.* Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
3. *Dəllək qızı.* Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
4. *Gözəl oğlan, ver yaylığı.* Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi

Mərsiyələr

1. *Sübhənallah deyə-deyə.* Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
2. *Bilin, mənəm.* Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
3. *Ya Hüseyn.* Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
4. *Ana.* Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi
5. *Qardaş.* Sultanova Mirvari, Xocavənd kəndi

Tapmacalar

- 1-13. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
- 14-17. Mustafayeva Rasta, Axullu kəndi
- 18-19. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
- 20-21. Mamedov Yaşar, Salakətin kəndi
- 22-23. Mamedov Rövşən, Salakətin kəndi
- 24-27. Hüseynov Veysəl, Salakətin kəndi
- 28-30. Zeynalov Cavanşir, Salakətin kəndi
- 31-35. Cəfərov Məhyəddin, Əmirallar kəndi
- 36-38. İmanov Çerkəz, Muğanlı kəndi
- 39-40. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
- 41-45. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
- 46-48. Yusifova Tahirə, Kuropatkin kəndi
- 49-62. Mehdiyev Həsən, Muğanlı kəndi
63. Quliyev Famlət, Qaradağlı kəndi

Atalar sözü və məsəllər

1. Əliyev Mədət, Tuğ kəndi
2. Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi
- 3-4. Tanrıverdiyeva Zemfira, Tuğ kəndi
5. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi

6. Əhmədova Zəhra, Kuropatkin kəndi
7. Şükürov Elçin, Tuğ kəndi
8. Hüseynov Məyiş, Axullu kəndi

Alqışlar

1. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi
2. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
3. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
4. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi
- 5-6. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
7. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
8. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
9. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi
10. Rüstəmova Əsmət, Muğanlı kəndi
11. Hüseynova Gülbəs, Axullu kəndi
12. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
13. Hüseynova Gülbəs, Axullu kəndi
14. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
15. Hüseynova Telli, Salakətin kəndi
16. Hüseynova Gülbəs, Axullu kəndi
17. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
- 18-19. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
20. Hüseynova Telli, Salakətin kəndi
- 21-28. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
29. Mehrəliyeva Göyçək, Tuğ kəndi
30. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
31. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
32. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
33. Əliyeva Ümmü, Tuğ kəndi
34. Quliyev Qaytaran, Kuropatkin kəndi
35. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi
36. Əliyeva Paket, Qaradağlı kəndi
37. İmanov Çerkəz, Muğanlı kəndi
38. Əliyeva Xanım, Axullu kəndi

39. Hüseynova Telli, Salakətin kəndi
40. Hacıyeva Əcəb, Kuropatkin kəndi
41. Nəcəfova Zöhrə, Tuğ kəndi

Oyunlar

1. *Toqqa-toqqa.* Mamedov Yaşar, Salakətin kəndi
2. *Çilingağac.* Mamedov Yaşar, Salakətin kəndi
3. *Mərə-mərə.* Mamedov Rövşən, Salakətin kəndi
4. *Dirədöymə.* Tahirov Həsrət, Muğanlı kəndi
5. *Evcik-evcik.* Hacıyeva Əcəb, Kuropatkin kəndi
6. *Gəlincik.* Göyüşova Həyat, Tuğ kəndi

SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA ÜMUMİ MƏLUMAT

1. Alişova Təranə Əliabbas qızı, Kuropatkin kəndi, 1963-cü il, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 67
2. Aliyeva Telli Mehralı qızı, Qaradağlı kəndi, 1959-cu il, tərix müəllimi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 91
3. Aslanov Şaiq Aslan oğlu, Axullu kəndi, 1971-ci il, Xocavənd Rayon İcra Hakiminin köməkçisi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 36, 117-118, 150, 152, 154-158, 162, 164-165, 168, 169, 371
4. Aslanova Şəkil Səlim qızı, Axullu kəndi, 1937-ci il, Alməmmədli tərəfindən təqdim edilmişdir. 5 sinif oxuyub. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 20, 221, 228, 233. Bayatlılar, ağıilar, vəsfi-hallar: 170
5. Babayev Sahib Vəli oğlu, Xocavənd kəndi, 1952-ci il, rus dili müəllimi. Hazırda Ağcabədi rayonunda tikilən 556 ailəlik hündürmərtəbəli yaşayış massivində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 357
6. Balakişiyev Ramiz (Paşa) Xanalı oğlu, Əmirallar kəndi, 1952-ci il, Bəhrəmli təyfasındandır, Xocavənd rayon “Mədəniyyət və turizm şöbəsi”nin müdürü. Hazırda Beyləqan şəhərində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 3, 22, 32, 61, 93, 278, 347-349, 359- 360, 365, 367-369
7. Balakişiyeva Sevil (Bilqeyis) Əliqulu qızı, Bəhrəmli kəndi, 1947-ci il, Əfşar təyfasındandır, 7 sinif oxuyub. Kəndlər birləşdiriləndə ailəsi Muğanlı kəndinə köçüb. Hazırda Yeni Xocavənd

qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 31, 39, 42, 50, 52, 209, 241. Bayatılar, ağrılar, vəsfi-hallar: 138-145

8. Cəfərov Məhiyəddin Xanqulam oğlu, Əmirallar kəndi, 1938-ci il, orta təhsilli, təqaüdçü. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 25, 64, 124, 304, 310, 341, 346. Tapmacalar: 31-35

9. Cəfərova Nigar Əli qızı, Tuğ kəndi, 1939-cu il, mamaça. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 106, 210

10. Əhmədova Zəhra Bəşir qızı, Füzuli rayonu Zirağardı kəndi, 1941-ci il, 4 sinif oxuyub, təqaüdçü. 1970-ci ildə Xocavənd rayonunun Kuropatkin kəndinə köçüb. Hazırda Xocavənd qəsəbəsin-də məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar, ağrılar, vəsfi-hallar: 148-149. Laylalar, nazlamalar: 8. Sayaçı sözləri: 3. Atalar sözləri və məsəllər: 6

11. Əliyev Qasım Qulam oğlu, İmişli rayonu Budaqlı kəndi, 1930-cu il, Budaxlı tayfasının Hajallar tırəsindəndir, təqaüdçü. Xocavənd rayonunun Axullu kəndinə köçüb. Hazırda Beyləqan rayonu, Sarısu qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 112, 115, 153

12. Əliyev Mədət Bəyiş oğlu, Tuğ kəndi, 1932-ci il, Unusdu nəslindəndir, tərəkəmədir, 5 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 302-303, 328, 333, 336-337, 344, 370. Bayatılar, ağrılar, vəsfi-hallar: 121-129. Şeirlər: 2-3. Tapmacalar: 39-40. Atalar sözü və məsəllər: 1

13. Əliyev Vahid (İlqar) Qasım oğlu, Axullu kəndi, 1964-cü il, Budaxlı tayfasının Hajallar tırəsindəndir, polis işləyib. Hazırda

Beyləqan rayonu, Sarısu qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 111, 113, 140, 160-161, 167

14. Əliyeva Xanım Köçəri qızı, Axullu kəndi, 1941-ci il, Kəbirli tayfasındandır, 1 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Beyləqan rayonu, Sarısu qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar, ağılar, vəsf-i-hallar: 114-115, 185. Nehrə, sağın nəğmələri: 8. Alqışlar: 1, 4, 9, 38

15. Əliyeva Paket Düşəri qızı, Ağdam rayonu Mərzili kəndi, 1928-ci il, məktəbə getməyib, təqaüdçü. 15 yaşında Xocavənd rayonunun Vərəndəli kəndinə gəlin gəlib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 49, 114, 146, 186-187, 199, 213, 232, 234, 239, 321. Laylalar və nazlamalar: 4. Mahnılar: 1-3. Tapmacalar: 41-45. Alqışlar: 12, 18-19, 21-28, 30, 36

16. Əliyeva Ümmü Məhəmməd qızı, Tuğ kəndi, 1932-ci il, tərəkəmədir, məktəbə getməyib, təqaüdçü. Ailəsi 1918-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalından deportasiya olunub. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 143. Bayatılar, ağılar, vəsf-i-hallar: 130-131. Laylalar və nazlamalar: 1-3. Alqışlar: 33

17. Göyüşov Ramiz Sərdar oğlu, Tuğ kəndi, 1957-ci il, Papaxçalar (Papaqçı Alılar) tırasındandır, Sumqayıt Politexnik Texnikumu bitirib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 84, 102

18. Göyüşov Vahid Barat oğlu, Tuğ kəndi, 1951-ci il, bir tərəfi Budaqlı, bir tərəfi Talıbxanlı tırasındandır, biologiya müəllimi. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 255, 265

19. Göyüşova Həyat Xanlar qızı, Tuğ kəndi, 1927-ci il, Talıbxanlı tərəsindəndir, 5 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 12, 43, 54, 178, 198, 235, 243, 245, 271. Laylalar və nazlamalar: 13. Atalar sözləri və məsəllər: 2. Oyunlar: 6

20. Hacıyeva Əcəb Məhərrəm qızı, Ağdam rayonu Mərzili kəndi, 1924-cü il, Qazdılardır tərəsindəndir, 7 sinif oxuyub. 1937-ci ildə ailəsi Xocavənd rayonunun Kuropatkin kəndinə köçüb. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 256. Bayatılar, ağılar, vəsf-i-hallar: 70. Nehrə və sağın nəğmələri: 2, 6. Al-qışlar: 40. Oyunlar: 5

21. Həsənov Ağamirzə Səlim oğlu, Əmirallar kəndi, 1932-ci il, Eyvazalılar tərəsindəndir, məktəbə getməyib, təqaüdçü. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 204

22. Həsənova Diləzər Əsəd qızı, Muğanlı kəndi, 1935-ci il, Pəsəndallar tərəsindəndir, ibtidai sinif müəllimi. Hazırda Bakı şəhəri, Yasamal rayonunda məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: Bayatılar, ağılar, vəsf-i-hallar: 146

23. Həsənova Fatimə (Lyudmila) Məhəmməd qızı, Qaradağlı kəndi, 1958-ci il, riyaziyyat müəllimi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 258

24. Həsənova Suqra Baxış qızı, Bəhrəmlı kəndi, 1944-cü il, 8 sinif oxuyub. Kəndlər birləşdiriləndə ailəsi Əmirallar kəndinə köçüb. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 121, 223. Bayatılar, ağılar, vəsf-i-hallar: 132-137

25. Hüseynov Əbülfət Mövsüm oğlu, 1966-ci il, Muğanlı kəndi, orta təhsilli dir. Hazırda Xocavənd rayonu Nərgiztəpə ərazisində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 27, 195

26. Hüseynov Cavay Həmid oğlu, Qaradağlı kəndi, 1958-ci il, ali təhsilli, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının Qaradağlı kənd inzibati ərazi dairəsi üzrə nümayəndəsi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 125, 194, 196

27. Hüseynova Gülsarə Hüseyin qızı, 1929-cu il, Muğanlı kəndi, Ovşar tayfasındandır, 6 sinif oxuyub. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 2, 6, 8, 9, 40, 41, 48, 279, 305, 322, 323, 363. Sanamalar: 5

28. Hüseynov Məyiş Sevdik oğlu, Axullu kəndi, 1928-ci il, Alməmmədli tərsindəndir, tərəkəmədir, 5 sinif oxuyub. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 44, 56, 80, 86, 132, 207, 313-315, 318, 332, 334, 345. Sanamalar: 1. Atalar söyü və məsəllər: 5, 8

29. Hüseynov Namiq Məyiş oğlu, Axullu kəndi, 1962-ci il, Alməmmədli tərsindəndir, tərəkəmədir, Əhməd Cavad adına Mədəni-Maarif Texnikumunun klub işləri üzrə aktyor-rejissorluq fakültəsini bitirib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 76, 81, 82, 85, 116, 134, 176, 254, 311. Sanamalar: 6. Şeirlər: 4

30. Hüseynov Veysəl Fərrux oğlu, Salakətin kəndi, 1941-ci il, fizika-riyaziyyat müəllimi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 99, 317, 324-325. Tapmacalar: 24-27

31. Hüseynova Gülbəs Köçəri qızı, Axullu kəndi, 1942-ci il, Kəbirli tayfasındandır, tərəkəmədir, 1 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Xocavənd məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 14, 227. Alqışlar: 11, 13, 16

32. Hüseynova Telli Məhəmməd qızı, Salakətin kəndi, 1937-ci il, 3 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 231, 237, 319. Alqışlar: 15, 20, 39

33. İbrahimov İltifat Köçəri oğlu, Xocavənd kəndi, 1958-ci il, İbrahimli tərəsindəndir, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyəti Başçısıının Xocavənd kənd inzibati ərazi dairəsi üzrə nümayəndəsi. Hazırda Ağcabədi rayonunda tikilən 556 ailəlik hündürmərtəbəli yaşayış massivində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 101, 133, 320, 354-355

34. İbrahimova Paket Surxay qızı, Bəhrəmli kəndi, 1938-ci il, Kənd Təsərrüfatı Texnikumunu bitirib. Kəndlər birləşdirildikdə ailəsi Əmrallar kəndinə köçüb. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 46, 183, 185, 188-190. Layalar: 7. Nehrə, sağın nəğmələri: 4

35. İmanov Çerkəz Ağəli oğlu, Muğanlı kəndi, 1941-ci il, orta təhsilli, Pəsəndallar tərəsindəndir, tərəkəmə olub. Əsli Ağdam rayonunun Mərzili kəndindəndir. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 21, 119, 247, 273, 281, 283, 290-291, 242. Tapmacalar: 36-38. Alqışlar: 37

36. Qaraşova Küşvər Bəylər qızı, Tuğ kəndi, 1939-cu il, Talıbxanlı tərəsindəndir, həkim. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 95

37. Qarayev Adışırın Zilfi oğlu, Axullu kəndi, 1940-ci il, 7 sinif oxuyub, çoban işləyib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 148

38. Qarayeva Sona Məyiş qızı, Axullu kəndi, 1951-ci il, Alməmmədli tərəsindəndir, orta təhsilli, evdar qadın. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 13

39. Quliyev Famlət Şirin oğlu, Qaradağlı kəndi, 1938-ci il, Əfşar tayfasındandır, riyaziyyat müəllimi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: Tapmacalar: 63

40. Quliyev Qaytaran Qədim oğlu, Ağdam rayonu Mərzili kəndi, 1937-ci il, Meytərri tırsındəndir, 5 sinif oxuyub. Uşaq ikən ailəsi Xocavənd rayonunun Kuropatkin kəndinə köçüb. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 24, 47, 63, 250, 274-277, 280, 282, 284-286, 291-294, 299-301, 306-309, 338. Alqışlar: 2, 7, 14, 17, 31, 34

41. Quliyeva Sürəyya Kərəm qızı, Beyləqan rayonu, 1952-ci il, orta təhsilli, tərəkəmədir. 1956-ci ildə ailəsi Xocavənd rayonunun Kuropatkin kəndinə köçüb. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 53, 55, 60, 73, 218, 224, 240, 242, 249, 259, 261. Bayatılar, ağrılar, vəsf-i-hallar: 163-169. Laylalar və nazlamalar: 10

42. Qurbanova Nadya Həsən qızı, Tuğ kəndi, 1934-cü il, tərəkəmədir, məktəbə getməyib. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 38, 78, 88, 120, 141-142, 174, 180-182, 184, 191-192, 202. Bayatılar, ağrılar, vəsf-i-hallar: 71-109. Laylalar: 5-6. Sanamalar: 3

43. Mamedov Rövşən Yaşar oğlu, Salakətin kəndi, 1977-ci il, mühasib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 326, 329-330, 372. Tapmacalar: 22-23. Oyunlar: 3

44. Mamedov Yaşar İbad oğlu, Salakətin kəndi, 1937-ci il, 6 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 100, 206, 262. Tapmacalar: 20-21. Oyunlar: 1-2

45. Mehdiyev Həsən Baloğlan oğlu, Muğanlı kəndi, 1933-cü il, 3 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 18, 57-58, 126-127, 263, 295-298, 312, 331, 335, 343, 362, 366. Bayatılar, ağılar, vəsf-i-hallar: 118-120, 190. Tapmacalar: 49-62

46. Mehdiyev İnqilab Salman oğlu, İmişli rayonu Budaqlı kəndi, 1940-cı il, Budaqlı tırəsindəndir, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi. Beyləqan rayonu, Daşburun qəsəbəsində yaşayır. Söylədiyi mətnlər: 108, 110, 128, 138, 147, 149, 172-173, 175, 316, 352

47. Mehdiyeva Qumnaz Mürşüd qızı, Muğanlı kəndi, 1937-ci il, 6 sinif oxuyub. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 214

48. Mehrəliyeva Göyçək Almurad qızı, Tuğ kəndi, 1934-cü il, məktəbə getməyib, tərəkəmə olub. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 11, 51. Bayatılar, ağılar, vəsf-i-hallar: 154-162. Alqışlar: 29

49. Məmmədova Afərim Hüseyn qızı, Xocavənd kəndi, 1938-ci il, ibtidai sinif müəllimi. Hazırda Ağcabədi rayonunda tikilən 556 ailəlik hündürmərtəbəli yaşayış massivində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 356. Bayatılar, ağılar, vəsf-i-hallar: 116-117

50. Məmmədova İradə Nəbi qızı, Vedibasar mahalı Qarabağlar kəndi, 1961-ci il, evdar. 2001-ci ildə Xocavənd qəsəbəsinə gəlin gəlib. Söylədiyi mətnlər: 260, 327

51. Mustafayev Mamed Həsrət oğlu, 1965-ci il, Qaradağlı kəndi, orta təhsilli, mexanizator. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 28-29

52. Mustafayeva Rasta Şavağat qızı, Axullu kəndi, 1921-ci il, bir tərəfi Tanrıqlular, bir tərəfi Budaxlı tırəsindədir, məktəbə getmeyib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 7, 15, 37, 68, 72, 75, 87, 107, 177, 215, 217, 236, 257, 266, 267, 270. Bayatılar, ağrılar, vəsfi-hallar: 1-33. Nehrə, sağın nəgmələri: 1, 5. Tapmacalar: 14-17

53. Nəcəfova Zöhrə Əşrəf qızı, İmişli rayonu, 1930-cu il, Talıbxanlı tırəsindədir. 17 yaşında Xocavənd rayonunun Tuğ kəndinə gəlin gəlib. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 16, 33, 34, 45, 71, 74, 104-105, 139, 179, 203, 208, 219, 244, 110-113. Bayatılar, ağrılar, vəsfi-hallar: 188. Laylalar və nazlamalar: 11-13. Nehrə, sağın nəgmələri: 3, 7. Alqışlar: 32, 35, 41

54. Nəsimov Məhərrəm Heydər oğlu, Muğanlı kəndi, 1934-cü il, Nəcəfli tırəsindədir, tarix müəllimidir. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 90, 97, 131, 136

55. Rəhmanov Taleh Əjdər oğlu, 1986-cı il, Əmirallar kəndi, orta təhsilli, musiqi müəllimidir. Hazırda Yeni Xocavənd məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 350

56. Rüstəmova Əsmət İbrahim qızı, Bəhrəmli kəndi, 1930-cu il, bir tərəfi Bəhrəmli, bir tərəfi Alnazarlı tırəsindədir, Ağdam Peداqoji Məktəbində oxuyub. Kəndlər birləşdiriləndə ailəsi Muğanlı kəndinə köçüb. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 19, 122-123, 201, 211, 216, 225, 229, 246, 251, 268, 339, 340, 358, 364. Bayatılar, ağrılar, vəsfi-hallar: 34-69, 186-187, 189. Laylalar və nazlamalar: 9, 14. Nehrə, sağın nəgmələri: 9. Sayaçı sözləri: 1-2. Sanamalar: 2, 4. Şeirlər: 1. Mahnilər: 4. Tapmacalar: 1-13. Alqışlar: 3, 5-6, 8, 10

57. Sadıqov İbrahim Seyid Rza oğlu, Muğanlı kəndi, 1940-ci il, Tibb texnikumunu qurtarıb, təqaüdçü. Hazırda Bakı şəhərində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 69-70, 205

58. Səfərova Goyçək Qədim qızı, 1933-cü ildə Ağdam rayonu Mərzili kəndi, 1933-cü il, 9 sinif oxuyub. Xocavənd rayonu, Kuropatkin kəndinə köçüb. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 200. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 150-153

59. Sərdarov Rəxşan Həbil oğlu, Xocavənd kəndi, 1939-cu il, 8 sinif oxuyub, təqaüdçü. Hazırda Ağcabədi rayonunda tikilən 556 ailəlik hündürmərtəbəli yaşayış massivində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 23

60. Sultanova Mirvari Atlıxan qızı, Xocavənd kəndi, 1948-ci il, orta təhsilli, ovşar tayfasındandır. Hazırda Bakı şəhəri, Sabunçu qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 4, 62, 238, 248, 272, 287-289. Bayatılar, ağılar, vəsfi-hallar: 171-184. Mərsiyələr: 1-5

61. Şirinova Göysübəyim Hümbət qızı, Qaradağlı kəndi, 1937-ci il, Mirzəxanlı tərəsindəndir, Kənd Təsərrüfatı Texnikumunu bitirib. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 137

62. Şükürov Elçin Teymur oğlu, Tuğ kəndi, 1972-ci il, Xocavənd Rayon İcra Hakimiyyətinin “Hüquq şöbəsi”ndə məsləhətçi. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 163, 166. Atalar sözü və məsəllər: 7

63. Tahirov Həsrət İbrahim oğlu, Muğanlı kəndi, 1935-ci il, Bəhrəmlı tərəsindəndir, tərəkəmə olub, coğrafiya müəllimi. Hazırda Bakı şəhəri, Yasamal rayonunda məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 26, 79, 89, 92, 130, 361. Oyunlar: 4

64. Tanrıverdiyev Raquf Tanrıverdi oğlu, İmişli rayonu, Əliqulular kəndi, 1957-ci il, Budaqlı tərəsindəndir, zootexnik. Hazırda Beyləqan şəhərində yaşayır. Söylədiyi mətnlər: 109, 114, 129, 147, 151, 171, 351, 353

65. Tanrıverdiyeva Zemfira Tanrıverdi qızı, İmişli rayonu, Əliqulular kəndi, 1949-cu il, Budaxlı tərəsindəndir, məktəbə getməyib. 1966-cı ildə Xocavənd rayonunun Tuğ kəndinə gəlin gəlib. Hazırda Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 10, 30, 35, 77, 83, 135, 145, 159, 197, 212, 220, 222, 226, 230, 253, 264. Tapmacalar: 18-19. Atalar sözü və məsəllər: 3-4

66. Yusifov Nəbi Seyid Yasin oğlu, Kuropatkin kəndi, 1963-cü il, orta təhsillidir. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətn: 65

67. Yusubov Əhməd Məhəmməd oğlu, Tuğ kəndi, 1936-ci il, Talıblı tərəsindəndir, mühasib. Ailəsi Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalından deportasiya olunub. Hazırda Yeni Tuğ qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 170, 252

68. Yusufova Tahirə Ələmşah qızı, Kuropatkin kəndi, 1961-ci il, kitabxanaçı. Hazırda Yeni Xocavənd qəsəbəsində məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 17, 66. Tapmacalar: 46-48

69. Zeynalov Cavanşir Xasay oğlu, Salakətin kəndi, 1938-ci il, Zeynallı tərəsindəndir, orta təhsilli. Hazırda Xocavənd qəsəbəsin də məskunlaşış. Söylədiyi mətnlər: 1, 5, 59, 98, 269. Tapmacalar: 28-30

BAŞLIQLAR

TƏRTİBÇİDƏN 3 MİFOLOJİ MƏTN, ƏFSANƏ, RƏVAYƏT VƏ XATİRƏLƏR

Yerlər göyün aralanması	14
Nəhəng insanlar	15
İnsanların müxtəlif dinlərə ayrılması.....	15
Karvanqıran ulduzu	16
Ülkər ulduzu	17
Ayın üzü niyə ləkəlidir?	17
Fatma ananın hanası	17
Qaraçuxa	17
Qara Çoban	21
Kaftar	24
Əzrayıl	25
Qıllıca	25
Kaftarkus	26
Hal	26
Cin	34
Ev ilanı.....	37
İlanların qızılara vurulması.....	39
Aşıq olmuş ilanlar.....	40
Yeddi qardaş ilan	41
İsgəndərin dirilik suyu içməyə getməsi	41
Dənizin suyu niyə acıdı?	43
İnsaf, su, od.....	43
Bayquş	44
Kim gecə qəbiristanlığa gedər?	45
Ehsan	45
Dini şəxsiyyətlər, pirlər və ocaqlar haqqında	
Əlinin zəhmi	46
İmam Hüseyn və Yezid	47
Seyid Musa	48

Ermənilərin seyiddən dilək istəməsi.....	52
Əliyin qurban kəsilməyə gəlməsi	54
Seyid Ağa	54
Seyid Səccah.....	54
Seyid Mirzə.....	55
Mir Həşim.....	55
Cərciz peyğəmbər	56
Pir ağaçι	57
Sırğa ocağı	57
Yer adları ilə bağlı xatirələr	
Qanlı dərə	58
Soyuq bulaq	58
Ərgünəş dağι.....	59
Məngələnata dağι.....	59
Qızlar gölü, seyid gölü	60
Osman bulağı.....	61
Safolu istisuyu	61
Xanlıqlar	62
Cuma bazarı.....	62
Qaytanlı kitab	63
Bəhrəmli kəndi	64
Xanlıq, Bəhrəmli, Vərəndəli və Dündükü kəndləri	66
Tuğ kəndi	67
Muğanlı kəndi.....	68
Salakətin kəndi	70
Tarixi şəxsiyyətlər, qaçaqlar, tanınmış insanlar və pəhləvanlar haqqında rəvayətlər	
Şeyx Sədi	72
Mir Mehdi Xəzani	73
Hacı baba	74
Hacı Qasim	77
Molla Məhərrəm	83
Məşədi Bayaz	84
Heydər kişi.....	85

Sadiq və o taylı pəhləvan.....	86
Sadığın öküz oğurluğu.....	87
Hökmalı kişi	87
Aşiq Əhmədin quzunu dağdan endirməsi.....	88
Nəriman bəy	89
Daşdəmir bəy.....	92
İsfəndiyar bəy	93
Qaçaq Əsədulla.....	94
Qaçaq Qardaşxan	96

QARABAĞ MÜHARİBƏSİ XATİRƏLƏRDƏ

Köçürmə siyasəti	97
Daşnak vəhşilikləri	98
Qaradağlı faciəsi	102

ETNOQRAFİK MƏTNLƏR

Tərəkəmə həyatı

El yolu.....	106
Tərəkəmə köcü	107
Dağda.....	108
At boyda canavarlar.....	111
Tərəkəmə alaçığı.....	111
Qoyunçuluq	116
Dölburnu	118
Bijvər	118
Quzular portaxlayır.....	119
Gəvəl quzu.....	119
Təlimək	119
Oğursax qoyun.....	120
Gər qoyun	121
Kəmsiy	121
Qancığabağı	121

Tərəkəmə ağılları

Küz.....	121
Dəlmə.....	122
Külfə	123

Günəbaxan	123
Tərəkəmə itləri	123
Atlar haqqında	126
Dəvələr haqqında	126
Adamcil nərlər	128
Ceyranlar haqqında	129
Tərəkəmə yeməkləri	
Qızartma	129
Qatmalı	129
Bağır-beyin	129
Canaçəkmə	130
Şampur	130
Qovurma	131
Buğlama	131
Yuxa	131
Təndir kababı	132
Fəsəli	132
Kömbə	132
Motal	133
Eymə	134
Tərəkəmə papaqları	134
Tərəkəmə xarakteri	
Sən öл, sanamaram	134
Ağaclı kişilər	135
Tərəkəmə oğurluqları	137
Tərəkəmənin andı	139
Toy adətləri	139
Xıdır Nəbi	144
Novruz adətləri	144
Hadıxlər	147
Qırx tükü	149
Göbek kəsmə	150
Sünnət	151
Qırx tökmə	151

Diş hədiyi.....	152
Dırnaq kəsmə.....	153
Həmzad	154
Çiləyə düşmə	157
Vurğun vurma.....	157
Çətik alma.....	158
Tas qurma	158
Verginin verilməsi	160
Gülləbatmaz duası	162
Cadu.....	162
Yağış yağıdırma.....	163
Yağış kəsmə.....	164
Dolu kəsmə	164
Duman qovma.....	165
Qodu-qodu	165
Aşura mərasimi.....	166
İmam ehsanı.....	167
Ofsunçular	167
Bədnəzər	171

NAĞILLAR

Qurbağa gəlin	173
Padşah oğlu.....	178
Halal süd əmmiş gəlin	180
Əzrayılın kirvəliyi.....	182
Əzrayıldan qaçan ər-arvad.....	184
Əzrayıl və çoban	185
Ölüməndən qorxan arvad	187
Keçəlin nağılı.....	188
Allahı qonaq çağırın tacır	194
Bir il çoban olan kişi.....	195
Ofsanata düşən tikə.....	197
Qəbul olunmuş ehsan	199
Üç bacı	200
Yazıya pozu yoxdur	202

Peyğəmbərin nağılı	208
Peyğəmbərlə oğru	215
Adamyeyən qız	217
Ovçu Pirim	218
Halallıq	221
Böhtana düşmüş qız	223
Həcc ziyarəti	228
Hatəmin nağılı	229
Nuşirəvan şahla İsgəndər	233
Məlikməhəmməd	235
İmam ehsanı	242
Allaha pənah	244
Get, qovaq ağacından soruş	245
Qonaq qaçıran kişi	247
Şah Abbasın qızı	248
Yeddi qardaş devin nağılı	249
Şah Abbas və qardaşlığı	251
Bəhlul Danəndə	259
Şeytan iki dostun arasını vurur	262
Biləndər	264
Tənbəl qız	269
Axmaq kişinin nağılı	271
Molla Nəsrəddin, Bəhlulu-Dənəndə, Bağdadi-Xəlifə ..	276
Yalançı Molla	280
Mollanın kələyi	282
Molla Nəsrəddinin ölməyi	284
Molla və qırx lotubaşı	286
Musa peyğəmbər	288
Qaraçuxanın nağılı	290
Tülkü və ilan	292
Tülkü və qarğı	294
Qozun nağılı	294
Əsli ho	296
Hər yerdə bir ev tik	297

Altı ayda bir qarış, bir ayda altı qarış	298
Sünbüllərin söhbəti	299
Yalanlama	300
LƏTİFƏLƏR	
Molla Nəsrəddin lətifələri	
Örkənin altındadı	302
Mollanın evə qayıtması	302
İynəni saplayanda ucunu düymə	303
Doğa bilir, ölə bilmir?	303
Ala dana	304
İçində getmeyin	304
Dünya qarış-quruşdu	304
Mindiyimi sanamamışam	305
Sən hələ burada gülürsən	306
İnanma	306
Biz Allaha borclu olunca	307
Deyəsən, işin düzəlir	309
Molla Nəsrəddin və qırx lotu	309
Cavanlıqda da bir zibil deyildin	310
Papağını da özüylə aparsın	310
Dur, qapını ört	310
Yalançı molla	311
Molla və kasib oğlan	312
Bəhlul Danəndə lətifələri	
Bəhlulun məsləhəti	313
Arxaya bir şey at	314
Abdal Qasımın lətifələri	
İtmiş eşşək	315
Ağzı belə yer deyil?	315
Cinə dönənmiş eşşək	316
Abdal Qasımın gəbəni aparması	317
Kurtka da mənimimdi	318
Şahpələngin lətifələri	
Mən kora heyvan satmiram	318

Çist, üstündən bir də cist	319
Başındakı papağa bax	319
İngilis kişinin lətifələri	
Kirkirə.....	320
Geyişmə dərmanı.....	320
Ermənilərlə bağlı yaranan lətifələr	
Ölən sizdən olsun.....	321
Elə sən də ölsəydin, lap yaxşı olardı	322
Öz malın kimi ye	323
Bizim onda nişanamız var	324
Müxtəlif mövzulu lətifələr	
Teymurləng və dəllək	325
Mən hələ qarğamamışam.....	327
At suyu görür, su da atı.....	328
Arada tullanmaq da lazımdır	328
Mən ər gördüm?.....	328
Almağa öyrənib	329
Bir manat ver, birini də deyim.....	329
Kəsib sonra sayırlar	330
Həşdatdandı	330
Minmişdim ki, düşəm?	330
Piyan oldum.....	331
BAYATILAR, AĞILAR, VƏSFİ-HALLAR	332
LAYLALAR VƏ NAZLAMALAR	353
NEHRƏ, SAĞIN NƏĞMƏLƏRİ.....	355
SAYAÇI SÖZLƏRİ.....	357
SANAMALAR.....	358
ŞEİRLƏR	
Siçanla pişiyin deyişməsi	360
Koroğlunun sərt qalası.....	361
Gedən gəlmədi	361
Kaş vətəni bir də, Allah, görəydim.....	361

MAHNILAR

Aman, nənə.....	363
Furqonçuyam, atım qara	364
Dəllək qızı.....	364
Gözel oğlan, ver yaylığı	364

MƏRSİYƏLƏR

Sübhənallah deyə-deyə	366
Bilin, mənəm	367
Ya Hüseyin	369
Ana.....	374
Qardaş.....	378

İNƏK ADLARI..... 382

TAPMACALAR	383
ATALAR SÖZLƏRİ VƏ MƏSƏLLƏR	388
ALQIŞLAR	389

OYUNLAR

Toqqa-toqqa.....	391
Çilingağac	391
Mərə-mərə	392
Dirədöymə	392
Evcik-evcik	393
Gəlincik	393

MƏTNLƏRİN SÖYLƏYİCİLƏRİ HAQQINDA

MƏLUMAT	394
SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA ÜMUMİ MƏLUMAT ..	411

Qarabağ: folklor da bir tarixdir, VII kitab (Xocavənd rayonından toplanmış folklor örnəkləri).

Bakı, "Elm və təhsil", 2014.

Nəşriyyat direktoru:
Prof. Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:
Fil.ü.f.d.Səbinə İsayeva

Kompyuterdə yığan:
Zümrüt Orucova

Korrektor:
Elnarə Əmirli

Kompyuter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Aygün Balayeva

Kağız formatı: 70/100 1/16
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 444 səh.
Tirajı: 350

Kitab AMEA Folklor İnstitutunun Redaksiya-nəşr
bölməsinin Kompyuter Mərkəzində yiğilib səhifələnmiş,
«Elm və təhsil» NPM-də hazır deopozitivlərdən
offset üsulu ilə çar olunmuşdur.